

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі
Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджисв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін, Національний університет «Запорізька політехніка»

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол 4 від 27 жовтня 2022 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Коршук Роман Миколайович, Петренко Ігор Ігорович, Салтовський Олександр Іванович Соціал-демократія і самостійна українська держава в політичній концепції Юліана Бачинського.....	7
Погорєлова Інна Сергіївна Особливості політичного прогнозування у міжнародних відносинах.....	14
Tkach Oleh Ivanovych, Andrushko Vladyslav Ihorovych Revisions to the theory of political discourse analysis.....	22

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бучин Микола Антонович, Мархайчук Наталія Олександрівна Особливості використання Російською Федерацією міграції як інструменту гібридної війни проти України.....	30
Лебедюк Віталій Миколайович Чинники електорального успіху кандидатів у депутати на місцевих виборах 2020 року в Україні.....	35
Лисенко Юлія Віталіївна, Манелюк Юрій Михайлович Технології політичного маніпулювання та їх вплив на громадську думку в сучасних політичних процесах.....	42
Науменко Ольга Михайлівна Застосування технологій політичного маркетингу в Україні (на прикладі виборчих кампаній).....	48
Орлянський Володимир Семенович Реформи перемоги.....	55
Хмельников Артем Олександрович Кризове політичне управління на локальному рівні: особливості та порядок денний.....	60
Яцук Владислав Миколайович, Матухно Генріх Робертович, Фронін Дмитро Сергійович Результати опитування молодіжних працівників Дніпропетровщини щодо особливостей роботи з молоддю в умовах військового стану.....	65

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Дунаєва Лариса Миколаївна Дезінформаційні виклики під час російсько-української війни: політологічний аналіз.....	73
Михайлова Ольга Юріївна Меморіалізація військової звитяги у пам'ятниках України: аксіологічні аспекти.....	79
Свідерська Ольга Іванівна Використання сорому та провини у політичному популізмі.....	87

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Андріїв Богдан Євстафійович Новий муніципалізм: глобальна «політика на основі місця».....	93
Бондаренко Василіса Дмитрівна Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної небезпеки на Близькому Сході.....	105
Велика Ольга Василівна, Майстренко Юлія Іванівна Особливості українояпонських відносини у 2017-2021 рр.....	111
Завада Ярина Ігорівна, Данчук Галина Дмитрівна Особливе становище Тайваню на міжнародній арені та його роль у протистоянні США та Китаю.....	116
Roslón Dominika Tomashivna, Zavada Yaryna Ihorivna Eastern partnership: history of emergence and functioning.....	122
Шлемкевич Тетяна Вікторівна Основні тенденції політичної комунікації в умовах переформатування українського медіапростору.....	126

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Ніколаєва Тетяна Михайлівна, Погорєлова Інна Сергіївна Проблема резистентності та реституції культурно-історичної спадщини України в умовах російської агресії: політико-державний аспект.....	131
Сафонюк Єлизавета Ігорівна Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: науковий дискурс в Україні.....	141
Явір Віра Анатоліївна Гагаузи – національна меншина чи корінний народ: до питання еволюції політико-правового статусу.....	149

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

- Korshuk Roman Mykolaiovych, Petrenko Ihor Ihorovych, Saltovsky Oleksandr Ivanovych**
Social democracy and an independent Ukrainian state
in the political concept of Julian Bachynskyi..... 7
- Pohorielova Inna Serhiivna**
Peculiarities of the political forecasting in international relations..... 14
- Tkach Oleh Ivanovych, Andrushko Vladyslav Ihorovych**
Revisions to the theory of political discourse analysis..... 22

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

- Buchyn Mykola Antonovych, Markhaichuk Nataliia Oleksandrivna**
Features of the Russian Federation's use of migration as an instrument
of the hybrid war against Ukraine..... 30
- Lebediuk Vitalii Mykolayovych**
The factors of electoral success of candidates for deputies
in the 2020 local elections in Ukraine..... 35
- Lysenko Yuliia Vitaliyivna, Maneliuk Yurii Mykhailovych**
Technologies of political manipulation and their influence
on public opinion in modern political processes..... 42
- Naumenko Olha Mykhaylivna**
Application of political marketing technologies in Ukraine
(on the example of election campaigns)..... 48
- Orlyanskyi Volodymyr Semenovych**
Victory reforms..... 55
- Khmelnikov Artem Oleksandrovych**
Crisis political management at the local level: features and agenda..... 60
- Yatsuk Vladyslav Mykolayovych, Matukhno Henrikh Robertovych,
Fronin Dmytro Serhiiovych**
The results of the survey of youth workers in the Dnipropetrovsk region regarding
the peculiarities of working with young people under martial law..... 65

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

- Dunayeva Larysa Mykolaivna**
Disinformation challenges during the Russian-Ukrainian war: political analysis..... 73
- Mykhailova Olha Juriivna**
Memorialization of military heroism in the monuments of Ukraine: axiological aspects..... 79
- Sviderska Olha Ivanivna**
The use of shame and guilt in political populism..... 87

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

Andriyev Bohdan Yevstafiyovych New municipalism: a global «place-based politics».....	93
Bondarenko Vasylisa Dmytrivna Contemporary Islamic State of Iran as a center of escalation of regional insecurity in the Middle East.....	105
Velyka Olha Vasylivna, Maistrenko Yuliia Ivanivna Peculiarities of Ukrainian-Japanese relations in 2017-2021.....	111
Zavada Yaryna Ihorivna, Danchuk Halyna Dmytrivna Taiwan's special position in the international arena and its role in the opposition of the USA and China.....	116
Roslon Dominika Tomashivna, Zavada Yaryna Ihorivna Eastern partnership: history of emergence and functioning.....	122
Shlemkevych Tetiana Viktorivna The main tendencies of political communication in the conditions of reformatting of the Ukrainian media space.....	126

SECTION 5. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Nikolaieva Tetiana Mykhailivna, Pohorielova Inna Serhiivna The problem of resistance and restitution of cultural-historical heritage of Ukraine during Russian aggression: political and state aspect.....	131
Safoniuk Yelyzaveta Ihorivna European charter for regional or minority languages: scientific discourse.....	141
Yavir Vira Anatoliivna The Gagauzes – a National Minority or an Indigenous People: on the Question of Political and Legal Status' Evolution.....	149

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Коршук Роман Миколайович
Петренко Ігор Ігорович
Салтовський Олександр Іванович

Соціал-демократія і самостійна українська держава в політичній концепції Юліана Бачинського

УДК 329(430):929
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.1>

Коршук Роман Миколайович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7368-3963

Петренко Ігор Ігорович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3328-4102

Салтовський Олександр Іванович
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1522-4723

Стаття присвячена аналізу особливостей соціально-політичних поглядів видатного діяча української соціал-демократії Юліана Бачинського, чії ідеї справили потужний вплив на політичний дискурс не лише в тогочасній Галичині, а і в Україні в цілому. Для розкриття поставленої проблеми в даній розвідці розглядаються питання трактування мислителем проблем ролі капіталістичної держави в організації життя суспільства, використання марксистської методології аналізу соціальних явищ щодо тогочасної галицької дійсності. Держава розглядається вченим як апарат класового насильства та інструмент, що забезпечує панування буржуазії над працюючими класами. Бачинський вважає, що нерівномірність розвитку капіталізму в багатонаціональних державах, якою була Австро-Угорщина, призводить до конкуренції між різними групами буржуазії і набирає форми міжнаціональної боротьби. Конкуренція «слов'янської» буржуазії з більш економічно потужним німецьким капіталом, що використовує силу державного апарату імперії, змушує її виступати з гаслами федералізації Австро-Угорщини. В Галичині українська буржуазія конкурує з польською, яка також використовує переваги контролю за органами влади цього коронного краю. На думку вченого, логіка розвитку капіталу змушує українську буржуазію прийняти гасло самостійної української держави, де розділення Галичини та об'єднання всіх українських земель імперії в один коронний край є лише першим кроком. В цьому питанні інтереси української буржуазії співпадають з інтересами всього українського суспільства і мають бути підтримані українськими соціал-демократами. На переконання Ю. Бачинського, національна держава не є метою, а лише дієвим інструментом у боротьбі за емансипацію трудящих і необхідним етапом у розвитку нації. Головною проблемою українців напередодні революційних потрясінь, вважає вчений, є незавершеність процесів формування національної буржуазії та недостача національної свідомості української еліти, що зумовили результати української національно-визвольної революції.

Ключові слова: Ю. Бачинський, буржуазна держава, буржуазія, федералізація, автономія, самостійність, соціал-демократія.

Вступ. Ідеї соціальної справедливості, перебування світу на засадах свободи, рівності і солідаризму в українській політичній думці мають тривалу традицію. У XIX столітті вона була представлена ідеєю безелітності Української нації, сформульованої М.Костомаровим в «Книгах буття українського гароду», антиелітарними ідеями П.Куліша часів його «козакофільства», політичною поезією Т.Шевченка, концепцією «громадівського соціалізму» М.Драгоманова, С.Подолінського, О.Терлецького, творами «драгоманівського періоду» І.Франка.

Одним з найбільш яскравих представників вітчизняної соціалістичної думки був галицький політичний діяч і вчений Ю. Бачинський. Значний вплив на формування політичних поглядів мислителя, на думку дослідників, мало знайомство з І. Франком та М. Драгомановим. Як відомо, з І. Франком Ю. Бачинський познайомився під час першої мандрівки українських студентів у Карпати, яку організувало і провело студентське товариство «Академічне Братство». Саме вже тоді між ними

встановились теплі стосунки, які тривали десять років, аж до розколу в радикальній партії, поки розмови про соціалізм не розвели їх в різні боки. Щодо знайомства з М. Драгомановим, то воно відбулося завдяки письменниці Наталія Кобринська в липні 1891 р. у Відні, коли Ю. Бачинський повертався з чеської промислової виставки в Празі разом із «Львівським Бояном» під проводом його голови В. Шухевича» [1, с.16].

Під сильним впливом марксистської політичної та економічної теорії 1895 року двадцятип'ятирічний юнак публікує роботу «Україна irredenta», що стала непересічною подією в становленні української державницької думки. І зараз деякі її положення є актуальними та дійними для сучасних подій в Україні.

Метою даної статті є розкриття особливостей політичної концепції українського галицького соціал-демократа Юліана Бачинського, трактування ним проблеми сутності держави, рушійних сил процесів федералізації Австро-Угорської імперії, політичних завдань, що стоять перед україн-

кою буржуазією, співвідношення національного та інтернаціонального в емансипаційних змаганнях українців.

Методи дослідження. Дослідження сутності, значення та актуальності політичної концепції Юліана Бачинського передбачає, насамперед, використання системного та соціокультурного підходів, що дозволило проаналізувати комплекс основних ідей, поглядів, висновків відомого діяча та визначити їх доречність та значення у теперішній час.

Результати.

Питання сутності буржуазної держави.

Метою своєї роботи Ю.Бачинський називає використання марксистської методології аналізу соціальних явищ щодо галицької дійсності щоб виявити справжні причини важкого стану працюючих класів, «фактичний стан теперішніх відносин» й сформуванню певну програму дій в боротьбі за національне та соціальне визволення, показати мету, до якої повинні прагнути молоді українські соціал-демократи та всі кому небайдужа доля українського народу.

Вихідним пунктом теоретичних шукань Ю. Бачинського є марксистська теза про те, що держава є апаратом класового пригнічення і служить інструментом визиску працюючих мас. Сучасна йому держава – капіталістична за своєю суттю, не залежно від конкретних форм організації. Вона забезпечує умови для успішного розвитку великого промислового виробництва за рахунок нещадної експлуатації трудящих: «Сучасна держава, держава великого промислу і торгівлі, вишукуючи чим-раз ліпші умови для свого існування і свого дальшого розвитку, вимагає конечно великих жертв від своїх горожан. Що жертви ті конечні, то кожний признає. Одно тільки лихо: вони так штудерно розложени, що власне ті, для котрих утворена та держава, звільняють ся від них, оскільки можуть (а можуть! от, хоч би завдяки виборчій ординації) і спихають їх на тих, для котрих вона тяжким каменем в ногах, котрі як-раз через неї і гинуть» [2, с.10-11].

Капіталістичне виробництво, наголошує Ю. Бачинський, сформував західноєвропейську цивілізацію. Перемога нових економічних відносин пов'язана з тим, що центром всього економічного і політичного життя суспільства стає місто, в якому концентрується виробництво та влада. Становлення міста, вважає вчений, в новій якості відбувається за рахунок зростання експлуатації села яке не може протистояти йому як натуральне або дрібнотоварне виробництво великому машинному. Цей процес, на його думку, є історично прогресивним, незважаючи на всі збитки, що він завдає простим громадянам, тим, хто живе власною працею. Його прогресивність зумовлена тим, що він викликає до життя небачені до цього продуктивні сили суспільства та ставить на порядок денний світової

історії емансипацію індивіда та народів, хоча, поки що, саме буржуазія, користуючись перевагами нового ладу, представляє «інтереси» нації, видаючи свої власні інтереси як загальні: «Місто стало відтепер надавати, зі своєю міліоновою людністю, головний тон тогочасній державній політиці, воно то і стало тим центром, в котрім збігли ся і сплели ся всі нерви сучасної держави. Представник його – буржуазія, оголосивши себе представниками цілої нації, вхопила в свої руки керму державних справ, а тим самим держава і уряд стали інституцією до ведення її суспільно-класових інтересів. Завдяки сему викликала буржуазія в протягу свого столітнього панування такі колосальні продукційні сили, викликала таку великанську творчу силу людської суспільності, що з ними ніякий із попередніх віків не може рівняти ся» [2, с.15-16].

При цьому розвиток промислового виробництва відбувається нерівномірно не лише в світі чи в Європі, але й окремих великих за територією та багатонаціональних за складом країнах, а політична система та державний апарат використовується буржуазією пануючих націй для того, щоб забезпечувати преференції для розвитку власного капіталу та придушення конкурентів.

В силу цілого ряду різних історичних обставин, наголошує Ю.Бачинський, Галичина, як коронний край Австро-угорської імперії, запізнилась, в розвитку капіталістичних відносин та виробництва. В результаті її населення, особливо українці, несуть значні збитки, що ніяк не компенсуються розвитком продуктивних сил краю. Галичина стала сировинним придатком та місцем збуту товару для економічно розвиненіших частин імперії, а її мешканці страждають від відносного перенаселення, масового безробіття, обезземелення селянства, надлишки якого не можуть прийняти економічно слабкі міста краю. Це породжує бідність, масові злидні та еміграцію.

З розглянутих причин дійсного стану українського населення Галичини, вчений робить висновок про те, «... щоби усунути ті аномальні економічні відносини Галичини, щоб спинити і ту еміграцію, треба усунути ту причину, що їх зродила. А та причина є очевидною. Це є не що інше, як лише нинішній політичний устрій Австрії – нинішній політичний централізм Австрії. При нім виставлена Галичина на жертву всім економічно сильнішим коронним краям Австрії, а головно австрійській столиці, через нього спрараліжована вся продуктивна сила Галичини, а з тим затрачена та ріжнородна можливість зарібку, якого потребує наш мужик, а якого немає» [2, с.33].

Аналізуючи проблему федералізації Австро-Угорської імперії і соціал-демократія, варто звернути увагу на те, що розвиток капіталістичних відносин в багатонаціональних імперіях, вважає Ю.Бачинський, формує економічні підоснови

існуючого політичного протистояння та міжнаціонального напруження - буржуазія пануючих націй прагне використати державні механізми для створення кращих умов для ведення справи на шкоду своїм конкурентам які представляють підкорені регіони, а буржуазія цих регіонів змушена шукати захисту власного капіталу у боротьбі за децентралізацію держави, максимальну передачу повноважень центру до регіонів, за, врешті-решт, власну, контрольовану нею самою, національну державу: «Політичні боротьби в австрійському парламенті, це – в їх основній причині – ніщо інше, як вияв боротьби економічної, що відбувається в лоні сучасної австрійської суспільності, – одна з многих форм, але найзагальніша і найнаглядніша, в якій правлять всі ті економічні антагонізми поодиноких коронних країв Австрії, які зродили це, відколи капіталізм став пануючою формою суспільно-економічних відносин австрійської держави. Ся боротьба, то боротьба «славянського» капіталу з капіталом німецьким, «славянської» буржуазії з німецькою буржуазією, емансипаційна боротьба австрійських коронних країв з під утиску і визиску австрійського-німецького центру» [2, с. 34].

Міжнаціональна боротьба, твердить Ю.Бачинський, в умовах капіталістичного суспільства є лише прикриттям для ведення конкурентної боротьби між різними групами буржуазії. На перших етапах вона маскувалась ідеєю захисту національної мови та культури, а зі становленням та зміцненням позицій національного капіталу починає набирати все більш виразного політичного характеру. На зміну просвітницьким гаслам приходять ідеї політичної автономії і, зрештою, політично-державного сепаратизму: «Ся національна боротьба, в тім широком значінню, оперта вже явно на інтересах економічних, з відповідаючими їм політичними змаганнями... По своїй істоті є то отже боротьба економічна, конкурентна боротьба капіталів славянських з сильнішим капіталом німецьким, – політично, виявила ся вона в жаданню перестрою нинішнього централістичного устрою Австрії в устрій – федералістичний» [2, с.41].

Буржуазія, що вже здобула економічну владу в країні, об'єктивно зацікавлена, вважає мислитель, в проведенні демократичних політичних реформ. Її політичним ідеалом є не монархія, а конституційна держава з виборними органами управління. Монархію буржуазія терпить, вважає Ю.Бачинський, лише за умови, якщо та виконує виключно «декоративні» функції. Але якщо буржуазія пануючої нації прагне до централізованої конституційної держави, то в національних складових імперії національний капітал бере на озброєння гасло федералізації: «З упадком централізму – наступає федерація. Країв чи народів? – Отсе питання, що займає тепер усі антицентричні табори знемочілої Австрії, предмет дискусії

і боротьби в нутрі самих антицентричних кругів австрійської суспільності. «Автономія країв» – се клич, під котрим борються всі пануючі нині, в поодиноких коронних краях Австрії, нації, – «автономія народів» – се клич під котрим борються усі гноблені в поодиноких коронних краях Австрії нації, а також австрійська соціальна демократія» [2, с.41].

Прагнення до перебудови держави на федеративних засадах, на думку Ю.Бачинського, робить тимчасовими союзниками буржуазію пригноблених в окремих коронних краях імперії націй та австрійську соціал-демократію. Соціал-демократи, послідовно відстоюючи невід'ємні права трударів, в тому числі і на вільний національно-культурний розвиток, підтримують ідеї поступової перебудови імперії на національно-територіальних принципах - кожна нація повинна отримати своє власне державно-автономне утворення до якого повинні увійти всі населені представниками даної нації землі. Це знімає проблему міжнаціональних суперечностей і відкриває соціал-демократам простір для реалізації їх соціально-політичних ідеалів. В той же час, створення української національної автономії в складі австро-угорської імперії є лише першим кроком до набуття українською нацією державно-політичної самостійності.

Така позиція, блискуче обгрунтована Ю.Бачинським, стала теоретичною базою для дій українських соціал-демократів в Австро-Угорщині і дозволила їм гармонійно поєднувати як національні так і соціальні інтереси українських працюючих мас. Ідеї висловлені Ю.Бачинським вплинули на позицію української делегації при підготовці та ухваленні Брюннської програми 1899 австрійської соціал-демократії, яка визначила вихідні положення австромарксизму. І.Багей, щодо цього зазначає: «Зазначимо, «австромарксистські» праці К.Каутського, О.Бауера, К.Реннера з'явилися після «України irredent-и» Ю.Бачинського. До того ж жоден із згаданих австрійських соціалістів не намагався поєднати соціалістичну і самостійницьку ідеї. Вперше це зробив Ю.Бачинський... Таким чином, Ю.Бачинський був одним із засновників (а може, і засновником) ідеології австромарксизму і засновником україномарксизму» [1, с.62].

Розглядаючи політичні завдання української буржуазії в Галичині і соціал-демократія в контексті соціально-політичних поглядів Ю. Бачинського, варто зазначити, що для української буржуазії та українських соціал-демократів в Австро-Угорщині на той час, на думку Ю.Бачинського, спільним було одне бажання – добитись розділення Галичини за національною ознакою на польську та українську частини та приєднання до останньої населених українцями земель Буковини, Закарпаття, Лемківщини. Місцеві органи управління повинні були отримати від центральних максимально можливі

повноваження: «... «Русини» бажають перенесення всіх тих справ, що не входили би під компетенцію центрального парламенту, до соймів національних, опертих на відрубній політичній організації територій – уже не краєвих, а національних» [2, с.47].

Ця вимога, що мала б об'єднати всю націю навколо спільної і ясної мети, нажалі, констатує Ю.Бачинський, Це цього є наслідком все того ж запізнення Галичини з розвитком проислового виробництва і пов'язаних з цим змін соціальної структури суспільства. І головною проблемою є не відсутність, чи надто мала чисельність українського галицького пролетаріату – бідних і особисто вільних в Галичині аж занадто, але вони змушені емігрувати з краю – а крайня слабкість і нечисленність української буржуазії: «... серед «руської» суспільності не витворила це ще класу, котра з природи річчі, безпосередньо була би в нім заінтересованою, котрої інтереси, котрої інтереси безпосередньо вимагали би здійснення того постулату, котра отже, ставши силою своєї класово-політичного становища «на чолі» української суспільності в Галичині, викликала би серед неї, під прапором тих своїх життєвих класових інтересів, таке почуття свідомості «національних» інтересів, що сей постулат став би постулатом не лиш одної, ... а всенародним постулатом – постулатом усіх класів австрійської частини українського народу» [2, с.48].

Національна буржуазія, вважає марксист Ю.Бачинський, є на тому етапі історичного розвитку української нації виразником національного інтересу. Вона його, по суті, формулює і нав'язує всім іншим соціальним групам, видаючи свій власний інтерес за загальний. Маса повинні його прийняти оскільки вони також об'єктивно зацікавлені у вимогах української буржуазії – демократизація політичного життя і створення національної державності, спочатку у формі автономії, а пізніше – цілком самостійної держави.

Українську буржуазію штовхають до цього не якісь особливі психологічні здатності, чи почуття патріотизму, підкреслює вчений, а логіка економічної конкуренції різнонаціональних капіталів. Дві основні нації в Галичині – українці і поляки – представлені двома відмінними різновидами капіталу: «Боротьба економічна переходить одночасно в боротьбу національну. Адже ту стоять і дві народності: велика господарка – Поляки, середня – «Русини»» [2, с.67]. Великі капітали прагнуть до поглинання менших, а останні, щоб зберегтися, змушені об'єднуватись в конкурентній боротьбі проти сильніших.

Ю.Бачинський зазначає, що «Висловом сеї економічної боротьби української буржуазії – буде єї політика. Желізний клясовий інтерес, вимоги єї екзистенції, будуть перти єї з одної сторони до

чимраз більшого нагромадження капіталів і до здобування чимраз більшої суспільно-класової сили і значіння, що передовсім репрезентується в силі капіталу, отже до чим-раз сильнішого розвитку системи капіталістичної господарки, а з другої сторони, змусить їй кинутися на всі ті різні перепони, які будуть стояти їй на дорозі до тих єї життєвих змагань. Отже – передовсім в політичну боротьбу з сильнішим конкурентом, ... – з польською буржуазією» [2, с.69].

Протиборство з тиском німецького капіталу в межах Австро-Угорської імперії та польського в Галичині, змушує, на думку вченого, українську буржуазію в своїх домаганнях йти далі вимог демократизації політичного життя і національно-територіальної автономії. Досягши цих перших цілей вона змушена буде піти в своїх вимогах далі: «... на денному порядку буде вже стояти справа політичної самостійності українського народу, справа незалежності – національної української держави» [2, с.70].

Історичні обставини покладають на українську буржуазію, наголошує Ю.Бачинський, величезну відповідальність. «І тепер можна собі уявити, яка тяжка, відчайна боротьба жде Україну, кілька посвячення, кілька енергії, фізичної і духовної, прийдеться їй видобути з себе, кілька матеріальних жертв і крові зложити на жертвенику вітчизни! Буде се страшний час – час страшної муки і терпіння, але й найкращий час життя української буржуазії. Україна для себе! От і єї клич. Вільна, велика, незалежна політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну по Кавказ! – от її стяг!» [2, с.97].

Українська буржуазія покликана виконати свою історичну місію – створити незалежну українську державу, переконаний вчений. В цій боротьбі їй повинна надавати всіляку підтримку українська соціал-демократія, оскільки, на його думку, питання соціального звільнення не може вирішуватись у відриві від питання звільнення національного. Справжнє соціальне звільнення народу, на думку вченого, може настати лише у власній національній державі. Не пройшовши цього щабля історичного розвитку нація буде змушена щораз повертатись до питання державної самостійності і, тим самим, гальмувати свій поступ до реалізації загальнолюдських ідеалів.

Загальносвітової тенденцією, з точки зору мислителя, є все більш тісна взаємодія націй і народностей. Це зумовлене, в першу чергу, необхідністю все більш тісно економічної взаємодії, міжнародного розподілу праці, формування світового ринку Але «єдність інтернаціональна», підкреслює Ю.Бачинський, можлива лише для вільних націй які вже пройшли певні стадії розвитку і досягли відповідного рівня. Існування в національній державі, вирішення соціальних проблем без впливу

національного фактору є обов'язковою передумовою для вступу в майбутній світовий союз вільних народів.

Вважаючи майбутню інтернаціональну єдність таким же неминучим наслідком дії економічних та соціальних законів, Ю.Бачинський зовсім не переходить на позиції жорсткого економічного детермінізму. Розвиток економічних відносин створює лише певні передумови, а від людей від самих залежить те, як вони будуть використані, які матимуть наслідки. Саме тому він закликає до необхідності активної політичної роботи з боку свідомих українців. Адже від того як вони зможуть організувати маси, від того як маси поведуться в революційній обстановці залежатиме доля мільйонів людей: «Попри боротьбу з російським абсолютизмом, потреба вже тепер почати тій малій горстці свідомих вже Українців будити серед української суспільності в Росії, оскільки се лише можливо і думки про політичну самостійність України. Та справа і так, скорше чи пізніше, мусить вийти на порядок денний, але чим скорше та думка приймиться серед української суспільності, тим легшою буде і боротьба за неї. Се дуже багато буде залежати від того, як поставить себе Україна в даній хвилі, при виробленню конституції в Росії, в справі, яка зараз стане на порядку денному – в справі реорганізації внутрішнього устрою Росії. Від становища, яке займуть тоді Українці і від результатів, які вони зможуть тоді добути, будуть саме і залежати ... умовини дальшої боротьби за політичну самостійність України» [2, с.162-163].

Українські соціал-демократи в Росії, як і в Австро-Угорщині, повинні в першу чергу перейнятися інтересами власного народу, не дати можливості приховати за інтернаціональними лозунгами прагнення зберегти рабське становище української нації і після демократичної революції. Саме тому він визначає як головного союзника української соціал-демократії на той історичний момент не російську чи польську соціал-демократію, а власну, національну буржуазію.

Ю.Бачинський зазначає, що в умовах, поки не знищені економічні підстави міжнародної ворожнечі, пропаганда інтернаціоналістських ідей буде згубною для соціал-демократії і дискредитуватиме саму соціалістичну ідею. Пропаганда інтернаціоналістичних ідей в широких масах йтиме на шкоду інтересам, перш за все, поневоленням і економічно слабшим націями та послаблюватиме позиції національних загонів соціал-демократії.

Відмова від пропаганди ідей інтернаціоналізму зовсім не означає, що Ю.Бачинський переходить на позиції шовінізму. Вирішення українського питання не суперечить дійсним національним інтересам представників всіх національностей, що живуть в Україні: «Боротьба за політичну самостійність України не відносить ся також виключно

до Українців-народу, а взагалі до всіх, що замешкують Україну без огляду на те, чи це автохтон-Українець, чи колоніст: Великорос, Поляк, Жид чи Німець. Спільний інтерес з українцями, змусить їх усіх стати українськими «патріотами» [2, с.95].

Пізніше, 1925 року. Ю.Бачинський ще раз повторить свою думку про те, що «... остаточною ціллю кожного народу є не держава, а його можливо найкращий, свободний, культурний розвиток. Держава се лише засіб для сього...» [3, с.18]. Але держава – це той щабель розвитку нації, який вона не може оминати.

Концепція Ю.Бачинського в оцінках тогочасних критиків є далеко не однозначною і викликає різноманітні реакції реакцію в українських політичних колах. Молоде, орієнтоване на соціал-демократичні ідеали, покоління українських політиків ставились до неї із значним захопленням, її ідеї, як вже зазначалось, лягли в основу позиції української соціал-демократії Австро-Угорщини при вирішенні багатьох питань.

В той же час, представники так званого «старшого покоління», вихованого в українофільських, національно-ліберальних традиціях піддали різкій критиці надмірне захоплення Ю.Бачинського марксистською методологією та радикальні висновки. Їх можна до певної міри зрозуміти, адже, як писав В.Дорошенко, «Поza автономією і федерацією українська політична думка ще не виходила ні в 80 рр. ні в початку 90 рр.» [4, с.V]. А в роботі Ю.Бачинського ідея державно-політичної самостійності України не лише була поставлена відверто і однозначно, а й логічно обґрунтована.

Різкій критиці роботу Ю.Бачинського, за обрану методологію дослідження, піддав І.Франко. В опублікованій на книжку рецензії він писав: «Автор без ніякого майже застереження оперує соціал-демократичними термінами «буржуазія», «пролетаріат», так немов би ці соціальні типи в Галичині виступали так часто, як в Марксовім «Капіталі». За приводом Енгельса, автор викладає «матеріалістичний світогляд», в якому знаходяться готові форми для вияснення найскладніших явищ історичних: релігія – це витвір буржуазії, національна держава – це витвір буржуазії і т.д.» [Цит. за : 5, с.135-136].

Сучасний український дослідник І.Бегей пояснює таке ставлення провідних на той час прихильників соціалістичної ідеї в українській політичній думці до праці Ю.Бачинського радикалізмом висловлених автором ідей і, в першу чергу, щодо державно-політичної самостійності України: «На перший погляд виглядає так, що окремі сучасники Ю.Бачинського не сприйняли його «України ingredient-и» через марксистську методологію її написання. Але річ не в тому. Просто самим фактом винесення вперше на порядок денний і обґрунтування необхідності відновлення укра-

їнської державності на всіх етнічних землях він випередив політичний час. Ні Франко, ні Павлик, ні Драгоманов не були готові до такого радикального вирішення питання. Приміром М. Драгоманов так і помер автономістом, одним із стимулів переходу І. Франка на позиції українського самостійництва можна вважати «Україну irredent-y» Ю. Бачинського, а М. Грушевський – хитався між федералізмом і самостійництвом аж до кінця свого життя» [1, с.18].

Спроба поєднати питання соціального та національного визволення, поставивши на першу чергу останнє, яку здійснив Ю. Бачинський, не знайшла достатньої підтримки серед українського політичного руху, перш за все, в його «соціалістичному сегменті». В цьому сам вчений міг переконатись наочно під час подій Першої світової війни та революції 1917-1921 рр. в якій він взяв діяльну участь, як призначений у 1919 році представник УНР у Вашингтоні.

Підбиваючи підсумки для України революції Ю. Бачинський в роботі «Большевицька революція і Українці» (1925 р), рішуче відкинув спроби декого з діячів української еміграції шукати причини національної поразки виключно в дії несприятливих зовнішніх факторів. Головну причину необхідно шукати в середині самої нації, в її неготовності скористатись тим унікальним шансом, що його надала історія: «Тут нема чого скидати вину за невдачі визвольних змагань української інтелігенції – соціалістичної чи буржуазної, на «московський національний імперіалізм» більшовиків. Виною всіх тих невдач є значною мірою якраз сам український народ, його нікчемність, яка була виною невдач визвольних змагань української інтелігенції і в часах перед революцією, в часах російського царського режиму. Безперечно, натиск московського національного імперіалізму на Україну був дуже важкий, та все таки не московський національний імперіалізм сам про себе, чисто через російську буржуазію чи російське дворянство і російський царський режим, розпалахали національне обличчя українського народу, а московський національний імперіалізм самих-же Українців» [3, с.17].

Українські еліти – «інтелігенція» – виявились не готовими до подій, не змогли опанувати стихію мас. Більше того, вони і на еміграції не прагнуть об'єктивно проаналізувати ситуацію. Налякана революцією українська еміграція прагне боротись з більшовиками за допомогою будь-яких союзників, в тому числі і вчорашніх ворогів з табору

російської буржуазії та білого дворянства. В цій боротьбі вони різко критикують практично всі дії української радянської влади, включно з процесами так званої українізації. Сам факт існування Української Соціалістичної Радянської Республіки ними відкидається апріорно. В той же час, на думку Ю. Бачинського, існування УСРР несе в собі величезний національно-виховний ефект – українці звикають до того, що вони мають «свою» владу, «свої кордони», державні символи і т. п. А влада змушена йти на задоволення національних потреб населення. З часом у нації виробиться «звичка» до власного державного існування і процес її розвитку знайде своє логічне завершення в незалежній державі.

Ю. Бачинський є непересічною фігурою в історії вітчизняної політичної думки. Марксист і соціал-демократ, він одним із перших на повний голос заявив про невід'ємне право України на державно-політичну самостійність, зміг дати політико-економічне обґрунтування ідеї української незалежності, пророчче передбачив, що боротьба за неї буде важкою і кривавою, що зменшити кількість жертв може лише сам український народ та його провідники, якщо чітко усвідомлять свої інтереси і об'єднаються в спільній боротьбі. Марксистську методологію Ю. Бачинський використав для того, щоб боротись з тими, хто іменем Маркса прикривав прагнення до збереження власного панування над підкореними народами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. Київ, 2001.
2. Бачинський Ю. Україна irredenta. Берлін, 1924.
3. Бачинський Ю. Большевицька революція і Українці. Критичні замітки. Берлін, 1925.
4. Дорошенко В. Значіння «України irredent-и» в історії розвитку української національної свідомості. *Бачинський Ю. Україна irredenta*. Берлін, 1924.
5. Франко І. *Ukraina irredenta. Вивід прав України*. Нью-Йорк, 1964.

REFERENCES:

1. Behey I. (2001) Yulian Bachyns'kyu: sotsial-demokrat i derzhavnyk. K.
2. Bachyns'kyu Yu. (1924) Ukrayina irredenta. Berlin.
3. Bachyns'kyu Yu. (1925) Bol'shevyts'ka revolyutsiya i Ukrayintsi. Krytychni zamitky. Berlin.
4. Doroshenko V. (1924) Znachinnya «Ukrayiny irredent-y» v istoriyi rozvytku ukraiyins'koyi natsional'noyi svidomosti. Bachyns'kyu Yu. Ukrayina irredenta. Berlin.
5. Franko I. (1964) Ukraina irredenta. Vyvid prav Ukrayiny. N'yu-York.

Social democracy and an independent Ukrainian state in the political concept of Julian Bachynskyi

Korshuk Roman Mykolaiovych

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60 Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7368-3963

Petrenko Ihor Ihorovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60 Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1522-4723,

Saltovsky Oleksandr Ivanovych

Doctor of Political Science, Professor, Professor at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60 Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1522-4723

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the socio-political views of the outstanding figure of the Ukrainian social democracy Yulian Bachynskyi, whose ideas had a powerful impact on the political discourse not only in Galicia at the time, but also in Ukraine as a whole. In order to reveal the problem, this research considers the question of the thinker's interpretation of the problems of the role of the capitalist state in the organization of society, the use of the Marxist methodology for the analysis of social phenomena in relation to the Galician reality of that time. The state is considered by the scientist as an apparatus of class violence and a tool that ensures the domination of the bourgeoisie over the working classes. Bachynskyi believes that the uneven development of capitalism in multinational states, such as Austria-Hungary, leads to competition between different groups of the bourgeoisie and takes the form of an international struggle. The competition of the "Slavic" bourgeoisie with more economically powerful German capital, which uses the power of the state apparatus of the empire, forces it to raise slogans for the federalization of Austria-Hungary. In Galicia, the Ukrainian bourgeoisie competes with the Polish bourgeoisie, which also uses the advantages of controlling the authorities of this crown land. According to the scientist, the logic of capital development forces the Ukrainian bourgeoisie to accept the slogan of an independent Ukrainian state, where the division of Galicia and the unification of all Ukrainian lands of the empire into one crown region is only the first step. In this matter, the interests of the Ukrainian bourgeoisie coincide with the interests of the entire Ukrainian society and should be supported by Ukrainian social democrats. According to Y. Bachynskyi, the national state is not a goal, but only an effective tool in the struggle for the emancipation of the working people and a necessary stage in the development of the nation. The main problem of Ukrainians on the eve of revolutionary upheavals, the scientist believes, is the incompleteness of the processes of formation of the national bourgeoisie and the lack of national consciousness of the Ukrainian elite, which determined the results of the Ukrainian national liberation revolution.

Key words: Y. Bachynskyi, bourgeois state, bourgeoisie, federalization, autonomy, independence, social democracy.

Особливості політичного прогнозування у міжнародних відносинах

УДК 32.001.18

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.2>

Погорелова Інна Сергіївна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6560-242X

У статті аналізується сутність та особливості політичного прогнозування у сфері міжнародних відносин. Зазначені основні причини підвищеної уваги до теми політичного прогнозування у сфері міжнародних відносин, зокрема визначення основних тенденцій і перспектив їх розвитку, з'ясування нових чинників, що можуть вплинути на міжнародну систему, розуміння можливостей появи й еволюції міжнародних конфліктів і криз, перспектив їх подолання тощо. Доводиться, що політичне прогнозування міжнародних відносин є важливою умовою успішної зовнішньополітичної діяльності держави і допомагають в ухваленні виважених міжнародно-політичних рішень, тому потреба у створенні науково-достовірних та обґрунтованих прогнозів залишається на порядку денному.

Визначені типи прогнозів, що використовуються у прогнозуванні міжнародних відносин і охарактеризовані їх особливості. Констатовано, що розробка кожного з цих прогнозів є складним процесом, оскільки стосується безлічі процесів і подій, які відбуваються у міжнародній політичній сфері. У зв'язку з чим, політичне прогнозування міжнародних відносин розробляється найчастіше як альтернативи розвитку, що мають вірогідний характер. Зроблена спроба зрозуміти основні проблеми під час прогнозування міжнародних відносин. Зокрема, це потенційні проблеми «чорних лебедів» або події, які неможливо передбачити на основі попередніх спостережень. Причина труднощів полягає і у тому, що система і структура міжнародних відносин змінюється і розвивається, має нелінійний характер. Підготувати якісне прогнозування складно й тому, що у таких багатовимірних середовищах як міжнародні відносини та геополітика інформація є неповною, зокрема про наміри учасників, а несподіванки є звичним явищем. У зв'язку з чим зазначено, що відносно найближчого майбутнього можна розробити цілком вірогідні прогнози, щодо віддаленого майбутнього – стратегічного і глобального характеру, то прогнози мають ймовірнісний характер через неврахування з різних причин чинників і тенденцій, які не потрапили до вихідних даних у процесі прогнозування. Акцентовано, що політичне прогнозування у міжнародних відносинах є безперервним процесом, що дозволяє своєчасно фіксувати зміни у міжнародній ситуації та у разі необхідності вносити корективи. Окреслені основні етапи прогнозування та їх особливості під час прогнозування міжнародних відносин. Автор намагалася узагальнити матеріал щодо особливостей зовнішньополітичного прогнозування, залучивши наукові дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.
Ключові слова: прогноз, прогнозування, міжнародні відносини, зовнішньополітичне прогнозування.

Вступ. У сучасних умовах жодна сфера суспільного життя не може ефективно розвиватися без прогнозування майбутнього. Актуальним у ХХІ столітті є прогнозування у сфері міжнародних відносин (МВ), роль останніх у житті людства зросла, проте сьогоднішній їх стан характеризується конфліктністю, ослабленням впливу міжнародних організацій, що не сприяє підтримці миру та безпеки у світі. Посилилась нестабільність у системі міжнародних відносин через сукупність факторів, зокрема: агресивну політику окремих держав, міжнародний тероризм, гібридні виклики, міжцивілізаційні протиріччя та гострі суперечки між впливовими акторами на міжнародній арені ін. 24 лютого 2022 р. Росією був нанесений руйнівний удар по світовому порядку. Відомий політолог Ф. Фукуяма назвав вторгнення РФ критичним поворотом у світовій історії. У таких умовах, стає очевидною об'єктивна необхідність прогнозування не лише короткострокові, а й віддалені перспективи розвитку подій й основних тенденцій міжнародних відносин, щоб мати змогу подолати невизначеність май-

бутнього, адекватно реагувати на майбутні явища, процеси й події, спробувати уникнути небажаних наслідків, спланувати поведінку, орієнтуючись на досягнення бажаних цілей.

Тема прогнозування розроблена у науці. Створено різні методики аналізу та прогнозування, існує технологія цих процесів. Так, проблеми політичного прогнозування розглядаються у роботах українських науковців: С.Телешуна, А.Бароніна, Б.Гаврилишина, А.Коваленка, Н.Ржевської; досліджували особливості прогнозування у політиці В.Андрущенко, О.Бабкіна, М.Головатий, В.Горбатенко, Ф.Рудич ін. Відомі зарубіжні фахівці, які відзначились дослідженнями з проблем прогностики Р.Арон, Д.Белл, З.Бжезинський, С.Гантінгтон, Г.Кіссінджер, Ф.Фукуяма ін. У США прогностичним дослідженням присвячені наукові журнали: «Futures: the journal of policy, planning and futures studies», «Foresight: The International Journal of Applied Forecasting», «Journal of Forecasting». Попри значну кількість робіт для вітчизняної науки існує необхідність продовження дослідження

політичного прогнозування й подальшої розробки його теоретичних і методологічних аспектів. Публікацій, присвячених безпосередньо політичному прогнозуванню у сфері МВ небагато через специфіку дослідження, що обумовлене багатьма факторами, зокрема великою кількістю складників та динамічним характером МВ.

Метою статті є аналіз сутності та особливостей політичного прогнозування в галузі міжнародних відносин; розглянути специфіку зовнішньополітичного короткострокового, стратегічного і глобального прогнозування МВ та основні складності у прогнозуванні у цій сфері.

Методи дослідження. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

Результати. Прогнозування є процесом розробки прогнозів (від грец. *prognosis*, *pro* - наперед, *gnosis* - пізнання), своєрідним випереджальним відображенням дійсності. Водночас, прогноз заснований на знанні минулого. Політичне прогнозування є складним видом прогнозування, адже його об'єкт – багатогранний феномен політика (внутрішня і зовнішня). Політичне прогнозування – це процес науково-обґрунтованого припущення про можливі шляхи розвитку політичних подій у майбутньому, розробки рекомендацій для практичної діяльності в умовах теоретичної дійсності [1, с. 38]. Проте жодна майбутня стадія політичного процесу, перебіг подій не можуть бути передбачені зі 100 % ймовірністю. Прогноз є ймовірнісним, а не директивним описом майбутнього. Прогнозування не є безумовною констатацією, що саме так буде, воно має розглядатися за формулою «може бути або відбутися за певних умов» [2, с. 39]. Саме вірогідний характер прогнозу та його наукова обґрунтованість відрізняє цей вид знання від інших форм передбачення. Розробка прогнозів має певну послідовність – етапи прогнозування, основні з них: постановка мети; одержання та обробка інформації; оцінка та аналіз інформації; систематизація фактів, виявлення ключових моментів і тенденцій; побудова основних гіпотез; відбір альтернатив; визначення перспектив і вірогідності прогнозу; оформлення висновків. На сьогодні відомо понад 150 методів прогнозування, цей перелік не вважається остаточним.

Політичне прогнозування поділяється на внутрішньополітичне і зовнішньополітичне. Відомий український науковець В. Горбатенко дає визначення зовнішньополітичному прогнозуванню – це прогнози в галузі міжнародних відносин та зовнішньої політики, в яких пріоритет надається оцінкам розвитку і взаємовідносин держав та вивченню загальних тенденцій світового розвитку [2, С. 36]. Зовнішньополітичне прогнозування є багатола-

новим процесом. Це прогнози щодо майбутнього суб'єктів, явищ і процесів у сфері МВ і зовнішньої політики; перспектив і шляхів розвитку світових політичних інституцій; перспектив міжнародної обстановки у світі в цілому, у окремих регіонах, країнах, прогнозування тенденцій та напрямів їх розвитку і чинників, що стимулюють певні міжнародні події.

Більшість дослідників справедливо наголошують, що політичне прогнозування в галузі міжнародних відносин є важливою умовою успішної зовнішньополітичної діяльності. Для політиків і міжнародної спільноти актуально спрогнозувати потенційні кризові ситуації та конфлікти у світі. Політична еліта має передбачати наслідки своїх дій на міжнародній арені та дій інших держав у МВ, оскільки прорахунок може спровокувати міжнародний конфлікт, кризу, війну, а наукові прогнози є однією з можливостей очікуваного розвитку політичних подій та процесів. Прогнози мають допомагати керівництву країни приймати оптимальні рішення у зовнішній політиці, адже в іншому випадку недолугі рішення можуть критично вплинути не лише на саму державу, але й на долю людства. Ці рішення можна приймати спонтанно, реагуючи на несподівані загрози та виклики, а можна заздалегідь розробити заходи щодо забезпечення національної безпеки та захисту державних інтересів. Отже, прогнозування в галузі МВ необхідні для того, щоб убезпечити країну/країни від загроз і захистити національні інтереси. До завдань політичного прогнозування у сфері МВ можна віднести: виявлення потенційно небажаних сценаріїв розвитку події та в ідеалі запобігання небажаному, перенаправлення або прискорення розвитку подій/процесів у необхідному напрямку; своєчасне пристосування до неминучого; виявлення тенденцій МВ; вибір і прийняття зовнішньополітичних рішень; визначення альтернатив розвитку світових політичних процесів і встановлення ймовірності їх здійснення.

Водночас, є і такі дослідники, які розглядають прогноз як ненауковий або беззмістовний через неможливість прогнозування політичних подій [3-5]. Так, стаття у «New York Times», написана професоркою політології Ж.Стівенс, розкритикувала прогнозування за постійну нездатність передбачити міжнародні та внутрішні політичні результати. У ній, вказувалося, що «...шимпанзе, випадково кидаючи дротики у можливі результати, впоралися б майже так само добре, як і експерти» [6].

Прогнози МВ можуть відрізнятися в залежності від специфіки завдань: прогнозування довгострокових тенденцій зовнішньополітичної діяльності окремих держав; розробка довгострокових прогнозів щодо можливого розвитку МВ; середньострокових прогнозів (побудова ймовірної картини міжнародних подій з визначенням різних варіантів на

рік або на кілька років вперед); короткострокових прогнозів (докладніший розгляд, більше варіантів розвитку подій, визначення максимально ймовірних і оптимальних зовнішньополітичних рішень на найближчі дні, тижні, місяці у межах року). Прогнози можуть бути спрямовані на виявлення основних тенденцій (найбільш вірогідні, оптимальні, найменш вірогідні) міжнародних відносин; нових потенційних чинників, які впливатимуть на розвиток світу, регіону, країни; у міжнародних дослідженнях бачимо значний інтерес до прогнозування можливих нових конфліктів й шляхів еволюції існуючих.

З огляду на вищесказане розрізняють: короткострокове політичне прогнозування у міжнародних відносинах, пов'язане із ситуативним аналізом тенденцій, процесів, інтересів акторів та їх взаємодії й окреслення можливого стану у найближчій перспективі. Наприклад, прогнозують прийняття політичного рішення, що може вплинути на МВ, хід важливих переговорів або поведінку акторів. Стратегічне (характерним є довгостроковий часовий вимір) прогнозування МВ, як зазначив американський політолог Дж. Фрідман відноситься до тієї частини розвідувальної діяльності, у фокусі якої знаходяться події, що мають глибокий, фундаментальний вплив на міжнародну систему. Такі стратегічні події мають довгострокові наслідки і впливають на світову систему [7]. Основним підходом стратегічного прогнозування є аналіз подій та трендів минулого і вибудовування потенційних тенденцій у майбутньому на підставі минулих подій. У цього виду прогнозування є недолік – воно не враховує несподіваних факторів, які можуть втрутитися у політичний процес і кардинально вплинути на нього та змінити. Тобто, у залежності від віддаленості від сьогодення ймовірність прогнозу падає через посилення впливу змінних і появу нових факторів. Водночас, розуміння довгострокових тенденцій є необхідним. Без них складно обійтися під час формування політичних зовнішньополітичних стратегій. Стратегічний прогноз передбачає варіанти і бажаний майбутній стан та містить перелік моделей поведінки для його досягнення.

Окремим видом прогнозування є глобальне політичне прогнозування. Глобалізація та інформаційна революція, світові фінансові кризи, міграційні та інші процеси вносять суттєві зміни у характер політичної реальності. Прогнозування не може оминати процеси світової глобалізації. Об'єктом глобального політичного прогнозування є глобалізація у її історичній динаміці – становленні єдиного взаємопов'язаного світу, в якому народи не відділені один від одного звичними протекціоністськими бар'єрами та кордонами, які одночасно і обмежують їх у спілкуванні і оберігають від невпорядкованих зовнішніх впливів [8]. Українська дослідниця

Н. Ржевська зазначає, що полем аналізу геополітичного прогнозування є глобальна політико-економічна картина у історичному та інформаційному розрізі. Результати геополітичних прогнозів втілюються у глобальних прогнозах, які стосуються всього людства [1, С. 39]. На основі аналізу геополітичних моделей світу дослідники прогнозують основні тенденції розвитку системи МВ, виявляють головні конфронтаційні вузли і формують уявлення як про глобальні геополітичні загрози, так і про загрози національним інтересам держав, породжуваних геополітичними процесами. Відомими є, наприклад, сценарні прогнози розвитку політичної ситуації у світі, що періодично публікує Національна рада з розвідки США (National Intelligence Council). Погоджуємось з думкою дослідників Дж. Скобліка і Ф. Тетлока, які вказують у своїй статті, що прогнозувати складно, особливо коли йдеться про геополітику — сферу, де правила гри не є повністю зрозумілими, інформація неповна, а досвід часто дає небагато переваг у прогнозуванні майбутніх подій [9]. У одній з розвідок наводиться інформація, що дослідження прогнозів 300 експертів з політики та економіки упродовж більш ніж 20 років показало, що передбачувана ефективність цих експертів щодо геополітичних подій була у середньому некращою, ніж випадковій припущення [10].

І все ж міжнародні відносини ґрунтуються на певних закономірностях, які допоможуть прогнозувати їх. Безперечно, відбуваються динамічні зміни, але прогнози дають змогу зменшити фактор невизначеності, за умов постійного їх коригування з урахуванням найновішої інформації. Отже для прогнозування політичних подій, процесів у МВ значення має постійне системне вивчення сучасного стану МВ та ґрунтовне знання поточної політичної ситуації, основних подій, ключових трендів у світі, зокрема у сфері МВ. Особливе значення для довгострокового і глобального прогнозу є можливість збору, систематизації та аналізу величезних масивів інформації. На процес розробки прогнозу у МВ впливає: складність об'єкта прогнозування – чим складніший об'єкт прогнозування, тим складніший є процес розробки прогнозу; рівень сформованості об'єкта прогнозування (якщо об'єкт не склався як система і для нього є характерним хаотичність, незавершеність) тоді прогнозувати майбутнє складніше; знання про об'єкт прогнозування, його структуру, зовнішні зв'язки і відносини, тенденції розвитку; геополітичне і гео економічне місце у світі ін. Тобто чим детальнішим є розуміння об'єкта прогнозу, тим достовірнішим будуть прогнози. Таким чином, надійність прогнозів залежить від низки умов або факторів: глибини комплексного аналізу основних тенденцій, що визначають розвиток різних систем; рівня вивченості конкретних процесів та повноти інформації про умови та

причинно-наслідкові зв'язки, що визначають розвиток процесу; своєчасності та швидкості обробки інформації про процеси і події, наявністю сучасною матеріально-технічною базою, що допомагає з обробкою інформації. Наприклад, вивчення відповідних політичних і стратегічних документів певної країни дає важливу інформацію про зовнішню політику держав, про мотиви прийняття рішень. Проте частина документів може бути закритого характеру, а отже прогнозист не володітиме повною інформацією щодо ситуації. Дослідники Дж. Шнайдер, Н. Гледиш, С. Кері зазначають, що наукові прогнози можливі у тих галузях, де прогнозисти можуть спиратися на попередні знання та накопичені докази у формі систематичного зібраних даних або думки експертів, які володіють вичерпними знаннями [5].

Важливою сферою прогнозування МВ є питання зовнішньої політики окремих держав (наприклад, держав-лідерів, провідних країн світу) і взаємовідносини між ними. Адже відносини між такими країнами мають багатовимірний вплив на міжнародний розвиток, на політичну ситуацію, глобальну економіку та національні інтереси. Взаємовідносини між ключовими країнами впливають і впливатимуть на тенденції розвитку і в цих країнах, і на розвиток МВ у світі. Тому можна прогнозувати майбутні тенденції МВ (регіональні і глобальні) за допомогою аналізу відносин між країнами-лідерами. Враховуючи, що на двосторонні відносини між певною парою країн можуть впливати інші країни. В цілому, у прогнозуванні МВ розглядаються, передусім відносини держав, лише потім інших суб'єктів міжнародного життя.

При оцінці зовнішньополітичного курсу держави необхідно враховувати їх підходи до відносин з іншими державами, з міжнародними організаціями, методи реалізації власних інтересів. Ключовим елементом зовнішньої політики є вироблення та прийняття зовнішньополітичних рішень, характер яких залежить від багатьох факторів. Окреслимо фактори впливу на зовнішню політику держави. Внутрішні чинники: політична структура суспільства і державного апарата; тип і рівень стабільності політичної системи, військовий і економічний потенціал; демографічна структура суспільства, суспільна думка й настрої у суспільстві щодо основних проблем і напрямків зовнішньої політики, індивідуальні особливості політичних лідерів, позиція лідера і політичної еліти країни, розстановка політичних сил у країні. При прогнозуванні зовнішньої політики враховувати необхідно і національний характер, історичні традиції, науково-технічний потенціал, який впливає на рівень економічного і військового розвитку держави, відповідно і на потенціал її впливу на міжнародній арені. Важливим є об'єктивна оцінка цих показників, кількісний та якісний показник, що характеризує кожний

фактор. Фактори зовнішнього середовища: геополітичні положення держави, ситуація у сусідніх державах, у регіоні (зокрема, суспільно-політична; зовнішньополітичні курси держав-сусідів), ступінь інтегрованості у систему МВ; загальний стан і тенденції розвитку системи МВ, наявність та глибина міждержавних суперечностей. Можуть бути досліджені й інші додаткові фактори. Аналіз цих факторів визначає можливості зовнішньополітичної діяльності держави, ієрархію пріоритетів у постановці та реалізації зовнішньополітичних цілей. Це у свою чергу дозволяє зрозуміти та спрогнозувати зовнішню політику держави, з побудовою найвірогідніших, найменш вірогідніших й оптимальних варіантів її розвитку, окреслити можливі події, процеси та явища, які будуть відбуватися у регіоні, і світі (якщо, наприклад, говоримо про ключових міжнародних акторів). Водночас, саме максимальне врахування впливу всіх факторів, що впливають на зовнішню політику є однією з головних проблем політичного прогнозування.

Ще однією складністю прогнозування зовнішньої політики держав є неповна інформація про наміри учасників. Держави не завжди однаково реагують на одну й ту ж саму ситуацію, інакше їх реакція стає передбачуваною та може бути використана супротивником. Можна навести приклад тенісиста, який не буде завжди подавати в одному місці, щоб завадити супернику передбачити його дії; лідерам держав так само необхідно змінювати свої відповіді на події [10]. У результаті однакові умови та послідовність подій можуть призводити до різних реакцій, наприклад, одні потенційно призводять до війни, а інші – ні. Прогноз, спрямований на визначення основних геополітичних тенденцій стикається з високим ступенем невизначеності. У прогнозуванні не тільки складно врахувати всі можливі фактори впливу, але й існує ймовірність подій «чорного лебедя». Це непередбачувані і несподівані події, часто з екстремальними наслідками, які роблять прогнози та очікування недійсними та обмежують достовірність прогнозів [11]. Прикладами потенційних «чорних лебедів» є демократичні перетворення у Китаї, ядерна війна, раптовий розпад ЄС тощо [12].

Проблемним аспектом є й те, що сучасну систему МВ складно назвати лінійною, частіше всього для МВ характерним є нелінійне середовище. Як наслідок непросто очікувати лінійних залежностей у складних системах. Прогнозист враховує які та як минулі тенденції зберезуться у майбутньому. У лінійних прогнозах минуле є прологом, а прогнозування зводиться до лінійної екстраполяції минулого тренду у майбутнє. Якщо умови є сприятливими, а поведінка приблизно лінійною, прогноз відповідатиме дійсності. Нелінійність є повним відривом від минулої тенденції, є критичною точкою в якій прогнози стикаються з глибокою

трансформацією. Тобто лінійному світі ми очікуємо пропорційного і незмінного зв'язку між причиною та наслідком [13]. Наприклад, якщо певний обсяг іноземної допомоги призвів до зростання економіки, то маємо очікувати, що подвоєння цього обсягу іноземної допомоги дасть додаткові економічні вигоди. Однак, це не завжди так. Таким чином, замість того, щоб думати про лінійні зв'язки, де причина А створює наслідок В, потрібно з'ясувати безліч можливих впливів у нелінійних системі взаємодії. Науковець Ф.Хайєк в 1950-х рр. писав, що така спроба майже недоступна людському розуму [13]. Професорка Ж. Стівенс стверджує, що довгострокове прогнозування може бути отримане з наукових прогнозів, лише якщо вони стосуються системи, які можна описати як ізольовані, стаціонарні та рекурентні. Ці системи дуже рідкісні й сучасне суспільство не є однією з них [6]. Прогнозування є ризикованою справою для будь-якого науковця. Наче немає нічого простішого, ніж візуалізувати майбутнє: основні параметри відомі, поточні траєкторії зрозумілі. Все, що потрібно це спроектувати їх на кілька кроків вперед. І це правильний підхід для стабільних і збалансованих систем [10].

На думку українських дослідників процес прогнозування передбачає 6 основних етапів, незалежно від того, в якій сфері він використовується: 1. визначення, верифікація і деталізація проблеми; 2. встановлення оціночних критеріїв запропонованих рішень і технологій; 3. ідентифікація альтернатив; 4. оцінювання альтернативних політик; 5. зіставлення різних варіантів рішень вищезазначених проблем та їх роз'яснення. 6. моніторинг наслідків прийнятих рішень та розробка наступних кроків [14]. Окреслимо деякі особливості, характерні для етапів політичного прогнозування у МВ. Першим етапом є вивчення основних тенденцій світового розвитку, особливо тих, які мають вирішальний вплив на відносини і співвідношення сил між її учасниками. Це тенденції у економіці, політиці, науці, демографії, ідеології ін. Їх аналіз дозволить окреслити спектр можливих сценаріїв розвитку МВ й виділити серед них найбільш ймовірні. На другому етапі необхідно виділити головну тенденцію для формування МВ; визначити рівень її впливу сьогодні та спрогнозувати ступінь її впливу у перспективі; розглянути взаємодію цієї тенденції з іншими світовими тенденціями. На основі цього аналізу означити визначальний вектор розвитку міжнародної системи. На третьому етапі окреслюється найімовірніший сценарій розвитку МВ для цього необхідно проаналізувати сукупність чинників. Зокрема загальні тенденції світового розвитку, що утворюють основний вектор розвитку міжнародної системи та дослідити діяльність основних державних і недержавних суб'єктів МВ. Є фактори, які можуть мати місце у майбутньому з великою ймовірністю. Наступним кроком є пошук факторів,

пов'язаних із невизначеністю. На четвертому етапі відбувається прогнозування сценаріїв. Кожен сценарій має різну шкалу ймовірності. Можливі сценарії розвитку МВ окреслюються: основним вектором розвитку міжнародної системи, інтересами впливових суб'єктів МВ та відносинами між ними. Співвідношення цих чинників дає можливість передбачити подальші дії суб'єктів МВ від яких залежать сценарії розвитку міжнародних відносин.

Прогнозування у МВ полягає у систематичному відслідковуванні стану основних світових тенденцій та політики ключових акторів міжнародної системи. Має бути максимально повне уявлення про процеси, що відбуваються у світі. Адже для МВ характерним є динаміка. Ситуація може змінюватися швидко та анулювати вчорашні й навіть реалії сьогодення. Різкі зміни ситуації на міжнародній арені можуть відбутися внаслідок певних подій: ослаблення держави-лідера, ключової регіональної країни внаслідок наприклад, революції, конфлікту, потужної економічної кризи тощо. Зміна влади у країні, що веде до принципової зміни зовнішньої політики держави. Розпад існуючих блоків і коаліцій або утворення нових, які змінюють міжнародну ситуацію. Глобальна, регіональна чи локальна війни. Так, російсько-українська війна має регіональний і глобальний вимір. У перспективі траєкторія руху світового порядку буде визначатися декількома факторами, зокрема, такими як: зовнішньополітичний курс США та вибір американськими адміністраціями методів досягнення цілей, стабільність альянсів; єдність Заходу, динаміка відносин між США і Китаєм, між США і Росією, між Китаєм-Росією, внутрішня ситуація всередині Росії, її зовнішньополітичний курс; зовнішньополітичний курс Китайської Народної Республіки. Від розвитку подій в Україні залежить якої конфігурації набуде майбутня міжнародна система. Спектр можливих подій варіюється від світової війни до холодної війни і до врегулювання в якому Росія стане частиною архітектури безпеки (наприклад, у разі кардинальних змін всередині неї). Як міжнародна спільнота буде вирішувати проблеми сучасності, пов'язані, із політико-безпековою сферою: питання збереження миру, недопущення нових конфліктів і війн, нерозповсюдження ядерної зброї, боротьба з міжнародним тероризмом, роззброєння ін. Які можливі варіанти можливого розвитку міжнародної системи: монополярна модель, нова біполярність, багатополлярність (поліцентризм) чи незупинний хаос? Хто буде центрами багатополлярної моделі і який формат цієї моделі? Серйозним залишається питання, що буде першим показником у ієрархії міжнародних відносин? Військова сила, що є придатною для встановлення контролю над поведінкою інших держав; або військова могутність втратить переваги у МВ, а голо-

вним стане демократія, вільне й відкрите суспільство, що забезпечує сприятливе середовище для співробітництва між державами. Провідні аналітичні та прогностичні центри світу продовжують працювати щоб дати відповіді на запитання: куди рухається світ? які ключові фактори визначатимуть майбутнє? яких основних глобальних тенденцій очікувати? які потенційні ще невідомі процеси необхідно враховувати у прогнозах.

Зазначимо, що більшість геополітичних прогнозів достатньо песимістичні щодо політичних подій, але оптимістичні щодо економічного зростання. У політичній сфері прогнозують багатоплярний світ, охоплений конфліктами, з обмеженою роллю міжнародних інституцій. Проте у науковій літературі існує багато дискусій щодо цих питань і пам'ятаємо про можливості «чорного лебедя». Цікавою є думка професора міжнародної політики Д.Дрезнера про те, що експерти з зовнішньої політики схильні до песимістичних ідей, він додає, що набагато безпечніше передбачити нещастя, ніж прогнозувати, що все буде добре. Попередження про сценарії лиха, які не відбудуться завдають меншу шкоду репутації — тобто хтось просто обережний і розсудливий [15].

Висновки. Отже, складним видом прогнозування є політичне прогнозування у сфері міжнародних відносин, оскільки стосується багатьох явищ, процесів і подій, що відбуваються у міжнародній політичній сфері. Воно здійснюється з метою визначення основних тенденцій і перспектив розвитку МВ, може допомогти не допустити появи міжнародних конфліктів, прогнозуючи їх наслідки або наслідки певного політичного рішення. Наукове прогнозування важливо не для пасивного споглядання можливих варіантів майбутнього, а насамперед для того, щоб це майбутнє можна було планувати, керувати ним через сьогодення. Як справедливо зазначає українська дослідниця Н. Ржевська, що на світовій політичній арені виграють ті, хто врешті дослухається до прогнозів, намагаючись досягнути їх підстави, зрозуміти логіку обґрунтування, виявити сутність і спрямування [16, С. 5]. Політичне прогнозування є безперервним процесом, що дозволяє фіксувати зміни у міжнародній ситуації та у разі необхідності вносити корективи. До політичного прогнозування у галузі міжнародних відносин належать як глобальні питання, що охоплюють регіони й світ в цілому, так і локальні політичні проблеми. Політичне прогнозування розробляється найчастіше як альтернативи розвитку, що мають вірогідний характер. Процес політичного прогнозування складається з певної послідовності дій – етапів прогнозування. Необхідно їх реалізувати для отримання на виході даних про майбутній стан прогнозуемого об'єкта. Відносно найближчого майбутнього можна зробити цілком вірогідні прогнози, щодо віддале-

ного майбутнього, то прогнози мають ймовірнісний характер. Потрібно враховувати «чорних лебедів», які можуть змінити окреслені тенденції (посилити або послабити їх) й те, що сучасний світ не розвивається лінійно і сьогодення нерідко не є прямим наслідком минулого. Водночас, методики прогнозування вдосконалюються та дозволяють знизити невизначеність майбутнього. Потреба у створенні науково-достовірних та обґрунтованих прогнозів залишається на порядку денному. Такий прогноз забезпечує розуміння дійсності й формує підстави для прийняття рішення з усвідомленням того, що може відбутися у майбутньому. Прогнозування у МВ дозволяє внести елементи визначеності щодо майбутніх зовнішньополітичних процесів, надаючи відповідні знання і альтернативи. Відповідно допомогти державі проводити ефективну зовнішню політику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ржевська Н. Політичне та стратегічне прогнозування: суть і ознаки. *Політичний менеджмент*. 2011. Випуск 6. С. 37-42.
2. Горбатенко В.П. «Аналіз майбутнього» та його роль в управлінні соціально-політичними процесами. *Політичний менеджмент*. 2004. Випуск 1. С.30-40.
3. Shmueli G. To explain or to predict? *Statistical Science*. 2010. vol. 25 (3). p. 289–310.
4. Ray J., Russett B. The future as arbiter of theoretical controversies: Predictions, explanations and the end of the cold war. *British Journal of Political Science*. 1996. vol. 26 (4). p. 441–470.
5. Schneider G., Gleditsch N., Carey S., Forecasting in international relations: One quest, three approaches, *Conflict Management and Peace Science*. 2011. vol. 28(1). p. 5–14. URL: https://www.researchgate.net/publication/227573808_Forecasting_in_International_Relations_One_Quest_Three_Approaches (Last accessed: 19.11.2022).
6. Stevens J. Political Scientists are Lousy Forecasters. *New York Times*. June 23, 2012. URL: <https://www.nytimes.com/2012/06/24/opinion/sunday/political-scientists-are-lousy-forecasters.html> (Last accessed: 19.11.2022).
7. Фридман Д. Стратегическое прогнозирование: объективное измерение разведывательной деятельности URL: <https://globalaffairs.ru/articles/strategicheskoe-prognozirovanie-obektivnoe-izmerenie-razvedyvatelnoj-deyatelnosti-2/> (Last accessed: 19.11.2022).
8. Семенюк Ю., Голинський І., Виокремлення та обґрунтування основних складових суспільно-політичної обстановки. *Політичне життя*. 2020. № 1. С. 130-137.
9. Scoblic J., Tetlock P. A Better Crystal Ball The Right Way to Think About the Future URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-10-13/better-crystal-ball> (Last accessed: 19.11.2022).
10. Chadeaux T. Conflict forecasting and its limits. *Data Science*. 2017. vol. 1. № 1-2, p. 7-17, URL: <https://content.iospress.com/articles/data-science/ds002#ref055> (Last accessed: 19.11.2022).

11. Szóke D. The World in 2035: A Geopolitical Forecast URL: http://www.geopolitika.hu/en/2018/06/04/the-world-in-2035-a-geopolitical-forecast/#_edn8 (Last accessed: 19.11.2022).

12. US Director of National Intelligence: Global Trends. In: Office of the Director of National Intelligence, 2017. <https://www.dni.gov/index.php/global-trends-home> (Last accessed: 19.11.2022).

13. Glover R. Compatibility or Incommensurability: IR Theory and Complex Systems Analysis URL: https://www.e-ir.info/2012/07/21/compatibility-or-incommensurability-ir-theory-and-complex-systems-analysis/#_ftn11 (Last accessed: 19.11.2022).

14. Вступ до політичної аналітики. Авт. кол.: С.О.Телешун, О.Р.Титаренко, І.В.Рейтерович, С.І.Вировий; за заг. ред. С.О.Телешуна. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 220 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Teleshun_Serhii/Vstup_do_politychnoi_analytyky.pdf?PHPSESSID=u952q5vopp0ssfucic1cdj8s17 (дата звернення: 14.09.2022)

15. Drezner D. Wonks Gone Wild. 2021. URL: <https://foreignpolicy.com/2021/01/15/foreign-policy-predictions-always-bad-worst-international-relations-rewards-catastrophic-thinking/> (Last accessed: 19.11.2022).

16. Ржевська Н.Ф. Політичний аналіз і стратегічне прогнозування в США : інституційний вимір: монографія. Дрогобич: Коло, 2012. 256 с.

REFERENCES:

1. Rzhavska, N. (2011). Politychne ta stratehichne prohnozuvannia: sut i oznaky. *Politychnyi menedzhment* URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rzhavska_politychne.pdf [in Ukrainian].

2. Horbatenko, V.P. (2004) «Analiz maibutnoho» ta yoho rol v upravlinni sotsialno-politychnymy protsesamy. *Politychnyi menedzhment*. №1. pp. 30-40 [in Ukrainian].

3. Shmueli G. (2010) To explain or to predict? *Statistical Science*. vol. 25 (3). pp. 289–310.

4. Ray J., Russett B. (1996). The future as arbiter of theoretical controversies: Predictions, explanations and the end of the cold war. *British Journal of Political Science*. vol. 26 (4). pp. 441–470.

5. Schneider G., Gleditsch N., Carey S. (2011). Forecasting in international relations: One quest, three approaches. *Conflict, Management and Peace Science*. vol. 28(1). pp. 5–14. URL: https://www.researchgate.net/publication/227573808_Forecasting_in_International_Relations_One_Quest_Three_Approaches (Last accessed: 19.11.2022).

6. Stevens J. (2012). Political Scientists are Lousy Forecasters. *New York Times*. June 23. URL: <https://www.nytimes.com/2012/06/24/opinion/sunday/political-scientists-are-lousy-forecasters.html> (Last accessed: 19.11.2022).

7. Fridman D. Strategicheskoe prognozirovanie obektivnoe izmerenie razvedyvatelnoi deiatelnosti. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/strategicheskoe-prognozirovanie-obektivnoe-izmerenie-razvedyvatelnoj-deyatelnosti-2/> (Last accessed: 19.11.2022).

8. Semeniuk Y., Holynskiy I. (2020). Vyokremlenia ta obgruntuvannia osnovnykh skladovykh suspilno-politychnoi obstanovky. *Politychne zhyttia*. № 1. s. 130-137. [in Ukrainian].

9. Scoblic J., Tetlock P. A Better Crystal Ball The Right Way to Think About the Future. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-10-13/better-crystal-ball> (Last accessed: 19.11.2022).

10. Chadeaux T. (2017). Conflict forecasting and its limits. *Data Science*. vol. 1. № 1-2, pp. 7-17. URL: <https://content.iospress.com/articles/data-science/ds002#ref055> (Last accessed: 19.11.2022).

11. Szóke D. (2018). The World in 2035: A Geopolitical Forecast. URL: http://www.geopolitika.hu/en/2018/06/04/the-world-in-2035-a-geopolitical-forecast/#_edn8 (Last accessed: 19.11.2022).

12. US Director of National Intelligence: Global Trends. In: Office of the Director of National Intelligence. <https://www.dni.gov/index.php/global-trends-home> (Last accessed: 19.11.2022).

13. Glover R. Compatibility or Incommensurability: IR Theory and Complex Systems Analysis. URL: https://www.e-ir.info/2012/07/21/compatibility-or-incommensurability-ir-theory-and-complex-systems-analysis/#_ftn11 (Last accessed: 19.11.2022).

14. Vstup do politychnoi analityky. (2006). Avt. kol.: S.O. Teleshun, O.R.Tytarenko, I.V.Reiterovych, S.I.Vyrovyy; za zah. red. S.O.Teleshuna. K.: Vyd-vo NADU. 220 s. [in Ukrainian].

15. Drezner D. Wonks Gone Wild. 2021. URL: <https://foreignpolicy.com/2021/01/15/foreign-policy-predictions-always-bad-worst-international-relations-rewards-catastrophic-thinking/> (Last accessed: 19.11.2022).

16. Rzhavska N.F. (2012). Politychnyi analiz i stratehichne prohnozuvannia v SShA: instytutsiynyi vymir: monohrafiia. Drohobych: Kolo. [in Ukrainian].

Peculiarities of the political forecasting in international relations

Pohorielova Inna Serhiivna

Ph.D. in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University named
after Vadym Hetman
Peremohy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6560-242X

The article is dealt with features of political forecasting in the field of international relations. The main reasons for increased attention to the topic of political forecasting in modern realities are indicated. The tasks of political forecasting in the field of international relations are outlined, in particular, determining the main trends and prospects for their development, clarifying new factors that can affect the international system, understanding the possibilities of the appearance and evolution of international conflicts and crises, prospects for overcoming them, etc. It is proven that political forecasting of international relations is an important condition for successful foreign policy activity of the state which helps in making balanced international political decisions. Therefore, the need to create scientifically reliable and substantiated forecasts remains on the agenda.

The types of forecasts used in forecasting international relations are defined and their features are characterized. It is stated that each of these forecasts is a complex process, as it relates to many processes and events that take place in the international political sphere. According to this, political forecasting of international relations is developed most often as development of alternatives that have a probable character. An attempt is made to understand the main problems under forecasting international relations. In particular, these are potential black swan problems, or events that cannot be predicted regarding previous observations.

The reason for the difficulties is that the system and structure of international relations is changing and developing, and has a non-linear nature. Developing high-quality forecasting is also difficult because in such multidimensional environments as international relations and geopolitics, information is incomplete, in particular due to the intentions of the participants, and when surprises are a common phenomenon. In this regard, it is stated that it is possible to develop quite probable forecasts for the foreseeable future. As to and distant future - of a strategic and global nature, the forecasts have a probabilistic nature due to the failure to take into account various reasons, factors and trends that were not included into the initial data in the process of forecasting. It is emphasized that political forecasting in international relations is a permanent process, which allows timely recording of changes in the international situation and, if necessary, making corrections. The main stages of forecasting and their features during the forecasting of international relations are outlined. The authoress tried to summarize the material on the peculiarities of foreign policy forecasting, involving scientific research by both domestic and foreign authors.

Key words: forecasting, international relations, foreign policy forecasting.

Tkach Oleh Ivanovych
Andrushko Vladyslav Ihorovych

Revisions to the theory of political discourse analysis

УДК 167.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.3>

Tkach Oleh Ivanovych
Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 60 Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3131-1533

Andrushko Vladyslav Ihorovych
Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 60 Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7730-8802

This article describes classical approaches to understanding political discourse analysis as one of the most promising methods of political analysis. The article examines both the critical discourse analysis approaches proposed by G. Kress and L. Chouliaraki (socio-semantic approach), N. Fairclough and R. Wodak (socio-cultural approach), and T. Van Dijk (socio-cognitive approach), as well as the postmodern theory of discourse analysis proposed by M. Foucault and developed by his followers, in particular E. Laclau and S. Mouffe. The objective of this essay is to compare and contrast different methodologies for the advancement of political discourse analysis.

There are a number of factors that make this article relevant. In the first place, modern methods of studying political reality are in crisis. They are no longer as effective at comprehending the social processes of our time as they once were. Secondly, the popularity of interdisciplinary research methods is growing every day, and political discourse analysis is seen as a vivid example of such a method. Thirdly, consciousness, which is still considered an insufficiently studied phenomenon in the social sciences, can finally be replaced by language. Language or discourse is considered here as the bricks of which consciousness is composed and thanks to which it can perform in the social space. This approach allows us to ignore the physical and biological manifestations of consciousness in favor of social ones, which allows us to interpret the socio-political reality of our time as accurately as possible and predict future changes.

As a result, we define political discourse analysis as a kind of general political analysis based on postmodern discourse theory. We are sure that this type of analysis has the greatest prospects for the study of such social processes and social relations as power, conflicts, inequality, political identity, etc.

This article will be interesting for those who are engaged in political discourse analysis and developing it, as well as for other scholars who study the philosophy of science, methodology, political psychology, and quantitative and qualitative research methods in the social sciences.

Key words: *discourse, political discourse analysis, critical discourse analysis, postmodern discourse theory, methodology.*

Introduction. The theory of discourse, introduced by Foucault and developed by his followers, opened the gates to a new interdisciplinary approach – discourse analysis. In the scientific world, it was seen as a challenge, a criticism, a new way to look at old things, and a set of problems that needed to be solved right away. The theory has been talked about a lot, and it has found a place for itself. It went from being on the edge to becoming a possible paradigm, and then the dominant paradigm.

Modern discourse analysis is a very promising way to look into social problems that show up in the way people talk and interact with each other. Discursive signs can be just symptoms or pieces of how big social problems like inequality, class differences, racism, political power, etc., are put into action. Discourse is a big part of how these problems are framed ideologically, how they are presented, how they are communicated, and how the right social and political procedures for making decisions are made [4, p. 7]. Language and communication are not only a reflection of social reality, but they are also always changing to keep up with it.

Despite the noted perspectives of political discourse analysis, we argue that it is still an imperfect tool that needs to be upgraded. J. Torfing says that political discourse analysis (PDA) needs to show

three important things. First, it needs to show the analytical value of discourse theory in empirical studies that go beyond just showing arguments and ideas. It must also cover the most important topics and areas in social and political science. It can't just focus on so-called "soft" topics like gender, race, and social movements. Lastly, it needs to look at the questions of method and research strategy with a critical eye [22, p. 27].

Unfortunately, modern PDA still can't give a full answer to social problems like "power" and "inequality." "legitimation", "identification", "conflict", etc. The fact is that neither the linguistic matrix proposed by Fairclough and Van Dijk nor the work in the field of "discourse psychology" has had the desired effect. They still haven't given fundamentally new answers to old questions or a unique way to learn completely new things.

To improve political discourse analysis, it seems like the classical theoretical background needs to be looked at and revised. So, the goal of the research is to find out what the main approaches are to analyzing political discourse and to compare them to figure out how well they work and what else could be done.

Different authors have used different ways to measure the idea of discourse. So, some ways of analyzing political discourse have come into being.

Because of this, different theoretical ways to compare and sort them have been suggested. Synthesis and secondary data analysis, induction and deduction, analogy and contrast, classification, and comparison are the most important.

In terms of literature, both old and new contributions to the study of political discourse were changed:

- socio-semiotic approach of critical discourse analysis [14; 2];
- sociocultural approach of critical discourse analysis [9];
- socio-cognitive approach of critical discourse analysis [3];
- the postmodern theory of discourse analysis [10; 15; 22]
- contemporary studies [13; 12; 25]

Results. There are many definitions of discourse. But there are two main ways to understand this phenomenon: the classical way and the postmodern way. According to the classical approach, discourse is understood as any linguistic interaction, or conversation. In contrast to the classical approach, the postmodern approach sees “discourse” as a way of thinking, a “world picture” or an ideology. Postmodernism sees discourse first and foremost as a way to understand the world, the limits of what is possible in thinking, and, as a result, the limits of what people can do in their social lives. In its turn, the political sphere of both the state and the world is characterized by a large number of such “discourses”, each of which has a unique nature [1].

As the phenomenon of discourse does not have a single unified meaning, political discourse analysis, as a theory and method, does not have a single approach. So, our main job is to look at the main directions in modern discourse analysis and compare them so we can pick the most forward-looking one.

There are numerous contributions to discourse analysis in the pool of modern science. They appear in two of the most important approaches. PDA is defined in the first approach as a critical analysis of political discourse. A linguistic paradigm is used in this case. The other is based on the ideas of postmodernists in general and postmodern discourse theory in particular. As a result, today’s leading directions in the study of political discourse are critical discourse analysis (CDA) and postmodern discourse analysis theory (post-structuralist discourse analysis).

These approaches have a lot in common. For example, they have a common theoretical background:

- the doctrine of hegemony and power coercion contained in speech introduced by Gramsci;
- the interpretation of ideology as a means (including discursive) of positioning people as social subjects; the analysis of the communicative appeal as an ideological way of forming subjectivity represented by Althusser;

- the attitude to discourse as to the unity of knowledge and power; the interpretation of various fields of knowledge and social institutions as discourse impacts mentioned by Foucault;

- the idea of discourse as a non-subjective ideological formation (matrixes of meanings) the “meeting place” of language and ideology and the consideration of discourses as language-encoded forms of ideological class wrestling suggested by Pesho;

- the semiotic approach to discourse and the interpretation of discourse as a way of constructing social reality using meanings (denotations) created by Bart;

- understanding discourse as a habit that generates social practices and regulates evaluative perceptions and looking at discourse as symbolic capital functioning in the political space designed by Bourdieu,

- the concept of ideal discourse communication aimed at reaching agreement and a balance of claims invented by Habermas.

In addition to the general theoretical base, proponents of both critical and postmodernist currents in discourse analysis are united by the interpretation of discourse as a power resource performing the following functions:

- (a) constructing and deconstructing the socio-political image of the world
- (b) regulating, distributing and reproducing power relations
- (c) forming social, political and ideological identities
- (d) articulating social claims, interests, and value orientations in the competitive struggle in the political market.

However, despite such similarities, these approaches are different enough. Let’s have a look at the comparison table represented below:

Now, we will look deeper into each of the paradigms.

Critical discourse analysis

Critical PDA is a leading approach. According to CDA proponents such as Fairclough, Wodak, van Dijk, Kress, Chouliaraki, PDA should be understood as an analysis of political discourse. Hence, because of this tradition, the key to any PDA is the political discourse, which is simply defined as a political text plus a political context. In other words, political discourse is interpreted by these authors as a symbolic method of communication aimed at the production and reproduction of knowledge, images, meanings, values and interpretations that provide the representation and positioning of social subjects in a dynamic policy space.

The main features of the CDA approach are:

- 1) Orientation toward linguistics
- 2) Discourse is defined as a communicative action, produced in the form of text and speech

Political discourse analysis's main approaches

Kind of discourse analysis	Critical discourse analysis (next - CDA)			The postmodern theory of discourse analysis
Kind of approach	socio-semiotic	sociocultural	Socio-cognitive	poststructural
The main representatives	Kress, 1985; Chouliaraki, 2005	Fairclough and Wodak, 1997	van Dijk, 2002	Laclau, Mouffe, Foucault, 2019; Torfing, Zizek
The main features	Discourse is considered as an ideological tool. Discourse can be expressed not only in linguistic forms, but also in visual images. Discourse analysis reveals relations between conceptualization and the certain point of view.	There are three main areas of sociocultural and political life: ideas about the world, social relations and social identity. The concept of "order of discourse". Intertextuality. Discourse-historical method	Political discourse is defined as a certain representation of political structures, events, actors, groups, and processes. Political discourse and political knowledge are connected with each other through social and political memory	Discourse is defined as a relational system of signification. Discourse refers to ways of constituting knowledge. Discourses are more than ways of thinking and producing meaning. The concept of discourse encompasses not only language but everything social

3) Written and spoken discourse are interpreted as forms of social practice

4) Mutual conditionality and dialectics exist between discourses and social practices

5) Political discourse is a verbal representation of ideological domination

6) Special attention must be paid to criticizing the discriminatory and repressive content of mainstream socio-political discourses

7) Special research attention must be paid to the discourses of racism, nationalism and sexism

8) Consideration should be made of the discourse of political elites and media discourse as the main sources of the power asymmetry.

Within its framework, several methodological approaches can be distinguished:

- socio-semiotic approach of critical discourse analysis [14; 2];

- sociocultural approach of critical discourse analysis [9];

- sociocognitive approach of critical discourse analysis [3].

The socio-semiotic approach in CDA

The followers of such a kind of approach are convinced that discourse is fundamentally ideological because it always expresses the point of view of a speaker.

The organization of the content in discourse is determined by the existing systems of ideological principles, and this content can be expressed not only in linguistic forms, but also in visual images. This is a characteristic of the majority of media events, most notably television productions.

As H. Kress emphasizes, both the text structure of the discourse and the semantic content of the television picture, in short, all the attributes of the television broadcasting competition have a specific ideological

setting. Then it is the primary task of a discourse analyst to find out what that setting is [14, p. 27-42].

According to one of the prominent representatives of the socio-semiotic approach, L. Chouliaraki, the interpretation of language as a semiotic practice assumes that the language ensures the construction of reality, the formation of social and ideological identities, and finally, the construction of text. Hence, it follows that language fulfills three functions in society: the gut function, the communicative function, and the textual function [2, p. 278].

But the fact that language has a textual function implies that people are connected to reality and to each other in a semiotic way, through the textual signifier. That's why socio-semiotic discourse analysis is one of the most important parts of the apparatus of critical discourse analysis. Its essence is to establish the relationship between conceptualization, which includes the creation of identities, and the discursive point of view from which ideas are derived.

In accordance with the Critical Discourse Analysis methodology, linguistic and visual textual resources should be regarded as interrelated indicators of the struggle to establish a regime of truth. In view of this, the analysis should include revealing the role of verbal and visual texts in displacing certain discourses by others whose interpretations (verbal or nonverbal) pretend to be the only ones that are true.

The sociocultural approach in CDA

The sociocultural analysis is based on the postulate that the discourse and the social and cultural reality are mutually supportive of each other. The contest forms society and culture, and the contest itself forms them; they are interrelationship is dialectical. This means that every instance of language contributes to the production or transformation of society and culture, including power relations [9, p. 273].

N. Fairclough and R. Wodak distinguish three main areas of sociocultural and political life, which are defined by a discourse: ideas about the world (discourse is a representation of the world), social relations (discourse provides social positioning) and personal identity (discourse confers distinctive traits on a person). Further, any public discourse includes elements of a variety of discourses, the configuration of which is denoted by the concept of “order of discourse”.

The discourses, according to N. Fairclough and R. Wodak, are always related to other discourses, both those that came before and those that came after them simultaneously [9, p. 276]. Hence, the necessity of researching such a parameter of discourse as intertextuality.

Furthermore, studying any discourse, it is important to consider the body of historical knowledge that constitutes its context. In this regard, she developed a “discourse-historical method” aimed at revealing the “history” of each structural component of discourse. This method was first applied to the study of anti-Semitism in post-war Austria. By analyzing implicit prejudices and identifying codes and cues that can only be deciphered in the historical circumstances of the discourse context, Wodak and her colleagues in the Vienna Group (F. Menz, B. Matuszek, et al.) traced the formation of the stereotypical antisemitic image of the enemy, identifying the attitudes that make up racist discourse [24, p. 165-169]. Currently, the discursive-historical method is used by Wodak in analyzing the discursive construction of national identity, in particular, the Austrian identity [24, 2002].

The socio-cognitive approach in CDA

Political discourse, according to the socio-cognitive approach, is a specific representation of political structures, events, actors, groups, and processes. As a result, it defines political cognition as the coherence of individual and collective political dimensions through political discourse [3, p. 205]. Political discourse and political knowledge are linked by social and political memory, which consists of political knowledge, beliefs, values, and norms [3, p. 218]. Political knowledge, beliefs, and values, as well as constants and norms, are the main components [3, p. 218].

The majority of the works of T.A. van Dijk, the leading representative of the socio-cognitive approach, are concerned with the issues of the production of national prejudice and racism in media discourses, institutional discourses, and political elite discourses.

Van Dijk defines racism as a system of dominance and social inequality. We are dealing with racism when ‘whites’ as a group have more economic, political, social, or cultural power in society and abuse that power by limiting the rights of ‘non-whites.’ Power implies preferential access to control over irreplaceable social resources [5]. He interprets dominance as the abuse of power by one group over another, mani-

festing itself in various forms of discrimination and marginalisation of minorities on the one hand, and prejudice and stereotyped beliefs on the other, i.e. in ideological structures.

The media is one of the most powerful institutions for conveying racist discourse. People’s everyday perceptions of immigrants and minorities are typically based on information obtained from newspapers, television, and radio programmes rather than personal experience. Meanwhile, as van Dijk points out, the media rarely covers minorities’ everyday lives and problems and tends to ignore or gloss over their contributions to society’s culture and development, instead focusing on the offences and social and anti-social behaviour of members of “non-white” groups [5].

A thorough examination of discursive practises is impossible without first investigating their sociocognitive foundations. Individual and social perceptions that take the form of beliefs, prejudices, and ideologies are among the sociocognitive foundations of racist discourse.

Discrimination based on beliefs and prejudices is based on the opposition between those who belong to the group (we) and those who do not (they). The polarisation between us and others is reflected in texts and conversations that highlight the virtues of one group and the flaws of another. Such an approach can be seen overtly (for example, how “white” and “non-white” are described in textbooks) as well as through the use of specific pronouns and metaphors, sentence construction, and so on [6].

So, the supporters of the socio-semiotic approach to discourse analysis are convinced that the discourse is fundamentally ideological since it always expresses the strategy and position of the speaker. The discourse expresses the importance of and preference for certain ideas and values [14, p. 29]. Sociocultural discourse analysis is based on the notion that discourse and sociocultural cause each other; discourse shapes society and culture and is, itself, shaped by them: the relationship is dialectical [9, p. 273]. Within the framework of the sociocognitive approach, political discourse is seen as a mental representation of political structures, events, actors, groups, processes, and political consciousness – as a cognitive way of connecting the individual and collective aspects of policy through political discourse [3, p. 205].

However, critical discourse analysis is not only known for classic works; more and more contemporary works with suggestions on how to improve this method are appearing every day. Take a look at a modern study of Yunana Ahmed. According to him an analysis of political discourse in a postcolonial world, particularly in Africa, requires the incorporation of some decolonial methodologies. He offered the decolonial approach to political discourse focusing on the ways politics in a postcolonial context is imbricated in

the logic of coloniality. The decolonial approach was considered necessary rather than sufficient in interrogating the hegemonic structure of colonialism in Africa's political discourse. In his study, the author used critical discourse analysis situated within decolonial methodologies to analyze former President of Nigeria, Goodluck Jonathan's declaration-of-intent speech to seek re-election [25].

Actually, there are a lot of emerging studies based on a framework of Critical Discourse analysis. Each of them seems to be narrow and specific. At the same time, they are still not insufficient for modern challenges in the social field. Then it creates an extra demand for postmodern theory consideration.

The postmodern theory of discourse analysis

The authors of postmodernist PDA look not into certain texts, but into social processes through the prism of post-structuralist discourse theories. In this sense, it is about Foucault, Laclau, Mouff, Lacan, Torfing, Zhizhek, etc. They see PDA more as a type of political analysis based on discourse theory than as an analysis of a certain political discourse.

The most important parts of this method are:

- 1) Lack of interest in the linguistic study of discourse;
- 2) A broad interpretation of the concept of discourse and the consideration of all social practices without exception as discursive;
- 3) The interpretation of discourses as open, mobile and changeable formations that are in constant interaction with other discourses and are constantly competing for "meaning"; an interpretation of social antagonisms as collisions of discourses;
- 4) The treatment of politics as an articulation of meanings; a means of forming and structuring the social;
- 5) The notion that all images of reality are disguised by the concept of "objectivity", and are formed by the dominant discourses that have won the competition with alternative sign formations;
- 6) The idea of ideological concepts as a set of changeable signs that have different articulations and are denoted by the concept of myth;
- 7) The desire to combine in discourse analysis the concept of power by Foucault with the psychoanalysis of power by Lacan, yielding an approach to discourse as a unity of power and passion.

Postmodernism encourages a way of looking at the world that challenges what has come to be accepted as truth and knowledge. Poststructuralists always call into question how certain accepted facts and beliefs work to reinforce the dominance and power of particular actors within international relations.

Foucault was one of the most significant discourse analysts; he has been called the 'father of discourse'. He developed the post-structuralist way of thinking by combining discourse with power. Discourse, as defined

by Foucault, refers to ways of constituting knowledge, together with the social practices, forms of subjectivity and power relations which inhere in such knowledges and the relations between them. Discourses are more than ways of thinking and producing meaning.

Laclau and Mouffe built on Foucault's ideas and made them better. They came up with a theoretical foundation for understanding postmodernist discourse. The authors used four analytical concepts in their sociological theory of discourse: discourse, articulation, moment, and element. They arranged these concepts in their scientific system as follows: "We will call articulation any practise of establishing relations between elements, in which, as a result of articulatory practise, the identity of the elements changes. All structural cohesion that arises as a result of articulatory practise, we will call discourse. We'll call the different ways that the sign can be held "moments." And we will call an element any distinction that is not articulated in the discourse". Thus, through these concepts, Laclau and Mouffe demonstrated the conventionality of any discourse. At the same time, a discourse's nodal points allow it to form and become temporarily fixed internally. A nodal point is a privileged sign around which other signs are ordered and take on their meaning. Thus, their concept of discourse encompasses not only language but everything social. In their theory, the linguistic structure of meaning is identical to social practices and social activities. Social actions acquire their meaning through relationships to other actions. At the same time, all our knowledge and practices are mediated by systems of meanings. Our ideas about reality, society, and our own identity are constructed by a system of meanings in the structures of discourse.

The five key arguments of Laclau and Mouffe are:

- 1) All social practices occur in the context of historically specific discourses, which can be thought of as relational systems of meaning.
- 2) Discourse is built in and through hegemonic struggles that aim to establish political and moral-intellectual leadership through the expression of meaning and identity.
- 3) The hegemonic articulation of meaning and identity is intimately connected to the construction of social antagonism, which involves the exclusion of a threatening Otherness that keeps the discursive system stable and stops it from closing down completely.
- 4) A stable hegemonic discourse falls apart when new incidents occur that it can't explain, represent, or control in some other way.
- 5) The dislocation of the discursive structure means that the subject is always a split subject that might try to rebuild a full identity through acts of identification [22, p. 28].

Let's pay attention to the contemporary study of Khan, T. H., and MacEachen E. In their paper, the authors consider the opportunities provided to qual-

ity researchers at the Foucauldian Discourse Analysis, which allow us to understand the “complexity” of human experience, ranging from basic human communication to internal functioning systems of power relations, and which give us a version of the truth or reality about the problems faced by researchers. The authors proposed to develop and promote robust analytics capable of capturing the important and implicit components/assumptions of this complexity. According to the article, the Foucauldian Discourse Analysis may be a fairer analytic than the social constructionist analytic, as it analyzes not only what participants said, but how they said it, considering not only how they interpret their experience, but also how their experience reproduces and/or disrupts the dominant discourses around the issues under study. Although the Foucauldian Discourse Analysis plays a key role in problematizing intellectual traditions, it has some drawbacks in that it is more concerned with theory than method [13].

But also authors admitted that the lack of a clear methodology to follow is a major limitation for new researchers. In the end, the authors came to the conclusion that because the Foucauldian Discourse Analysis ideas are full of arcane philosophy, it can be difficult for beginning researchers to apply these concepts to qualitative data analysis.

There is some confusion regarding the Foucauldian statement and how it can be operationalized to identify discourse, according to Karlsen H. He demonstrated, however, that this could be done by considering Foucault’s distinction between statement (*énoncé*) and enunciation (*énonciation*). In almost 7,000 books digitized by the Norwegian National Library, he demonstrated how discourse on women in Western countries before the first wave of the women’s movement could be identified. Eventually, he concluded that digitized Foucauldian discourse analysis is possible, using a combination of digital methodology and close reading [12].

Conclusion. We have described the two approaches briefly here. Each has its own set of benefits and drawbacks. But which approach is better for future research?

Most discourse analysts use the language tradition of CDA in their research on politics. They have been recognized for their specific results as a result of working with specific texts. Unlike them, we regard such an approach as flawed. It still struggles with gathering massive amounts of discursive information, which prevents us from getting answers to the most important political questions. In other words, we consider CDA to be too narrow for political analysis and to be more linguistic than social in nature.

Postmodern theories, on the other hand, appear to be comprehensive but overly theoretical. Such theories provide us with a unique perspective. We believe that their accomplishments can be

applied to modern practice. Despite the lack of a specific methodology and toolkit, it can examine social phenomena more thoroughly than critical discourse analysis. Furthermore, it is an approach that we believe can provide new laws and patterns to social science. Finally, we see the possibility of incorporating IT advances into the humanities, which will likely eliminate deep relativism and fill the social sciences with objective knowledge. It is a matter of extrapolating cybernetics and programming principles, data science, and blockchain technology into the sociopolitical domain. This fusion appears to be possible thanks to Foucault’s postmodern theory of discourse analysis, which has been developed by his followers. Eventually, the theory may be able to bridge the gap between what appear to be incompatible disciplines, the natural and social sciences.

BIBLIOGRAPHY:

1. Андрушко В. І. Дискурс в контексті політико-владових відносин. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 2021. 39, 31-39.
2. Chouliaraki L. Media Discourse and the Public Sphere. Howarth D., Torfing J. (eds.) *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. N.Y. 2005.
3. Dijk T.A. van. Political Discourse and Political Cognition. Chilton P., Schäffner C. (eds.) *Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam. 2002.
4. Dijk T.A. van. Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline. *Handbook of Discourse Analysis*. Vol. 1: Disciplines of Discourse. Academic Press. 1985.
5. Dijk T.A. van. s.a. (1). Racism and Discourse in Spain and Latin America: Discourse Approaches to Politics, Society and Culture. <http://www.Discourse-in-Society.org>.
6. Dijk T.A. van. s.a. (2). Elite Discourse and Institutional Racism. <http://www.teun at Discourse-in-Society.org>
7. Fairclough N. *Language and Power*. L. 1989.
8. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis*. L. 1995.
9. Fairclough N., Wodak R. *Critical Discourse Analysis*. Dijk T.A. van. (ed.) *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2: Discourse as Social Interaction. L. 1997.
10. Foucault M. *Power: the essential works of Michel Foucault 1954-1984*. Penguin UK. 2019.
11. Howarth D. *Applying Discourse Theory: the Method of Articulation*. Howarth D., Torfing J. (eds.) *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. N.Y. 2005.
12. Karlsen, H. Foucault’s archeological discourse analysis with digital methodology – Discourse on women prior to the first wave women’s movement. 2022.
13. Khan, T. H., & MacEachen, E. Foucauldian discourse analysis: Moving beyond a social constructionist analytic. *International journal of qualitative methods*, 20, 16094069211018009. 2021.

14. Kress G. Ideological Structures in Discourse. Handbook of Discourse Analysis. Vol. 4: Discourse Analysis in Society. L. 1985.

15. Laclau E., Mouffe C. Hegemony and Socialist Strategy. L. 1985.

16. Laclau E. The Death and Resurrection of Ideology. Journal of Political Ideologies, vol. 1, 1-3. 1996a.

17. Laclau E. Emancipations. L. 1996b.

18. Laclau E. Identity and Hegemony. Butler J., Laclau E., Zizek S. (eds.) Contingency, Hegemony, Universality. L. 2000a.

19. Laclau E. Structure, History and the Political. Butler J., Laclau E., Zizek S. (eds.) Contingency, Hegemony, Universality. L. 2000b.

20. Laclau E. Constructing Universality. Butler J., Laclau E., Zizek S. (eds.) Contingency, Hegemony, Universality. L. 2000c.

21. Torfing J. New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe, and Zizek. Oxford. 1999.

22. Torfing J. Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges. Howarth D., Torfing J. (eds.) Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance. N.Y. 2005.

23. Wodak R., Meyer M. Methods of CDA. L. 2001.

24. Wodak R. Fragment Identities: Redefining and Recontextualizing National Identity. Chilton P., Schäffner C. (eds.) Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse. Amsterdam. 2002.

25. Yunana Ahmed. Political discourse analysis: a decolonial approach, Critical Discourse Studies, 2021. 18:1, 139-155, DOI: 10.1080/17405904.2020.1755707

26. Zizek S. Beyond Discourse Analysis. Laclau E. (ed.) New Reflections on the Revolution of Our Time. L. 1990.

REFERENCES:

1. Andrushko, V. I. (2021). Dyskurs v konteksti polityko-vladovykh vidnosyn [Discourse in the context of political and power relations]. Bulletin of VN Karazin Kharkiv National University. Series "Issues of Political Science", 39, 31-39.

2. Chouliaraki L. (2005). Media Discourse and the Public Sphere. Howarth D., Torfing J. (eds.) Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance. N.Y.

3. Dijk T.A. van. (2002). Political Discourse and Political Cognition. Chilton P., Schäffner C. (eds.) Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse. Amsterdam.

4. Dijk T.A. van. (1985). Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline. Handbook of Discourse Analysis. Vol. 1: Disciplines of Discourse. Academic Press.

5. Dijk T.A. van. s.a. (1). Racism and Discourse in Spain and Latin America: Discourse Approaches to Politics, Society and Culture. <http://www.Discourse-in-Society.org>.

6. Dijk T.A. van. s.a. (2). Elite Discourse and Institutional Racism. <http://www.teunatdiscourse-in-Society.org>

7. Fairclough N. (1989). Language and Power. L.

8. Fairclough N. (1995). Critical Discourse Analysis. L.

9. Fairclough N., Wodak R. (1997). Critical Discourse Analysis. Dijk T.A. van. (ed.) Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Vol. 2: Discourse as Social Interaction. L.

10. Foucault M. (2019). Power: the essential works of Michel Foucault 1954-1984. Penguin UK.

11. Howarth D. (2005). Applying Discourse Theory: the Method of Articulation. Howarth D., Torfing J. (eds.) Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance. N.Y.

12. Karlsen, H. (2022). Foucault's archeological discourse analysis with digital methodology – Discourse on women prior to the first wave women's movement.

13. Khan, T. H., & MacEachen, E. (2021). Foucauldian discourse analysis: Moving beyond a social constructionist analytic. International journal of qualitative methods, 20, 16094069211018009.

14. Kress G. (1985). Ideological Structures in Discourse. Handbook of Discourse Analysis. Vol. 4: Discourse Analysis in Society. L.

15. Laclau E., Mouffe C. (1985). Hegemony and Socialist Strategy. L.

16. Laclau E. (1996a). The Death and Resurrection of Ideology. Journal of Political Ideologies, vol. 1, 1-3.

17. Laclau E. (1996b). Emancipations. L.

18. Laclau E. (2000a). Identity and Hegemony. Butler J., Laclau E., Zizek S. (eds.) Contingency, Hegemony, Universality. L.

19. Laclau E. (2000b). Structure, History and the Political. Butler J., Laclau E., Zizek S. (eds.) Contingency, Hegemony, Universality. L.

20. Laclau E. (2000c). Constructing Universality. Butler J., Laclau E., Zizek S. (eds.) Contingency, Hegemony, Universality. L.

21. Torfing J. (1999). New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe, and Zizek. Oxford.

22. Torfing J. (2005). Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges. Howarth D., Torfing J. (eds.) Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance. N.Y.

23. Wodak R., Meyer M. (2001). Methods of CDA. L.

24. Wodak R. (2002). Fragment Identities: Redefining and Recontextualizing National Identity. Chilton P., Schäffner C. (eds.) Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse. Amsterdam

25. Yunana Ahmed (2021) Political discourse analysis: a decolonial approach, Critical Discourse Studies, 18:1, 139-155, DOI: 10.1080/17405904.2020.1755707

26. Zizek S. (1990). Beyond Discourse Analysis. Laclau E. (ed.) New Reflections on the Revolution of Our Time. L.

Перспективи політичного дискурс-аналізу: перегляд теорії

Ткач Олег Іванович

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3131-1533

Андрушко Владислав Ігорович

аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7730-8802

Стаття присвячена опису класичних підходів до розуміння політичного дискурс-аналізу як одного з найперспективніших методів загального політичного аналізу. У статті розглядаються як гілки критичного дискурс-аналізу, запропонованого Г. Кресом та Л. Чоуларакі (соціо-семантичний підхід), Н. Ферклоу та Р. Водак (соціокультурний підхід) та Т. Ван Дейком (соціокогнітивний підхід), так і постмодерна теорія дискурс-аналізу, запропонована М. Фуко і розвинута його послідовниками, зокрема Е. Лакло та Ш. Муфф. Метою статті є аналіз даних підходів та їх порівняння для подальшого розвитку політичного дискурс аналізу.

Актуальність статті зумовлена низкою чинників. По-перше, сучасні методи дослідження політичної реальності зазнають кризи, вони стають все менш ефективними для осягнення суспільних процесів нашого часу, тож справедливо, що вони мають бути переглянуті та удосконалені. По-друге, з кожним днем зростає популярність міждисциплінарних методів досліджень, а політичний дискурс аналіз вважається недостатньо дослідженим у соціальних науках феноменом, нарешті може бути замінена на мову, тобто цеглинки, з яких ця сама свідомість складається і завдяки яким може функціонувати в соціальному просторі. Такий підхід дає нам змогу нівелювати фізико-біологічні прояви свідомості на користь соціальних, що дозволяє максимально точно інтерпретувати соціально-політичну дійсність сучасності та передбачувати майбутні зміни.

У результаті, ми визначаємо політичний дискурс-аналіз як різновид загального політичного аналізу, що базується на постмодерністській теорії дискурсу. Ми переконані, що такий вид аналізу має найбільші перспективи для дослідження таких суспільних процесів і соціальних відносин, як влада, конфлікти, нерівність, питання політичної ідентичності тощо.

Дана стаття буде цікавою як для тих, хто займається політичним дискурс аналізом та розвиває його, так і для інших науковців, хто досліджує філософію науки, методологію, політичну психологію, кількісні та якісні методи дослідження у соціальних науках.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз, постмодерна теорія дискурсу, методологія.

Бучин Микола Антонович
Мархайчук Наталія Олександрівна

Особливості використання Російською Федерацією міграції як інструменту гібридної війни проти України

УДК 325:355
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.4>

Бучин Микола Антонович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Мархайчук Наталія Олександрівна
магістр кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-9596-9778

У статті досліджено актуальну проблематику – міграцію як інструмент сучасних гібридних воєн. Показано, що у контексті гібридної війни держава-агресор може використовувати дві міграційні стратегії: позитивну та негативну. Позитивна стратегія передбачає використання зусиль для приваблення мігрантів, особливо висококваліфікованих, з держави-жертви на власну територію. Це дає змогу послабити людський потенціал опонента та посилити можливості держави-агресора. Негативна стратегія має на меті спрямувати міграційні потоки з держави-жертви в інші країни, або ж міграцію з третіх країн у країну-жертву чи на територію її союзників з метою дестабілізації ситуації та тиску.

Автори використовують комплекс загальнонаукових, логічних та емпіричних методів задля досягнення поставленої мети – дослідити особливості використання Росією міграції як інструменту гібридної війни проти України. Наголошено на тому, що з періоду розпаду СРСР Росія використовувала міграцію задля гібридної агресії проти України. До початку російсько-української війни у 2014 р. Росія робила акцент на реалізації позитивної міграційної стратегії. У її рамках агресор популяризував власний ринок праці та поширював негативну інформацію про ринок та умови праці в Україні. Як результат, станом на 2013 р. на території Росії перебувало близько 1.5 млн. українських трудових мігрантів. Показано, що з початком російсько-української війни Росія почала поєднувати позитивну (спряла міграції українців з тимчасово окупованих територій в Росію, в результаті чого більше пів мільйона українців виїхали на російську територію) та негативну (спричинила хвилю внутрішньої міграції в Україні та призвела до появи понад 1.5 млн. внутрішньо переміщених осіб).

Зроблено висновок, що Росія після повномасштабного нападу на Україну 24 лютого 2022 р. продовжила поєднувати позитивну та негативну міграційні стратегії проти України. Однак акцент робиться на більш примусових та незаконних методах реалізації цих стратегій. У контексті позитивної стратегії це втілюється у примусовій депортації українців на територію Росії, а в контексті негативної стратегії – у масштабних ударах по цивільному населенню та критичній інфраструктурі з метою спричинити хаос та масштабну міграцію українців за кордон.

Ключові слова: міграція, гібридна війна, міграційна політика, мігранти, міграційна криза, Україна, Російська Федерація.

Вступ. На сучасному етапі гібридні війни стали атрибутом міжнародних відносин та інструментом реалізації геополітичних амбіцій багатьох держав світу. Концепція гібридної війни передбачає акцентування уваги на використанні невійськових засобів боротьби проти суперника. Відтак для ефективної боротьби з опонентами під час гібридної війни використовують весь комплекс можливих невійськових засобів, які дають змогу послабити супротивника чи, навпаки, зміцнити власні позиції.

У контексті сказаного стає очевидним, що міграція та контроль за міграційними процесами потенційно дають змогу державі-агресору дестабілізувати ситуацію як в окремо взятій країні-жертві, так і створити напругу та збільшити рівень конфліктованості в цілому регіоні. Завдяки цьому міграцію вважають доволі ефективним інструментом гібридної агресії.

Однією з країн, яка є активним суб'єктом гібридних воєн на планеті та доволі активно використовує міграцію та контроль за міграційними потоками як інструмент гібридної агресії, є Російська Феде-

рація. Ця проблематика є вкрай актуальною і для України, яка зазнала брутального нападу з боку Росії та веде запеклу боротьбу з агресором, який використовує у боротьбі з нашою державою всі доступні військові та невійськові інструменти, в тому числі – і міграцію, створюючи міграційну кризу як всередині України, так і в країнах ЄС з метою змусити останні відмовитися від підтримки України.

Проблему гібридних воєн та використання міграції як інструменту гібридної агресії вивчали низка вітчизняних та зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Серед українських дослідників варто виокремити М. Касьянову, М. Колінко, О. Коломієць, О. Малиновську та ін. Серед зарубіжних науковців варто відзначити Д. Агюлера, Г. Щоймейкера та ін.

Попри увагу науковців до проблематики міграції як інструменту гібридної війни, здійснення гібридної агресії з допомогою міграції з боку Росії проти України є менш дослідженим. Це значною мірою пояснюється тим, що гібридна війна з боку Росії

проти України триває. Відтак можна припустити, що згадана тематика буде більш ґрунтовно аналізуватися у майбутньому. Відтак проблема використання Росією міграції як інструменту боротьби з Україною потребує більш ґрунтовного політологічного аналізу.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати використання Росією міграції як інструменту гібридної війни проти України. Задля досягнення мети треба розв'язати такі завдання: показати особливості використання міграції як інструменту гібридної війни; розкрити особливості та наслідки використання Росією міграційного чинника проти України; запропонувати механізми протидії міграційній гібридній агресії Росії.

Методи дослідження. У статті ми використовуємо загальнонаукові, логічні та емпіричні методи дослідження. Серед загальнонаукових методів використовувались такі: системний метод, який дав можливість системно дослідити особливості використання міграції як інструменту гібридних воєн; структурно-функціональний, з допомогою якого було з'ясовано структурні елементи стратегії гібридної агресії з використанням міграції та їхній вплив на державу-жертву; історичний, завдяки якому було простежено еволюцію гібридної війни Росії проти України у контексті контролю за міграційними потоками; порівняльний метод, який дав змогу зіставити основні етапи використання Росією гібридної агресії з використанням міграційного чинника проти України. З емпіричних методів було використано метод аналізу статистичних даних для представлення наслідків впливу Росії на міграційні процеси в Україні. Також використовувались логічні методи дослідження, а саме: аналіз, синтез, індукція та дедукція.

Результати. Аналізуючи міграцію як інструмент гібридної війни, варто розрізняти «негативну» та «позитивну» міграційні стратегії, які може використовувати держава-агресор у контексті гібридного протистояння. «Негативна» міграційна стратегія реалізується з метою послаблення опонента, підриву внутрішньополітичної ситуації у державі-жертві (чи у державі, яка є союзником держави-жертви) та дестабілізації опонента, зниження його потенціалу. Варто зазначити, що за масштабами така міграційна стратегія може бути спрямована на окрему державу-жертву, або ж передбачати провокування міжнародних міграційних потоків з метою дестабілізації ситуації в цілому регіоні. Реалізація «негативної» стратегії спричиняє послаблення опонента, його знекровлення або ж змушує його витратити сили і ресурси на приймання і облаштування мігрантів, розв'язання комплексу проблем (етнокультурних, економічних, соціальних тощо), які з'являтимуться у зв'язку із прибуттям мігрантів та ін. [6, с. 80].

Під час реалізації «позитивної» міграційної стратегії гібридна війна здійснюється з метою зміц-

нення власних позицій. Це забезпечується шляхом подальшого використання мігрантів для власної вигоди. Їх можуть у такому випадку використовувати як робочу силу, або ж перетворювати на агентів впливу, що транслюватимуть потрібні державі-агресору наративи. У цьому контексті бажаними мігрантами вважатимуться ті, хто володіє мовою країни перебування, а також є близькими за ментальністю і культурою до корінного населення країни-агресора. Крім того, держави-агресори завжди зацікавлені у тому, щоб до них приїжджали мігранти з високим рівнем освіти та кваліфікації. Як результат, держава-агресор такими діями позбавляє своїх опонентів трудових та інтелектуальних ресурсів і використовує мігрантів як інструмент політичного тиску на країну їхнього походження. Ці механізми можуть застосовуватися як прямо (через порушення питання статусу і прав таких мігрантів на міжнародній арені), так і опосередковано (мігранти перетворюються на агентів впливу країни-агресора) [4, с. 40-41].

Варто сказати, що до початку російсько-української війни у 2014 р., Росія використовувала проти України насамперед «позитивну» міграційну стратегію. Вона створювала позитивний імідж власного ринку праці, залучаючи у такий спосіб до себе українських заробітчан. Як результат, станом на 2013 р. на території Росії перебували близько 1.5 млн. українців, більшість яких були власне заробітчанами. При тому, понад 1 млн. українців перебували на території Росії нелегально [7].

Окупація Криму Росією, війна на сході України, тимчасова окупація частини Донбасу у 2014 р. спричинили масштабну і безпрецедентну міграцію населення всередині та за межами країни. Майже два мільйони українців були змушені залишити свої домівки та мігрувати як в межах України (близько півтора мільйона осіб), так і в інші країни (зокрема, понад 600 тис. в Росію). Варто зазначити, що на той час наша держава посідала дев'яте місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб [9].

З початком російської агресії у 2014 р., на нашу думку, можна було спостерігати з боку Росії реалізацію як «позитивної», так і «негативної» міграційної стратегії щодо України. У контексті «позитивної» стратегії дослідники стверджують, що однією з передумов гібридної війни Росії проти України була наявна в Росії демографічна криза, що зробила боротьбу за демографічні ресурси однією з рушійних сил агресії. Під час найактивнішої фази військового конфлікту багато жителів східних регіонів України шукали притулок в Росії не лише через територіальну близькість, існування багатьох особистих зв'язків, але й завдяки російському інформаційно-пропагандистському впливу на населення України [9].

Через прямий військовий конфлікт між Україною та Росією вектор східної міграції України також

став елементом інформаційного впливу РФ проти Києва та його партнерів на Заході. Російські ЗМІ використовували значну присутність українських заробітчан у країні як свідчення «братніх» відносин між двома державами. Відтак Росія використовувала наплив українських біженців із зони конфлікту на Донбасі як контраргумент, щоб спростувати звинувачення України в агресії Москви [5].

Ведучи мову про «негативну» міграційну стратегію Росії проти України, варто зазначити, що вона у найпростішому вигляді проявляється в агресивно-провокаційних діях, спрямованих на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в нашій державі. У цьому контексті варто зазначити, що в Україні спостерігалася проблема із забезпеченням прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), котрі вимушено покинули свій дім через окупацію та війну. Внаслідок цього понад 1,6 млн українців, або ж 4% населення України асимілювались в інших регіонах країни [6, с. 79].

Слід зазначити, що значна частина згаданих мігрантів не була активним трудовим ресурсом, тому це стало тягарем для соціальних служб у плані забезпечення умов ВПО на місцях їхнього тимчасового перебування. Крім того, у зоні конфлікту на Донбасі населення зазнавало психологічних травм, більшість мали потребу у спеціальному лікуванні та послугах, які мали допомогти адаптуватися до мирного життя. Більше того, проблема посилювалася тим, що Росія здійснювала пропагандистські спроби сформувати для всього населення з окупованих регіонів негативне ставлення до переселенців. Все це створювало нові проблеми, вирішення яких вичерпувало і так вкрай обмежені ресурси України.

Черговий виток міграційної кризи в Україні був спричинений масштабною ескалацією російсько-української війни у 2022 р. Вже через кілька годин після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, яке розпочалося о 5 годині ранку 24 лютого 2022 року, українці почали масово покидати свої домівки на сході країни. Частина з них відправилися в західну та центральну частини України, інші намагалися добратися до кордону Польщі та інших країн Центральної Європи. Станом на початок жовтня 2022 року ООН оцінював кількість біженців з України у понад 4 мільйони осіб [1].

Варто зазначити, що Росія після 24 лютого 2022 р. теж прагнула реалізувати обидві міграційні стратегії: «негативну» і «позитивну». Говорячи про першу стратегію, варто зазначити, що Росія навмисно здійснює удари по житлових районах, створюючи масові людські жертви та спричиняючи значний потік переміщених осіб. Лікарні, школи, дитячі садочки, храми, культурні пам'ятки – все вражається російськими ракетами та бомбами. Придушення опору міст здійснюється жорстокими способами та супроводжується гуманітар-

ною кризою, фільтрацією населення, масовими вбивствами, катуванням та ґвалтуванням цивільного населення тощо. Ситуація у визволених від російської окупації містах демонструє всю жорстокість та варварство російської армії, яка здійснила величезну кількість порушень міжнародних норм ведення війни [8]. Останнім часом Росія почала масштабні обстріли об'єктів енергетичної інфраструктури, що в умовах зими може спровокувати чергову хвилю міграції в Україні.

Росія навмисно провокує масові міграційні потоки українців задля послаблення державного керівництва, посилення суспільної напруженості всередині держави. Також варто зазначити, що українські біженці чинять тиск на країни ЄС, дестабілізуючи Європу. Тим самим, РФ намагається вплинути на європейські країни, спробувати зменшити санкційний режим та пом'якшити політику допомоги Україні.

Також Росія використовує і «позитивну» міграційну стратегію, сприяючи міграції українського населення на свою територію, залучаючи до цього процесу і певні міжнародні організації, зокрема, Червоний Хрест, який запропонував українцям притулок на території Росії. Як відповідь, український уряд висловив побоювання, що Росія може примусово депортувати українців, а пропонуваній притулок Червоного Хреста в Росії є кроком, щоб узаконити цю депортацію.

Наразі відомо, що РФ активно примусово вивозить громадян України з тимчасово окупованих територій до РФ, відправляючи їх до економічно депресивних районів. Примусових переселенців пропускають через «фільтраційні табори» в ОРДЛО на Донбасі та у Пензенській області РФ, де допитують та катують осіб з проукраїнськими поглядами. Потім забирають українські документи та надають посвідку, у якій зазначається неможливість покинути територію РФ протягом 2 років [2].

Варто зазначити, що орієнтовна кількість депортованих українців станом на початок жовтня 2022 р. становила, як стверджує Президент України В. Зеленський, вже понад 1,6 млн осіб, значна частина з яких – діти [3]. Переважна більшість з них з Донецької та Луганської областей.

Зрозуміло, що найбільш ефективним механізмом протидії Росії у контексті використання нею міграції як інструменту гібридної війни проти України стане наша перемога на фронті. Це дасть змогу повернутися до своїх домівок значній кількості громадян. Водночас, на нашу думку, самої перемоги над ворогом та стабілізації ситуації недостатньо для вирішення наявної міграційної кризи. Тому Україні слід додатково використовувати низку інших механізмів: поширювати серед мешканців тимчасово окупованих територій інформацію щодо загроз, які їх чекатимуть у випадку міграції до Росії; комунікувати з українцями, які виїхали

до Європи, переконувати їх у необхідності повернення в Україну; створити після перемоги конкурентний з європейським ринок праці; втілювати програми з працевлаштування для української молоді; забезпечити надійний захист та підтримку громадян в умовах зими та потенційного блекауту, щоб попередити можливу чергову хвилю міграції за кордон та ін.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що Україна від проголошення незалежності зазнавала гібридної агресії з боку Росії, в тому числі – шляхом використання міграції як інструменту гібридної війни. Агресор застосовував проти нашої держави як «позитивну» (акцент на сприянні міграції українців до Росії) так і «негативну» (акцент на провокуванні масової міграції як в межах України, так і закордон з метою дестабілізації України та ЄС). До початку російсько-української війни у 2014 р. Росія використовувала здебільшого «позитивну» міграційну стратегію, поєднавши її після початку російсько-української війни із «негативною». У 2022 р. ця тенденція збереглася, проте стали більш жорсткими та масштабним методи її реалізації.

Зважаючи на той факт, що Росія продовжує гібридну міграційну стратегію проти України, проблематика зберігатиме актуальність і надалі. Відтак перспективним напрямком для подальших наукових досліджень ми вбачаємо детальне вивчення механізмів протидії використанню Росією міграції в якості інструменту гібридної війни проти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 4.2 млн українців отримали статус тимчасового захисту в країнах Європи. Фінанси та економіка. 2022. URL: <https://finbalance.com.ua/news/42-mln-ukrantsiv-otrimali-status-timchasovoho-zakhistu-v-kranakh-vropi>
2. Денісова: понад 700 тисяч громадян України вивезені до Росії. *Радіо Свобода*. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-denisova-deportatsia-ukrantsiv-rosia/31798546.html>
3. Зеленський розповів, скільки українців окупанти примусово депортували до росії. *Слово і діло*. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/06/povyna/bezpeka/zelenskyj-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-okupanty-prymusovo-deportuvaly-rosiyi>
4. Касьянова М. Міграція громадян України до Білорусі, Молдови та Росії в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи : дис. докт. політ. наук : 23.00.04. Київ-Чернівці, 2018. 748 с.
5. Малиновська О. Внутрішня міграція та тимчасово переміщені в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз: аналітична записка. 2019. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf
6. Малиновська О., Коломієць О. Міграційний аспект гібридної війни Росії проти України. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 78–88.
7. У Росії нарахували понад мільйон нелегальних українських заробітчан. *Тиждень*. 2013.

<https://tyzhden.ua/u-rosii-narakhuvaly-ponad-miljon-nelegalnykh-ukrainskykh-zarobitchan/>

8. Aguilera J. Russia's invasion of Ukraine may trigger a refugee crisis. Here's how the world is preparing. *TIME*. 2022. URL: <https://time.com/6150856/ukraine-refugees-russia-invasion-preparation/>

9. Kolinko M. Nomadism as a way of being of the immigrants and internally displaced persons. *EUREKA: Social and Humanities*. 2019. URL: <http://journal.eu-jr.eu/social/article/view/868/864>

10. Schoemaker H. Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. *Militaire Spectator*. 2019. URL: <https://www.militairespectator.nl/thema/internationale-veiligheidspolitiek/artikel/allegations-russian-weaponized-migration-against-eu>

REFERENCES:

1. 4.2 mln ukrainsiv otrymaly status tymchasovoho zakhystu v krainakh Yevropy. [4.2 million Ukrainians received temporary protection status in European countries]. (2022). *Finansy ta ekonomika*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/42-mln-ukrantsiv-otrimali-status-timchasovoho-zakhistu-v-kranakh-vropi> [in Ukrainian].
2. Denisova: ponad 700 tysiach hromadian Ukrainy vyvezeni do Rosii. [Denisova: more than 700 thousand Ukrainian citizens were taken to Russia]. (2022). *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-denisova-deportatsia-ukrantsiv-rosia/31798546.html> [in Ukrainian].
3. Zelenskyi rozpoviv, skilky ukrainsiv okupanty prymusovo deportuvaly do rosii. [Zelensky told how many Ukrainians the occupiers forcibly deported to russia]. (2022). *Slovo i dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/06/novyna/bezpeka/zelenskyj-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-okupanty-prymusovo-deportuvaly-rosiyi> [in Ukrainian].
4. Kasianova, M. (2018). Mhratsiia hromadian Ukrainy do Bilorusi, Moldovy ta Rosii v umovakh postbipoliaroi transformatsii mizhnarodnoi systemy. [Migration of Ukrainian citizens to Belarus, Moldova and Russia in the conditions of post-bipolar transformation of the international system] : dys. dokt. polit. nauk : 23.00.04. Kyiv-Chernivtsi [in Ukrainian].
5. Malynovska, O. (2019). Vnutrishnia mhratsiia ta tymchasovo peremishcheni v Ukraini v umovakh politychnykh ta sotsialno-ekonomichnykh zahroz: analitychna zapyska. [Internal migration and temporarily displaced persons in Ukraine in conditions of political and socio-economic threats: analytical note]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf [in Ukrainian].
6. Malynovska, O., Kolomiiets, O. (2017). Mhratsiinyi aspekt hibrydnoi viiny Rosii proty Ukrainy. [Migration aspect of Russia's hybrid war against Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, № 2 (30), S. 78–88. [in Ukrainian].
7. U Rosii narakhuvaly ponad milion nelegalnykh ukrainskykh zarobitchan. [More than a million illegal Ukrainian workers were counted in Russia]. (2013). *Tyzhden*. URL: <https://tyzhden.ua/u-rosii-narakhuvaly-ponad-miljon-nelegalnykh-ukrainskykh-zarobitchan/> [in Ukrainian].
8. Aguilera, J. (2022). Russia's invasion of Ukraine may trigger a refugee crisis. Here's how the world is pre-

paring. *TIME*. URL: <https://time.com/6150856/ukraine-refugees-russia-invasion-preparation/> [in English].

9. Kolinko, M. (2019). Nomadism as a way of being of the immigrants and internally displaced persons. *EUREKA: Social and Humanities*. 2019. URL: <http://journal.eu-jr.eu/social/article/view/868/864> [in English].

10. Schoemaker, H. (2019). Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. *Militaire Spectator*. URL: <https://www.militairespectator.nl/thema/internationale-veiligheidspolitiek/artikel/allegations-russian-weaponized-migration-against-eu> [in English].

Features of the Russian Federation's use of migration as an instrument of the hybrid war against Ukraine

Buchyn Mykola Antonovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Political Science and International Relations
National University "Lviv Polytechnic"
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Markhaichuk Nataliia Oleksandrivna

Master at the Department of Political Science and International Relations
National University "Lviv Polytechnic"
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9596-9778

The article examines the topical issue of migration as an instrument of modern hybrid wars. It is shown that in the context of hybrid warfare, the aggressor state can use two migration strategies: positive and negative. The positive strategy involves the use of efforts to attract migrants, especially highly skilled ones, from the victim state to its own territory. This makes it possible to weaken the opponent's human potential and strengthen the capabilities of the aggressor state. The negative strategy aims to direct migration flows from the victim state to other countries, or migration from third countries to the victim state or to the territory of its allies in order to destabilize the situation and exert pressure.

The authors use a complex of general scientific, logical and empirical methods to achieve the goal - to explore the peculiarities of Russia's use of migration as an instrument of hybrid warfare against Ukraine. It is emphasized that since the collapse of the USSR, Russia has used migration for hybrid aggression against Ukraine. Before the start of the Russian-Ukrainian war in 2014, Russia emphasized the implementation of a positive migration strategy. Within its framework, the aggressor promoted its own labor market and spread negative information about the market and working conditions in Ukraine. As a result, as of 2013, there were about 1.5 million Ukrainian labor migrants on the territory of Russia.

It is shown that with the beginning of the Russian-Ukrainian war, Russia began to combine the positive (it facilitated the migration of Ukrainians from the temporarily occupied territories to Russia, as a result of which more than half a million Ukrainians left for Russian territory) and the negative (it caused a wave of internal migration in Ukraine and led to the emergence of more than 1.5 million internally displaced persons).

It was concluded that after the full-scale attack on Ukraine on February 24, 2022, Russia continued to combine positive and negative migration strategies against Ukraine. However, the emphasis is on more coercive and illegal methods of implementing these strategies. In the context of the positive strategy, this was embodied in the forced deportation of Ukrainians to the territory of Russia, and in the context of the negative strategy - in large-scale attacks on civilian population and critical infrastructure with the aim of causing chaos and large-scale migration of Ukrainians abroad.

Key words: migration, hybrid war, migration policy, migrants, migration crisis, Ukraine, Russian Federation.

Лебедюк Віталій Миколайович

Чинники електорального успіху кандидатів у депутати на місцевих виборах 2020 року в Україні

УДК 342.8(477)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.5>

Лебедюк Віталій Миколайович
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри національної безпеки
та політології
Національного університету
«Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, Острог, Рівненська
область, Україна
ORCID: 0000-0001-6308-6778

У статті досліджуються основні чинники отримання кандидатами преференційних голосів на місцевих виборах 2020 року в Україні. Потенційні чинники електорального успіху кандидатів у територіальних виборчих округах тестуються на прикладі виборів до Рівненської обласної ради. Основним джерелом даних у статті є протоколи Рівненської обласної територіальної виборчої комісії та платформи «ПолітХаб», яка була розроблена Громадянським рухом ЧЕСНО. Гіпотези перевіряються на двох наборах даних: дані про усіх кандидатів включених до територіальних виборчих списків (631 кандидат) та дані про кандидатів, висунутих політичними партіями, які подолали виборчий бар'єр (398 кандидатів). Залежною змінною є частка преференційних голосів, а незалежні змінні були умовно розділені на три типи інформації (первинну, вторинну та третинну) на яку опираються виборці здійснюючи свій електоральний вибір. Підтверджено гіпотезу щодо позиції кандидата у виборчому списку. Чим далі кандидати розміщені від початку партійного списку, тим меншу частку преференційних голосів вони отримують. Це пояснюється негативним ефектом рангової позиції, згідно з яким чим далі кандидат знаходиться від початку виборчого списку, тим меншу частку преференційних голосів він отримує. Порядок розташування кандидатів у виборчих бюлетенях встановлюється кожною партією. Як правило на перших позиціях розміщуються більш впливові члени партії чи відомі особи. Позиція у виборчому бюлетені (третинна інформація) є джерелом переваг і має найбільший ефект на електоральний успіх кандидата. Вплив первинної та вторинної інформації має різний ефект у тестованих наборах даних. Якщо приналежність кандидата до чоловічої статті має стабільний позитивний ефект на частку преференційних голосів, то політичний досвід кандидатів має нестабільний ефект впливу. Ефект політичного досвіду спрацьовує для кандидатів, які балотувалися від політичних партій, що подолали виборчий бар'єр.

Ключові слова: преференційне голосування, політичні партії, кандидати, місцеві вибори, виборча реформа.

Вступ. Преференційне голосування належить до ключових дослідницьких питань у пропорційних виборчих системах з відкритими (*open-list PR systems*) та гнучкими списками (*flexible-list PR systems*) [16]. На це є низка причин. З одного боку, це пов'язано з певними політичними явищами навколо яких точаться наукові дискусії, а саме персоналізація політики, політична кар'єра кандидатів у депутати та роль політичних партій у цьому процесі. З іншого боку, тривале застосування, зокрема пропорційної виборчої системи із гнучкими списками в низці європейських країн (Австрія, Бельгія, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Нідерланди, Польща, Словаччина та Швеція), сприяє більш детальному вивченню преференційного голосування.

Використання права на преференційне голосування прийнято розглядати зі сторони попиту (як виборці використовують преференційне голосування) та сторони пропозиції (які кандидати у депутати отримують більше преференційних голосів). Сторона попиту (*demand side*) передбачає проведення систематичних опитувань респондентів, а сторона пропозиції (*supply side*) передбачає збір статистичних про відповідні характеристики кандидатів у депутати. За кордоном існує практика проведення систематичних опитувань громадської думки напередодні парламентських чи міських виборів (European Elections Study, Dutch

Parliamentary Election Studies). Однак такі опитування якісно відрізняються від тих, які проводяться в Україні. Основна відмінність полягає в тому, що питання будуються такі чином щоб можна було виявити основні маркери електоральної поведінки виборців. Соціологічна група «Рейтинг» проводить подібні опитування громадської думки [7], але публічно розміщені результати не дозволяють проводити дослідження на рівні із зарубіжними колегами. Основний фокус опитувань націлений на виявлення рівня задоволеності певними послугами на місцевому рівні чи рівня схвалення діяльності певних органів влади, а не ставлення до певних проблем чи ціннісних переконань. Поряд з тим процес збору даних про кандидатів у депутати теж має низку проблем. З одного боку, на сайті Центральної виборчої комісії (ЦВК) можна зібрати соціально-демографічну інформацію про кандидатів, але результати волевиявлення громадян будуть мати агрегований характер. З іншого боку, статистична інформація в розрізі виборчих округів чи територіальних громад не завжди є комплексною та систематичною. Попри все, у даному дослідженні ми будемо аналізувати електоральний успіх кандидатів у депутати на місцевих виборах 2020 року з точки зору пропозиції.

Відповідно до Виборчого кодексу, на місцевих виборах 2020 року в Україні була впроваджена про-

порційна виборча система із гнучкими списками [1]. Процес голосування проходить у два етапи. На першому етапі, виборці обирають політичну партію, а на другому етапі, виборець може, але не зобов'язаний, проголосувати тільки за одного кандидата зі списку обраної ним партії. Тому в даному контексті наша увага прикута до того, як виборці обирають кандидатів після того як обрали певну політичну партію? Іншими словами, післявиборчий рейтинг кандидатів базується виключно на кількості преференційних голосів виборців, отриманих кожним кандидатом.

Мета та завдання. Метою дослідження є з'ясувати основні чинники отримання кандидатами преференційних голосів на місцевих виборах 2020 року в Україні? Ми спробуємо відповісти на це дослідницьке питання, розглянувши потенційні чинники які можуть впливати на електоральний успіх кандидатів у територіальних виборчих округах. Досягнення мети передбачає розв'язання наступних завдань: 1) зібрати та структурувати відповідну статистичну інформацію про кандидатів у депутати у розрізі виборчих округів; 2) протестувати низку чинників, які потенційно можуть впливати на частку преференційних голосів отриманих кандидатами у депутати. Отримана інформація з протоколів територіальної виборчої комісії у Рівненській області дозволить реалізувати поставлені завдання [2]. Ми не можемо реалізувати поставлені завдання в розрізі усіх регіонів України, оскільки ЦВК не публікує результатів місцевих виборів у розрізі виборчих дільниць.

Методи дослідження. Залежною змінною є натуральний логарифм частки преференційних голосів відданих за кандидатів у депутати в територіальних виборчих округах Рівненської області¹. Часто дослідники намагаються використовувати абсолютну кількість преференційних голосів. Однак ми перетворили частку преференційних голосів у натуральний логарифм, оскільки прагнемо уникнути потенційної методологічної проблеми. Зокрема, у малих виборчих округах отримати 1000 преференційних голосів набагато складніше, а ніж у великих виборчих округах. Більше того підсилює ефект нерівномірності кількість кандидатів у депутати які змагаються в тому чи іншому виборчому окрузі.

Девід Брокінгтон вважає, що виборці здійснюють свій електоральний вибір опираючись на певну інформацію про кандидата, яку можна умовно розділити на три типи: первинну, вторинну та третинну [9]. До первинної інформації про кандидата належить статус кандидата (обіймання певної посади) та його досвід до виборів. Очевидно, що ті кандидати які обіймають посади чи в минулому

обіймали посади або балотувались на виборах будуть більш знайомі виборцям, ніж ні хто немає такого політичного досвіду. Незалежні змінні як досвід перебування кандидата на посаді та досвід попередніх виборчих кампаній було перетворено у дихотомічну шкалу.

Гіпотеза 1: Виборці більш схильні віддавати перевагу кандидатам які мають певний політичний досвід.

До вторинної інформації належать соціально-демографічні характеристики кандидата, які виборці можуть отримати з бюлетеня [18]. Таким чином ми виокремлюємо змінні як стать та вік. Змінна вік розраховувалась як різниця між роком народження, зазначеним в офіційних даних кандидата, та роком виборів. Щоб покращити інтерпретацію коефіцієнтів впливу віку було застосовано процедуру стандартизації змінної (вік було поділено на 10, щоб одиниця змінної відповідала за десятиріччя, а потім отримане значення було відцентроване навколо середнього значення).

Гіпотеза 2a: Виборці більш схильні віддавати перевагу кандидатам однієї статі.

Гіпотеза 2b: Виборці більш схильні віддавати перевагу кандидатам з однієї вікової групи.

Третинна інформація має радше підсилюючий ефект, оскільки виборці вдаються до неї у тому випадку, якщо мало попередньої інформації. До цієї категорії відносять інформацію про позицію кандидата у виборчому бюлетені. Дослідники виявили сильний ефект на електоральний успіх кандидата в депутати в залежності від його позиції у списку, який залишався стабільним під впливом інших чинників («ефект першості») [15]. Якщо кожна політична партія на місцевих виборах 2020 року могла розмістити від 5 до 12 кандидатів у територіальному виборчому окрузі, то процес ознайомлення із кандидатами вимагав значних затрат часу. В такому випадку виборці будуть покладатися на певні «підказки» в бюлетенях (тобто зважати на розташування кандидата у територіальному виборчому списку). На прикладі виборів до польського Сейму 2007 року було встановлено певну закономірність, де кандидати які обіймають перші позиції у виборчому списку отримували більше преференційних голосів, а ніж кандидати нижче в списку [11, 14].

Гіпотеза 3: Чим вища позиція кандидатів у виборчому списку, тим більшу частку преференційних голосів вони отримують, ніж кандидати, які посідають нижчі позиції у списку.

Позиція кандидата у територіальному виборчому списку (або ранг кандидата) була стандартизована з метою порівняння списків незалежно від їх довжини [12]. В даному випадку ми застосували відсоткову стандартизацію, яка коливається від 0 до 100 (де 0 – перша позиція у списку, а 100 – остання). На основі стандартизованого рейтингу

¹ Це кількість голосів виборців, відданих за кандидата, поділена на загальну кількість голосів виборців, відданих за партію цього кандидата у виборчому окрузі.

кандидатів ми створили дві фіктивні змінні, які вказують розміщення кандидата на першій та останній позиції у партійному списку в кожному територіальному виборчому окрузі.

Електоральний успіх кандидата залежить не тільки від впливу цих чинників, а й від контексту в якому він перебуває. Наприклад, кількість кандидатів виставлених партією в певному виборчому окрузі може утворювати ефект «витагнутого списку», який в свою чергу впливає на електоральний успіх кандидатів набагато більше, а ніж інші чинники [14]. Разом з тим електоральний успіх кандидатів часто пояснюють через наявні їм певні атрибути [10]. До партійних атрибутів кандидата належить приналежність до певної політичної партії, позиції у виборчому списку та інші. Як і у випадку з усіма іншими номінальними змінними, що використовуються у дослідженні, наявність певної характеристики кодується як 1, в іншому випадку – як 0.

У дослідженні ми застосували метод множинної лінійної регресії (метод найменших квадратів), який в свою чергу вимагає дотримання низки припущень. Взаємозв'язок між залежною змінною та незалежними змінними, в нашому випадку, не відповідали нормальному закону розподілу, що спонукало нас до стандартизації певних змінних.

Дані про кандидатів у депутати до Рівненської обласної ради на місцевих виборах 2020 року були отримані з сайту ЦВК [5] та платформи «Політ-Хаб», яка була розроблена Громадським рухом ЧЕСНО [6]. Ми перевіряємо наші гіпотези на двох наборах даних. Спочатку використовуємо дані про усіх кандидатів включених до територіальних виборчих списків (631 кандидат), а потім використовуємо дані про кандидатів (398 кандидатів), партії яких подолали 5% виборчий бар'єр.

Результати. Загалом пропорційна виборча система із гнучкими списками пропонує виборцю обрати одну з декількох електоральних стратегій поведінки: проголосувати тільки за першого кандидата із списку (лідера), проголосувати за будь-якого іншого кандидата зі списку або поєднати ці дві стратегії та віддати голос за першого кандидата і ще як мінімум за одного кандидата із списку [8]. Дослідження проведене на прикладі Бельгії вказує на те, що з часом зменшується частка виборців, які обирають стратегію голосування за будь-якого іншого кандидата із списку, на противагу голосування за кандидата який займає першу позицію [17].

В Україні, як і в низці інших європейських країн (наприклад Чеська Республіка, Нідерланди), виборча система з гнучкими списками не має жорстко закріпленого права преференційного голосування. Тобто виборець має вибір віддати голос за кандидата чи ні. У будь-якому випадку голос за партію зарахується. Щоб отримати мандат за пре-

ференційним голосуванням необхідно подолати встановлену квоту. На практиці квоту долає незначна кількість кандидатів. В Нідерландах квота становить 25%, але долають її від 2 до 4 кандидатів, які змагаються за місця у 150 мандатному парламенті. Наприклад в Бельгії частка обраних депутатів які подолали квоту для преференційного голосування не перевищувала 3,4% протягом 1987-2014 років [13]. В Чеській Республіці та Литві для проходження кандидата треба подолати 5% бар'єр, а у Словаччині 3% бар'єр [4, с. 30].

На місцевих виборах 2020 року за місця в Рівненській обласній раді змагалось 12 політичних партій, з яких тільки 7 подолали 5% бар'єр (таблиця 1). Правом преференційного голосування на місцевих виборах 2020 року до Рівненської обласної ради скористалося 80,7% виборців [3]. Однак, частка виборців які користуються преференційним правом суттєво коливається від парламентських виборів до місцевих виборів. В Україні такий високий показник пояснюється ефектом несподіванки, який втрапить свою актуальність на наступних виборах. Наприклад, у 2018 році на місцевих виборах у Бельгії близько 80% виборців скористались преференційним голосуванням, тоді як на парламентських виборах 2019 року преференційним голосом скористались 53% виборців. Така диспропорція часто пояснюється зростанням партійної персоналізації на національному рівні (голосування за лідера партії) та появою нових політичних партій без яскравих представників [17]. Тоді як на місцевому рівні спрацьовує теорія «соціальної дистанції», коли між кандидатами та виборцями більше неформальних зв'язків.

Загалом для перевірки наших гіпотез було оцінено десять регресійних моделей. В основу побудови регресійних моделей було закладено логіку розмежування виборцем первинної, вторинної та третинної інформації про кандидата у депутати [9]. Первинна інформація тестується через змінні, які пов'язані з політичним досвідом кандидата (модель 1 та 6). Вторинна інформація тестується через додавання соціально-демографічних характеристик кандидата (модель 2 та 7). Вплив третинної інформації пов'язаний із розміщенням кандидата у виборчому бюлетені (модель 3 та 8). Зрештою ми протестували одночасний вплив усіх трьох типів інформації (модель 4 та 9) і додали контрольну змінну, щоб протестувати взаємодію між першою позицією кандидата у виборчому списку та статтю (модель 5 та 10).

Наші результати надають переконливі докази на користь гіпотези про найвищу позицію у виборчому бюлетені. Коефіцієнт, що вказує на вплив першої позиції у виборчому бюлетені є позитивним і статистично значущим в усіх моделях в обох наборах даних. Зростання коефіцієнта свідчить на користь збільшення частки преференційних

Таблиця 1

Основні електоральні характеристики політичних партій на місцевих виборах 2020 року до Рівненської обласної ради

Політична партія	Результат виборів (%)	Частка преференційних голосів (%)	Кількість кандидатів висунутих у виборчих списках
Європейська солідарність	18.869	85.945	62
Слуга Народу	15.696	79.751	49
За Майбутнє	11.502	83.763	61
Батьківщина	10.833	80.386	62
Сила і Честь	10.257	83.593	63
Радикальна партія Олега Ляшка	7.882	72.752	50
Свобода	7.405	76.081	51
Опозиційна платформа - За життя	4.999	80.412	43
Голос	4.843	79.246	45
Пропозиція	3.957	82.461	52
Аграрна партія України	2.378	70.082	41
Наш Край	1.372	66.014	52

Джерело: власні розрахунки на основі протоколів територіальної виборчої комісії Рівненської області

Таблиця 2

Результати регресійного аналізу для першого набору даних

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Constant	1.991*** (0.039)	1.764*** (0.049)	2.700*** (0.072)	2.482*** (0.080)	2.468*** (0.081)
Владна посада (incumbency)	0.144 (0.123)	0.150 (0.118)		0.037 (0.095)	0.040 (0.095)
Участь у попередніх виборах	0.309*** (0.077)	0.184* (0.078)		0.083 (0.062)	0.084 (0.062)
Обирався на попередніх виборах	0.531*** (0.135)	0.482*** (0.130)		0.095 (0.106)	0.091 (0.106)
Гендер		0.484*** (0.065)		0.251*** (0.054)	0.271*** (0.056)
Вік (центрований)		-0.019 (0.032)		-0.006 (0.026)	-0.007 (0.026)
Ранг (стандартизований)			-0.014*** (0.001)	-0.013*** (0.001)	-0.012*** (0.001)
Перша позиція			0.558*** (0.096)	0.480*** (0.097)	0.705*** (0.196)
Остання позиція			0.308** (0.096)	0.245* (0.095)	0.240* (0.095)
Гендер × перша позиція					-0.263 (0.198)
N	631	631	631	631	631
R2	0.092	0.166	0.442	0.469	0.470
R2 Adj.	0.088	0.159	0.439	0.462	0.462

+ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001

Джерело: власні розрахунки автора. У дужках стандартні похибки.

голосів, навіть після контролю за іншими типами інформації про кандидата. Вплив рангової позиції кандидата у виборчому бюлетені також є статистично значущим, але обернено направлений. Тобто зі збільшенням рангу за нашою стандартизованою шкалою (де 0 – найвища позиція, а 100 – найнижча), в середньому, частка преференційних голосів кандидата зменшується (таблиця 2 та 3).

Цікавим є результат впливу останньої позиції у виборчому списку на частку преференційних голосів. В обох наборах даних вплив останньої позиції є статистично значущим і позитивним. Це може свідчити про те, що кандидат на останній позиції отримує більшу частку преференційних голосів, ніж можна було б очікувати. Порівняно з моделями, що тестують вплив змінних пов'язаних

із політичним досвідом та соціально-демографічними характеристиками кандидата, ми простежуємо покращення пояснювальної здатності моделі, коли додаємо змінні щодо позиції кандидата у виборчому бюлетені.

У першому наборі даних скоригований г-квадрат зростає з 0.088 (модель 1) до 0.462 у повних моделях (модель 4 та 5). Аналогічна ситуація простежується і у другому наборі даних, де пояснювальна здатність моделей зростає з 0.139 (модель 1) до 0.488 та 0.489 у моделях 9 та 10 (таблиця 2 та 3). Варто зазначити, що високі значення скоригованого показника г-квадрат в моделях (модель 3 та 8), які тестують лише вплив позиції кандидата у виборчому бюлетені, свідчать про те, що розміщення кандидатів у списках пояснюють більшу частку дисперсії преференційних голосів (43,9% та 45% відповідно) порівняно з іншими чинниками. Ефект першої позиції є більш вираженим у другому наборі даних щодо кандидатів висунутими партіями, які подолали 5% бар'єр, ніж у першому наборі даних (аналізувалися усі кандидати, які приймали участь у виборах).

Вплив первинної та вторинної інформації не є однаковим у тестованих наборах даних. Гіпотеза щодо статі підтверджується, що може свідчити на користь більшої частки преференційних голосів для чоловіків-кандидатів. Однак цей ефект більший для кандидатів, політичні партії яких подолали

виборчий бар'єр. Не підтверджується гіпотеза про голосування за кандидатів які належать до подібної вікової групи з виборцями. Аналізуючи вплив політичного досвіду кандидата на його електоральний успіх можна простежити цікаву закономірність. Перебування на посаді, на момент виборів, має статистично значущий позитивний вплив у моделі 7. Це може свідчити про те, що більш політично досвідчені кандидати обирають потенційно прохідні політичні партії. На користь першої гіпотези про вплив політичного досвіду на частку преференційних голосів свідчить позитивний ефект від участі у попередніх виборах кандидата та наявність мандата на попередніх виборах. Особливо яскраво це простежується у моделі 7, що вкотре свідчить на користь впливу політичного досвіду на електоральний успіх кандидата. Разом з тим простежується слабкий ефект, але статистично значущий, від участі кандидата у попередніх виборах (модель 2). Це є гарним свідченням того що участь у виборах загалом додає впізнаваності кандидату.

Висновки. Наші результати вказують на існування ефекту положення кандидата у виборчому бюлетені. Виявляється, що розміщення кандидата у виборчому списку більш чітко сигналізує виборцям про те, що партія вважає кандидата найбільш кваліфікованим. Наступний за значущістю ефект впливу на частку преференційних голосів стосується статі кандидата. Тобто підтверджується

Таблиця 3

Результати регресійного аналізу для другого набору даних

	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10
Constant	1.849*** (0.052)	1.617*** (0.061)	2.642*** (0.089)	2.344*** (0.101)	2.328*** (0.101)
Владна посада (incumbency)	0.257+ (0.135)	0.258* (0.129)		0.093 (0.106)	0.097 (0.106)
Участь у попередніх виборах	0.308** (0.095)	0.146 (0.095)		0.087 (0.077)	0.085 (0.077)
Обирався на попередніх виборах	0.613*** (0.144)	0.562*** (0.138)		0.095 (0.117)	0.097 (0.117)
Гендер		0.539*** (0.082)		0.313*** (0.069)	0.337*** (0.071)
Вік (центрований)		-0.017 (0.043)		0.027 (0.036)	0.023 (0.036)
Ранг (стандартизований)			-0.014*** (0.002)	-0.012*** (0.002)	-0.012*** (0.002)
Перша позиція			0.639*** (0.124)	0.548*** (0.126)	0.795** (0.243)
Остання позиція			0.312* (0.124)	0.268* (0.120)	0.265* (0.120)
Гендер × Перша позиція					-0.296 (0.248)
N	398	398	398	398	398
R2	0.145	0.229	0.454	0.499	0.501
R2 Adj.	0.139	0.220	0.450	0.488	0.489

+ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001

Джерело: власні розрахунки автора. У дужках стандартні похибки.

гіпотеза на користь більшої частки преференційних голосів для чоловіків-кандидатів. Разом з тим цей ефект набагато сильніший для кандидатів, які були висунуті політичними партіями, що подолали виборчий бар'єр. Вплив політичного досвіду кандидата на частку преференційних голосів не є стабільним. Тобто ефект політичного досвіду спрацьовує для кандидатів, які висувалися від впливових політичних партій. Поряд з тим досвід участі у попередніх виборчих кампаніях та досвід перебування на виборчих посадах теж мають позитивний ефект на частку преференційних голосів.

Перманентні зміни виборчих правил та поява нових партій ставлять перед виборцями великі інформаційні вимоги, які, потенційно, впливають на те, як вони голосують за кандидатів і чи будуть взагалі брати участь у преференційному голосуванні на майбутніх виборах. Майбутні дослідження з даної проблематики повинні стосуватися також міжсекторальних ефектів (ітерацій). Наприклад молоді кандидати-жінки чи кандидати з певним минулим або чи відрізняється преференційне голосування для малих партій у порівнянні з парламентарськими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виборчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Документи Рівненської обласної територіальної виборчої комісії. URL: <https://ror.gov.ua/dokumenty-teritorialnoyi-viborchoyi-komisiyi> (дата звернення: 23.06.2022).
3. Лебедюк В. Ефекти виборчої реформи на місцевих виборах 2020 року в Україні: регіональний контекст. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. № 42, с. 260–267. doi:10.30970/PPS.2022.42.34.
4. Лебедюк В. Нездійсні бюлетені і преференційне голосування на місцевих виборах 2020 року в Україні. *Politicus*. 2022. № 3. с. 25-33. doi: 10.24195/2414-9616.2022-3.4.
5. Офіційний вебсайт Центральної виборчої комісії України. URL: https://cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori.html (дата звернення: 12.12.2021).
6. Платформа «ПолітХаб». URL: <https://www.chesno.org/politician/> (дата звернення: 26.10.2022).
7. Соціологічна група «Рейтинг» (Група «Рейтинг»). URL: <https://ratinggroup.ua/about.html> (дата звернення: 14.11.2022).
8. Andre A., Depauw S., Shugart M., Chytilek R. Party nomination strategies in flexible-list systems: Do preference votes matter? *Party Politics*. 2017. Vol. 23. № 5, pp. 589–600. doi:10.1177/1354068815610974.
9. Brockington D. A low information theory of ballot position effect. *Political Behavior*. 2003. Vol. 25. № 1, pp. 1–27. doi:10.1023/A:1022946710610.
10. Carey J. M., Shugart M. S. Incentives to cultivate a personal vote: A rank ordering of electoral formulas. *Electoral Studies*. 1995. Vol. 14. № 4, pp. 417–439. doi: 10.1016/0261-3794(94)00035-2.

11. Marcinkiewicz K. Electoral contexts that assist voter coordination: Ballot position effects in Poland. *Electoral Studies*. 2014. Vol. 33. № 1, pp. 322–334. doi: 10.1016/j.electstud.2013.07.018.

12. Marcinkiewicz K., Stegmaier M. Ballot Position Effects Under Compulsory and Optional Preferential-List PR Electoral Systems. *Political Behavior*. 2015. Vol. 37. pp. 465–486. doi:10.1007/s11109-014-9294-0.

13. Put G.-J., Maddens B. The selection of candidates for eligible positions on PR lists: The Belgian/Flemish federal elections 1999–2010. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*. 2013. Vol. 23. № 1, pp. 49–65. doi: 10.1080/17457289.2012.743465.

14. Spierings N., Jacobs K. Getting personal? The impact of social media on preferential voting. *Political Behavior*. 2014. Vol. 36. № 1, pp. 215–234.

15. van Erkel, P. F. A., Thijssen, P. The first one wins: Distilling the primacy effect. *Electoral Studies*. 2016. Vol. 44, pp. 245–254. doi: 10.1016/j.electstud.2016.09.002.

16. Wauters B., Thijssen P., Erkel P. Preference voting in the Low Countries: a research overview. *Politics of the Low Countries*. 2020. Vol. 2. № 1, pp. 77–106.

17. Wauters B., Thijssen P., Van Aelst P., Pilet J.-B. Centralized personalization at the expense of preferential personalization. The decline of preferential voting in Belgium (2003-2014). *Party Politics*. 2018. Vol. 24. № 5, pp. 511–523. doi: 10.1177/1354068816678.

18. Wauters B., Weekers K., Maddens B. Explaining the number of preferential votes for women in an openlist PR system: An investigation of the 2003 federal elections in Flanders (Belgium). *Acta Politica*. 2010. Vol. 45. № 4, pp. 468–490. doi:10.1057/ap.2010.6.

REFERENCES:

1. Andre A., Depauw S., Shugart M., Chytilek R. Party nomination strategies in flexible-list systems: Do preference votes matter? *Party Politics*. 2017. Vol. 23. № 5, pp. 589–600. doi:10.1177/1354068815610974.
2. Brockington D. A low information theory of ballot position effect. *Political Behavior*. 2003. Vol. 25. № 1, pp. 1–27. doi:10.1023/A:1022946710610.
3. Carey J. M., Shugart M. S. Incentives to cultivate a personal vote: A rank ordering of electoral formulas. *Electoral Studies*. 1995. Vol. 14. № 4, pp. 417–439. doi: 10.1016/0261-3794(94)00035-2.
4. Dokumenty Rivnenskoj oblasnoj terytorialnoj vyborchoj komisii (2020). [Documents of the Rivne Oblast Territorial Election Commission]. URL: <https://ror.gov.ua/dokumenty-teritorialnoyi-viborchoyi-komisiyi>. [in Ukrainian].
5. Lebediuk V. Efekty vyborchoj reformy na mistsevykh vyborakh 2020 roku v Ukraini: rehionalnyi kontekst (2022). [The effects of electoral reform in Ukraine's 2020 local elections: the regional context]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofskopolitohichni studii*, № 42, pp. 260–267. doi:10.30970/PPS.2022.42.34. [in Ukrainian].
6. Lebediuk V. Nediisni biuleteni i preferentsiine holosuvannia na mistsevykh vyborakh 2020 roku v Ukraini (2022). [Invalid ballots and preferential voting in Ukraine's 2020 local elections]. *Politicus*. 2022. № 3. pp. 25-33. doi: 10.24195/2414-9616.2022-3.4. [in Ukrainian].

7. Marcinkiewicz K. Electoral contexts that assist voter coordination: Ballot position effects in Poland. *Electoral Studies*. 2014. Vol. 33. № 1, pp. 322–334. doi: 10.1016/j.electstud.2013.07.018.
8. Marcinkiewicz K., Stegmaier M. Ballot Position Effects Under Compulsory and Optional Preferential-List PR Electoral Systems. *Political Behavior*. 2015. Vol. 37. pp. 465–486. doi:10.1007/s11109-014-9294-0.
9. Ofitsiinyi vebsait Tsentralnoi vyborchoi komisii Ukrainy. [Official Website of Central Election Commission of Ukraine]. URL: https://cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori.html. [in Ukrainian].
10. Platforma «PolitKhab» (2022). [PolitHub platform]. URL: <https://www.chesno.org/politician/>. [in Ukrainian].
11. Put G.-J., Maddens B. The selection of candidates for eligible positions on PR lists: The Belgian/Flemish federal elections 1999–2010. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*. 2013. Vol. 23. № 1, pp. 49–65. doi: 10.1080/17457289.2012.743465.
12. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh» (2022). [Sociological Group «Rating»]. URL: <https://ratinggroup.ua/about.html>. [in Ukrainian].
13. Spierings N., Jacobs K. Getting personal? The impact of social media on preferential voting. *Political Behavior*. 2014. Vol. 36. № 1, pp. 215–234.
14. van Erkel, P. F. A., Thijssen, P. The first one wins: Distilling the primacy effect. *Electoral Studies*. 2016. Vol. 44. № ?, pp. 245–254. doi:10.1016/j.electstud.2016.09.002.
15. Vyborchyi kodeks Ukrainy (2020). [Electoral code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#>. [in Ukrainian].
16. Wauters B., Thijssen P., Erkel P. Preference voting in the Low Countries : a research overview. *Politics of the Low Countries*. 2020. Vol. 2. № 1, pp. 77–106.
17. Wauters B., Thijssen P., Van Aelst P., Pilet J.-B. Centralized personalization at the expense of decentralized personalization. The decline of preferential voting in Belgium (2003-2014). *Party Politics*. 2018. Vol. 24. № 5, pp. 511–523. doi: 10.1177/1354068816678.
18. Wauters B., Weekers K., Maddens B. Explaining the number of preferential votes for women in an openlist PR system: An investigation of the 2003 federal elections in Flanders (Belgium). *Acta Politica*. 2010. Vol. 45. № 4, pp. 468–490. doi:10.1057/ap.2010.6.

The factors of electoral success of candidates for deputies in the 2020 local elections in Ukraine

Lebediuk Vitalii Mykolayovych

Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor at the Department of National Security and Political Science
National University of Ostroh Academy
Seminarska str., 2, Ostroh, Rivne region, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6308-6778

The article examines the main factors of receiving preferential votes by candidates in the 2020 local elections in Ukraine. Potential factors of electoral success of candidates in territorial electoral districts are tested on the example of elections to the Rivne oblast council. The main sources of data in the article are the protocols of the Rivne Regional Territorial Election Commission and the PolitHub platform, which was developed by the CHESNO Civic Movement. The hypotheses are tested on two datasets: data on all candidates included in the territorial election lists (631 candidates) and data on candidates nominated by political parties that passed the electoral threshold (398 candidates). The dependent variable is the share of preferential votes, and the independent variables were conditionally divided into three types of information (primary, secondary and tertiary) on which voters based their electoral choice. The hypothesis about the position of the candidate in the electoral list is confirmed. The further candidates are placed from the beginning of the party list, the smaller share of preferential votes they receive. This is explained by the negative effect of the rank position, according to which the further the candidate is from the top of the electoral list, the smaller the share of preferential votes he receives. The order of candidates in the ballots is set by each party. As a rule, more influential party members or well-known persons are placed on the first positions. The position on the ballot (tertiary information) is a source of advantage and has the greatest effect on the electoral success of the candidate. The impact of primary and secondary information has different effects in the tested datasets. While male gender has a stable positive effect on the share of preferential votes, the political experience of candidates has an unstable effect. The effect of political experience is triggered for candidates who ran from political parties that passed the electoral threshold.

Key words: preferential voting, political parties, candidates, local elections, electoral reform.

Лисенко Юлія Віталіївна
Манелюк Юрій Михайлович

Технології політичного маніпулювання та їх вплив на громадську думку в сучасних політичних процесах

УДК 323.+316(045)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.6>

Лисенко Юлія Віталіївна
кандидат політичних наук, доцент
кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0361-5898

Манелюк Юрій Михайлович
кандидат політичних наук, доцент
кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8186-7604

У статті розглядається сутність технології політичного маніпулювання та особливості впливу маніпулятивних технологій на стан громадської думки. Охарактеризовано поширені прийоми політичного маніпулювання громадською думкою. Визначено тенденції функціонування сучасного громадянського суспільства України в контексті динаміки сучасних політичних процесів. Частково, саме під маніпулятивним впливом формується громадська думка сучасного суспільства. Саме тому дослідження місця і ролі технологій політичного маніпулювання методами аналізу, теоретичного узагальнення, систематизації, порівняння, прогнозування розкривають нові горизонти для наукового обґрунтування функціонального призначення і особливостей їх використання в сучасних політичних процесах.

Політичні технології поєднують у собі елементи раціонального і ірраціонального. Маніпулювання свідомістю людей є невід'ємною складовою політичного впливу, створення іміджу окремих політичних сил чи лідерів. Маніпуляцію можна вважати невід'ємним елементом суспільно-політичного управління та боротьби за владу. Причинами появи маніпулятивних технологій є необхідність ефективного способу реалізації практичних цілей, які постають перед учасниками політичного процесу. У статті констатується, що в умовах сьогодення продовжується формування нових тенденцій використання маніпулятивних технологій у сучасних владних процесах. Автори роблять спробу дослідити зміни та окреслити нові вектори розвитку маніпулятивних технологій. Громадська думка має бути максимально вивільнена від маніпулятивних політичних впливів. Це сприятиме подальшому становленню і стійкому розвитку громадянського суспільства в Україні. Характерною рисою сучасного українського громадянського суспільства є набуття ним нових ознак, які забезпечують важливу роль у системі протидії маніпулятивним впливам. Автори виокремлюють технології соціальної взаємодії, партнерства та діалогу, за допомогою яких встановлюється стійкий зв'язок між владними структурами та громадськістю.

Ключові слова: політичні технології, політичне маніпулювання, технології політичного маніпулювання, політичний вплив, маніпулювання громадською думкою.

Політичне життя сучасного українського суспільства формується у складних суспільно-політичних і соціально-економічних умовах. Неминучість суспільних перетворень на засадах демократії передбачає суттєві інституційні, функціональні, політико-правові і соціо-культурні перетворення, в контексті яких проявляються ті чи інші особливості взаємовпливу й взаємодії влади і суспільства. Еволюція технологій політичного впливу виявляє залежність від рівня інформаційної і комунікативної взаємодії у політичній сфері. Прості технології політичного впливу змінювалися більш складними, ефективними, витонченими. Маніпуляція свідомістю стала невід'ємним елементом і політичного впливу, і створення іміджу політичної сили чи лідера, і інформаційно-комунікативної складової сучасного суспільства.

Утвердження традицій демократичного розвитку і пошук оптимальних шляхів розвитку демократії в Україні визначають нові вектори і особливості застосування технологій маніпулятивного впливу з метою досягнення політичних цілей, зокрема трансформації політичної сфери з утримання політичного впливу і отримання влади. Суспільно-політичні демократичні трансформації суспільства, утвердження загальноцивілізаційний суспільних

цінностей на сучасному етапі державотворення окреслюють платформу для утвердження громадської думки, максимально вивільненої від маніпулятивних політичних впливів та сприяють подальшому становленню і стійкому розвитку громадянського суспільства в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасна політична наука розглядає політичне маніпулювання як складну і неоднозначну категорію. Аспект теоретичного осмислення і розроблення поняття «політичні технології» досліджували такі зарубіжні дослідники, як: Є.Вятр, Д.Істон, Дж.Мілль, Дж.Сарторі, С.Хантінгтон та ін. Питання сутності маніпулятивного впливу і ролі політичного маніпулювання у суспільному житті досліджували представники західної політичної думки, зокрема Г.Маркузе, Ч.Міллс, Д.Рісмен, П.Робінсон, В.Рікер, Г.Франк, К.Фарбер та інші.

Для розвитку української політичної науки неабияку цінність мають праці вітчизняних науковців, які вивчають особливості політичного маніпулювання і маніпулятивних технологій. Дослідження з цієї проблематики висвітлюють наукові роботи О.Бойка, Л.Кочубей, А.Круглашова, С.Наумкіної, Г.Почепцова, Ю.Шайгородського, та ін. Поняття, концепції і різновиди політичного

маніпулювання, механізми реалізації та специфіку його застосування у політичних процесах розкрито у дослідженнях вітчизняних науковців: Т.Андрущенко, Д.Арабаджиєва, В.Воротинського, О.Гойман, О.Дяченко, Н.Єфтені, К.Захаренко, М.Костельнюка, Ю.Калюжної, Г.Лавриненко, В.Максимець, Д.Мошак, О.Шевчук, Т.Ярошенко та багатьох інших.

Мета та завдання. Аналізуючи результати попередніх досліджень і враховуючи особливості сучасного етапу політичного життя українського суспільства, варто дослідити зміни і окреслити нові вектори розвитку маніпулятивних технологій, а також визначити їх місце і роль у сучасних політичних процесах та сформуванню значення політичного впливу і особливості маніпулювання громадською думкою для українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сучасне наукове трактування поняття політичного маніпулювання у вітчизняних енциклопедичних виданнях формується навколо його розуміння як системи засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість з метою нав'язування певних ідей, цінностей; як цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку задля спрямування її у заданому напрямку [1, 321-322]. Еволюція, ускладнення політичних відносин, утвердження демократичного розвитку суспільства призводить до появи особливих механізмів політичного впливу на як особистість, так і на великі соціальні групи з метою утримання влади, просування певних політичних ідей, поглядів, цінностей, позицій.

Сучасні вітчизняні дослідники визначають політичні технології як систему взаємоузгоджених засобів досягнення політичних цілей, зокрема послідовної трансформації політичної сфери, іміджу, громадської думки у спосіб, що забезпечує здобуття і утримання влади, політичного впливу [2, 9]. Загалом, якість і кількість політичних технологій, відбиваючи динаміку політичних процесів, перебувають у постійному стані оновлення, доповнення, пристосування привязки до актуальних чи значущих для суспільства подій і явищ. Політичним технологіям властивий взаємозв'язок раціонального і ірраціонального, оскільки крім наукового обґрунтування, продуманої стратегії й тактики реалізації, політичні технології включають і значущу психологічну складову, як от вплив на почуття та емоції. З поміж політичних технологій найперспективнішими у контексті демократичного державотворення виокремлюють технології соціальної взаємодії, партнерства та діалогу, за допомогою яких встановлюється стійкий зв'язок владних структур з громадськістю. Проте, маніпулювання пронизує усі сфери суспільного життя і виявляється особливо яскраво у ситуаціях, що стосуються політичного впливу. Важливо враховувати, що політич-

ний вплив є одним із визначальних факторів для процесів отримання чи захоплення, використання і втримання влади. Надзвичайно ефективним інструментом політичного впливу є саме маніпулювання.

Маніпулювання загалом можна розглядати як поширений спосіб комунікативної дії, що використовується інтуїтивно задля перенесення уваги, приховування об'єктивного, вуалювання тієї чи іншої інформації тощо. Маніпулювання варто трактувати як дію, спрямовану на об'єкти з певними намірами, цілями, прихованими мотивами керування. Політичне маніпулювання є різновидом сучасних владних технологій. Досліджуючи і аналізуючи проблематику політичного маніпулювання, автори зосереджують увагу виключно на негативних аспектах застосування цієї технології у політичних процесах. Поширеними серед більшості науковців є думки, що акцентують на психологічному і підсвідомому характері впливу через інструменти і засоби політичного впливу, тиску, лобіювання інтересів, навіть програмування думок, намірів, відчуттів чи політичної поведінки в суспільстві загалом. Причинами появи маніпулятивних технологій є потреба в ефективному способі реалізації практичних цілей, які постають перед учасниками політичного процесу. Функціонально політичні технології маніпулювання, зокрема, спрямовані на досягнення цілей відповідно до інтересів і функцій суб'єкта, які можуть брати участь у стабілізаційних чи дестабілізаційних політичних процесах в масштабах держави чи на рівні окремих політичних кампаній (виборчих, PR, тощо). Сфера застосування прийомів і реалізації механізмів маніпулятивного впливу надзвичайно широка, не завжди публічна і складно прогнозована. Проте, науковці наголошують, що у розвитку політичних технологій простежуються певні закономірності: 1) ускладнення – від примусу до маніпулювання; 2) ускладнення маніпулятивного арсеналу; 3) ускладнення схеми маніпулювання – від лінійного до нелінійного «чужими руками»; 4) прискорення маніпулятивних процесів [2, 12].

Отже, маніпулювання можна вважати невід'ємним елементом соціально-політичного управління та боротьби за владу у будь-якому суспільстві. В умовах сьогодення маніпулятивні технології різноманітні за своєю формою, змістом, цілями і призначенням. Таким чином, технології політичного маніпулювання набувають ознак динамічності, високої активності, пристосовницького характеру. Вони включають вербальні й невербальні, індивідуальні та масові, відкриті і приховані методи впливу на свідомість і навіть підсвідомість громадськості. Мова йде про врахування специфіки політичного життя суспільства, історичних і соціально-економічних особливостей його розвитку, ментальних, релігійних й етнопацио-

нальних характеристик, зовнішньо-політичної орієнтації, особливостей формування політичних еліт, політичного режиму та інших факторів у виборі та застосуванні технологій політичного маніпулювання у владному політичному процесі та для конкретних політичних кейсів. Використання технологій політичного маніпулювання несе переважно негативний характер і становить певну загрозу демократичному суспільству, громадянському суспільству, спричиняє відчуженню людини від участі у політичному житті як суб'єкта, деформує сприйняття суспільних явищ громадськістю.

Суспільно-політичне значення маніпулятивних технологій розглянемо на прикладі впливу політичного маніпулювання на громадську думку та на стан розвитку громадянського суспільства в Україні загалом. Дослідниця А.Шаповалова, аналізуючи особливості демократичних перетворень в українському політичному середовищі, розглядає громадянське суспільство як сукупність відповідних структур і організацій, які об'єднують окремих громадян задля прояву ними активної громадської позиції, ініціативи і самореалізації через реалізацію відповідних груп інтересів. Вони діють, як наголошує науковиця, в автономному незалежному від держави режимі, користуючись правовими нормами, визначеними державою. Діяльність структур громадянського суспільства має неполітичний характер, але має достатньо повноважень впливати на суспільні процеси [3, 59]. Проте, такі політичні процеси не позбавлені маніпулятивного впливу і використання технологій політичного маніпулювання. Варто враховувати, що активне застосування маніпулятивних технологій прямо впливає на рівень довіри громадянського суспільства до інститутів державної влади. Таким чином, у питаннях функціонування громадянського суспільства в Україні важливо проаналізувати динаміку розвитку його інститутів, удосконаленню їх участі у вирішенні актуальних суспільних проблем, враховувати переваги демократичного впливу держави на діяльність ЗМІ, а також особливості формування об'єктивної громадської думки в контексті застосування механізмів і прийомів політичного впливу через маніпулювання.

Громадянське суспільство починається з активності та відповідальності, а виявляється у вигляді сукупності формальних і неформальних неурядових організацій, рухів, ініціативних груп, органів самоуправління і самоорганізації населення, які можуть впливати на державну владу, примушуючи її враховувати різні, іноді суперечливі, інтереси та шукати шляхи і засоби їх задоволення, примирення і узгодження, як вважає вітчизняна дослідниця Г.Калінічева [4, 327]. Рівень політичного впливу на громадську думку для українського суспільства є досить значним. Саме тому, на нашу думку, питання дослідження особливостей засто-

сування технологій маніпулювання, зокрема і на громадську думку залишається актуальним. Як наслідок, актуальним для сучасного суспільства є розробка і впровадження відповідних прийомів та механізмів захисту й протидії маніпулятивному впливу. У перспективі це сприятиме розвитку процесів становлення цивілізованого громадянського суспільства, демократизації і закріплення європейських політичних цінностей відносно самовираження людини в політичних процесах сучасності, а відтак і вирішенню протиріч особистості стосовно суб'єктів політичної системи, реалізації інтересів людини в політиці без маніпулятивного впливу з боку учасників політичного процесу.

Українське суспільство на шляху демократизації ситуативно відчувало вплив технологій політичного маніпулювання: у виборчих процесах, суспільно-комунікативному просторі, інформаційному середовищі, маркетингових політичних технологіяхчи політичній рекламі і т. д. Фахівці у галузі прикладної політології вважають, що найпоширенішими способами маніпулювання громадською думкою сучасного українського суспільства є: 1) пряма дезінформація (введення в оману недостовірною інформацією, що поширюється учасником політичного процесу свідомо і видається за таку, що відповідає дійсності; 2) спотворення фактів, що полягає у неповному, односторонньому чи упередженому їх поданні у публічну площину зі свідомим приховуванням суттєвих деталей чи перекручуванням достовірної фактологічної основи повідомлення; 3) неадекватне використання даних соціологічних опитувань з вільною їх інтерпретацією, або ж взагалі створення фальсифікованих опитувань спеціально утвореними соціологічними центрами; 4) «витік» псевдотаємної інформації. Технологія навмисного поширення «псевдосекретної» інформації, яка сприймається суспільством переважно з довірою і високим рівнем зацікавленості; 5) посилення на непідтвердження джерела, які важко перевірити на достовірність; 6) спекулювання на страхах людей; такі технології часто використовують під час виборчих процесів задля масштабного впливу на електоральні уподобання відносно того чи іншого варіантк приходу (чи не приходу) до влади певних політиків або політичних сил; 7) унеможливлення аналізу. Цей прийом включає в себе поширення потоку інформації без можливості виокремити чи проаналізувати певний посил, тенденцію, тобто без можливості зробити самостійні висновки через постійний інформаційний тиск; 8) обмеження і відволікання уваги. Прийом передбачає поширення «сенсації», яка покликана відволікти увагу інформованої аудиторії від дійсно більш актуальних подій; 9) використання історичних аналогій. Цей прийом у технологіях політичного маніпулювання займає вагоме місце, оскільки історичні факти можна тлумачити як аналогії до

всіх випадків сучасного життя (наприклад, поширення у ЗМІ чи соцмережах історичних метафор, які тією чи іншою мірою програмують певні думки, оцінки, уподобання і поведінку об'єктів впливу, забезпечуючи досягнення маніпулятивних цілей); 10) використання методу асоціацій, який є одним із найпоширеніших у практиці застосування технологій політичного маніпулювання (наприклад, активізація негативної пам'яті й перенесення негативного образу на конкретну особистість тощо); 11) нав'язування масовій свідомості соціально-політичних міфів і стереотипів, які сприймаються суспільством без їх раціонального й критичного осмислення; 12) логічне переконання у бажаному контексті. Метод політичного маніпулювання розрахований на тих, хто надає перевагу фактам, доказам, критичному осмисленню інформаційного впливу. Цей метод включає прийом залучення експертів, лідерів думок, популярних медійних особистостей, за допомогою виступів (промов, закликів, аргументованих оцінок) яких і здійснюється цілеспрямований вплив на мислення, політичні уподобання, позиції громадської думки, світогляд загалом [5, 224-226].

Маніпулятивні технології політичного характеру спрацьовують і досягають своєї мети через некритичність мислення громадян, адже значна частина узагальнень, інформації про суспільно-політичне життя, трактування фактів не зазнають перевірки з боку громадськості чи потенційного електорату. ЗМІ і соціальні мережі мають широкий спектр потенційних можливостей впливу на громадську думку. За допомогою засобів масової інформації і сучасних інтернет-ресурсів формуються соціальні цінності, політичні настрої і уподобання, громадська думка як така. Використання мас-медіа для маніпулювання громадською думкою закладено у механізми і прийоми, що використовуються в рамках технологій політичного маніпулювання. У цьому проявляються значні переваги для політичного впливу з боку представників влади безпосередньо на громадськість. Політичне маніпулювання як технологія охоплює різні сфери суспільного життя. У розвинутих демократичних країнах на рівні держави, як політичного інституту, вживаються заходи із забезпечення дієвої системи захисту від маніпуляційного впливу. В державах перехідного типу, до яких все ж відносять і Україну, традиційні механізми захисту зруйновані або не відповідають розвитку сучасних маніпулятивних технологій у політичній сфері, як зауважують вітчизняні науковці, а новітні механізми захисту під впливом нової неальності перебувають у процесі свого формування [2, 157].

Вищезазначене цілком характеризує ситуацію для українського суспільства на сучасному етапі його політичного життя. Спираючись на результати соціологічного опитування Українського

центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова «Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії», що проводилося у вересні-жовтні 2022р., можна окреслити деякі тенденції у формуванні громадської думки в контексті її демократизації. За матеріалами цього соціологічного дослідження [6] констатуємо, що українське суспільство в цілому було не схильне занадто сильно цікавитися політикою (цей показник «не цікавлюсь» на рівні 62-67% до подій 2022 р, а саме повномасштабного вторгнення і військової агресії РФ по відношенню до України). Після початку широкомасштабної агресії рівень інтересу до політики зріс (до 56% зацікавлених і, відповідно, 43% - «не цікавлюсь»). Зросла поміж респондентів і власна оцінка можливості впливати на дії влади з 18% до 25%. Рівень довіри до інститутів громадянського суспільства серед населення, згідно з результатами опитування зростає (громадські об'єднання, волонтерські організації і рухи), а от до ЗМІ і телебачення дещо знижується [6]. Ці тенденції вказують доступ громадян до інформації, бажання громадськості аналізувати й адекватно оцінювати політичні процеси, а відтак і розмежовувати маніпулятивні впливи й достовірні факти.

Результати. Переосмислюючи суспільно-політичні події в Україні у період останнього десятиліття, можна зауважити на деякому зміщенні акцентів та формуванні нових тенденцій застосування маніпулятивних технологій у сучасних владних процесах. Вони виявляються у особливостях формування громадської думки і функціонування громадянського суспільства нашої країни, зокрема:

- 1) прослідковується тенденція позитивних зрушень у протидії маніпулятивним впливам;
- 2) посилюється тенденція реалізації сучасних владних процесів на основі принципів відкритості, прозорості, послідовності, демократичності;
- 3) активізується формування каналів зворотнього зв'язку у комунікаційних процесах на рівні «влада-громадяни», впроваджується активна діджиталізація управлінських процесів.

Але при цьому маніпулятивний вплив негативного спрямування може посилюватися через :

- 4) відсутність знань про механізми індивідуального психологічного захисту від маніпулятивного впливу;
- 5) неготовність більшості громадян до швидкої адаптації у нових реаліях і швидко змінюваних умовах;
- 6) низький рівень інформування громадськості щодо основних векторів і стратегічних напрямків державної політики у питаннях протидії маніпулятивним технологіям і захисту від них;
- 7) відсутність контролю за дотриманням принципів протидії виявам політичної маніпуляції на

різних рівнях захисту (індивідуальному і колективному).

Зокрема, варто відмітити позитивну зміну динаміки суспільно-активних та небайдужих громадян, що є достатнім для перспектив розбудови демократичного громадянського суспільства і впровадження дієвих механізмів протидії і захисту від маніпулятивних впливів. Виходячи з цього, узагальнимо, що громадянське суспільство в Україні позиціонує себе впливовим політичним актором з яким мусили б рахуватися владні структури. Це вказує на наявність якісних змін стосовно політичного впливу й застосування технологій політичного маніпулювання на громадськість в Україні. Характерною рисою сучасного українського громадянського суспільства є набуття нових рис і виконання ряду функцій, які демонструють його сильні сторони і закріплюють важливу роль у системі протидії маніпулятивним впливам з боку політичної системи суспільства. До таких можемо віднести:

- структурованість і внутрішню здатність до вирішення проблем соціального, політичного, економічного, духовного, культурного, гуманітарного характеру поза межею державного втручання;

- широкі комунікативні можливості, завдяки яким створюється альтернативні канали комунікації та поширення інформації, зокрема через соціальні мережі, месенджери (для прикладу, Facebook, Telegram і ін.);

- плюралізм у задоволенні індивідуальних і групових інтересів різних соціальних верств, їх часткова кореляція із загальносуспільними інтересами.

Висновки. Важливо, що протидія маніпулятивним впливам передбачає активність та усвідомлення людиною самого факту маніпулювання. Громадянська активність у сучасній політичній науці розглядається як умова демократизації суспільства. Протидії політичному маніпулюванню та впровадженню конкретних механізмів захисту від новітніх маніпулятивних впливів сприятиме поширення достовірної інформації, яку необхідно розміщувати на сторінках офіційних видань, оперативно оприлюднювати через ЗМІ та соціальні мережі. Характерними для всіх технологій політичного маніпулювання є конструювання специфічної реальності з метою вигідної для маніпулятора поведінки й відволікання уваги громадськості від гострих суспільних проблем. Часто маніпулятивні технології дають змогу уникнути відкритих конфліктів чи протистоянь, або ж навпаки, спровокувати їх. Вирішити низку проблем суспільно-політичного можна, лише спираючись на зацікавленість і активність громадян, налагодження дієвої системи вивчення і врахування громадської думки; розробку і реалізацію моделей відкритого діалогу влади і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка, 2-е вид., допов. і переробл. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
2. Політичні технології в сучасних владних процесах: навчальний посібник / В.Ф. Смолянчук та ін. Київ: КНЕУ, 2021. 328 с.
3. Шаповалова А. Глобальне громадянське суспільство як чинник формування української самоврядності *Освіта регіону. Київ*, 2009. №1. С.57–60.
4. Українське суспільство на шляху до політичної нації: історія і сучасність: колективна монографія / за ред. І.Д.Дудко. Київ: КНЕУ, 2014. 478 [2] с.
5. Прикладна політологія: навч. посібник / за ред. В.П.Горбатенка. Київ: Академія, 2008. 472 с.
6. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень - жовтень 2022р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-dotsialnykh-instytutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 30.11.2022).
7. Арабаджиєв Д. Ю. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні *Гілея. Науковий вісник*. Київ, 2019. Вип. 146 (3). С. 12–15.
8. Бойко О.Д. Політичне маніпулювання: навч. посіб. Київ: Академія, 2010. 432 с.
9. Гойман О. О. Маніпулювання масовою свідомістю в умовах сучасної гібридної війни *Грані*. Дніпро, 2015. № 1. С. 50–56.
10. Єфтені Н.М. Політичне маніпулювання: особливості застосування. *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 2015. Вип. 56. С. 234–241.
11. Максимець В. Маніпулятивні механізми впливу, ефективність їхнього застосування сучасними іноземними та українськими політичними лідерами. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2017. Луцьк, № 1. С. 65–80.
12. Мошак Д. Інституційно-організаційні засади політичної маніпуляції в сучасному політичному процесі. *Politicus*. Одеса, 2021. № 5. С. 59–64.
13. Шевчук О.В. Політична маніпуляція: поняття, концепції, механізми реалізації. *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 2021. Вип. 68. С. 83–89.
14. Goodin R.E. Manipulatory politics. Yale U.Pr. N. Haven; L., 1980. 250 p.
15. Riker, William H. The Art of Political Manipulation / William H. Riker. New Haven: Yale University Press, 1986.

REFERENCES:

1. Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk (2004) / za red. Ju. S. Shemshuchenka. [Political science encyclopedic dictionary]. Vol. 2, Kyiv: Geneza, 2004. 736 s. [in Ukrainian].
2. Politychni tehnolohiyi v suchasnyh vladnyh procesah: navchal'nyi posibnyk / V.F. Smolianyuk [Political technologies in modern power processes: a study guide]. K.yiv: KNEU, 2021. 328 s. [in Ukrainian].
3. Shapovalova A. (2009) Globalne gromadianske suspilstvo yak chinnyk formuvannya ukrainskoyi

samovriadnosti [Global civil society as a factor in the formation of Ukrainian self-government]. *Osvita regionu*. no 1. S. 57– 60.

4. Ukrayinske suspilstvo na shlyahu do politychnoyi natsiyi: istoriya i suchasnist': kolektyvna monohrafiya [Ukrainian society on the way to a political nation: history and modernity: a collective monograph]. /za red. I.D.Dudko. Kyiv: KNEU, 2014. – 478 [2] s. [in Ukrainian].

5. Prikladna politolohiya. Navch. posibnyk. /za red. V.P. Gorbatenko. [Applied political science. Education manual]. Kyiv: Akademiya, 2008. 472 s. [in Ukrainian].

6. (2022) Otcinka hromadianamy sytuaciyi v krayini, dovira do social'nyh institutiv, politiko-ideolohichni oriyentaciyi hromadian Ukrayiny v umovah rosiys'koyi agresiyi (veresen'-zhovten', 2022r.). [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of citizens of Ukraine in the conditions of Russian aggression (September-October, 2022)]. [Kyiv] URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini> (30/11/22)

7. Arabadzhiev D. (2019) Manipulyuvannya svidomisty v umovah informaciynoi ta gibrydnoyi viyny v Ukraini [Manipulation of public consciousness in the conditions of information and hybrid warfare in Ukraine]. *Gileja. Naukovyi visnik*. Vol. 146 (3). S. 12–15.

8. Boiko O. (2010) Politychne manipulyuvannya: navch. posib. [Political manipulation: education manual]. Kyiv : Akademia, 432 s. [in Ukrainian].

9. Goiman O. (2015) Manipulyuvannya masovoyu svidomisty v umovah suchasnoyi gibrydnoyi viyny [Manipulation of mass consciousness in the conditions of modern hybrid warfare]. *Grani*. no 1. S. 50 –56.

10. Yyefteni N. (2015) Politychne manipulyuvannya: osoblivosti zastosuvannya. [Political manipulation: features of application]. *Aktual'ni problemy polityki*. no 56. S. 234 – 241.

11. Maksimets V. (2017) Manipulyatyvni mehanizmy vplyvu, efektyvnist' yih'ogo zastosuvannya suchasnymy inozemnymy ta ukrayins'kymy politychnymy lideramy [Manipulative mechanisms of influence, the effectiveness of their use by modern foreign and Ukrainian political leaders]. *Mizhnarodni vidnosyni, suspil'ni komunikaciyi ta rehional'ni studiyi*. no1. S. 65–80.

12. Moshak D. (2021) Instituciyno-organizatsiyini zasady politychnoyi manipulyaciyi v suchasnomu politychnomu procesi [Institutional and organizational principles of political manipulation in the modern political process]. *Politikus* no 5. S. 59–64.

13. Shevchuk O. (2021) Politychna manipulyaciya: ponyattya, koncepciyi, mehanizmy realizaciyi [Political manipulation: concepts, concepts, implementation mechanisms]. *Aktualni problemi politiki*. no. 68. S. 83–89.

14. Goodin R. (1980). Manipulatory politics. Yale U.Pr. N. Haven; L., 250 p.

15. Riker, William H. (1986) .The Art of Political Manipulation / William H. Riker. New Haven: Yale University Press.

Technologies of political manipulation and their influence on public opinion in modern political processes

Lysenko Yuliia Vitaliyivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University named
after Vadym Hetman
Peremohy Ave, 54, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0361-5898

Maneliuk Yurii Mykhailovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University named
after Vadym Hetman
Peremohy Ave, 54, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8186-7604

The article examines the essence of the technology of political manipulation and features of the influence of manipulative technologies on the state of public opinion. The authors considered popular methods of political manipulation of public opinion. The article defines the trends in the functioning of modern civil society of Ukraine in the context of the dynamics of modern political processes. The public opinion of modern society is partly formed under manipulative influence. This study of the place and role of technologies of political manipulation using the methods of analysis, theoretical generalization, systematization, comparison, and forecasting open new horizons for the scientific substantiation of the functional purpose and features of their use in modern political processes.

Political technologies combine the components of rational and irrational. Manipulation of people's consciousness is an integral element of political influence, creating the image of a political force or leaders. Manipulation can be considered an integral element of socio-political management and the struggle for power. The reasons for the emergence of manipulative technologies are the need for an effective way to implement practical goals that are faced by participants in the political process.

The article states that the formation of new trends in the use of manipulative technologies in modern power processes continues. The authors make an attempt to investigate the changes and outline new vectors of the development of manipulative technologies.

Public opinion should be freed from manipulative political influences as much as possible. This contributes to the further formation and sustainable development of civil society in Ukraine. A characteristic feature of modern Ukrainian civil society is the acquisition of new features that secure an important role in the system of countering manipulative influences. The authors single out the technologies of social interaction, partnership and dialogue, with the help of which a stable connection between the power structures and the public is established.

Key words: political technologies, political manipulation, political manipulation technologies, political influence, manipulation of public opinion.

Застосування технологій політичного маркетингу в Україні (на прикладі виборчих кампаній)

УДК 324:342.8 (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.7>

Науменко Ольга Михайлівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0136-460X

У статті розглядається використання технологій політичного маркетингу в Україні під час виборчих кампаній. Визначено історичну послідовність проведення парламентських виборчих кампаній та їх технологічні маркетингові впровадження. Вивчення світових технологій політичних кампаній містить такі інструменти, як платформи пожертвувань та управління волонтерами. Прикладами цих політичних технологій є такі технології, як Ipractive – це універсальна цифрова платформа організації; ActBlue – це онлайн-програмне забезпечення для збору коштів; NGP VAN – це політична технологічна компанія, що стоїть за SmartVAN, базою даних файлів виборців. Встановлено такі складовані маркетингового підходу при плануванні виборчої кампанії, як політична реклама, неймінг, партійний бренд (назва, девіз, логотип), партійний дизайн. Метою статті є дослідження технологій політичного маркетингу в Україні на прикладі виборчих кампаній. В дослідженні використано історичний метод, що допоміг простежити всі електоральні цикли парламентських виборів в Україні. Порівняльний метод надав зіставлення діджиталізації маркетингових технологій і політичної реклами в парламентських виборчих кампаніях. Інституційний метод дозволив визначити практичну складову виборчої кампанії як елементу проходження виборів. Структурно-функціональний метод показав використання політичними партіями технологій політичного маркетингу у виборчих кампаніях. Розглянуто процес «технологізації» виборчих кампаній в Україні, що розпочався у період чергових парламентських виборів 1998 р., результатом яких був непродуманий неймінг. Як свідчать результати дослідження, при аналізі політичної реклами в передвиборчій кампанії 2002 р. виявлялася тенденція, коли меседжі політичних партій зводилися до єдиного послання. Парламентська кампанія 2006 р. була сформована «Помаранчевою революцією» 2004 р., яка стала сприятливим полем для політичного маркетингу. В парламентських виборах 2012 р. увага зосереджувалася на партійному бренду. В бренд-стратегії послуговувалися неймінгом, прикладом якого були – Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед» та політична партія «УДАР Віталія Кличка». Практичного застосування під час парламентських виборів 2014 р. набули побудова іміджу кандидата і бренду партії, які використовували для розкручування іміджу П. Порошенка та А. Яценюка. Виборчий процес 2019 р. активізував практичну реалізацію діджиталізації маркетингових технологій: таргетування аудиторії, емейл-маркетинг та робота з волонтерами.

Ключові слова: технології політичного маркетингу, парламентські вибори, політична реклама, неймінг, «технологізація» виборчої кампанії.

Вступ. Політичний маркетинг є значним фактором формування плюралістичної моделі організації суспільства та розбудови демократії в умовах посттоталітарної України. Скоординуючи діяльність політичних суб'єктів до потреб і інтересів різноманітних категорій населення та утворюючи умови для адаптації їх щодо потреб політичного ринку, при цьому політичний маркетинг значно впливає на збільшення ефективності даної діяльності і загальний розвиток суспільства [3, с. 208].

Країни які мають розвинуті демократичні традиції витрачають щорічно на політичний маркетинг мільярди доларів. Кожен політичний лідер без маркетингової діяльності приречений на невдачу. Як стверджують фахівці, що належна організація маркетингової діяльності, посилює шанси на перемогу в політиці близько в 1,5–2 рази. Сутністю маркетингової діяльності є виявлення і репрезентація національним та соціальним групам позитивних якостей претендента на лідерство, в якому групи є зацікавлені. Влада використовує можливості політичного маркетингу задля збалансування різних позицій, забезпечуючи їх стійкість та консен-

сусний розвиток суспільства щодо усунення небезпеки суспільного вибуху [5, с. 65–66].

З появою політичного ринку в сфері політичного маркетингу важливого значення набув технологічний аспект маркетингової політичної діяльності. Використання політичних технологій відбувається в партійно-політичному і виборчому маркетингу, що показує орієнтації суспільної думки, дійсні уявлення, прагнення людей та рівень конкурентоспроможності політичних груп. Застосування і політиці прийомів маркетингу являється передумовою здобуття перемоги на виборах, популярності та втримання стабільних позицій при владі [5, с. 81]. Технології політичного маркетингу займають провідне місце в процесі виборчих кампаній та наближають перемогу політичної партії чи кандидата.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження технологій політичного маркетингу в Україні на прикладі виборчих кампаній. Головною особливістю є визначення сутності політичного маркетингу та його технологій. З'ясування практичного використання таких технологій політичного маркетингу, як політична реклама, неймінг, партійний дизайн,

партійний бренд, політичний імідж кандидата і політичної партії під час парламентських виборчих кампаній. Простеження формування і застосування діджиталізації маркетингових технологій в українських політичних реаліях.

Методи дослідження. Методологічна складова дослідження включає ряд методів, які допомагають здійснити аналіз технологій політичного маркетингу на прикладі виборчих кампаній. В дослідженні використано історичний метод, що допоміг простежити всі електоральні цикли парламентських виборів в Україні. Порівняльний метод надав зіставлення діджиталізації маркетингових технологій та політичної реклами в парламентських виборчих кампаніях. Інституційний метод дозволив визначити практичну складову виборчої кампанії як елементу проходження виборів. Структурно-функціональний метод показав використання політичними партіями технологій політичного маркетингу у виборчих кампаніях.

Результати. Політичний маркетинг є сукупністю форм, методів та технологій дослідження, проектування, впровадження і регулювання в суспільно-політичну практику відповідних настанов суспільної свідомості з прагненням завоювання і отримання контролю над ринком влади [5, с. 66].

Політичні виборчі кампанії є та зостаються єдиними з наймасштабніших, найдорожчих і комплексних видів політичної маркетингової діяльності. Виборчі штаби застосовують різноманітні маркетингові інструменти щодо повідомлення виборцям про себе, власну партію і її політичну платформу. На сьогодні політтехнологи все частіше враховують тенденції передових маркетингових технологій, що вдало використовуються в бізнесі задля просування ідей і досягнення результатів [2, с. 21–22]. Маркетингові технології допомагають виявити нові тенденції електорального поля та складові розроблення інноваційних інструментів політичного маркетингу.

В сучасну епоху цифрових технологій політичні кампанії здебільшого залежать від технологій, завдяки чому вони спроможні допомогти підсилити повідомлення кампанії, та полегшити процес збору коштів, при цьому ефективно та швидко охопити значні групи прихильників. Для демократичних кампаній витрати на технології досягли найвищого рівня в 3,6 мільярда доларів у 2020 р. Це доводить, що напередодні майбутніх виборів технології і політичні кампанії тісно пов'язані. Для використання політичних технологій у політичній кампанії, організатори кампанії мають розуміти, що таке технологія політичної кампанії та чому вона важлива.

Технологія політичної кампанії є будь-який інструмент чи послуга, спеціально розроблена для допомоги в проведенні політичних кампаній. Зі стрімким розвитком цифрових технологій у двадцять першому столітті політично орієнтовані тех-

нології природним чином стали життєво важливим інструментом для кампаній.

Не всі технології, що використовуються в кампаніях є політичними. Та політичні технології, які утворені задля підтримки демократичних виборчих кампаній, можуть виконувати важливу роль в успіху кампанії. Безліч політичних кампаній використовують Facebook для розповсюдження реклами своїх кандидатів, при цьому автентична рекламна платформа Facebook за своїм призначенням не є для суто політичного використання. Проте така реклама може переспрямовувати на сторінку пожертвувачів, розміщену технологічною компанією, яка створює програмне забезпечення для політичних кампаній.

Технології політичної кампанії містять такі інструменти, як платформи пожертвувачів та управління волонтерами. Прикладами популярних політичних технологій є: 1) *Impactive* – це універсальна цифрова платформа організації, що дозволяє кампаніям охоплювати мільйони прихильників за допомогою функцій, які спеціально розроблені задля спрощення спілкування між кампанією і мільйонами прихильників. Політичні кампанії застосовують *Impactive* для надсилання однорангових текстових повідомлень, участі в організації відносин, розповсюдження широкомовних повідомлень. За допомогою *Impactive* кампанії збільшують взаємодію з прихильниками; 2) *ActBlue* – це онлайн-програмне забезпечення для збору коштів, створене для кандидатів і комітетів від Демократичної партії США, некомерційних організацій і прогресивних організацій, щоб забезпечити простий і безпечний спосіб для донорів зробити внесок у кампанію. Дозволяючи донорам зберігати дані своїх кредитних карток на платформі, *ActBlue* дає змогу прихильникам робити пожертви на кілька кампаній одним клацанням миші. *ActBlue* є надзвичайно важливим технологічним інструментом для кампаній, які покладаються на окремих невеликих донорів: у 2020 р. вкладники, які зробили 200 доларів або менше, становили майже чверть від загальної кількості внесків у 2020 р.; 3) *NGP VAN* – це політична технологічна компанія, що стоїть за *SmartVAN*, базою даних файлів виборців, розробленою для кампаній і організацій. *SmartVAN* дозволяє кампаніям ідентифікувати виборців, підтримувати мобілізацію виборців і покращувати комунікацію з потенційними виборцями. Кампанії можуть витрачати менше часу на сортування даних виборців і більше часу на спілкування з виборцями [12].

У липні 2022 р. *Basis Technologies* проводило опитування серед понад 50 прогресивних, консервативних і позапартійних агенцій, консультантів і правозахисних організацій, що спеціалізуються на політичному маркетингу. Відповідно до їх відповідей підключене телебачення і програмна реклама

продовжують набирати популярність серед політичних маркетологів [10].

Найновіші політичні технології змінюють гру політичних учасників. Стратегії та технології кампанії значною мірою залежатимуть від збору та аналізу великих обсягів даних. В майбутньому політичні кампанії та виборні посадовці покладатимуться на дані й аналітику, щоб приймати швидші та ефективніші рішення, використовуючи технології завтрашнього дня нечуваними способами, завдяки розвитку технологій і трансформації відносин між виборцями та обраними посадовими особами. Кандидати повинні будуть створювати надійну віртуальну присутність в Інтернеті, агресивно використовуючи соціальні медіа та аналітику даних, щоб зрозуміти величезну кількість інформації, доступної через різні онлайн-джерела. Світом політики будуть управляти технології. Політичні кампанії будуть плануватися та керуватися за допомогою інтегрованих технологій.

Інноваційні веб-сайти дозволять кандидатам навчати виборців і мати доступ до всіх питань. Інструменти соціальних медіа будуть доступні для обговорення кандидатів у Facebook, Twitter та по всьому Інтернету [11].

Технологіями політичного маркетингу являються: утворення і вивчення політичних потреб, політичного попиту на політичні дії та результати таких дій; відтворення «політичного продукту» з врахуванням «ціни» його завоювання; утворення «нового» в політиці, врахуванням усіх форм його витрат, зокрема й політичних; надання об'єкту та суб'єкту політики розрахунків реальних політичних спроможностей на конкретному етапі; розроблення і використання політичної агітації, політичної реклами, активної політичної поведінки та стимулювання політичних дій [4].

Важливим етапом політичного маркетингу є політична реклама, яка здійснює поширення інформації про лідерів, громадські і державні інституції, доктрини та програми з ціллю утворення в суспільстві необхідного попиту на них. За умов конкуренції політичного ринку політична реклама надає споживачам політичної продукції спроможність порівнювати якість політичного товару і здійснювати усвідомлений вибір. Здебільшого політична реклама демонструє штучно змодельовані якості та переваги політичного продукту, з метою сподобатися людям. Що в свою чергу породжує недовіру суспільства до політиків і дискредитацію політичного маркетингу [3, с. 208–209].

Українська дослідниця А. Руденко під маркетинговими технологіями політичних партій розуміє групу прийомів та засобів просування політичних продуктів і здобуття успішних результатів політичною партією, такими засобами, як сегментування, позиціонування, просування продуктів, проектування і прогнозування [7, с. 26]. Технології політич-

ного маркетингу визначає як сукупністю практик утворення, підтримки і розвитку політичних взаємовідносин з-поміж акторами політичного ринку через політичні продукти. Основними партійними продуктами є ідеологія, «пакет програм», іміджева ідеологія. Зокрема, політичні партії застосовують такі технології політичного маркетингу: конструювання іміджу партії, наймінг, утворення ідеологічної платформи, визначення партійних персон, брендинг та розробка дизайну партійної символіки [7, с. 2–3].

Початок «технологізації» виборчих кампаній в Україні розпочався в період чергових парламентських виборів 1998 р. З цього періоду розпочинають залучати політичних консультантів, потужні виборчі штаби політичних партій та кандидатів, застосування різноманітних політичних технологій та проведення масштабних соціологічних досліджень.

Відповідно до результатів парламентських виборів 1998 р. основними помилками були непродуктивний наймінг, оскільки, більшість блоків партій, що мали нові імена, були погано впізнаванні й серед виборців, яким подобалися політичні партії в складі блоку: Виборчий блок партій «Менше слів», «Вперед, Україно!», «Європейський вибір України», «Національний фронт», «Слон – Соціально-ліберальне об'єднання»). В процесі формування нових політичних партій, представники бізнес-груп здійснювали активний пошук шляхів проникнення до влади.

При аналізі політичної реклами в передвиборчій кампанії 2002 р. виявлялася тенденція, коли меседжі таких політичних партій, як «БЮТ», СПУ, «Нашої України», КПУ, «Блок Наталії Вітренко», зводилися до єдиного послання – «Проти нинішнього президента та оточуючих його олігархів». Послання провладних партій звучало, як: «Ми можемо утримати мир та спокій у державі, забезпечити її єдність та економічне зростання». У виборах 2002 р. визначальним стало позиціонування щодо влади. Перемогу на виборах отримали партії, які мали позицію щодо влади. Партія Зелених України не була обрана до парламенту, оскільки, не згенерувала власну позицію до влади у своїх маркетингових стратегіях [7, с. 98; 102; 105].

«Помаранчева революція» у 2004 р., що сформувала специфіку парламентської кампанії 2006 р., стала сприятливим полем для політичного маркетингу. Оскільки після «Помаранчевої революції» збільшився рівень демократичних свобод. Політичний маркетинг здатний функціонувати тільки за наявності відповідних умов демократії і вільної конкуренції. Президентська виборча кампанія 2004 р. показала зростання великого впливу політичних партій на вибори глави держави.

Маркетингові технології партії направлені на формування і підтримку єдиного партійного

дизайну. Парти́йний дизайн є комплексом внутрішньоорганізаційних і публічних характеристик партії, які зумисно формують, змінюють, впроваджують у процесі функціонування партії на політичному ринку з ціллю підвищення рівня популярності та обсягів впливу належної політичної організації, та забезпечення ефективності і ергономіки управління партією зі сторони її інвесторів і лідерів. Тоді як, стратегічний дизайн партії направлений на довготривалу перспективу та містить декілька електоральних циклів [7, с. 113; 115].

Парти́йний бренд має такі складові, як девіз, назва, логотип. Важливим маркетинговим інструментом є назва партії, що сприяє її позиціонуванню на політичному ринку. Бренд-назва партії має різнитися від інших брендів. В 2012 р. серед політичних партій було зареєстровано три партії «зелених» з подібними назвами, які утруднювали вибір прихильників екологічних рухів: Партія Зелених України, Політична партія «Зелені», партія «Зелена планета».

В бренд-стратегії наявне поняття «неймінг» (від англ. «to name» – давати ім'я), який є професійною діяльністю, поєднаний з утворенням оригінальної, помітної та незабутньої назви для організації, компанії або товару. Прикладами вдалих неймінгів спостерігалися у Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед» («Українська соціал-демократична партія» до березня 2012 р.) і політична партія «УДАР Віталія Кличка» (партія «Нова країна» до квітня 2010 р.).

Бренди покликані розрізняти товари, тому в назві політичних партій елементами партійних брендів можуть бути: ідеологічні засади (Комуністична партія України, Ліберальна партія України. У виборчому списку 2012 р. з-поміж 22 політичних партій такими були 8 партій. Серед яких лише 3 «зелені»); імена відомих політиків (на виборах 2012 р. це були партії В. Кличка, Н. Королевської, О. Ляшка); націонал-патріотичні категорії («Наша Україна», «Рідна Вітчизна», «Українська Національна Асамблея», «Батьківщина»); стратегії розвитку («Нова політика», «Партія регіонів»); соціальні групи (Партія пенсіонерів України). Тому, назва політичної партії може сприяти як успіху, так і обмежувати електоральну базу [6, с. 159].

Протягом виборчої компанії до Верховної Ради України 2012 р. партіями застосовувалися інструменти реклами і PR: Партія регіонів: інструменти реклами – друкована рекламна продукція, зовнішня реклама/білборди, сувеніри, реклама на транспортних засобах, телевізійна реклама; інструменти PR – допомога територіям і окремим виборцям, виступи артистів і зірок, благодійність, участь в телешоу; Батьківщина: інструменти реклами – зовнішня реклама (сітілайти, білборди, дорожні розтяжки), друкована рекламна продукція, сувеніри, телевізійна реклама, реклама

на транспортних засобах, радіореclama; інструменти PR – допомога територіям і окремим виборцям, виступи зірок і артистів, участь в телешоу, благодійність, заходи для молоді; УДАР: інструменти реклами – друкована рекламна продукція, зовнішня реклама/білборди, реклама на транспортних засобах, телевізійна реклама; інструменти PR – участь у телешоу, благодійність; КПУ: інструменти реклами – друкована рекламна продукція, зовнішня реклама/білборди, реклама на транспортних засобах, телевізійна реклама; інструменти PR – участь у телешоу; Свобода: інструменти реклами – друкована рекламна продукція, зовнішня реклама/білборди, реклама на транспортних засобах, телевізійна реклама; інструменти PR – участь у телешоу; Україна-Вперед: інструменти реклами – друкована рекламна продукція, зовнішня реклама/білборди, сувеніри, реклама на транспортних засобах, телевізійна реклама, агітмашини/брендомобілі, радіореclama; інструменти PR – участь у телешоу, виступи артистів і зірок, допомога територіям і окремим виборцям, благодійність [8, с. 58].

Головними елементами маркетингового підходу до стратегії планування виборчої кампанії є: проведення маркетингових соціологічних досліджень і виділення основних стратегічних «ліній» кампанії та проблем, виокремлення цільових груп електорату задля подальшого маркетингового впливу на їх у процесі кампанії. Головним завданням маркетингового підходу до застосування цільових груп є окреслення груп, на які необхідно опиратися в ході кампанії. Електорат може бути власний або визначений в ході досліджень, що не визначився чи підтримує інші політичні сили. Прикладом застосування таких груп під час виборів 2014 р. до Верховної Ради була «Самопоміч», яка зайняла чимало місць у парламенті, коли більшість політиків не усвідомлювали, хто за них буде голосувати.

Щодо побудови іміджу кандидата або бренду партії, то Блок Петра Порошенка під час парламентських виборів 2014 р. основну увагу зосереджував не на реальні і конкретні пропозиції, а на розкручування іміджу П. Порошенка як основного «миротворця» і у боротьбі з корупцією.

При організації стратегічного планування виборчої кампанії особлива увага приділяється розробці меседжів і слоганів виборчої кампанії. Застосовується технологія «концептуальної коробки», що складається з чотирьох елементів: «Ми про себе», «Ми про них», «Вони про нас», «Вони про себе». Дану технологію використовував А. Яценюк, що дало можливість йому обійти Блок Петра Порошенка. На останньому етапі кампанії застосовувалася четверта складова коробки «Вони про себе», коли Народний фронт закликав голосувати за власного лідера як за вже визначеного прем'єр-міністра країни [9, с. 65].

Феномен «електронна виборча кампанія» з'явився завдяки кампанії Б. Обама на президентських виборах 2008 р. Тоді вперше через поєднання новітніх засобів інтернет-комунікації здійснилося об'єднання електорату з кандидатом.

З 2010 р. досить активно почала застосовуватися діджиталізація маркетингових технологій, яка триває й нині. Парламентські вибори 2019 р. принесли в українську політику інноваційні, креативні та нестандартні підходи. Сторінка у Facebook П. Порошенка нараховувала 2,4 мільйона підписників, прихильники якого отримали такий неологізм, як пороходоти. Штаб П. Порошенка залучав лідерів думок, які активно доносили головні меседжі кампанії.

У конкурента В. Зеленського П. Порошенка сторінка у Facebook мала 630 тисяч підписників, його команди в Instagram понад 611 тисяч, в Telegram 176 тисяч – який є успішним каналом для українського простору. Витрати на діджитал-кампанію у команди В. Зеленського становили близько 200 тисяч доларів. За словами М. Федорова, керівника діджитал-напрямку Зекоманди, дизайнери підібрали бренд з білих літер ЗЕ на зеленому кольорі, для зручності його вималювання в Instagram. Зекоманда не користувалася ботами, натомість була створена мобільна онлайн-група прибічників, для реакції на фейки у Facebook. Найефективнішим інструментом було таргетування аудиторії, тобто, реклами для вузької групи користувачів. При замовленні реклами для рекламних постів, Зекоманда застосовувала конкретні меседжі для конкретної аудиторії. Потенційним виборцям до 24 років демонстрували обіцянки про «зведення всього функціонування держави до розмірів смартфона», та користувачів 55+ про «перехід до солідарної та накопичувальної пенсійної системи». При поширенні реклами на більш вузьку аудиторію, як студентів одного міста чи університету, орієнтувалися на досвід президентських перегонів 2016 р, коли штаб Д. Трампа використовував таргетування. В його попередника Б. Обама Зекоманда запозичила досвід емейл-маркетингу та роботи з волонтерами [1]. Сучасні політичні потребують застосування цифрових технологій в політичному маркетингу, засобами офлайн і онлайн каналів.

Висновки. Значення політичного маркетингу невпинно збільшується за умов трансформації суспільства та підсиленні конкуренції між політичними елітами. Професійне застосування потужного потенціалу маркетингових технологій дозволить досягти оперативних результатів, так і отримання ефектів стратегічного характеру та підтримувати оптимізацію політичного життя [3, с. 209].

Основними складовими маркетингового підходу при плануванні виборчої кампанії є політична реклама, наймінг, партійний бренд (назва, девіз, логотип), партійний дизайн. Початок «техноло-

гізації» виборчих кампаній в Україні розпочався в період чергових парламентських виборів 1998 р., результатом яких був непродуманий наймінг. При аналізі політичної реклами в передвиборчій кампанії 2002 р. виявлялася тенденція, коли меседжі таких політичних партій, як «БЮТ», СПУ, «Нашої України», КПУ, «Блок Наталії Вітренко», зводилися до єдиного послання та визначальним стало позиціонування щодо влади. Специфіка парламентської кампанії 2006 р. була сформована «Помаранчевою революцією» 2004 р., яка стала сприятливим полем для політичного маркетингу. В парламентських виборах 2012 р. важливе значення мав такий маркетинговий інструмент як назва партії, увага зосереджувалася на партійному бренду. В бренд-стратегії послуговувалися наймінгом, прикладом якого були – Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед» («Українська соціал-демократична партія» до березня 2012 р.) і політична партія «УДАР Віталія Кличка» (партія «Нова країна» до квітня 2010 р.). Практичне застосування під час парламентських виборів 2014 р. набули побудова іміджу кандидата і бренду партії, які використовували для розкручування іміджу П. Порошенка та А. Яценюка. Під час виборчого процесу 2019 р. значної практичної реалізації набула діджиталізація маркетингових технологій – таргетування аудиторії, емейл-маркетинг і робота з волонтерами.

Новітні політичні технології суттєво змінили порядок проведення політичних кампаній. Саме процес досягнення повідомлення виборців і визначатиме майбутнє політичних сил та кандидатів. Сучасні інноваційні технології політичного маркетингу перейшли в площину діджиталізації на платформах – Facebook, Twitter, Instagram та Telegram.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буцко Д., Соловей І. Телевізор VS соцмережі: як нові технології утверджуються в політиці. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2019/05/02/425926_televizor_vs_sotsmerezhi_yak_novi.html (дата звернення: 03.12.2022).
2. Готун А. М. Маркетинг у політичній діяльності: аналіз сучасних моделей та інструментів використання. *Наукові праці МАУП*. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2014. Вип. 42(3). С. 21–30.
3. Ніконенко В. М., Габрусєва Н. В. Технологія політичного маркетингу. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій», 28–29 листопада 2018 р. Т. : ФОР Палайниця В. А., 2018. Том 3. С. 208–209.
4. Політологія – Узагальнюючий підручник. *Політологія бібліотека*. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-126.html> (дата звернення: 26.11.2022).
5. Прикладна політологія : навч. посіб. / За ред. В. П. Горбатенка. К. : ВЦ «Академія», 2008. 472 с.
6. Руденко А. Ф. Візуалізація партійного продукту: назва та символіка в бренд-страте-

гії політичних партій України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія.* № 9/2. Том 20. 2012. Вип. 22 (3). С. 157–162.

7. Руденко А. Ф. *Технології політичного маркетингу в діяльності політичних партій України.* : дис.... канд. політ. наук: 23.00.02. Вінниця, 2017. 257 с.

8. Телетов О. С., Титаренко Ю. В., Шевченко О. Ю. Загальна концепція та інструменти політичного маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій = Marketing and Management of Innovations : наук. журн.* Суми, 2013. № 2. С. 49–63.

9. Шинкаренко О. Є. Специфіка маркетингового стратегічного планування виборчих кампаній в Україні. *Науково-теоретичний альманах Грані.* Том 18. № 9 (125). 2015. С. 60–67.

10. Jaime Vasil. (2022). Digital Media Insights in Political Marketing – 2022 Elections Edition BASIS Technologies. URL: <https://basis.net/blog/digital-media-insights-in-political-marketing-2022-elections-edition> (Last accessed: 28.11.2022).

11. Kiran V. (2020). The Future of Political Campaign Technologies. Political Marketer. URL: <https://politicalmarketer.com/the-future-of-political-campaign-technologies/> (Last accessed: 28.11.2022).

12. What is Political Campaign Technology and Why is It Important? (2021). IMPACTIVE. URL: <https://www.impactive.io/blog/what-is-political-campaign-technology-and-why-is-it-important> (Last accessed: 26.11.2022).

REFERENCES:

1. Butsko D., Solovei I. (2019). Televizor VS sotsmerezhi: yak novi tekhnologii utverdzhuiutsia v politytsi. [Television VS social networks: how new technologies are established in politics]. *Livy bereh.* URL: https://lb.ua/news/2019/05/02/425926_televizor_vs_sotsmerezhi_yak_novi.html (data zvernennia: 03.12.2022). [in Ukrainian].

2. Hotun A. M. (2014). Marketynh u politychnii diialnosti: analiz suchasnykh modelei ta instrumentiv vykorystannia. [Marketing in political activity: analysis of modern models and tools of use]. *Naukovi pratsi MAUP.* K. : DP «Vyd. dim «Personal». Vyp. 42(3). S. 21–30. [in Ukrainian].

3. Nikonenko V. M., Habrusieva N. V. (2018). Tekhnolohiia politychnoho marketynhu. [Technology of political marketing]. Zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii molodykh uchenykh ta

studentiv «Aktualni zadachi suchasnykh tekhnolohii», 28–29 lystopada 2018 r. T. : FOP Palianytsia V. A. Tom 3. S. 208–209. [in Ukrainian].

4. Politolohiia – Uzahalniuiuchy pidruchnyk. [Political science – General textbook]. *Politolohiia biblioteka.* URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-126.html> (data zvernennia: 26.11.2022). [in Ukrainian].

5. Horbatenko, V. P. (Ed.). (2008). *Prykladna politolohiia : navch. posib.* [Applied political science: teaching. manual]. K. : VTs «Akademiia». 472 s. [in Ukrainian].

6. Rudenko A. F. (2012). Vizualizatsiia partiinoho produktu: nazva ta symbolika v brend–strategii politychnykh partii Ukrainy. [Visualization of the party product: name and symbolism in the brand strategy of political parties of Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Filosofiia. Sotsiolohiia. Politolohiia.* № 9/2. Tom 20. Vyp. 22 (3). S. 157–162. [in Ukrainian].

7. Rudenko A. F. (2017). *Tekhnolohii politychnoho marketynhu v diialnosti politychnykh partii Ukrainy.* [Technologies of political marketing in the activity of political parties of Ukraine]. : dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.02. Vinnytsia. 257 s. [in Ukrainian].

8. Tielietov O. S., Tytarenko Yu. V., Shevchenko O. Yu. (2013). Zahalna kontsepsiia ta instrumenty politychnoho marketynhu. [General concept and tools of political marketing]. *Marketynh i menedzhment innovatsii = Marketing and Management of Innovations : nauk. zhurn.* Sumy. № 2. S. 49–63. [in Ukrainian].

9. Shynkarenko O. Ye. (2015). Spetsyfika marketynhovoho stratehichnogo planuvannia vyborchykh kampanii v Ukraini. [Specifics of marketing strategic planning of election campaigns in Ukraine]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani.* Tom 18. № 9 (125). S. 60–67. [in Ukrainian].

10. Jaime Vasil. (2022). Digital Media Insights in Political Marketing – 2022 Elections Edition BASIS Technologies. URL: <https://basis.net/blog/digital-media-insights-in-political-marketing-2022-elections-edition> (Last accessed: 28.11.2022). [in English].

11. Kiran V. (2020). The Future of Political Campaign Technologies. Political Marketer. URL: <https://politicalmarketer.com/the-future-of-political-campaign-technologies/> (Last accessed: 28.11.2022). [in English].

12. What is Political Campaign Technology and Why is It Important? (2021). IMPACTIVE. URL: <https://www.impactive.io/blog/what-is-political-campaign-technology-and-why-is-it-important> (Last accessed: 26.11.2022). [in English].

Application of political marketing technologies in Ukraine (on the example of election campaigns)

Naumenko Olha Mykhaylivna

Ph.D. in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University named
after Vadim Hetman
Peremohy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0136-460X

The article examines the use of political marketing technologies in Ukraine during election campaigns. The historical sequence of parliamentary election campaigns and their technological marketing implementations are determined. A study of global political campaign technologies includes tools such as donation platforms and volunteer management. Examples of these political technologies include technologies such as Impactive, a universal digital organization platform; ActBlue is an online fundraising software; NGP VAN is the political technology company behind SmartVAN, the voter file database. The components of the marketing approach in planning the election campaign, such as political advertising, naming, party brand (name, motto, logo), party design, have been established. The purpose of the article is to research political marketing technologies in Ukraine using the example of election campaigns. The historical method was used in the study, which helped to trace all electoral cycles of parliamentary elections in Ukraine. The comparative method provided a comparison of the digitalization of marketing technologies and political advertising in parliamentary election campaigns. The institutional method made it possible to determine the practical component of the election campaign as an element of the election process. The structural-functional method showed the use of political marketing technologies by political parties in election campaigns. The process of «technologicalization» of election campaigns in Ukraine, which began during the regular parliamentary elections of 1998, which resulted in ill-conceived naming, is considered. According to the results of the study, the analysis of political advertising in the 2002 election campaign revealed a tendency when the messages of political parties were reduced to a single message. The 2006 parliamentary campaign was shaped by the 2004 Orange Revolution, which became a fertile ground for political marketing. In the parliamentary elections of 2012, attention was focused on the party brand. In the brand strategy, naming was used, an example of which was Natalia Korolevska's Party «Ukraine – Forward» and the political party «UDAR Vitaliy Klitschka». During the parliamentary elections of 2014, building the image of the candidate and the brand of the party, which were used to promote the image of P. Poroshenko and A. Yatsenyuk, gained practical application. The 2019 election process intensified the practical implementation of digital marketing technologies: audience targeting, email marketing, and work with volunteers.

Key words: political marketing technologies, parliamentary elections, political advertising, naming, «technology» of the election campaign.

Орлянський Володимир Семенович

Реформи перемоги

УДК 323.172(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.8>

Орлянський Володимир Семенович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політології та права
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0001-6356-2252

Етап реформування в системі державного управління присутній у політичній історії всіх країн, які йшли шляхом демократизації свого суспільства та всієї політичної системи. На цьому шляху зараз перебуває Україна. Багатовікова історія знаходження України у складі Російської імперії на становищі колонії, а у складі СРСР як безправної її частини, не могли пройти безслідно. Русифікація та політика на перемішування населення сформували серед мешканців України стійку, часом навіть агресивну, верству населення з антиукраїнськими поглядами. Серед решти населення політика радянської влади дуже серйозно підірвала засади української культури, мови та соціально-психологічні засади ментальності українського народу.

Потрібно було понад десять років, щоб після Помаранчевої революції вперше було порушено питання реформи державної влади. У неймовірно важких умовах, часом в умовах агресивної ворожості, процес українізації відроджував культуру, історію, духовність – всього того, що мав український народ, перед тим, як втратити свою державність.

Лише після Революції Гідності, коли до влади прийшли проєвропейські політичні сили, в Україні змогли початися процеси реалізації реформ у різних сферах політичного життя країни. Важкі завдання стояли перед українськими реформаторами. Протягом попередніх десятиліть в українській політичній системі, соціальній системі, а також у суспільній свідомості склалися досить стійкі соціально-психологічні стереотипи та фактори, соціальні моделі з чітко вираженими антиукраїнськими та анти-демократичними інститутами.

Реформи з децентралізації державної влади та місцевого самоврядування, адміністративно-територіальна перебудова, оптимізація місцевої системи управління, на нашу думку, зробили такі зміни в українському суспільстві, викликали могутні тектонічні процеси, які налякали політичне керівництво Росії. Війна перервала перебіг багатьох реформ, з іншого боку, вона показала, наскільки продуктивними вони виявилися. По суті, реформи створили передумови, які дозволили українському народу в умовах війни постати вже як українська політична нація та захистити свою країну. На нашу думку, можна цілком обґрунтовано називати наші реформи – реформами нашої перемоги.

Ключові слова: реформи, самоврядування, децентралізація, органи управління, волонтерство.

Вступ. Втривання Росії перервало не тільки мирне життя країни, а й перервало цілий комплекс процесів, які несли у собі демократичні перетворення. Найбільш чітку демократичну спрямованість набули реформи тільки після Революції Гідності. Назавжди війна розділила історію нашої країни на «до» та «після». Для різних соціальних процесів війна стала перевіркою: наскільки вони були зрілими, наскільки глибоко увійшли у життя країни.

Запущені разом із реорганізацією управлінських структур механізми демократичного функціонування дали поштовх до тих змін в українському суспільстві, а точніше до відновлення, які дозволили повернути народові його ментальність, побудовану на демократичних засадах. Саме цих тектонічних змін у суспільстві й не помітили в політичному керівництві Росії, як, мабуть, не звернула на це уваги й українська «п'ята колона». Не звернувши увагу на кардинальну відмінність українського суспільства від російського, російське керівництво прийняло рішення на відкриту агресію.

Мета та завдання. У цій роботі ми зробили спробу визначити, в яких умовах, можливо, характерних лише для України, розпочиналися реформи з децентралізації державної влади та реорганіза-

ції низових органів управління, про які результати можна говорити, наскільки впливовими виявилися непрямі прояви від проведених реформ. Наскільки доречними виявились нові соціальні процеси та соціально-психологічні прояви для формування української нації, формування рис національного характеру, дозволивши Україні протистояти відкритій агресії.

Наукові дослідження щодо системних реформ та оптимізації місцевого самоврядування у довоєнний період проводились у роботах Є. Балацького,

Д. Белова, Н Боброва, С. Осадчука, О. Синьова, М. Краснова, Я. Лазур,

Г. Чеботарьова та багато інших. Всі дослідження розглядалися та аналізувалися з різних аспектів децентралізації з позицій свого наукового інтересу.

Методи дослідження. В основі нашого дослідження ми використали такі методи: історичний, порівняльний, системний, структурно-функціональний. За допомогою цих методів нам вдалося простежити процеси складання особливих умов на території України, простежити особливості протікання реформ, незважаючи на короткий проміжок часу їх реалізації, виявити найвагоміші результати. Також ми вважаємо, що найбільш слушною заперукою об'єктивності та цілісності дослідження як

основний методологічний підхід можна використувати міждисциплінарний метод.

Результати. Реалізацію реформ у сфері державної децентралізації можна з повним правом назвати справжнім мотором демократизації українського суспільства, навіть лише процес реалізації реформи впливав на зміни в різних сферах життя. Також необхідно мати на увазі: щоб запустити функціонування місцевих органів самоврядування, необхідно мати демократичне середовище, бо в іншій системі відносин вони існувати просто не можуть. Тривале перебування консервативних, часом, прямо антидемократичних та антиукраїнських політичних сил при владі в Україні вплинуло на те, що, незважаючи навіть на наявність закону про місцеве самоврядування, реформування цієї сфери не реалізовувалося у практичній площині.

Революція Гідності підтвердила, що українці – європейці, що вони сповідають ті ж цінності демократії, народовладдя, що й громадяни європейських країн. Незважаючи на те, що децентралізація є закономірним етапом демократичних реформ для всіх країн, які обирають шлях прогресу, наш шлях до демократії мав цілу низку національних особливостей, яких, на нашу думку, не можна не враховувати.

На протязі 2014 р. було прийнято базові нормативні документи, було окреслено певне базове бачення реформ територіально-адміністративного устрою та місцевого самоврядування, що створило передумови для реальних кроків щодо децентралізації. Враховуючи складну ситуацію в країні, визначилася специфіка початку реформ з адміністративно-територіальних питань. 17 червня 2014 р. було прийнято закон України «Про співробітництво територіальних громад» (саме співпраця, а не добровільне об'єднання). Так, по нашому розумінню, можна назвати таку низку особливостей.

По-перше, перед реформами, які почали реалізовуватися після Революції Гідності, стояли завдання не просто удосконалити систему державного управління, яка існувала, необхідно було паралельно повністю демонтувати побудовану раніше жорстку, антидемократичну, по суті, кримінальну авторитарну політичну систему.

По-друге, більшість країн, які проходили свій шлях до демократії через революційний період, змогли на цьому етапі загалом зруйнувати чи замінити найархаїчніші елементи попередньої соціально-політичної системи. Свою незалежність Україна здобула без революційної боротьби, а тому і без кардинальних очищень та змін. Тривалий час управління країною знаходилося в руках пострадянської політичної еліти, тому будь-які реформи виливались лише в спробу трансформувати, часом просто пристосувати або оновити стару соціально-політичну систему до нових полі-

тичних реалій. Подібний процес надовго законсервував старі соціально-психологічні маркери попереднього ладу.

По-третє, багатовікова русифікація та подальша радянська українізація українського суспільства, залишила у спадок незалежній Україні різноманітну соціальну структуру, де були присутні цілі групи українського населення, у яких тривалий час домігантою виступало «радянське мислення», яке трансформувалося згодом у т.зв. «руський мір». Серйозною перешкодою для розвитку України був соціально-психологічний стан значної частини населення, особливо у південних та південно-східних областях, який виявлявся у нездатності, неможливості чи небажанні самоідентифікувати себе з Україною. Потужним підживленням для світогляду подібного населення виступала по суті антидемократична ідеологія, що активно просувається Росією, т.зв. «руський мір». Тому будь-які процеси демократизації українського суспільства зустрічали несприйняття, а часом і вороже відторгнення з боку носіїв цієї ідеології.

По-четверте, процес реформування необхідно було починати в суспільстві, де у спадок від радянського минулого дісталася низка негативних соціальних станів, таких як соціальна апатія та пасивність, безініціативність, байдужість та послух. Політика українського відродження за попередній період через різні причини не змогла ще для значної кількості громадян України подолати його розрив зі своїм національним минулим. Подібні соціальні прояви звужували соціальну базу реформ, тому цілком зрозуміла причина всілякого утиску української ментальності, в основі якої лежали демократичні традиції.

По-п'яте, наявність у всіх гілках державної влади України представників т.зв. «п'ятої колонії» з антиукраїнським настроєм, яка була присутня практично в усіх політичних інститутах країни. Серйозним чинником гальмування розвитку демократичних реформ була діяльність церкви московського патріархату.

По-шосте, фактор, який виявився в Україні як катализатор різних соціальних процесів. Йдеться про стан неоголошеної війни з боку Росії. Війна реально завдала Україні дуже суттєвих економічних та територіальних втрат. Вперше в історії військових протистоянь, війна велася в гібридній формі, що було дуже важко для неокріпленої демократичної системи України. Вкрай сумно, але значна кількість громадян України, перебуваючи під впливом «російського світу», не визнавали російську агресію, а всю провину звалювали на політичне керівництво України.

Усі ці чинники не дозволяли тривалий час не просто проводити, а навіть розпочинати будь-які реформи у цій сфері, і це, незважаючи на те, що ще у 90-ті роки було прийнято Закон про місцеве

самоврядування, також були ратифіковані Концепції європейських принципів самоуправління.

Перемога Помаранчевої революції не змогла усунути всі антиукраїнські чинники в українській політиці, деякі сили навіть стали ще більш радикалізуватися, тому ціла низка проєктів, спрямованих на розвиток регіонального самоврядування, тривалий час залишилася на рівні дискусій, надалі всі проєкти були згорнуті остаточно. Тільки перемога Революції Гідності, коли до влади прийшли політичні сили, з більшим чи меншим ступенем, але з орієнтацією на європейські цінності, демократичні реформи отримали імпульс до реалізації.

Вже 1 квітня 2014 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням затвердив Концепцію реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіальної організації влади в Україні, цього разу на основі повної та всеосяжної реорганізації базового рівня – територіальної громади. Згідно з методикою формування спроможних територіальних громад, в основу їх утворення необхідно закладати добровільність об'єднання, максимально враховувати історичний, культурний та етнічний чинники. Якість і доступність публічних послуг повинні бути, як мінімум, не гіршими, ніж до об'єднання.

У документі було закладено очікувані зміни від реформ, а також були певні проблеми, які стояли на порозі розвитку самоврядування. Реформування державного управління, а за своєю суттю децентралізація, має призвести до передачі місцевим органам влади значної частини управлінських повноважень. Децентралізація повинна була розвантажити державний апарат від зайвих повноважень, якими вони наповнювалися, часом зовсім не обдумано, особливо в попередні роки. Надзвичайно гостро стояла проблема підвищення ефективності роботи державного механізму, насамперед, на регіональному рівні. Після десятиліть стагнації та формування авторитарної централізації, регіони отримали можливість розвиватися в умовах демократії [1].

На новому етапі процесу реформ по децентралізації у 2019-2021 рр. було ухвалено рішення прискорити низове адміністративно-територіальне реформування шляхом фіналізації, тобто, адміністративно стимулювати об'єднання громад та добитися 100% покриття території України. До 2019 р. процес об'єднання територій залишався добровільним, однак, прагнучи встигнути до виборів 2021 р. повністю завершити формування ОТГ, було реалізовано «форсування» децентралізації за допомогою використання адміністративного ресурсу, що не могло не позначитися на якості значної частини, перш за все, новостворених адміністративно-територіальних утворень. Було порушено природний ритм утворення громад. Спірним та дискусійним залишається питання, наскільки

щирим було бажання допомогти в органічному розвитку територій, яке хотіли прискорити через приєднання до вже успішних громад ще не готових громад, передача їм уже розроблених за них готових програм розвитку. Такий підхід спричинив різке, помітне зниження якості вирішення значної кількості питань місцевого значення. Крім цього, помітно зросла неефективність реалізації на місцях рішень центральних органів влади, особливо щодо громад останньої хвилі утворення [2].

Невеликий термін реалізації всього комплексу децентралізації на основі територіально-адміністративних змін не дає змоги робити узагальнюючі оцінки. Соціально-психологічні зміни такого рівня у суспільстві потребують більшого часу для аналізу наслідків цих процесів. Водночас, війна не залишила нам такої можливості, війна змусила українське суспільство виявити всі свої найкращі якості вже зараз, щоб відстояти свою свободу та незалежність.

При дослідженні змін у політичній структурі українського суспільства необхідно враховувати, що не менш важливими є соціально-психологічні наслідки цих змін. Ліквідація політичних та соціальних інститутів авторитарної моделі та запуск демократичних механізмів політичного життя дали поштовх до утворення в суспільстві нових суспільно-психологічних відносин. Можна стверджувати, що незважаючи на те, що втручання адміністративного реформування відзначено цілою низкою невдалих результатів при утворенні ОТГ, розуміння та усвідомлення значення нових змін охоплює всю країну. Якщо для великих міст вони стали імпульсом для прискорення змін, що вже намітилися, то в малих містах і сільській місцевості реформи принесли кардинальні зрушення у свідомості. Ми вважаємо, що децентралізація державної влади та реформування місцевого самоврядування, а так само завершені територіально-адміністративні зміни стали чи не єдиною реформою, що охопила тією чи іншою мірою всі регіони країни, всі соціальні верстви і групи та абсолютну більшість населення.

Громади показували різні результати, а вони й не могли бути у всіх однаковими, головне, що незважаючи на помилки та недоробки, зміни в цілому стали показувати позитивні результати, що доводило правильність та необхідність проведення реформ [3].

Аналізуючи досягнуті результати щодо децентралізації та реформування органів місцевого самоврядування, ми вважаємо, що можна виділити такі моменти.

По-перше, підвищення значущості місцевих органів влади викликали громадську активність серед соціальних верств та груп, які до цього були у своїй більшості чи соціально апатичні, чи соціально-політично пасивні, беручи слабку участь

у громадсько-політичному житті України. По суті, з'явився зовсім новий, надзвичайно різноплановий, численний, абсолютно невідомий раніше прошарок людей, які, повіривши у свої сили, почали шукати і знаходити нові перспективи для своїх громад. Буквально вибухова енергія цих людей змогла переконати у можливості змін інших. Повіривши у свої сили, люди почали шукати способи виживання, будувати перспективи. Подібна активність просто вдихнула нове життя у вже забуті та «неперспективні» населені пункти. Реальністю стала можливість будь-яких проєктів, навіть найсміливіших ідей [4].

По-друге, збільшений розмір і значимість повноважень і фінансових можливостей дозволило вже в найкоротші терміни вирішити широке коло соціально-побутових питань, у вирішенні яких місцеве населення, як і місцеве керівництво, вже й не вірило. Подібні дії вплинули на формування нового образу держави, підвищило впевненість, що вона здатна покращувати рівень життя населення, що не може не позначитися так само і на зростанні позитивного іміджу щодо центральних органів державної влади.

По-третє, зростання владних повноважень у місцевих органів управління, а головне – поява можливостей для їх вирішення, вдихнуло політичне життя в регіони та провінції, у життя «маленьких міст». У політичну боротьбу влади у місцевих органах вступили досвідчені парламентські та регіональні партії, які мали великий досвід політичної діяльності. Помітне пожвавлення у політичну боротьбу внесли численні новостворені політичні партії політичних еліт. Вибори 2021 року показали життєздатність більшості цих утворень. У разі вільної політичної конкуренції вперше реально загострилася боротьба за голоси виборців. Вибори у нових територіально-адміністративних утвореннях прискорили процес складання нових регіональних політичних еліт, що ускладнило, але й активізувало політичне життя в Україні.

По-четверте, процес розвитку місцевого самоврядування розвивався разом із подальшим розвитком національного українського відродження. Ці процеси, які йшли поруч, часом взаємно доповнювали, посилювали і стимулювали одне одного. Політика відродження української національної культури багато в чому сприяла відродженню національних культур усіх народів, які проживали в Україні. Взаємний перебіг цих двох процесів породжував та культивував в суспільстві кращі якості людей, які присутні в будь-якій національній культурі, що прискорювало формування вільної людини у вільному суспільстві України.

По-п'яте, аналізувати за нинішніх умов, наскільки вдало стався перерозподіл повноважень після реорганізації районних структур державної влади передчасно, перевірку часом пору-

шила війна. У той же час, вже наявний досвід громад, особливо першої хвилі утворення показує, що процес реформування місцевих органів управління досяг бажаного результату як щодо оптимізації управлінського апарату, так і значного поліпшення обслуговування населення. Справжньою перевіркою результативності минулих реформ стала війна. Неймовірно важкі умови, в яких опинилася Україна, показали, що, незважаючи на незначний термін роботи, нова система місцевого управління продемонструвала абсолютну здатність не просто працювати, а працювати в надзвичайних умовах [5].

По-шосте, неймовірно відреагувало на війну українське суспільство, це була реакція суспільства вільних людей. У відповідь на відкриту агресію українці масово виступили на захист своєї країни зі зброєю в руках. У тилу виявилось найбагатніше явище суспільного життя – волонтерство. Масовість та охоплення сфер, де проявилось це явище, демонструє кардинальні зміни в психології жителів України у відношенні до країни, держави та суспільства. На наш погляд, можна говорити про завершення складання української нації.

Висновки. Хід військових дій здивував увесь світ, а можливо, навіть деяку частину українського істеблішменту: замість панічної втечі та капітуляції перед «російським світом», агресор зустрів масовий опір практично всього населення країни, незалежно від регіону. Знявши організаційні та інституційні перепони, реформи стали як би катализатором глибинних соціально-психологічних змін не лише українського народу, зміни охопили практично всі національні групи та етнічні меншини, які проживали в Україні. Фактично, відбулася глобальна ідентифікація, коли населення України перетворилося на народ України. На захист незалежності України піднялися вже не просто всі народи, які населяли Україну, на захист країни піднявся єдиний народ України. Війна зробила їх причетними учасниками політичного життя вже рідної для них України. Нікчемна кількість зрадників та колаборантів на тимчасово окупованих територіях яскраво свідчать про це.

Можна з упевненістю говорити про те, що всі зміни, що відбулися в українському суспільстві, дозволили відчутти, усвідомити, що означає для нього свобода: за свою свободу і свободу України став не просто народ України, народилася нова політична українська нація. По праву, ми можемо вище вказані реформи назвати «Реформами перемоги».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бюджетна децентралізація як фактор забезпечення фінансової автономії регіонів і формування самодостатніх громад. URL: <https://knote.edu.ua/file/NjY4NQ==/1184477cfe14b1a0b3d7485c43c363d0.pdf>.

2. Стан та перспективи децентралізації публічної влади в Україні. Аналітичне дослідження. Київ, 2018. 54 с.

3. Успішні громади. URL: <https://dentralizati.gov.ua/success-stories>.

4. Марина Коноплева Як селяни на Дніпропетровщині перетворили вирощування гарбузів на модний бізнес. URL: <https://shotam.info/yak-seliyany-na-dnipropetrovshchyni-peretvoryly-vyroshchucannia-har-buziv-na-modnyu-biznes-video>.

5. Як громаді адаптуватись до війни? URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/827/A4_%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%84%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_12.10.2022.pdf.

REFERENCES:

1. Biudzhetna detsentralizatsiia yak faktor zabespechennia finansovoi avtonomii rehioniv i formuvannia samodostatnikh hromad [Budget decentralization as a factor in ensuring the financial autonomy of regions and the formation of self-sufficient communities].

] URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/1184477cfe14b1a0b3d7485c43c363d0.pdf>.

2. Stan ta perspektyvy detsentralizatsii publichnoi vlasti v Ukraini. Analitychne doslidzhennia [State and prospects of decentralization of public power in Ukraine. Analytical research]. Kyiv, 2018. 54s. [in Ukrainian].

3. Uspishni hromady [Successful communities]. URL: <https://dentralizati.gov.ua/success-stories>.

4. Maryna Konopleva Yak seliany na Dnipropetrovshcheni peretvoryly vyroshchuvannia har-buziv na modnyi biznes [How peasants in Dnipropetrovsk turned growing pumpkins into a fashionable business]. URL: <https://shotam.info/yak-seliyany-na-dnipropetrovshchyni-peretvoryly-vyroshchucannia-har-buziv-na-modnyu-biznes-video>.

5. Yak hromadi adaptuvatsya do viiny? [How should the community adapt to the war?] URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/827/A4_%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%84%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_12.10.2022.pdf.

Victory reforms

Orlyanskyi Volodymyr Semenovych

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political
Science and Law

«Zaporizhzhia Polytechnic» National
University

Zhukovsky str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6356-2252

The stage of reform in the state administration system is present in the political history of all countries, as it was a way to democratize its success and all political systems. Ukraine is currently on this path. The centuries-old history of Ukraine being part of the Russian Empire as a colony, and part of the USSR as a disenfranchised part of it, could not pass without a trace. Russification and the policy of mixing the population formed among the residents of Ukraine a stable, sometimes even aggressive, stratum of the population with anti-Ukrainian views. Among the rest of the population, the policy of the Soviet government seriously undermined the foundations of Ukrainian culture, language, and the socio-psychological foundations of the mentality of the Ukrainian people.

It took more than ten years for the issue of state power reform to be raised for the first time after the Orange Revolution. In incredibly difficult conditions, sometimes in conditions of aggressive hostility, the process of Ukrainization revived the culture, history, and spirituality of everything that the Ukrainian people had before losing their statehood.

Only after the Revolution of Dignity, when pro-European political forces came to power, were the processes of implementing reforms in various spheres of the country's political life able to begin in Ukraine. Ukrainian reformers faced difficult tasks. During the previous decades, fairly stable socio-psychological stereotypes and factors, social models with clearly expressed anti-Ukrainian and anti-democratic institutions have formed in the Ukrainian political system, social system, and public consciousness.

Reforms on the decentralization of state power and local self-government, administrative-territorial restructuring, optimization of the local management system, in our opinion, made such changes in Ukrainian society, caused powerful tectonic processes that frightened the political leadership of Russia. The war interrupted the course of many reforms, on the other hand, it showed how productive they turned out to be. In essence, the reforms created prerequisites that allowed the Ukrainian people to emerge as a Ukrainian political nation and defend their country in wartime conditions. In our opinion, it is quite reasonable to call our reforms as reforms of our victory.

Key words: reforms, self-government, decentralization, management bodies, volunteering.

Хмельников Артем Олександрович

Кризове політичне управління на локальному рівні: особливості та порядок денний

УДК 323.338

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.9>

Хмельников Артем Олександрович
кандидат політичних наук, депутат
Дніпровської міської ради
просп. Дмитра Яворницького, 75,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-9343-8161

Розглядається локальна антикризова управлінська діяльність, яка має виразні складники політичної активності. Вивчено особливості інституційної спроможності локального політичного менеджменту в надзвичайних умовах кризи в сучасній Україні. Встановлено ознаки потреб щодо уточнення порядку денного та особливостей антикризового політичного управління локального рівня. З'ясовано специфіку кризового аналізу та прийняття рішень в умовах локальної адженди, яка вимагає збереження існуючої інституційної спроможності громади та її розвитку на новому рівні. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасних політичних наук. Зокрема, нормативний аналіз описує правові основи кризового політичного управління в умовах локального політичного середовища. Інституційний аналіз визначає значення та вплив ключових організаційних вимірів кризового політичного управління. Фахові методи включають компаративний підхід і метод структурного функціоналізму. Вони спрямовані на визначення важливих напрямків кризового політичного управління на локальному та ситуативному рівнях, а також конкретні специфічні чинники локального порядку денного в умовах кризової ситуації. Увага приділяється ефективності перетворення політичного менеджменту на ефективну команду лідерів. З'ясовано вимоги до позиції представництва політичних інтересів в локальній громаді. Встановлено вимоги щодо Готовності до кризових ситуацій та наявності ролі моделі поведінки, яка спроможна адекватно відповісти на кризові виклики. Доведено, що конфліктна або консенсусна моделі визначають швидкість вирішення завдань розвитку громади. Встановлено, що пріоритетність завдань та розподіл зусиль між проміжними та фінансовими цілями громади. Розкрито значення культурної мотивації антикризових рішень, яка спрямовується на збереження історичної спадщини та значущих для громади цінностей. З'ясовано, що мультикультурний склад локальної громади може бути об'єктом впливу для інших рівнів політичного процесу. Доведено, що нерозуміння перспектив розвитку або архаїчні практики політичного представництва на місцевому рівні формують ризики внутрішнього конфлікту в громаді. Зроблено висновок про політичну компетентність місцевих лідерів України, яка в цілому виявилася відповідною викликам та завданням кризи, спричиненій зовнішньою агресією.

Ключові слова: антикризовий менеджмент, політичні рішення, представництво інтересів, локальний порядок денний, політичне управління.

Вступ. Масштаби політичного управління на локальному рівні пов'язані з проблематикою забезпечення потреб місцевої політичної спільноти. Вони не вичерпуються економічними та господарськими питаннями. Локальний політичний менеджмент, так само як є менеджмент на інших рівнях, вимагає уваги до стратегічних завдань та прогнозування траєкторій розвитку конкретного поселення. Кризовий аналіз та прийняття рішень в умовах локальної адженди вимагає одночасно збереження існуючої інституційної спроможності громади та її розвитку на новому рівні. Можливість вплинути на розвиток кризової ситуації з'являється у випадку наявності фахових компетенцій лідерів та менеджерів, спрямованих на моніторинг та аналіз ситуації.

Ресурси та обсяг антикризової політики визначаються з урахуванням не лише локальних параметрів розвитку, але й регіональної та загальнонаціональної політики. В цих умовах локальна антикризова управлінська діяльність має виразні складники політичної діяльності. Тому існує потреба подальшого розгляду інституційної спроможності локального політичного менеджменту в надзвичайних умовах кризи в сучасній Україні. В період російської агресії вимоги до антикризової спроможності

локальних політичних менеджерів значно підвищується. Звідси виникає потреба уточнення порядку денного та особливостей антикризового політичного управління локального рівня.

Аналіз публікацій. Політичні рішення та менеджмент в умовах криз розглядає значна група українських вчених. До неї належить О.Дашевська, яка розкриває геополітичні наслідки циклічності політичних криз в Україні [2], М.Карлін виявляє особливості фіскальної політики країни в кризовий період на основі досвіду країн-членів ЄС для України [4], І.Колмогорова з'ясовує вплив економічних та політичних криз на демографічний стан сільських територій Одеської області [5], Т. Перга визначає роль екологічної політики у боротьбі з економічною кризою в контексті досвіду Європейського Союзу [7], Є.Перевода аналізує регулювання мовних аспектів політичної кризи [8]. Водночас, проблема кризового управління потребує висвітлення в контексті локального політичного менеджменту.

Метою статті є з'ясування особливостей порядку денного антикризового локального політичного менеджменту. Завданням статті є виявлення оптимальних підходів для антикризових рішень локального рівня.

Методи дослідження. У статті застосовано фахові політологічні підходи та методи. Зокрема, нормативний аналіз описує правові основи кризового політичного управління в умовах локального політичного середовища. Інституційний аналіз визначає значення та вплив ключових організаційних вимірів кризового політичного управління. Фахові методи включають компаративний підхід і метод структурного функціоналізму. Вони спрямовані на визначення важливих напрямків кризового політичного врядування на локальному та ситуативному рівнях, а також конкретні специфічні чинники локального порядку денного в умовах кризової ситуації.

Результати дослідження.

Кризовий локальний політичний менеджмент передбачає аналіз ефективності досягнення цілей політичного громади за умови раціонального використання ресурсів. Саме цей критерій є провідним для оцінки ефективності. Перетворення локального політичного менеджменту на ефективну команду лідерів вимагає уваги до позиції представництва політичних інтересів. На думку української фахівчині І. Забеліної, «реальність соціально-політичних криз у життєдіяльності суспільства обумовлює нагальну потребу в подальшій науково-теоретичній розробці методів їх подолання, покликаних надати практичну допомогу політикам в пошуку ефективних засобів попередження, дозволу і мінімізації наслідків кризових явищ. Це забезпечує актуальність звернення до аналізу кризових явищ в їх співвідношенні з теорії катастроф» [3].

Аналіз загальнонаціональних та локальних пріоритетів в процесі ухвалення рішень і вимагає від менеджерів значного досвіду та фахової підготовки. Готовність до кризових ситуацій вимагає наявності рольової моделі поведінки, яка спроможна адекватно відповісти на великомасштабні кризові виклики. Згідно з І. Забеліною, «буржуазні революції призвели до утвердження презумпції демократичних свобод і авторитету громадянського суспільства, які можна трактувати як західноєвропейський аналог соціального хаосу. Однак, цей хаос став не руйнувати національні держави, а інтегруватися в них за принципом противаги, що отримав назву «поділ влади» [3].

Адекватність прийняття антикризових політичних рішень для сучасних лідерів громад залежить від рівня співпраці з основними групами локальних політичних інтересів. Конфліктна або консенсусна модель визначає швидкість вирішення завдань розвитку громади навіть в умовах загальної кризи. І. Забеліна слушно вказує, що «кризи є загальними, вони притаманні будь-якій системі в живій і неживій природі, в суспільстві, бо без циклів немає розвитку, а без розвитку система є мертвою. І в той же час немає двох абсолютно ідентичних криз: кожна з них індивідуальна, неповторна, має свій набір

причин і факторів, володіє своїми специфічними рисами. Але це положення не є абсолютним, тому що досить складно знайти кризи, в яких не виявляється схожість тих або інших рис» [3]. Про це також вказує політолог С. Ставченко, аналізуючи етіологію політичних криз [9].

Перетворення локальної політичної команди на ефективних кризових менеджерів залежить від рівня координації та планування політичних дій. Важливого значення набуває пріоритетність завдань та розподіл зусиль між проміжними та фінансовими цілями громади. Значну роль відіграє усвідомлення стану кризи та її чинників на всіх каналах сприйняття та комунікації. Згідно з думкою В. Грубова та Ю. Кулагіна, «окремою проблемою у мовному питанні є відсутність співпраці між бізнесом і державою. Бізнес не зацікавлений у фінансуванні різноманітних державно-мовних і суспільно-мовних проектів для робітників-емігрантів та пасивно ставиться до тієї частини емігрантів, яка не знає або недостатньо володіє мовою. Завдяки впровадженню роботодавцями такого селективного механізму емігранти поділяються на бажаних і небажаних. Останні стають додатковим тягарем для бюджетів муніципальних органів влади і країни в цілому» [1, с. 108].

Культурологічні засади прийняття антикризових рішень на локальному рівні політичного процесу визначають ставлення до окремих етнічних груп, локальних політичних традицій та норм поведінки. Маючи культурну мотивацію, антикризові рішення враховують збереження об'єктів історичної спадщини, символіки етноідентичності та значущих для громади цінностей. На думку В. Грубова та Ю. Кулагіна, підкріплену емпіричним досвідом зарубіжних країн, «мультикультура відповідно до голландського варіанта означає, що всі культури існують паралельно, а емігранти вивчають мову і культуру країни перебування за власним бажанням. Завдяки старанням уряду в країні побудовано 475 мечетей, створено різноманітні освітні й культурні центри, що упорядкувало стан культурного життя мусульманської громади» [1, с. 110].

Інституалізація локальної політики спричиняє певну кількість викликів, які потребують уваги локальних лідерів та менеджерів. Ідеться про незгоду щодо питань місцевого розвитку. Також мультикультурний склад локальної громади може бути об'єктом впливу для інших рівнів політичного процесу. В. Грубов та Ю. Кулагін доречно відзначають, що «не маючи точок дотику, культурна етнополіфонія поступово розмежовує та ізолює певні групи населення, що призводить до поділу суспільного простору на етнічні території, які живуть своїм автономним життям. Берлінські, паризькі, лондонські та роттердамські етнічні анклавні зі своїм стилем і ритмом життя сьогодні є нормою організації суспільного простору. Намагання ж влади втрути-

тися у ці процеси за допомогою правових механізмів очікуваних результатів поки що не дають» [1, с. 111].

Одним з провідних антикризових управлінських процесів є перетворення локального порядку денного на ресурси й можливості місцевого розвитку. Ресурсне та інтелектуальне забезпечення інновацій сприяє налагодженню взаємодії між основними стейкхолдерами громади. Водночас нерозуміння перспектив розвитку або архаїчні практики політичного представництва на місцевому рівні формують ризики внутрішнього конфлікту. Це суперечить природі сприятливого клімату для технологічних інновацій. Ю. Олійник справедливо зауважує, що «інноваційною діяльністю не можна примусити займатися або ввести її наказовим порядком. Вона є творчим процесом, спонукальною причиною якого є бажання отримати надприбуток від реалізації нової конкурентоздатної продукції. Стримуючим моментом в цій справі є підвищений ступінь ризику. Процес почнеться мимоволі тільки тоді, коли перший чинник буде сильнішим за другий» [6, с. 99]. Про це свідчать і процеси соціалізації молоді у періоди суспільно-політичних криз, які аналізують М.Цивін та О.Матвієнко [11].

Державоцентризм у забезпеченні інноваційного розвитку громад та територій є досить звичною справою в умовах політичних трансформації. Водночас сучасна Україна потребує децентралізації у підходах до інноваційного розвитку. Суперечка між локальним і центральним порядком денним породжує кризу в порядку впровадження інновацій. Ю. Олійник основними чинниками погіршення стану інноваційної сфери називає «фінансово-економічні, управлінські та виробничо-технологічні. До перших можна віднести: недостатність власних державних коштів на фінансування й підтримку та обмеженість зовнішніх інвестиційних ресурсів, які потрібні для створення стратегічних конкурентних переваг національної економіки; необхідність виявлення пріоритетних способів формування розвиненої системи фінансової державної підтримки й інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності підприємств» [6, с. 100]. Світова криза стає також чинником трансформації довіри до конкурентної політики в Україні, згідно з Ю.Уманцівим [10]. Це спонукає локальних політичних та економічних акторів формувати власну позицію стосовно дій інститутів влади.

Безпосередній вихід локальних політичних акторів на міжнародний рівень також породжує низку викликів. До них, серед іншого, належить спроможність локальних громад відповідати тенденціям глобальної конкуренції. Ю. Олійник цілком виправдано одним з важливих напрямів вирішення проблеми переходу країни на інноваційний шлях розвитку вважає «стратегічне партнерство. Без інтеграції інтересів держави, суспільства й підпри-

ємств у міжнародну економіку неможливо створити опору для активізації інвестиційно-інноваційних процесів і перехід до нової якості економічного росту» [6, с. 103].

Подолання наслідків кризової свідомості та негативних очікувань від розвитку локальної спільноти є можливим за умови чіткого бачення локальними політичним менеджментом механізмів впровадження інновацій. За умови стрімкого технологічного розвитку інфраструктури громади політична відповідальність локального менеджменту буде забезпечуватися на основі довіри і взаємодії з основними одержувачами послуг. Ю. Олійник вказує, що «відновлення існуючих й запровадження в дію нових технологій повинні відбуватися на основі інтенсифікації вітчизняних і міжнародних розробок, в результаті чого відбудеться впровадження інновацій у більшість ланок господарської інфраструктури держави» [6, с. 103].

Економікоцентризм впровадження антикризових політик локальної громади також виступає причиною кризи у відносинах стейкхолдерів. Потреба у масштабних соціальних інвестиціях у багатьох випадках ставить під сумнів високі темпи економічного розвитку. Це протиріччя має «зніматися» на основі відкритого діалогу. Як аргументовано висновує Ю. Олійник, «створення інноваційної інфраструктури залежить від рівня технологічного та економічного розвитку національної економіки. В умовах суспільства, що трансформується, інноваційна інфраструктура повинна сприяти входженню науки в ринкове середовище, розвитку підприємництва в науковотехнічній сфері. Інноваційна інфраструктура акумулюючи фінансові ресурси, діє як важливий інвестиційний механізм сучасних інноваційних процесів» [6, с. 104].

Таким чином, політичні пріоритети антикризової діяльності локального політичного менеджменту формуються на основі викликів спричинених будовою політичного порядку денного. Галузевий принцип управління визначає односторонність у підходах та витратах ресурсів. Звідси нагальною потребою локальних громад є формування комплексного підходу для забезпечення сталого розвитку.

Висновки. Антикризова політика локального рівня формується за принципами, подібними до макрополітичного порядку денного. Вона включає представництво політичних інтересів, їх узгодження та координацію управлінських дій. Поряд з цим, антикризовий локальний політичний менеджмент відзначається значною деталізацією порядку денного. Для локального рівня не є характерними ідеологічні, абстрактні або загальнотеоретичні предмети розгляду.

Поряд з цим, в умовах сучасної України політичні сили намагаються внести до обговорення локальними громадами питань національного порядку денного. Це дещо уповільнює розв'язанням

завдань з запобігання кризи. Досвід роботи міських рад в умовах російської агресії в сучасній Україні засвідчив, що політична компетентність місцевих лідерів в цілому виявилася відповідною викликам та завданням.

Ресурсна мобілізація локальних громад в період пандемії Covid-19 створила передумови для швидкого регулювання з боку інститутів публічної влади. Напад Росії також спонукав до швидких та ефективних рішень, консолідації зусиль, більш раціонального використання ресурсів тощо. В сучасних умовах актуальним є поширення позитивного досвіду взаємодії між громадами та подальше налагодження зв'язків між різними населеними пунктами на рівні горизонтальної співпраці інститутів публічної влади та громадянського суспільства. Отже, антикризовий менеджмент локального рівня виступає важливою частиною антикризового менеджменту сучасної української держави. Вказане створює умови для подальших досліджень порушеної теми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грубов В., Кулагін Ю. (2012) Криза політики мультикультуралізму в європейському суспільному просторі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. № 6. 104-114.
2. Дашевська О. В. (2015) Геополітичні наслідки циклічності політичних криз в Україні. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 98. 386-391.
3. Забеліна І. О. (2013) Теорії кризи та катастрофи в політичному розвитку цивілізацій. *Політологічні записки*. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_39.
4. Карлін М. І. (2015) Особливості фіскальної політики країни в кризовий період: досвід країн-членів ЄС для України. *Економічний форум*. № 3. 384-390.
5. Колмогорова І. В. (2014) Вплив економічних та політичних криз на демографічний стан сільських територій Одеської області. *Аграрний вісник Причорномор'я*. Економічні науки. Вип. 75. 142-152.
6. Олійник Ю. О. (2013) Державна інноваційна політика в умовах економічної кризи. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Економіка». Вип. 13. 98-106.
7. Перга Т. (2014) Роль екологічної політики у боротьбі з економічною кризою: досвід Європейського Союзу. *Часопис української історії*. Вип. 29. 80-85.
8. Перегуда Є. В. (2014) Регулювання мовних аспектів політичної кризи. *Наукові праці МАУП*. Вип. 43. 5-10.
9. Ставченко С. В. (2013) Етіологія політичних криз. *Грані*. № 12. 61-65.
10. Уманців Ю. М. (2011) Світова криза як чинник трансформації довіри до конкурентної політики в Україні. *Вісник Інституту економіки та прогнозування*. 43-47.

11. Цивін М. Н., Матвієнко О. В. (2015) Соціалізація молоді у періоди суспільно-політичних криз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. № 1. 210-214.

REFERENCES:

1. Hrubov V., Kulahin Yu. (2012) Kryza polityky multykulturalizmu v yevropeiskomu suspilnomu prostori. [The crisis of the policy of multiculturalism in the European public space] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. № 6. S. 104-114 [in Ukrainian].
2. Dashevskaya O. V. (2015) Neopolitychni naslidky tsyklichnosti politychnykh kryz v Ukraini. [Geopolitical consequences of the cyclicity of political crises in Ukraine] *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 98. 386-391 [in Ukrainian].
3. Zabelina I. O. (2013) Teorii kryzy ta katastrofy v politychnomu rozvytku tsyvilizatsii. [Theories of crisis and catastrophe in the political development of civilizations] *Politohichni zapysky*. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_39 [in Ukrainian].
4. Karlin M. I. (2015) Osoblyvosti fiskalnoi polityky krainy v kryzovyi period: dosvid krain-chleniv YeS dlia Ukrainy. [Peculiarities of the country's fiscal policy in the crisis period: the experience of EU member states for Ukraine] *Ekonomichnyi forum*. № 3. 384-390 [in Ukrainian].
5. Kolmohorova I. V. (2014) Vplyv ekonomichnykh ta politychnykh kryz na demohrafichnyi stan sil'skykh terytorii. [The impact of economic and political crises on the demographic condition of rural areas] *Odeskoi oblasti Ahrarnyi visnyk Prychornomor'ia*. *Ekonomichni nauky*. Vyp. 75. 142-152 [in Ukrainian].
6. Oliinyk Yu. O. (2013) Derzhavna innovatsiina polityka v umovakh ekonomichnoi kryzy. [State innovation policy in the conditions of the economic crisis] *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody*. «Ekonomika». Vyp. 13. 98-106 [in Ukrainian].
7. Perha T. (2014) Rol ekolohichnoi polityky u borotbi z ekonomichnoiu kryzoiu: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu. [The role of environmental policy in the fight against the economic crisis: the experience of the European Union] *Chasopys ukrainskoi istorii*. Vyp. 29. 80-85 [in Ukrainian].
8. Perehuda Ye. V. (2014) Rehuliuвання movnykh aspektiv politychnoi kryzy [Regulation of linguistic aspects of the political crisis] *Naukovi pratsi MAUP*. Vyp. 43. 5-10 [in Ukrainian].
9. Stavchenko S. V. (2013) Etiolohiia politychnykh kryz. [Etiology of political crises] *Hrani*. № 12. 61-65 [in Ukrainian].
10. Umantsiv Yu. M. (2011) Svitova kryza yak chynnyk transformatsii doviry do konkurentnoi polityky v Ukraini. [The world crisis as a factor in the transformation of trust in competitive policy in Ukraine] *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannia*. 2011. 43-47 [in Ukrainian].
11. Tsyvin M. N., Matviienko O. V. (2015) Sotsializatsiia molodi u periody suspilno-politychnykh kryz. [Socialization of youth in periods of socio-political crises] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. № 1. 210-214 [in Ukrainian].

Crisis political management at the local level: features and agenda

Khmelnikov Artem Oleksandrovykh

Candidate of Political Sciences, Deputy
of the Dnipro City Council
Dmytro Yavornytskyi Ave, 75, Dnipro,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-9343-8161

Local anti-crisis management activity, which has distinct components of political activity, is considered. Peculiarities of the institutional capacity of local political management in the extraordinary conditions of the crisis in modern Ukraine are studied. Signs of the need to clarify the agenda and features of anti-crisis political governance at the local level have been established. The specifics of crisis analysis and decision-making in the conditions of the local agenda, which requires the preservation of the existing institutional capacity of the community and its development at a new level, have been clarified. The article uses professional methodical tools of modern political sciences. In particular, the normative analysis describes the legal basis of crisis political management in the conditions of the local political environment. Institutional analysis determines the meaning and impact of key organizational dimensions of crisis political management. Professional methods include the comparative approach and the method of structural functionalism. They are aimed at determining the important directions of crisis political governance at the local and situational levels, as well as specific factors of the local agenda in the conditions of a crisis situation. Attention is paid to the effectiveness of transforming political management into an effective leadership team. The requirements for the position of representing political interests in the local community have been clarified. Requirements have been established for readiness for crisis situations and the presence of a role model of behavior that is able to adequately respond to crisis challenges. It has been proven that conflict or consensus models determine the speed of solving community development tasks. It was established that the priority of tasks and the distribution of efforts between intermediate and financial goals of the community. The significance of the cultural motivation of anti-crisis solutions, which is aimed at preserving the historical heritage and values significant for the community, is revealed. It was found that the multicultural composition of the local community can be an object of influence for other levels of the political process. It has been proven that misunderstanding of development prospects or archaic practices of political representation at the local level create risks of internal conflict in the community. A conclusion was made about the political competence of local leaders of Ukraine, which in general proved to be appropriate to the challenges and tasks of the crisis caused by external aggression.

Key words: anti-crisis management, political decisions, representation of interests, local agenda, political management.

Яцук Владислав Миколайович
Матухно Генріх Робертович
Фронін Дмитро Сергійович

Результати опитування молодіжних працівників Дніпропетровщини щодо особливостей роботи з молоддю в умовах військового стану

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.10>

Яцук Владислав Миколайович
заступник директора департаменту молоді і спорту –
начальник управління у справах молоді
Дніпропетровської обласної державної
адміністрації
вул. Старокозацька, 52, Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-9387-3454

Матухно Генріх Робертович
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
просп. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0003-3677-369X

Фронін Дмитро Сергійович
аспірант кафедри інноваційного
менеджменту та фінансової аналітики
Університету імені Альфреда Нобеля
вул. Січеславська Набережна, 18,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-8355-9915

У статті розкрито результати опитування, проведеного серед молодіжних працівників і працівниць Дніпропетровської області щодо реалій роботи з молоддю в умовах воєнного стану. Актуальність обраної проблематики обумовлена тим, що наразі в Україні спостерігається нестача емпіричних даних, які можуть бути використані при розробці і плануванні нових цілей, завдань, індикаторів та запланованих результатів молодіжної політики регіону. Відповідно, метою даного дослідження є здійснення розвідувальних кроків, направлених на виявлення особливостей роботи з молоддю Дніпропетровщини в умовах воєнного стану.

Методологічною основою дослідження є використання методу анкетування у поєднанні з загальнологічними методами наукового пізнання, використаних на етапі опрацювання зібраних даних. Зокрема, порівняння отриманої інформації дозволило дійти висновків, що планування подальших ініціатив, орієнтованих на молодь, корелює з актуальним рівнем задіяності молодіжних працівників і працівниць регіону. Проаналізовано дані, які свідчать, що більше трьох чвертей опитаних продовжують брати участь в організації молодіжних ініціатив. Обґрунтовано, що більшість молодіжних працівників і працівниць Дніпропетровської області тяжіють до проведення молодіжних заходів у форматі «онлайн».

У ході дослідження було виявлено, що 33,3% опитаних, серед тих, хто наразі не проводить молодіжні заходи, планують розпочати їх проведення до кінця 2022 року, що, свою чергу, свідчить про неготовність частини молодіжних працівників і працівниць відновити проведення молодіжних заходів у найближчий строк. Визначено, що до переліку найгостріших проблем, з якими стикаються респонденти у процесі організації заходів, орієнтованих на молодь, належить: відсутність безпекових умов, брак фінансових ресурсів, зниження чисельності активної та ініціативної молоді, нестача професійних кадрів, а також недостатня кількість місць, облаштованих для роботи з молоддю. Доведено, що переважна більшість молодіжних працівників і працівниць Дніпропетровщини доповнили або переорієнтували свою діяльність роботою з внутрішньо переміщеними особами. Визначено основні напрями, за якими працюють молодіжні працівники і працівниці регіону у контексті надання допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Ключові слова: молодь, молодіжна політика, державна молодіжна політика, молодіжний працівник, громадянське суспільство.

Вступ. Сучасна дійсність наочно демонструє, що повномасштабна військова агресія російської федерації по відношенню до України призвела до зміни пріоритетів у функціонуванні та розвитку державного, приватного і громадського секторів. Зокрема, реалізація спектру ініціатив, спрямованих на забезпечення культурного та інтелектуального розвитку населення, а також сприяння поступовій інституційній еволюції державних інститутів та організацій громадянського суспільства були заміщені потребами у подоланні криз, спричинених наслідками військової агресії. Так, ресурси органів державної влади та місцевого самоврядування набули першочергового спрямування на вирішення безпекових питань, допомозі постраждалим, соціальній та гуманітарній підтримці населення, відновлення уражених об'єктів інфраструктури тощо. На фоні військових дій закономірною і очевидною є зміна пріоритетів у роботі органів публічної влади, що призвело до нереалізації/часткової реалізації завдань і показників різних галузей державної політики, визначених у норма-

тивних документах попередніх років. Не виключенням є й молодіжна політика, як окремий напрямок державної політики.

Наразі в Україні існує доволі істотна нормативна база, яка регламентує основні положення молодіжної політики. Так, Законом України «Про основні засади молодіжної політики» встановлено гарантії та механізми участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики, визначено її мета, завдання і пріоритети, нормативно затверджено зміст та інструменти молодіжної роботи, розкрито основні поняття, пов'язані з молодіжною політикою [2]. В свою чергу, Національна молодіжна стратегія до 2030 року встановлює наступні пріоритети молодіжної політики: безпека, здоров'я, участь у суспільному житті, а також підвищення мобільності, соціальної і культурної інтеграції молоді в суспільне життя України та світу [4]. Стратегією визначено комплекс завдань, необхідних для реалізації перелічених пріоритетів. Варто відзначити, що вони частково співпадають з цілями, закладеними у Молодіжній стратегії Європейського Союзу

на 2019-2027 рр. [5] та політикам ЄС по відношенню до молоді [6]. Крім цього, на основі Національної молодіжної стратегії до 2030 року в 2021 році було прийнято Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2021-2025 роки, яка, фактично, встановила комплекс завдань, заходів та очікуваних результатів у сфері молодіжної політики на п'ятирічний період. Так, додаток 3 до програми містить очікувані результати, що вимірюються у кількісному вимірі. Втім, риторичного забарвлення набуває питання досягнення запланованих показників в актуальних умовах. Наприклад, на 2022 рік було заплановано охопити програмами для підготовки фахівців, які працюють з молоддю, у тому числі програмою «Молодіжний працівник», 5319 осіб [3]. Проте з початку повномасштабного російського вторгнення у рамках базових тренінгів програми «Молодіжний працівник» було підготовлено 108 осіб [1]. Схожа ситуація спостерігається й з переважною частиною інших показників. На додачу до цього слід зазначити, що цільові соціальні програми регіонального рівня, які були ухвалені (або до яких було внесено зміни) з урахуванням положень чинної державної цільової соціальної програми, на нашу думку, також не набули повної реалізації. Як наслідок, по завершенню військових дій та плину перших фаз відновлення України, значної актуальності набуде питання прийняття нових нормативних актів у сфері молодіжної політики, які будуть містити показники, релевантні існуючим обставинам. Це, в свою чергу, свідчить про необхідність збору і обробки відповідних емпіричних даних, направлених на фіксацію існуючих реалій з питань, пов'язаних зі сферою молодіжної політики.

Мета та завдання. Метою даного дослідження є здійснення розвідувальних кроків, направлених на виявлення позицій молодіжних працівників і працівниць Дніпропетровської області щодо особливостей роботи з молоддю в умовах воєнного стану. Досягнення зазначеної мети спирається на виконання наступних завдань:

визначити і розрахувати обсяг та структуру вибірки, релевантної параметрам генеральної сукупності усіх молодіжних працівників, що проживають на території Дніпропетровської області на постійній основі;

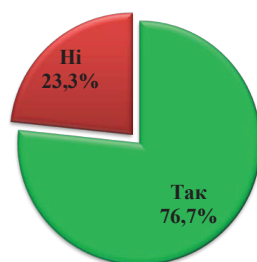
- опитати молодіжних працівників і працівниць Дніпропетровської області, застосувавши дистанційні методи збору первинних даних;
- опрацювати первинні дані, здійснивши фільтрацію зібраних анкет та утворивши вибірку шляхом створення бази даних якісних анкет;
- проаналізувати результати розподілів відповідей респондентів на запропоновані питання та підготувати відповідні діаграми;
- визначити обсяг похибки результатів опитування.

Методи дослідження. Опитування проводилось серед молодіжних працівниць та працівників, які на постійній основі проживають на території Дніпропетровської області. Вибір саме цієї цільової групи детерміновано тим, що молодіжні працівники є особами, які пройшли спеціалізовану підготовку за відповідним напрямком та здійснюють роботу з молоддю на постійній основі [2]. Це, в свою чергу, дозволяє розраховувати на фаховість у відповідях респондентів, та, поміж іншого, скоротити обсяг вибірки за рахунок невеликої генеральної сукупності, порівняно з загальною чисельністю молоді Дніпропетровщини. Зі свого боку, процес збору первинних даних відбувався за використання методу CAWI (Computer Assisted Web Interview – самостійне заповнення анкети респондентом через відповідну інтернет-сторінку). Похибка не перевищує 8,4% при довірчій ймовірності 0,85. Обробка даних здійснювалась за використання програми «Обробка соціологічних анкет» (OCA). Терміни проведення: з 5 по 15 жовтня 2022 року.

Здійснення інтерпретації отриманих даних було б неможливим за умов ігнорування загальнонаукових методів дослідження. Зокрема, поєднання аналізу та синтезу дозволило виокремити окремі підгрупи респондентів і визначити кореляцію між різними розподілами відповідей респондентів відповідно. В свою чергу, застосування порівняльного підходу допомогло виявити співвідношення у відповідях опитаних, виокремивши спільне і відмінне у рамках поставлених запитань.

Результати. Результати дослідження продемонстрували, що 76,7% опитаних молодіжних працівників і працівниць Дніпропетровської області задіяні у проведенні заходів, орієнтованих на молодь. Опитані надають перевагу організації заходів суто у форматі «онлайн» (60,9%) або використанню декількох форматів, що виражається у почерговому проведенні молодіжних заходів у форматах «офлайн» та «онлайн» (39,1%). Зі свого боку, розподіли відповідей на питання, присвячені планам щодо подальшого проведення молодіжних заходів продемонстрували, що більшість респондентів планують проводити молодіжні заходи у майбутньому. Проте спостерігається певна відмінність розподілів відповідей за часовим критерієм. У даному контексті пропонуємо ознайомитись з таблицями 1–2, де наведено розподіл відповідей на питання, присвячено подальшим планам організації молодіжних заходів:

Виходячи з даних, наведених у таблицях 1–2, ми можемо побачити відмінності у відповідях респондентів за часовим та діяльнісним критеріями. Так, 96,7% загальної кількості опитаних зазначили, що планують проводити молодіжні заходи у майбутньому взагалі, в той час як питання «Чи планує Ваша організація/установа реалізувати

Діаграма 1. Чи проводите Ви молодіжні заходи?

Діаграма 2. Якщо Ви відповіли на попереднє питання «Так», зазначте, будь ласка, у якому форматі Ви проводите молодіжні заходи?

Таблиця 1

Порівняння розподілів відповідей на питання: «*Чи планує Ваша організація/установа реалізувати якісь заходи для молоді?*» (серед усіх респондентів)

Варіант відповіді	До кінця року (%)	У майбутньому взагалі (%)
Так/Скоріше так	80,8%	96,7%
Ні	19,2%	0,0%
Важко відповісти	0,0%	3,3%

Таблиця 2

Порівняння розподілів відповідей на питання: «*Чи планує Ваша організація/установа реалізувати якісь заходи для молоді?*» (серед тих, хто наразі НЕ проводить молодіжні заходи)

Варіант відповіді	До кінця року (%)	У майбутньому взагалі (%)
Так/Скоріше так	33,3%	85,7%
Ні	66,7%	0,0%
Важко відповісти	0,0%	14,3%

якісь заходи для молоді до кінця року?» здобуло 80,8% ствердних відповідей. Іншими словами, респонденти виразили більшу схильність надавати ствердну відповідь, орієнтуючись на більш абстрактну одиницю часу («у майбутньому взагалі»), ніж конкретно вимірюваний показник, який характеризується точним часовим обмеженням. На нашу думку, це можна пояснити наявністю позитивної орієнтації на покращення діючої ситуації у невизначеному майбутньому, яка, водночас, поєднується з розумінням складності організації молодіжних заходів у стислі терміни через безпе-

кові, кадрові, матеріальні та організаційні причини. Особливо це стосується тих організацій та молодіжних працівників і працівниць, які наразі припинили проведення заходів, орієнтованих на молодь. Зокрема, лише 33,3% опитаних, серед тих, хто наразі не проводить молодіжні заходи, планують розпочати їх проведення до кінця 2022 року. Це, в свою чергу, свідчить про неготовність частини молодіжних працівників і працівниць відновити проведення молодіжних заходів у найближчий строк. Менш оптимістичною, порівняно з загальним розподілом відповідей респондентів, є й позиція даної

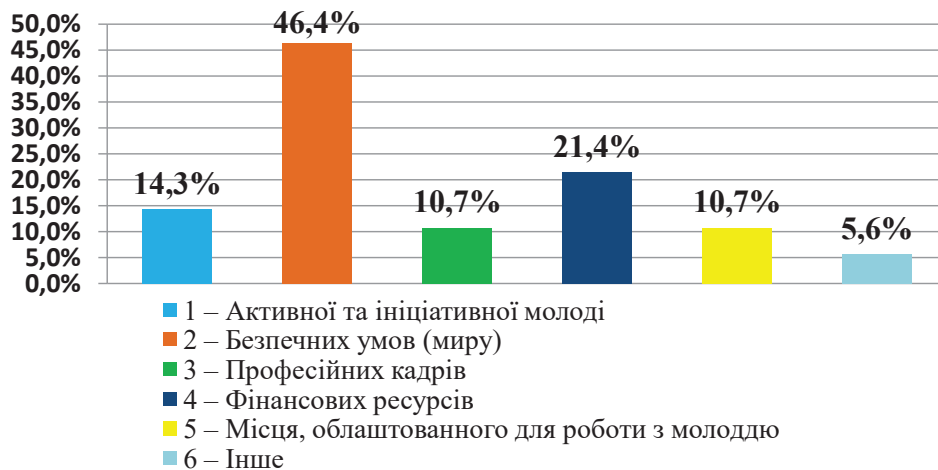
частки опитаних щодо перспектив організації молодіжних заходів у майбутньому взагалі – відповідне питання набрало 85,7% ствердних відповідей проти 96,7%.

Розглядаючи проблематику проведення молодіжних заходів у Дніпропетровській області, вкрай важливо проаналізувати існуючі проблеми і потреби, які впливають на роботу молодіжних працівників і працівниць регіону. Так, у рамках питання, присвяченого основним потребам, які необхідні для здійснення молодіжної роботи, респонденти зазначили, що їм не вистачає, передусім, безпечних умов та миру (46,4%), фінансових ресурсів (21,4%), активної та ініціативної молоді (14,3%), професійних кадрів (10,7%), а також місця, облаштованого для роботи з молоддю (10,7%):

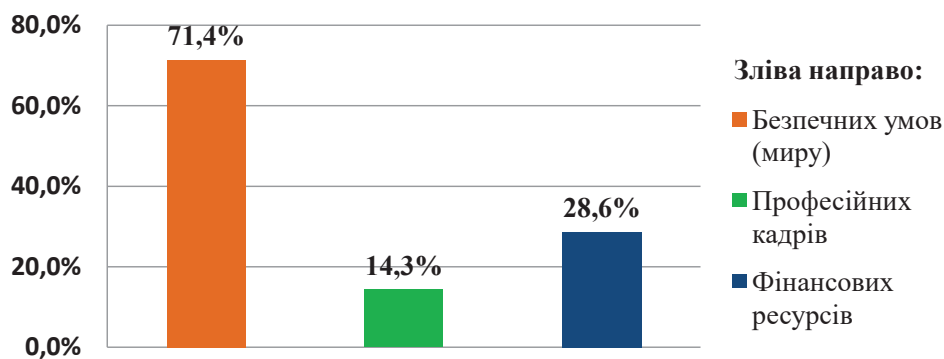
Порівняння діаграм 3 та 4 наочно демонструє, що нестача безпекових умов є основним варіан-

том відповідей для обох груп респондентів. Проте представники частки молодіжних працівників і працівниць, які наразі не проводять молодіжні заходи, більше схильються до першочергового обрання варіанту нестачі безпекових умов.

З огляду на дані, наведені в обох попередніх діаграмах, є очевидним, що, після нестачі безпекових умов, наступною проблемою, з якою стикаються молодіжні працівники та працівниці, є брак фінансових ресурсів. При цьому відповіді на наступні питання, поставлені респондентам, продемонстрували, що частина опитаних намагається залучати ресурси шляхом участі у грантових програмах. Так, 26,7% респондентів зазначили, що їм вдається залучати гранти на проектну діяльність. Однак результативність подання проектних заявок на грантові програми є різною: зокрема, 25% серед тих, кому вдається вигравати гранти,

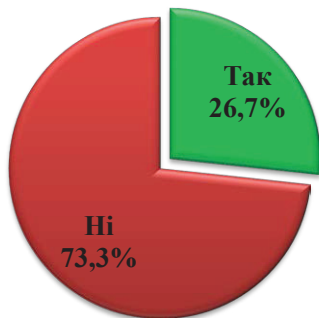
Діаграма 3. Розподіл відповідей на питання: «Чого Вашій організації не вистачає для здійснення молодіжної роботи?» (серед усіх респондентів)

Діаграма 4. Розподіл відповідей на питання: «Чого Вашій організації не вистачає для здійснення молодіжної роботи?» (серед респондентів, які наразі не проводять молодіжні заходи)¹

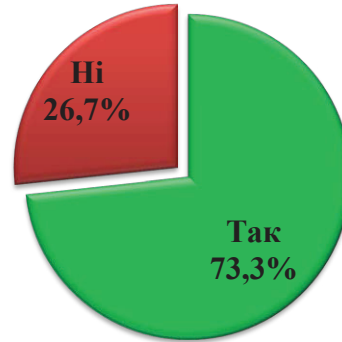
¹ Респонденти могли зазначити декілька варіантів відповідей, тому сума відсоткового співвідношення відповідей у діаграмах 3-4 перевищує 100%

відповіли, що менше 10% поданих проєктних пропозицій здобуває грантової підтримки. Ще 37,5% респондентів мають у середньому від 10% до 25% успішних від загального обсягу поданих проєктних заявок, 25% – від 25% до 50%, 12,5% – від 50% до 75% переможних проєктних заявок. Водночас 90,0% серед усіх респондентів готові навчатись або залучати молодь та молодіжних працівників до навчання пошуку ресурсів. В свою чергу, серед тих, кому вже вдається залучати грантову підтримку, 83,3% опитаних виразили бажання покращити свої навички у цій сфері.

Діаграма 5. Розподіл відповідей на питання: «Чи вдається Вам або організації, яку Ви представляєте, залучати гранти на проєктну діяльність?»

участі у заходах, які проводяться у громаді (27,8%), облаштування місць для проживання та/або допомога у розселенні (11,1%), а також надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам (5,6%):

Діаграма 6. Розподіл відповідей на питання: «Чи працюєте Ви (або організація, яку Ви представляєте) з ВПО?» (серед усіх респондентів)

Таблиця 3

Розподіл відповідей на питання: «Якщо Ваша відповідь на попереднє питання «так», оберіть приблизно, який відсоток поданих проєктних пропозицій здобуває грантової підтримки?»

Варіант відповіді	% відповідей респондентів
менше 10% поданих проєктних заявок здобувають грантової підтримки	25,0%
грантової підтримки здобувають від 10% до 25% поданих проєктних заявок	37,5%
грантової підтримки здобувають від 25% до 50% поданих проєктних заявок	25,0%
грантової підтримки здобувають від 50% до 75% поданих проєктних заявок	12,5%

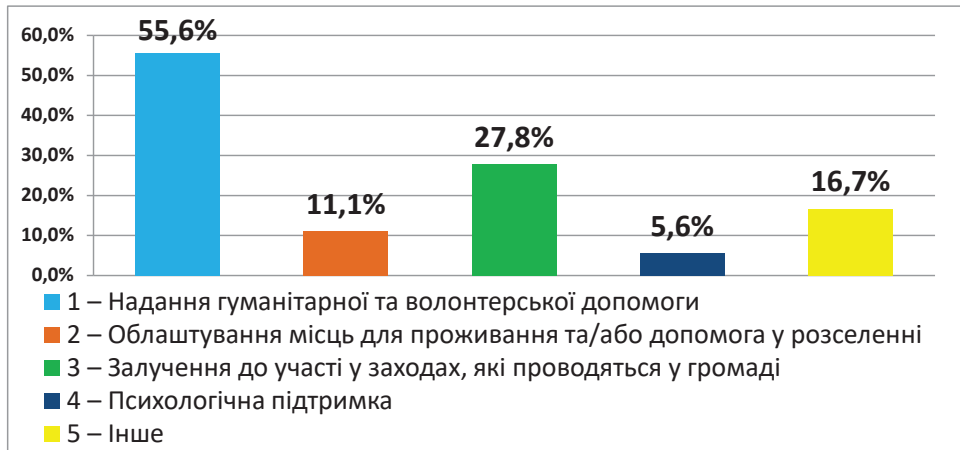
Враховуючи актуальні реалії, окремі питання нашого опитування були присвячені роботі молодіжних працівників і працівниць з внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, 73,3% респондентів повідомили, що вони та/або організація, яку вони представляють, працюють з ВПО. При цьому основними напрямками роботи є: надання гуманітарної та волонтерської допомоги (55,6%), залучення до

Отже, переважна більшість опитаних молодіжних працівників і працівниць зазначили, що наразі займаються наданням допомоги внутрішньо переміщеним особам. Аналогічна ситуація стосується й тих респондентів, які призупинили організацію заходів, орієнтованих на молодь (діаграма 8). Це, в свою чергу, свідчить про переорієнтацію діяльності молодіжних працівників і працівниць у напрямку вирішення гуманітарних проблем.

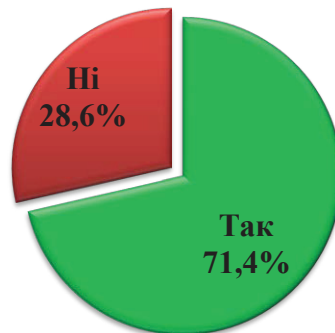
Висновки. На основі отриманих даних ми можемо дійти висновків, що робота молодіжних працівників і працівниць Дніпропетровської області стикається зі спектром особливостей, детермінованих умовами військового стану. Втім, переважна більшість респондентів продовжують проводити заходи, орієнтовані на молодь. Так, серед основних форматів можливого проведення відповідних заходів опитані надають перевагу виключно онлайн-формату або почергової реалізації ініціатив у форматах «онлайн» та «офлайн».

До переліку основних проблем, з якими наразі стикаються респонденти у контексті молодіжної роботи, належить нестача безпекових умов (46,4%), фінансових ресурсів (21,4%), активної та ініціативної молоді (14,3%), професійних кадрів (10,7%), а також місць, облаштованих для роботи з молоддю (10,7%). Частина опитаних повідомила, що намагаються перекрити фінансові та матеріальні потреби шляхом подання проєктних заявок на участь у грантових програмах, водночас ефективність таких спроб є нерівномірною.

Планування подальших ініціатив, орієнтованих на молодь, корелює з актуальним рівнем задіяності молодіжних працівників і працівниць регіону.

Діаграма 7. Розподіл відповідей на питання: «Якщо Ви та/або Ваша організація працює з ВПО, зазначте, будь ласка, як саме» (серед усіх респондентів)

Діаграма 8. Розподіл відповідей на питання: «Чи працюєте Ви (або організація, яку Ви представляєте) з ВПО?» (серед респондентів, які наразі не організують молодіжні заходи)

Зокрема, при аналізі розподілів відповідей усіх респондентів було виявлено, що більшість з них (80,8%) планує реалізовувати заходи для молоді до кінця 2022 року. В свою чергу, аналіз масиву відповідей опитаних, які наразі не проводять молодіжні заходи, продемонстрував наявність значно нижчого відсотку осіб (33,3%), які планують проведення молодіжних заходів в аналогічний період. Як наслідок, це свідчить про неготовність частини молодіжних працівників і працівниць відновити проведення молодіжних заходів у найближчий строк.

Більше двох третин опитаних повідомили, що вони та/або їх організація працює з внутрішньо переміщеними особами. Серед основних напрямів роботи вони називають надання гуманітарної та волонтерської допомоги (55,6%), залучення до участі у заходах, які проводяться у громаді (27,8%), облаштування місць для проживання та/або допомога у розселенні (11,1%), а також надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам (5,6%). У контексті ваги відсоткової частки осіб, які працюють з ВПО, аналогічною є ситуація й з тією частиною молодіжних працівників, які наразі не задіяні у проведенні молодіж-

них заходів – 71,4% з них на момент проходження опитування працювали з ВПО. Це, в свою чергу, наводить на висновок, що переважна більшість молодіжних працівників і працівниць переорієнтували або доповнили свою діяльність роботою з внутрішньо переміщеними особами.

Таким чином, робота молодіжних працівників і працівниць на території Дніпропетровської області характеризується комплексом особливостей, пов'язаних з реаліями воєнного часу. У даному контексті подальшої наукової актуальності набуває низка питань, зокрема, динаміка трансформації поглядів молодіжних працівників і працівниць, рівень та стан функціональності існуючих інституційних механізмів політичної участі молоді, аналіз потреб молоді, рівень міграційних показників та настанов. Все перелічене є важливими елементами, які дозволять з часом переосмислити закладені до початку повномасштабного російського вторгнення завдання, заходи та очікувані результати молодіжної політики, адаптуючись до сучасних умов. Водночас дослідження перелічених компонентів вимагає наявності істотної емпіричної бази, брак якої спостерігається дотепер. Тому, на нашу думку, наведені дані та запропоновані висно-

вки можуть бути використані для подальшої наукової рефлексії процесів, пов'язаних з молодіжною політикою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базові тренінги, проведені в регіонах України у 2022 р. *Офіційний сайт програми «Молодіжний працівник»*. URL: <https://youth-worker.org.ua/news/bazovi-treniny/>
2. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». *Верховна Рада України*. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. №579 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України». *Кабінет Міністрів України*. 2021 р. URL: <https://cutt.ly/M1gQ8D1>
4. Указ Президента України від 12 березня 2021 року №94/2021 «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року». 2021 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
5. The European Union Youth Strategy 2019-2027. Official Journal of the European Union. 2018. Vol. 61. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2018:456:FULL>
6. Youth Policies of the European Union. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/youth_en

REFERENCES:

1. Bazovi treninhy, provedeni v rehionakh Ukrainy u 2022 r [Basic trainings held in the regions of

Ukraine in 2022]. *Ofitsiynyi sait prohramy «Molodizhnyi pratsivnyk»*. URL: <https://youth-worker.org.ua/news/bazovi-treniny/> [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky» [The Law of Ukraine «On the Basic Principles of Youth Policy»]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> [in Ukrainian].

3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 chervnia 2021 r. №579 «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy» na 2021–2025 roky ta vnesennia zmin do deiakykh aktiv Kabinetu Ministriv Ukrainy». *Kabinet Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 2, 2021 No. 579 «On approval of the State targeted social program “Youth of Ukraine” for 2021-2025 and amendments to some acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine»]* 2021 r. URL: <https://cutt.ly/M1gQ8D1> [in Ukrainian].

4. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 bereznia 2021 roku №94/2021 «Pro Natsionalnu molodizhnu stratehiu do 2030 roku» [Decree of the President of Ukraine dated March 12, 2021 No. 94/2021 «On the National Youth Strategy until 2030»]. 2021 r. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> [in Ukrainian].

5. The European Union Youth Strategy 2019-2027. Official Journal of the European Union. 2018. Vol. 61. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2018:456:FULL> [in English].

6. Youth Policies of the European Union. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/youth_en [in English].

The results of the survey of youth workers in the Dnipropetrovsk region regarding the peculiarities of working with young people under martial law

Yatsuk Vladyslav Mykolayovych

Deputy Director of the Department of Youth and Sports –
Head of the Department for Youth Affairs
Dnipropetrovsk Regional State Administration
Starokozatska str., 52, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9387-3454

Matukhno Henrikh Robertovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina Ave, 72, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3677-369X

The article discloses the results of the survey conducted among youth workers in the Dnipropetrovsk region regarding the realities of working with youth under martial law. The relevance of the topic of the article is due to the fact that currently there is a lack of empirical data in Ukraine that can be used in the development and planning of new goals, tasks, indicators, and planned results of the youth policy of the region. Accordingly, the purpose of this study is the identifying the specifics of working with the youth of the Dnipropetrovsk region under martial law.

The methodological basis of the research is the use of the questionnaire method in combination with general logical methods of scientific knowledge, which were used at the stage of processing the collected data. In particular, the comparison of the received information made it possible to conclude that the planning of further youth-oriented initiatives correlates with the actual level of involvement of youth workers in the region. The data was analyzed, which shows that more than three-quarters of the respondents continue to participate in the organization of youth initiatives. It is substantiated that the majority of the youth workers in the Dnipropetrovsk region gravitate to youth events in the “online” format.

In the process of researching it was found that 33.3% of respondents, among those who currently do not hold youth events, plan to start holding them by the end of 2022, which, in turn, indicates the unwillingness of some youth workers to resume holding youth events in the nearest term. It was determined that the list of the most acute problems faced by respondents in the process of organizing youth-oriented events includes: lack of safety conditions, lack of financial resources, decrease in the number of active and proactive youth, lack of professional personnel, as well as an insufficient

Fronin Dmytro Serhiovych

Postgraduate Student at the Department
of Innovative Management
and Financial Analytics
Alfred Nobel University
Sicheslavska Naberezhna str., 18, Dnipro,
Ukraine
ORCID: 0000-0001-8355-9915

number of places arranged for work with youth. It has been proven that the vast majority of youth workers in the Dnipropetrovsk region supplemented or reoriented their activities by working with internally displaced persons. The main directions in which the youth workers of the region work in the context of providing assistance to internally displaced persons have been determined.

Key words: youth, youth policy, state youth policy, youth worker, civil society.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Дунаєва Лариса Миколаївна

Дезінформаційні виклики під час російсько-української війни: політологічний аналіз

УДК 327-047. 44:355.01 (470+571: 477):
070.16»2014/2022»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.11>

Дунаєва Лариса Миколаївна
доктор політичних наук, професор,
декан факультету психології
та соціальної роботи
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-0978-5417

Однією зі складових російської війни проти України є інформаційна агресія проти України. Йдеться про активне поширення негативної та неправдивої інформації про Україну з боку Російської Федерації з метою дискредитації нашої держави, проведення кібератак, пропаганди російських цінностей серед населення України і т.д.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що Україна вже давно є об'єктом дезінформації з боку Росії, але анексія Криму у 2014 році призвела до рівня інтенсивності та складності наративів. Потік неправдивої інформації та дезінформації з російських державних джерел ще більше збільшився безпосередньо напередодні та під час війни. Досвід України в управлінні російськими інформаційними атаками вплинув на її реакцію на нинішній контекст, хоча уряду потрібно буде продовжувати нарощувати стійкість до російської дезінформації протягом усього періоду війни, а також забезпечити здатність протистояти їй у майбутньому.

Повномасштабна війна Росії проти України стрімко актуалізувала нагальні виклики реагування на загрози, пов'язані з поширенням дезінформації, при збереженні незалежного медіа-сектору, здатного інформувати громадськість у складних і небезпечних умовах. Однак, як зазначалося раніше, загроза дезінформації в Україні не є новою, і уряд робив конкретні кроки для протидії їй ще до 24 лютого 2022 року.

В статті з'ясовано особливості інформаційної війни Росії проти України після повномасштабного вторгнення. Визначено шляхи поширення та реалізації дезінформаційних наративів. Проаналізовано використані російські міфи та дезінформації направлені проти України, що виправдовують війну та направлені на внутрішню аудиторію. Вказано недоліки та здобутки інформаційної сфери в Україні. Висвітлено механізми протидії дезінформації та захисту системи.

Ключові слова: дезінформація, війна, ЗМІ, Президент України, маніпулятивний вплив, військова агресія, Інтернет, пропаганда, соціальні мережі, окуповані території.

Вступ. Напередодні вторгнення Росії в Україну і протягом всієї війни, що триває, соціальні мережі, телебачення та веб-сайти слугували полем битви для держав і недержавних суб'єктів, які поширювали конкуруючі наративи про війну і зображували конфлікт у своїх власних термінах. Із затягуванням війни ці цифрові системи заповнила дезінформація. Стратегічні пропагандистські кампанії, в тому числі ті, що поширюють дезінформацію, аж ніяк не є чимось новим під час війни, але перехід до соціальних мереж як основного каналу розповсюдження інформації змінює спосіб ведення інформаційної війни, а також те, хто може брати участь у поточних дискусіях для формування нових наративів.

Мета та завдання. Вивчення та аналіз динаміки впливу дезінформації на російсько-українську війну, адже це має вирішальне значення для розуміння шляхів протидії на сучасному етапі та виходу в майбутньому.

Методи дослідження. В роботі над матеріалом використовувались структурно-функціональний, історичний та системний методи, за допомогою яких визначено ключові міфи в інформаційній війні, основні недоліки, здобутки інформаційної сфери України та виокремлено основні механізми її захисту.

Результати. На сьогоднішній день серед науковців не сформовано домінуючої думки щодо науково-теоретичної концепції інформаційних війн, а також основних методів, форм і способів їх ведення. Слід також зазначити, що інформаційна війна є неоднозначним поняттям. Тому можна говорити про широкому та вузькому значенні цього терміну. У широкому сенсі під інформаційною війною розуміється будь-який негативний інформаційний вплив на противника. Противником може бути будь-який суб'єкт: окрема особа або група осіб, юридичні особи або держава. Учасники таких війн можуть діяти індивідуально або групами, стихійно або за домовленістю міжнародно-правової кваліфікації. Однак серед науковців немає єдиної думки, оскільки більшість з них вважає що інформаційна війна не може розглядатися як збройний конфлікт. Це пов'язано з тим, що хоча інформація і виступає як зброя, вона здатна перемогти супротивника без людських жертв і кровопролиття [12].

Велика російська інформаційна війна проти України вступила в нову фазу на початку 2014 року, коли відбулися такі події, як Революція Гідності, анексія Криму та війна на Сході України. Відверто кажучи, це протистояння проілюструвало: по-перше, всі вразливі місця України в сфері

інформаційної безпеки; по-друге, відсутність, недостатню ефективність механізмів забезпечення інформаційної безпеки; по-третє, неготовність до несподіваних і непередбачуваних інформаційних контрзаходів.

Систематичні інформаційні маніпуляції та дезінформація застосовуються російським урядом як оперативний інструмент у його нападі на Україну [7]. Поширення дезінформації російським урядом та пов'язаними з ним суб'єктами, а також дії, вжиті у відповідь Урядом України, урядами країн-союзників та міжнародними організаціями, надають важливу перспективу та уроки щодо того, як протидіяти неправдивому та оманливому контенту.

Агресивна війна Росії проти України прикметна тим, наскільки вона ведеться і поширюється в Інтернеті. Хоча соціальні медіа відігравали певну роль у попередніх війнах – наприклад, російські солдати були ідентифіковані на полі бою на Донбасі під час вторгнення 2014 року, а відео з війни в Сирії поширювалися в TikTok – повномасштабне вторгнення Росії в Україну проілюструвало, як соціальні медіа змінюють спосіб, у який можна вести дезінформацію війни, переживати та розуміти її [14]. Це значною мірою пов'язано зі стрімким зростанням інтернет-покриття та використання соціальних мереж; 75% українців користуються інтернетом, а 89% населення охоплено щонайменше мобільним зв'язком 3G [11]. Для порівняння, коли Росія вторглася в Україну у 2014 році, лише 4% українських мобільних абонентів мали доступ до мереж 3G або швидше, а під час війни в Сирії у 2015 році лише 30% сирійського населення було онлайн [14]. Частково завдяки цій динаміці війна, що триває в Україні, також прояснила масштаби загрози дезінформації. Хоча використання дезінформації як зброї існувало завжди, ландшафт соціальних мереж примножив її охоплення та потенційне проникнення.

Дезінформація навколо широкомасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року ознаменувала ескалацію давніх інформаційних операцій Росії проти України та відкритих демократій. У поєднанні з посиленням обмежень щодо політичної опозиції в Росії дезінформаційні нарративи перейшли від пропаганди та історичного ревізіонізму – наприклад, наполягання на тому, що Крим «завжди був російським» після анексії Москвою у 2014 році [8] – до неправдивих тверджень про неонацистське проникнення в український уряд та теорій змови щодо лабораторій біозброї в Україні та США. Ці зусилля представляють лише деякі з способів, якими російський уряд і пов'язані з ним суб'єкти використовують дезінформацію як зброю для відволікання, заплутування і підриву опонентів.

Поширення дезінформації навколо російського вторгнення в Україну відображає ширші виклики, пов'язані зі зміною способів виробництва і поши-

рення інформації. Дизайн платформ та алгоритмів може посилити поширення дезінформації, сприяючи створенню «камер відлуння» та механізмів упередженості підтвердження, які відокремлюють новини від інформації, яку люди бачать та з якою взаємодіють в Інтернеті; інформаційне переважання, плутанина та когнітивні упередження відіграють важливу роль у цих тенденціях [13]. Особлива проблема полягає в тому, що люди схильні поширювати неправду «далі, швидше, глибше і ширше, ніж правду»; це особливо стосується неправдивих політичних новин [15]. Наприклад, одне дослідження показало, що твіти, які містять неправдиву інформацію, на 70% частіше ретвітовані, ніж правдиві твіти [5]. Інше дослідження показало, що неправдива інформація у Facebook привертає в шість разів більше уваги, ніж фактичні пости [10]. Крім того, ланцюги зворотного зв'язку між платформами і традиційними ЗМІ можуть слугувати подальшому посиленню дезінформації, збільшуючи ризик того, що дезінформація може бути використана для навмисного впливу на публічні дискусії, а також для того, щоб заплутати і знеохотити громадськість.

Потік російської дезінформації – і спричинені нею руйнівні наслідки – значно збільшилися після вторгнення Росії в лютому 2022 року. У свою чергу, відповідь України на російську дезінформаційну загрозу ґрунтується на прогресі, досягнутому у зміцненні інформаційно-медійного середовища з 2014 році та створенні механізмів безпосереднього реагування на інформаційні загрози. Це включає зусилля з надання достовірної інформації, забезпечення можливості продовження роботи дезінформації, а також політичні зусилля з протидії загрозам, які несуть російські державні засоби масової інформації.

На міжнародному рівні уряди швидко визнали загрозу дезінформації в контексті широкомасштабної агресії Росії проти України. У відповідь вони висвітлювали нарративи та інструменти, що використовуються російським урядом, наклали санкції на ЗМІ та окремих осіб, а також підтримали медіасередовище на національному рівні, а також у Росії та Україні. Міжнародні організації аналогічним чином здійснювали програми перевірки фактів і розвінчання, а також забезпечували дезінформаційні механізми для обміну інформацією та технічної підтримки. Разом з тим, уроки реагування уряду на загрозу дезінформації в перші місяці війни не обов'язково відображатимуть те, що слід робити в мирний час через складні та невідкладні обставини, спричинені війною. Оскільки агресивна війна Росії проти України триває, необхідно буде розглянути питання досягнення балансу між протидією дезінформації та водночас сприянням свободі преси і загальносуспільним підходом до зміцнення інформаційних систем і демократії.

За своєю суттю наративи, які представляють Росія та Україна, є діаметрально протилежними. Росія представляє війну в Україні, яку Путін називає «спеціальною військовою операцією», як необхідний оборонний захід у відповідь на розширення НАТО у Східній Європі. Путін також представляє військову кампанію як необхідну для «денацифікації» України і припинення нібито геноциду, що проводиться українським урядом проти російськомовного населення. На противагу цьому, український наратив наполягає на тому, що війна є агресією, підкреслює свою історію як суверенної нації, відмінної від Росії, і зображує своїх громадян і збройні сили як героїв, що захищають себе від невинного вторгнення.

І Росія, і Україна широко використовують соціальні мережі для представлення своїх версій подій, що розгортаються, і посилення протилежних наративів про війну, включаючи її причини, наслідки і продовження. Урядовці, окремі громадяни та державні установи звертаються до різних платформ, включаючи Facebook, Twitter, TikTok, YouTube та Telegram, для розміщення інформації. Важко визначити точну кількість контенту, завантаженого цими різними суб'єктами, але масштаби інформації про війну, що завантажується в соціальні мережі, є величезними. Наприклад, лише за перший тиждень війни відео з різних джерел у TikTok з тегами #Russia та #Ukraine набрали 37,2 млрд. та 8,5 млрд. переглядів відповідно.

Україна і Росія – не єдині державні суб'єкти, які зацікавлені і беруть участь у висвітленні війни на власних умовах. Такі країни, як Китай і Білорусь, докладають зусиль для висвітлення конфлікту на власний розсуд, і вони запустили скоординовані дезінформаційні кампанії на платформах соціальних мереж. Ці кампанії широко применшують відповідальність Росії за війну і сприяють поширенню антиамериканських і антинатовських постів. Поєднання наративів, як правдивих, так і неправдивих, що походять від різних державних суб'єктів, а також мільйонів індивідуальних користувачів соціальних мереж, збільшило роль технологічних платформ у формуванні динаміки війни і може вплинути на її результати.

Різноманітність платформ соціальних мереж, що використовуються, та різний рівень їх доступності в різних країнах ускладнює координацію зусиль у боротьбі з дезінформацією, створюючи при цьому різні інформаційні системи в різних географічних регіонах. Наративи про війну, що з'являються в соціальних мережах, набувають різних форм, залежно від платформи та регіону, в тому числі в Росії та Україні. Facebook і Twitter заборонені на території Росії, але російська пропаганда і дезінформація, спрямована на зовнішню аудиторію, все ще процвітає на цих платформах. У Росії YouTube і TikTok все ще доступні для пере-

сичних громадян, але з жорсткою цензурою. Найпопулярнішою платформою соціальних медіа, що використовується в Росії, є «Вконтакте» (VK), на якій зареєстровано 90 відсотків інтернет-користувачів у Росії, згідно з власною статистикою компанії. Раніше вона була доступна і широко використовувалася в Україні до 2017 року, але український уряд заблокував доступ до VK та інших російських соціальних мереж, таких як Яндекс, у спробі боротися з російською пропагандою в Інтернеті [1]. У 2020 році Президент України Володимир Зеленський продовжив заборону «Вконтакте» до 2023 року, тож це не сприяло комунікації між росіянами та українцями впродовж війни цього року [2].

Напередодні російського вторгнення 24 лютого дезінформаційні меседжі загалом мали на меті деморалізувати українців, посягти розбрат між Україною та її союзниками і посилити суспільне сприйняття Росії [16]. Заяви включали в себе те, що нарощування військової присутності перед вторгненням було лише для навчання; повідомлення, зосереджені на історичному ревізіонізмі, щодо дезінформацій про Україну як суверенну державу (що Україна не має історичних претензій на незалежність і була створена Росією); заяви про неонацистську інфільтрацію в українському уряді; заяви про загрози російському населенню в Україні та про те, що український уряд здійснює геноцид у тих частинах Донецької та Луганської областей, які з 2014 року незаконно контролюються підтримуваними Росією сепаратистами; поширення наративів, які применшують масштабне вторгнення Росії, привертаючи увагу до ймовірних воєнних злочинів інших країн; тощо [16],[6].

З початку війни зусилля з дезінформації продовжують зосереджуватися на використанні розколів всередині України та між урядами інших країн. Аналіз російських урядових та підтримуваних державою ЗМІ під час війни показує, що поточні наративи обертаються навколо кількох ключових тем. До них відносяться теорії змови щодо українських та американських досліджень біологічної зброї та так звані операції під чужим прапором, коли Росія стверджує, що дії, які вони здійснювали, насправді були здійснені Україною з метою приховати справжнє джерело відповідальності [4]. Перелік дезінформаційних наративів, характерних для України, є довгим і постійно розширюється.

У наведеному нижче списку зібрані деякі з найпоширеніших міфів та дезінформації з багатьох веб-сайтів, які мають історію публікації неправдивої, проросійської пропаганди та дезінформації: засекречені документи, які свідчать про підготовку Україною наступальної операції проти Донбасу; масове вбивство мирних жителів у Бучі в перший місяць війни було інсценуванням; США розробляють біологічну зброю, призначену для ураження етнічних росіян, і мають мережу лабо-

раторій біозброї в Східній Європі; Україна пригрозила Росії вторгненням; в Україні висадилися американські десантники; Україна інсценувала напад на лікарню в Маріуполі 9 березня 2022 року; Європейські університети відраховують російських студентів; в Україні готують дітей-солдатів; війна в Україні – це обман; Росія не використовувала касетні боєприпаси під час «військової операції» в Україні; НАТО має військову базу в Одесі; Росія не націлена на цивільну інфраструктуру в Україні; сучасна Україна була повністю створена комуністичною Росією; Крим приєднався до Росії на законних підставах; українські силовики розбомбили дитячий садок в Луганську 17 лютого 2022 року; США і Великобританія направили в Україну застаріле і морально застаріле озброєння; в українській політиці і суспільстві процвітає нацизм, підтримуваний українською владою; антиросійські сили здійснили переворот з метою повалення проросійського українського уряду в 2014 році; російськомовні жителі Донбасу зазнали геноциду.

Безперечно, український інформаційний сектор має багато недоліків у протидії інформаційній війні. Для визначення ефективності механізмів, які використовує Україна для протидії Росії в інформаційній війні, ці негативні моменти слід більш чітко з'ясувати. За оцінкою українського науковця І. Лубковича, до них відносяться:

1) неоперативність (на рівні реагування на конкретні дезінформацію та інформацію, що подається російськими медіа-мережами, а також на рівні пропонування власних подробиць щодо подій та явищ);

2) сила та обізнаність. Сила - це засоби ведення інформаційної війни, а обізнаність - ефективність їх застосування;

3) дефіцит інформаційної протидії органів державної влади;

4) фінанси (більшість ЗМІ не відмовляються від трансляції російських телепередач, серіалів, фільмів через фінансове становище та небажання втрачати гроші) [3].

До механізмів протидії дезінформації можна віднести нормативно-правовий та інституційний. Починаючи з 2014 року в українському законодавстві відбулось багато позитивних змін, які направлені на вдосконалення інформаційного простору України. Прийняті закони «Про захист інформації» (2014), «Про інформаційні агентства» (2015), «Про інформацію» (2016), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (2016). Одним з найважливіших законодавчих документів, що стосуються інформаційної безпеки країни є Доктрина інформаційної безпеки України.

Формуванням і забезпеченням інформаційної безпеки в Україні займаються такі інституції: Рада національної безпеки та оборони України, Міністерство закордонних справ, Міністерство оборони

України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Кіберполіція, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство цифрової трансформації України та Центр протидії дезінформації.

На додаток до підтримки зусиль, спрямованих на розширення доступу до новин, Україна також обмежила доступ до російських державних ЗМІ, намагаючись зменшити їхній вплив. Українські ЗМІ, як державні, так і приватні, історично перебувають у прямій конкуренції з російськомовними ЗМІ.

Крім того, РНБО України запровадила санкції проти трьох телеканалів, пов'язаних з народним депутатом Віктором Медведчуком: NewsOne, 112 Україна та ZIK. Віктор Медведчук є хрещеним батьком дочки Володимира Путіна і був поміщений під домашній арешт у травні 2021 року за звинуваченням у державній зраді та спробі розкрадання державних ресурсів у Криму; у 2022 році він був звільнений до Росії в рамках великого обміну полоненими між двома сторонами. Ці телеканали поширювали дезінформацію та узгоджені з російським урядом повідомлення про вакцини проти COVID-19, заяви про те, що Україна перебуває під зовнішнім управлінням (зокрема, через відносини України з Міжнародним валютним фондом), а також про те, що українське керівництво є «диктатурою» (з прив'язкою до наративів про порушення прав етнічних росіян та російськомовного населення). Щоб уникнути санкцій щодо цих мереж, Медведчук об'єднав свої телеканали в один, який отримав назву «Перший незалежний». РНБО майже одразу заблокувала його супутникове мовлення. Блокування «Першого незалежного» змусило канал перейти на YouTube, де продовжували поширюватися проросійські наративи.

Відразу після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року Уряд України також безпосередньо втрутився у приватний медіа-простір. Три найбільші приватні медіа-організації (StarLightMedia, 1+1 медіа та Inter Media Group) приєдналися до суспільних мовників UA:Перший та Українського радіо для забезпечення єдиного цілодобового висвітлення подій в рамках проекту «Єдині новини». Після того, як керівники мовників зустрілися між собою на початку війни, 18 березня Президент України В. Зеленський підписав указ, який зобов'язав усі загальнонаціональні телеканали мовити через одну платформу, фінансування якої буде надано урядом. Хоча цей підхід є ефективним для забезпечення доступу до інформації та важливим для контролю наративів про війну перед обличчям російських дезінформаційних кампаній, він викликає питання щодо прямого втручання держави у медіа-середовище після завершення війни. Надалі буде надзвичайно важливо вивести ці організації з-під нинішнього рівня нагляду та контролю з боку держави, щоб забезпечити їхню

незалежність та уникнути відступу від здобутків, досягнутих у медіа-середовищі з 2014 року.

Президент України В. Зеленський забезпечує обмін інформацією і пряму комунікацію із українцями через свої соціальні мережі. Він ділиться відео, які зняті у форматі селфі, новинами про війну, фотографіями руйнувань, спричиненими російською агресією, зверненнями до міжнародної спільноти та результатами його дипломатичної роботи з лідерами інших країн.

Висновки. В підсумку слід підкреслити, що значний вплив на боротьбу з дезінформацією в Україні здійснили заборона соціальних мереж та сайтів ворога і запровадження квот на українську мову в ЗМІ.

На нашу думку, ґрунтуючись на аналізі матеріалу, щоб ефективно боротись з дезінформацією під час війни, потрібно працювати в декількох векторах: на геополітичному рівні, тому що від кількості донесеної правди громадянам різних країн по всьому світу залежить військова допомога і підтримка, на внутрішньому рівні та на рівні комунікацій, пояснення дезінформації громадянам України. Також є важливим поширення контенту, який психологічно підіймає бойовий дух народу та працює на об'єднання суспільства проти ворога під час повномасштабної війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заборона доступу до «ВКонтакте», «Однокласників», «Яндексу» та Mail.ru: коли, як і для кого. Детектор Медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/126012/2017-05-16-zaborona-dostupu-do-vkontakte-odnoklasnykiv-yandeksu-ta-mailru-koly-yak-i-dlya-kogo/>
2. Зеленський продовжив заборону на «ВКонтакте» та «Однокласники». *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/posts/zelenskij-prodovzhiv-zaboronu-na-vkontakte-ta-odnoklassniki>
3. Лубкович, І. М. (2014). Місце українських медій в інформаційній війні 2013–2014 рр. *Наукові записки інституту журналістики*, № 56, 182–187.
4. Alliance for Securing Democracy (2022), War in Ukraine: Dashboard, URL: <https://securingdemocracy.gmfus.org/war-in-ukraine/>
5. Brown, S. (2020), MIT Sloan Research About Social Media, Misinformation, and Elections, MIT. URL: <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/mit-sloan-research-about-social-media-misinformation-and-elections>.
6. Cadier, A. et al. (2022), “Russia-Ukraine Disinformation Tracking Center”, News Guard, URL: <https://www.newsguardtech.com/special-reports/russian-disinformation-tracking-center/>
7. Council of the European Union (2022), EU Imposes Sanctions on State-Owned Outlets RT/Russia Today and Sputnik’s Broadcasting in the EU, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>.

8. Coynash, H. (2021), «Moscow’s Proxy «Republics Announce That Donbas Is and Always Was Russian», Kharkiv Human Rights Protection Group, URL: <https://khpg.org/en/1608808705>

9. Chotiner, I. (2022), «Vladimir Putin’s Revisionist History of Russia and Ukraine», *The New Yorker*, URL: <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/vladimir-putins-revisionist-history-of-russia-and-ukraine>

10. Edelson, L. (2021), Understanding engagement with U.S. (mis)information news sources on Facebook, <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3487552.3487859>

11. International Telecommunication Union (2021), ITU Data Hub, URL: <https://datahub.itu.int/data/?e=UKR>

12. Lamb, Ch. J. (1997). The impact of information age echnologies on operations other than war. In *War in the information age: new challenges for U. S. security policy* (ed. by Robert L Pfaltzgraff; Richard H Shultz). Washington: D. C.: Brassey’s, 256-268.

13. Matasick, C., C. Alfonsi and A. Bellantoni (2020), Governance responses to disinformation: How open government principles can inform policy options, OECD Publishing.

14. *The Economist* (2022), The invasion of Ukraine is not the first social media war, but it is the most viral. URL: <https://www.economist.com/international/the-invasion-of-ukraine-is-not-the-first-social-media-war-but-it-is-the-most-viral/21808456>

15. Vosoughi, S., D. Roy and S. and Aral (2018), «The spread of true and false news online», *Science*, Vol. Vol. 359/Issue 6380, pp. pp. 1146-1151

16. Wahlstrom, A. et al. (2022), The IO Offensive: Information Operations Surrounding the Russian Invasion of Ukraine, URL: <https://www.mandiant.com/resources/information-operations-surrounding-ukraine>

REFERENCES:

1. Zaborona dostupu do «VKontakte», «Odnoklasnykiv», «landeksu» та Mail.ru: koly, yak i dlia koho. Detektor Media. [in Ukrainian] URL: <https://detector.media/infospace/article/126012/2017-05-16-zaborona-dostupu-do-vkontakte-odnoklasnykiv-yandeksu-ta-mailru-koly-yak-i-dlya-kogo/>
2. Zelenskyi prodovzhiv zaboronu na «VKontakte» ta «Odnoklassnyky». *Hromadske*. [in Ukrainian] URL: <https://hromadske.ua/posts/zelenskij-prodovzhiv-zaboronu-na-vkontakte-ta-odnoklassniki>
3. Lubkovych, I. M. (2014). Mistse ukrainskykh medii v informatsiinii viini 2013–2014 rr. *Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky*, № 56, 182–187 [in Ukrainian]
4. Alliance for Securing Democracy (2022), War in Ukraine: Dashboard, URL: <https://securingdemocracy.gmfus.org/war-in-ukraine/>
5. Brown, S. (2020), MIT Sloan Research About Social Media, Misinformation, and Elections, MIT, URL: <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/mit-sloan-research-about-social-media-misinformation-and-elections>.
6. Cadier, A. et al. (2022), “Russia-Ukraine Disinformation Tracking Center”, News Guard, URL: <https://www.newsguardtech.com/special-reports/russian-disinformation-tracking-center/>
7. Council of the European Union (2022), EU Imposes Sanctions on State-Owned Outlets RT/Russia Today and Sputnik’s Broadcasting in the EU,

URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>.

8. Coynash, H. (2021), "Moscow's Proxy "Republics Announce That Donbas Is and Always Was Russian", Kharkiv Human Rights Protection Group, URL: <https://khpg.org/en/1608808705>

9. Chotiner, I. (2022), "Vladimir Putin's Revisionist History of Russia and Ukraine", The New Yorker, URL: <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/vladimir-putins-revisionist-history-of-russia-and-ukraine>

10. Edelson, L. (2021), Understanding engagement with U.S. (mis)information news sources on Facebook, <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3487552.3487859>

11. International Telecommunication Union (2021), ITU Data Hub, URL: <https://datahub.itu.int/data/?e=UKR>

12. Lamb, Ch. J. (1997). The impact of information age echnologies on operations other than war. In War

in the information age: new challenges for U. S. security policy (ed. by Robert L Pfaltzgraff; Richard H Shultz). Washington: D. C.: Brassey's, 256-268.

13. Matasick, C., C. Alfonsi and A. Bellantoni (2020), Governance responses to disinformation: How open government principles can inform policy options, OECD Publishing.

14. The Economist (2022), The invasion of Ukraine is not the first social media war, but it is the most viral, URL: <https://www.economist.com/international/the-invasion-of-ukraine-is-not-the-first-social-media-war-but-it-is-the-most-viral/21808456>

15. Vosoughi, S., D. Roy and S. and Aral (2018), "The spread of true and false news online", *Science*, Vol. Vol. 359/Issue 6380, pp. pp. 1146-1151

16. Wahlstrom, A. et al. (2022), The IO Offensive: Information Operations Surrounding the Russian Invasion of Ukraine, URL: <https://www.mandiant.com/resources/information-operations-surrounding-ukraine>

Disinformation challenges during the Russian-Ukrainian war: political analysis

Dunayeva Larysa Mykolaivna

Doctor of Political Science, Professor,
Dean of the Faculty of Psychology
and Social Work
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0978-5417

One of the components of the Russian war against Ukraine is information aggression against Ukraine. It is an active dissemination of negative and false information about Ukraine by the Russian Federation in order to discredit our country, conduct cyber attacks, promote Russian values among the population of Ukraine, etc.

The relevance of the research topic lies in the fact that Ukraine has long been a target of disinformation by Russia, but the annexation of Crimea in 2014 has led to a level of intensity and complexity of narratives. The flow of false information and disinformation from Russian state sources increased even further in the immediate run-up to and during the war. Ukraine's experience in managing Russian information attacks has influenced its response to the current context, although the government will need to continue to build resilience to Russian disinformation throughout the war, as well as ensure its ability to counter it in the future.

Russia's full-scale war against Ukraine has rapidly accentuated the urgent challenges of responding to the threats posed by the spread of disinformation while preserving an independent media sector capable of informing the public in a complex and dangerous environment. However, as noted earlier, the threat of disinformation in Ukraine is not new, and the government has taken concrete steps to counter it even before February 24, 2022.

The article clarifies the features of Russia's information war against Ukraine after the full-scale invasion. The ways of spreading and implementing disinformation narratives are identified. The used Russian myths and disinformation directed against Ukraine, justifying the war and aimed at the domestic audience are analyzed. The shortcomings and achievements of the information sphere in Ukraine are indicated. The mechanisms of countering disinformation and protecting the system are highlighted.

Key words: disinformation, war, media, President of Ukraine, manipulative influence, military aggression, Internet, propaganda, social networks, occupied territories.

Михайлова Ольга Юріївна

Меморіалізація військової звитяги у пам'ятниках України: аксіологічні аспекти

УДК 321:351.853.1 (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.12>

Михайлова Ольга Юріївна
кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-5466-5129

Завдання сучасної політики пам'яті в Україні передбачають меморіалізацію військової звитяги, яку українці проявляють у російсько-українській війні, що триває. Реальним втіленням такої політики мають стати пам'ятники та меморіали, що будуть увічнювати героїзм українців. Монументи, присвячені подіям військової історії, виконують різноманітні суспільні функції, зокрема, функції патріотичного виховання молоді, солідаризації суспільства, представницькі функції тощо. В пам'ятниках на символічному рівні набувають вираження орієнтири та цінності певного соціуму, нації, країни, які відстоювалися у збройній боротьбі в конкретних історичних обставинах. Тому мета статті – в аксіологічній перспективі проаналізувати динаміку процесів меморіалізації військової звитяги в пам'ятниках України. Методологічну основу дослідження складає сполучення історичного, нормативно-ціннісного та системного підходів, а також загальнологічних підходів (аналізу, узагальнення та моделювання). Окреслено основні етапи меморіалізації війни у пам'ятниках України – доба Козаччини, Українська революція 1917-1921 років, Друга світова війна та російсько-українська війна 2014-2022 років, що нині триває. Чимало пам'ятників було отримано незалежною Україною у спадок від Російської імперії та УРСР. Показано, як отримані у спадок пам'ятники слугували вивіщенню імперських цінностей, інтеграції Росії та України, утвердженню імперських та радянських історичних наративів. Водночас окреслена динаміка поповнення цього масиву пам'ятників новими, які покликані були утверджувати національні наративи та цінності національного самоствердження. Гібридна агресія РФ проти України від 2014 р., а тим більше повномасштабне вторгнення 2022 р., спонукали до перегляду засад політики пам'яті і призвели до очищення публічного простору України від пам'ятників російській та радянській зброї. Оскільки державна політика пам'яті визначає основні формати і засоби меморіалізації російсько-української війни 2014-2022 років, на часі визначення ціннісних орієнтирів цієї війни, що мають набути втілення у пам'ятниках. Це патріотизм, цінність української національної самобутності, а також ключові для людства цінності гуманності, цивілізованості, миру, людської гідності та свободи.

Ключові слова: пам'ятник, війна, захисники, цінності, меморіалізація, наратив.

Вступ. Повномасштабне вторгнення РФ поставило українську державність під загрозу втрати суб'єктності та, в перспективі, знищення. Водночас речники російської агресії неодноразово артикулювали протягом 2022 р. намір знищити й українську ідентичність як таку. Це, безперечно, слід трактувати як прямий геноцид української нації. Автор концепту геноциду Р. Лемкін наголошував, що геноцид являє собою «скоординований план різноманітних дій, що мають на меті руйнацію сутнісних, істотних підвалин національних груп, з метою знищення самих груп» [13]. Агресія проти України свідчить про наявність у РФ такого плану і такої мети. Наразі Україна бореться за власне існування з агресором, ресурси якого значно переважають, і який шантажує світ загрозою ядерної катастрофи.

Злочинні дії агресора зустріли героїчний спротив українців. Це – ключовий чинник успіхів української армії, яка відвоює захоплені ворогом українські території. Звитяга українців, та, передовсім, українських військових, дивує і захоплює весь цивілізований світ. Для українців вона тим більш значуща.

Військова звитяга – не лише визначальний чинник безпосередніх військових успіхів України, але й важлива складова національного міфу. Наразі набувають підтвердження самоідентифікація

українців як нескореної нації, нащадків волелюбних козаків. Боротьба проти загарбників, за свободу і гідність є ключовим сюжетом українського історичного наративу, вона визначає координати української політичної культури та національної пам'яті. Втім, нині українські захисники боронять не лише Україну, але й усю західну цивілізацію.

Новий етап такої боротьби, що триває нині, має бути органічно апропрійовано структурами колективної пам'яті, символічними та ціннісними структурами української ідентичності.

Посередниками у такій апропріації традиційно виступають пам'ятники, монументи та меморіали. Будь-які пам'ятники маркують публічний простір як такий, в межах якого набуває ваги та підтримки певна політична чи культурна традиція, на який поширюється певний комплекс уявлень та практик [3, с. 199-201]. Водночас пам'ятники, що увічнюють військову звитягу та героїзм, мають більш вузьку «спеціалізацію».

Глорифікуючи військові подвиги, такі пам'ятники найчастіше слугують меморіалізації певних історичних подій. Однак меморіалізації той чи інший історичний епізод підлягає лише тому, що в ньому колись набула втілення драма збройної боротьби за певні значущі цінності. Таким чином, в пам'ятнику на символічному рівні набувають

вираження орієнтири та цінності певного соціуму, нації, країни, які відстоювалися в конкретних історичних обставинах.

Водночас пам'ятники, що глорифікують військову звитягу, виконують наступні суспільні функції:

- сприяють зміцненню загальнонаціональної солідарності шляхом формування неконфліктної, патріотичної колективної пам'яті;
- зміцнюють почуття обов'язку і відповідальності громадян перед Батьківщиною, мобілізують на її захист і здійснюють виховну функцію;
- вивищують цінність миру і спонукають шукати можливостей запобігти війнам у майбутньому;
- як місце проведення дипломатичних церемоній, позиціонують країну як таку, що здатна захистити свою незалежність, суверенітет та цінності.

Хоч російсько-українська війна далека від завершення, меморіалізація військової звитяги українських захисників – нагальне завдання політики пам'яті в сучасній Україні. Вже зроблено перші кроки з глорифікації військової звитяги сучасних українців у пам'ятниках та меморіалах. Водночас основні засади такої меморіалізації (зокрема аксіологічні) наразі є предметом наукових та експертних оцінок та дискусій.

Мета та завдання. Мета статті – в аксіологічній перспективі проаналізувати динаміку процесів меморіалізації військової звитяги, втіленої в пам'ятниках України. Для реалізації цієї мети поставлено завдання окреслити:

- основні етапи військової історії, що набули меморіалізації у пам'ятниках та монументах;
- засоби та результати корекції успадкованих форматів меморіалізації відповідно до ціннісних засад українського суспільства, а також національного історичного нарративу та нових завдань політики пам'яті в незалежній Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сполучення загальнологічних підходів, таких як аналіз, узагальнення та моделювання. Перші два застосовуються при описі та систематизації інформації щодо наявних в Україні військових пам'ятників, які маркують публічний простір українських міст та сіл. На основі результатів аналізу та відповідних узагальнень стає можливим моделювання вітчизняної традиції меморіалізації військової звитяги, а також її корекції відповідно до ціннісних засад українського суспільства. Визначальну роль при такому моделюванні виконує нормативно-ціннісний підхід, який акцентує на аксіологічній складовій політики пам'яті. Апеляція до історичної традиції увічнення військового героїзму зумовлює також застосування історичного підходу. Сполучення згаданих методів та підходів уможливує системний підхід, який дозволяє сполучати отримані результати у систему висновків, що можуть бути враховані

при розробці стратегій політики пам'яті в Україні.

Результати. Процеси емансипації колись колонізованих народів тривають по всьому світу, чим зумовлена активна переоцінка артефактів доби колоніалізму. Розрізнення цінностей та інтересів колонізаторів та народів, що піддавалися колонізації, спричинило протягом останнього десятиліття значні зрушення у ставленні до пам'ятників по всьому світу. Зокрема, активісти руху Black Lives Matter скидають з постаментів пам'ятники колонізаторам та работорговцям [14]. Ці процеси отримують співчутливу оцінку науковців [15]. Певні закономірності цих процесів відтворюються і в Україні, яка поступово позбувається артефактів колоніальної спадщини.

У спадок від Російської імперії та СРСР незалежна Україна отримала розгалужену мережу меморіалів, пам'ятників та інших місць пам'яті, присвячених подіям військової історії. Переважна більшість з них мала стосунок до одного з трьох етапів історії України. В сучасному українському історичному нарративі ці етапи маркуються як:

- доба Козаччини;
- Українська революція 1917-1921 років;
- Друга світова війна.

Втім, зводилися ці пам'ятники за часів домінування в офіційному історичному нарративі інших назв і, відповідно, подій, героїв та цінностей, за які ці герої боролися.

Функціонал цих місць пам'яті передбачав пріоритет російських інтересів та цінностей, органічних для російської політичної традиції й культури. Водночас символічного вираження в цих пам'ятниках іноді набували маркери національного міфу та цінності, властиві політичній культурі українців. Це мало довести спорідненість історичної долі українців і росіян, та, в результаті, зміцнити єдність держави. Принаймні імперська і радянська політика пам'яті передбачала меморіалізацію деяких українських військових діячів, яких можна було вписати в офіційний нарратив.

Зокрема, гідними глорифікації були визнані деякі військові діячі козацької доби. У 1888 р. було відкрито пам'ятник Б. Хмельницькому на Софійській площі в м. Києві. За радянської доби були зведені меморіал пам'яті козацького ватажка І. Сірка неподалік м. Нікополь (1967 р.), пам'ятник І. Підкові у м. Львові (1982 р.) тощо. Критерій добору найчастіше корелював із внеском історичного діяча в процеси інтеграції козацької України та Росії, також захистом православних від іновірних. За радянської доби до цих критеріїв додався класовий. Однак застосовувався він переважно щодо борців з класовим гнобленням, яке здійснювали польські пани. Цьому відповідали радянські нарративи «національно-визвольної боротьби» та «возз'єднання з Росією» як змісту подій доби Козаччини.

Спадкоємність політичної традиції від козаччини до сучасної незалежної України спонукала до увічнення козацької звитяги в численних пам'ятниках доби Незалежності. Ініціатором їх зведення найчастіше була місцева влада, підтримувана громадами чи активістськими спільнотами.

Прикметною ознакою пам'ятників доби Незалежності була спроба вийти на узагальнення, втілити на символічному рівні певний етичний ідеал. Ці пошуки зафіксовані, зокрема, у пам'ятнику козаку Мамаю (2001 р.) на київському Майдані Незалежності чи козаку-прикордоннику (2009 р.) на вул. Золоторітській в Києві. Цій меті служать і монументи на честь православних святих, що вважаються покровителями козаччини – Архистратига Михаїла, Юрія Змієборця, Божої Матері (Покрови) тощо.

Найактивніше зводилися пам'ятники тим військовим діячам, які були нелояльні до інтеграції з Росією – П. Сагайдачному, І. Виговському, П. Мазепі, П. Орлику та ін. Водночас зводилися монументи козацьким ватажкам, що не плекали самостійницьких чи автономістських орієнтацій – І. Сірку, А. Головатому тощо.

Це – наочне втілення засад багатовекторності, що де-факто була курсом гуманітарної політики України у 1990-х – на початку 2000-х років. Багатовекторність мала наслідком, між іншим, практику додавання пам'ятників до числа наявних. Принаймні такий підхід домінував у центральній, східній та південній Україні. Він певною мірою також був ознакою ціннісного вибору – а саме, визнання цінності громадянської злагоди та віри в можливість консенсусу.

Гібридна агресія РФ проти України від 2014 р. проявила неспроможність політики багатовекторності і спонукала до перегляду засад історичної пам'яті. Це певною мірою позначилося на пам'ятниках, присвячених добі Козаччини. Наприклад, пам'ятник Б. Хмельницькому в Чернігові в 2017 р. був розвернутий на 180 градусів, спиною до Москви і обличчям до центральної площі міста і П'ятницької церкви [5].

Визначеність геополітичних орієнтацій України від 2014 р. значно відчутніше вплинула на пам'ятники військової історії новітнього часу, ніж доби Козаччини. Україна отримала у спадок від УРСР чимало пам'ятників, покликаних прославити події більшовицької революції та насадження радянської влади в Україні, наприклад, пам'ятники М. Щорсу в м. Києві (1954 р.), Першій кінній армії в околицях м. Львів (1975 р.) або скульптурна група «Атака» (1967 р.) неподалік м. Каховка.

Радянська політика пам'яті спрямована була на утвердження цінностей справедливості, рівності, а також пролетарського інтернаціоналізму. Останній, щоправда, мислився як солідарність з більшовицькою Росією, яка на практиці була більше схожа

на васалітет. Події, пов'язані з українським державотворенням та збройним захистом української державності, маркувались в офіційному наративі як «Громадянська війна» і увічненню в УРСР не підлягли. Деякі політичні сили, передовсім КПУ, тримались цього наративу і після розпаду СРСР, вже в незалежній Україні. Він де-факто співіснував з національним наративом, який утверджувався в Україні в 1990-х роках – адже це були часи «багатовекторності».

Меморіалізація визвольних змагань 1917-1921 рр. тривалий час відбувалась з ініціативи місцевої влади чи громадських об'єднань (таких, як фонд «Героїка», історичний клуб «Холодний Яр» тощо). За президентства В. Ющенка держава почала активніші заходи з прославлення борців за українську державність. Зокрема, у 2006 р. було урочисто відкрито Меморіал пам'яті Героїв Крут біля с. Пам'ятне Борзнянського р-ну Чернігівської обл. Цей меморіал вивіщував цінність української незалежності через комеморацію жертвовності героїв Крут.

Традиції вшанування борців за незалежність на Західній Україні були сталішими. У міжвоєнний час там вже існували меморіали січових стрільців (зокрема, на Янівському цвинтарі у Львові чи у м. Бережанах на Тернопіллі). Зводились також пам'ятні хрести на їхню честь. Такі меморіали та пам'ятники нищились в міжвоєнний період польською владою, а в повоєнний – радянською владою. Однак за першої нагоди в 1990-х роках ці місця пам'яті відновлювалися.

Співіснування українських та радянських пам'ятників, присвячених подіям 1917-1921 років, не було мирним. І ті, й ті зазнавали актів вандалізму. Мотивом дій активістів, які ці акти здійснювали, була незгода щодо цінностей, які утверджували певні пам'ятники.

Кульмінація ця незгода досягла в перебігу Революції Гідності взимку 2013-2014 років, коли почалося стихійне повалення пам'ятників більшовицьким вождям, передовсім В. Леніну. Процес т. зв. ленінопаду було унормовано шляхом ухвалення відповідних правових норм, передовсім Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» №317-VIII від 09 квітня 2015 р. [7]. Наслідком його ухвалення став демонтаж тисяч типових пам'ятників більшовицьким вождям, що не становили художньої цінності.

Водночас монументи унікальні й нетипові, які становили певну художню чи історичну цінність, лишались у публічному просторі. Для адекватного сприйняття чимало таких пам'ятників були супроводжені відповідними інформаційно-роз'яснювальними довідками (як, наприклад, гармата, зведена у 1923 р. на постамент на Арсе-

нальній площі Києва, яка мала увічнити збройне більшовицьке повстання проти влади Центральної Ради). При цьому зміст революційних подій осмислювався вже в рамках нарративу Української революції (1917-1921 рр.), що остаточно утвердився в перебігу ювілейних заходів 2017-2018 років.

Згаданий вище «декомунізаційний» Закон визначав долю радянських монументів, «крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України» [7]. Таким чином Україна погодилась, хоч тимчасово, на глорифікацію боротьби з нацизмом у тих форматах, які сформувалися за радянської влади.

Танки, кулемети, вантажівки та інша техніка часів Другої світової війни на п'єдесталах досі символізують радянські воєнні нарративи у публічному просторі українських міст та сіл. Лише в Святошинському районі столиці наявні 13 пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених перемозі над нацизмом. Переважна більшість з них радянські, як і загалом серед пам'ятників військової історії в Україні. Зокрема, в Києві на Печерську діє від 1957 р. масштабний Меморіал вічної слави з Алеєю воїнської слави та обеліском на могилі невідомого солдата. Наймасштабніший монумент, покликаний увічнити пам'ять про антинацистський спротив українців – Батьківщина-мати на Печерську (1981 р.). Вона створена у кондовій радянській естетиці і досі зберігає радянську символіку.

За роки незалежності зведено нові пам'ятники, присвячені боротьбі українського народу проти нацизму у Другій світовій війні. Деякі з них увічнюють жертв Другої світової війни, яких радянська влада намагалась ігнорувати та піддати забуттю – наприклад, військовополонених (як пам'ятник, відкритий у 1996 р. у м. Запоріжжі). Звитязі українців у Другій світовій війні присвячені також пам'ятник військовим льотчикам, зведений у Києві (2001 р.), пам'ятник студентам і викладачам Київського університету (2010 р.) та багато інших.

Вищезгадані пам'ятники, як радянські, так і часів Незалежності, поєднує патріотичний пафос. Радянська пропаганда апелювала вже не до класового ресентименту, а до «українських патріотичних почувань і традицій», що відзначав І. Лисяк-Рудницький [1, с. 315]. Такі ціннісні орієнтації були прийнятні в незалежній Україні, і не лише через вищезгадану «багатовекторність». Певну роль відіграла повага до поважного віку учасників бойових дій, для яких відзначення «Дня Перемоги» було знаковою комеморативною практикою і навіть ідентифікаційним маркером.

Водночас радянський нарратив «Великої Вітчизняної» поступово заміщувався в Україні європейським нарративом «Другої світової війни». Військова звитяга українців підлягала відтепер меморіалізації в контексті загальносвітового антинацистського руху, а не сталінської мобілізації чи, тим більше,

повоєнної комуністичної експансії у країнах східної та центральної Європи. На перший план виходила героїка спротиву тоталітаризму (нацизму та фашизму) і цінність свободи та прав людини, яка цю героїку надихала. Ці зрушення зумовили поетапне оновлення інформаційного супроводу наявних пам'ятників та пам'ятних знаків.

Лише здобуття Україною незалежності уможливило меморіалізацію героїв УПА. Чимало пам'ятних знаків та меморіалів зведено на їхню честь в населених пунктах Західної України. Кілька пам'ятників (у м. Івано-Франківськ, Львів, Калуш та ін.) встановлено на честь командувача УПА Романа Шухевича. Драматичною виявилась доля пам'ятного каменю на честь УПА, встановленого у Харкові (1992 р.). Він неодноразово зазнавав актів вандалізму, і був навіть знесений у 2013 р., проте знов відновлений наприкінці 2021 р. [11]. Така динаміка є свідченням поступового утвердження по всій Україні цінності національного звільнення, до певного часу значущої переважно серед західних українців.

Революція гідності 2013-2014 років та Російсько-Українська війна 2014-2022 років явили чимало зразків громадянської жертвовності та військової звитяги. Цей етап визвольної боротьби українського народу – по суті, четвертий, і державна політика пам'яті визначає основні формати і засоби його меморіалізації.

Глорифікація героїв цього етапу визвольної боротьби українського народу розпочалась від лютого 2014 р. Вже навесні в Києві функціонувати як місця пам'яті локації, пов'язані з перебігом Революції Гідності – вул. Героїв Небесної Сотні та Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир. Згодом меморіали Героям Небесної сотні вули відкриті в багатьох українських містах – Миколаєві (2015 р.), Хмельницькому (2017 р.), Львові (у 2019 р.) тощо.

Вшанування героїв, що захищали Україну на сході від 2014 р., відбувалося різними шляхами. Місця поховання загиблих героїв ставали меморіалами, як, зокрема, поховання героїв АТО на Личаківському цвинтарі у Львові. Деякі локації на сході України, де точилися запеклі бої та гинули українські герої, також стали місцями пам'яті. Прикладом може слугувати пам'ятник співаку і воїну В. Сліпакові, зведений у 2019 р. на місці його загибелі в Бахмутському р-ні Донецької обл. Цей пам'ятник російські окупанти у 2022 р. руйнували двічі [4].

По всій Україні, починаючи від 2014 р., зводились пам'ятники героям АТО. Ініціаторами найчастіше виступали місцеві громади, муніципальна та місцева влада. Зокрема, в Києві такі пам'ятники зведено в Голосіївському, Дарницькому, Печерському та інших районах міста. Традиційно в оздобленні цих місць пам'яті скульптори й архітектори використовували мотив хреста (християнську сим-

воліку жертвовності та гідної смерті), образ янгола-охоронця, меч; вдавалися до таких форм, як стела чи обеліск.

Певний аксіологічний зміст мало встановлення спадкоємності між героями АТО та їхніми прадідами, що воювали проти нацизму. Цю спадкоємність покликано було символізувати меморіали загиблих героїв АТО, поєднані з меморіалами, що увічнювали боротьбу з нацизмом. Такі набули поширення в 2014-2022 роках по всій Україні, зокрема, в Києві на Алеї Слави. Таким чином утверджувався асоціативний зв'язок між агресивними намірами сучасної РФ та нацистської Німеччини щодо України. Звіття українських військовиків у боротьбі проти РФ та її маріонеток (т. зв. ДНР та ЛНР) вивищувала цінність українського суверенітету та гідності, як ціннісної домінанти українського Майдану.

Повномасштабне вторгнення лютого 2022 р. знаменувало перехід російських агресорів до стратегії знищення української державності та геноциду українського народу. Такий екзистенційний рівень загроз спонукає Україну до мобілізації навколо цінностей, що є засадничими, ключовими для завдань її існування. Фіксація та утвердження цих цінностей – за нинішніх умов чи не найважливіше завдання української політики пам'яті.

Усвідомлення рівня загроз спонукало до критичної переоцінки практик меморіалізації, зокрема, щодо військових пам'ятників. Така переоцінка, означена як «дерусифікація», проходить в активній комунікації та взаємодії суб'єктів різних рівнів – громадянського суспільства, експертних спільнот, місцевої влади, центральних органів виконавчої влади тощо. В червні 2022 р. при Міністерстві культури та інформаційної політики та Українському інституті національної пам'яті створено раду [8], яка займатиметься питаннями дерусифікації, декомунізації та деколонізації. В оцінці пам'ятників військової історії політика дерусифікації пішла значно далі, ніж декомунізація.

Зокрема, ухвалені рішення щодо демонтажу та вилученню з публічного простору пам'ятників, присвячених російським воєначальникам (зокрема, О. Суворову [10] в м. Ізмаїл). Експертна рада рекомендує так само вчинити щодо монументів на честь російської зброї в м. Полтава [9]. Публічний простір Києва позбавиться від пам'ятників радянським військовикам М. Ватутіну та М. Щорсу [2]. Таким чином, де-факто відбувається відмова від радянських форматів меморіалізації Другої світової війни. Вона позначається також на зміні концептів наявних пам'ятних місць та меморіалів. Зокрема, на київській Шулявці діяла Алея міст-героїв Другої світової війни, де навесні 2022 р. назви російських та білоруських міст були змінені на назви українських міст, що постраждали від російської агресії. Це докорін-

ним чином змінило зміст та ціннісне навантаження цього місця пам'яті.

Героїзм полеглих захисників України глорифікують зведені протягом 2022 р. пам'ятники. Зокрема, 15 жовтня 2022 р., на честь Дня захисника України, в Києві було відкрито пам'ятник киян-добровольців 112 бригади Територіальної оборони ЗСУ, які поклали своє життя за свободу та незалежність України. Тоді ж у столиці було закладено Алею пам'яті захисникам України біля Державного історико-меморіального Лук'янівського заповідника. Ухвалено Закон України щодо створення Національного військового меморіального кладовища [6]. Наразі ці правові норми переходять у площину практичних дій.

Невідкладна потреба у зведенні пам'ятників героям пояснює лаконізм задіяних художніх засобів. Але варто зафіксувати, що вони не транслюють ані масштаб викликів, ані ціннісні орієнтири цієї війни. Наразі формати меморіалізації військової звіття українців відтворюють вже усталені, хоч масштаб викликів, перед якими нині опинилась Україна – не співмірний з попередніми.

Україна воює з державою виразно тоталітарною, яка придушила всі громадянські та політичні свободи, зомбує своє населення агресивною пропагандою війни, репресує інакомислячих, тероризує весь світ. Міжнародна спільнота офіційно визнала політику РФ як терористичну [12].

Тому український спротив у цій війні – це захист ключових для людства цінностей гуманності, цивілізованості, миру, людської гідності та свободи. Підважено не лише право українців на самобутність та державність, але й загалом права націй на існування та самовизначення. Наразі саме українські військові захищають ці засади цивілізації. Меморіалізація героїзму має враховувати ці аксіологічні засади українського спротиву. Їх артикуляція лише починається.

Висновки. Звіття українських військовиків – ключовий сюжет національного міфу та українського історичного нарративу. Глорифікації військових подвигів у публічному просторі служить пам'ятники, які тим самим утверджують значущі для спільноти цінності. Мета статті – в аксіологічній перспективі проаналізувати динаміку процесів такої меморіалізації військової звіття.

Основні етапи військової історії, що набули меморіалізації у пам'ятниках та монументах – це доба Козаччини, Українська революція 1917-1921 років, Друга світова війна та російсько-українська війна 2014-2022 років, що нині триває. У спадок від Російської імперії та СРСР незалежна Україна отримала мережу пам'ятників, присвячених подіям та персоналіям перших трьох етапів. Їх функціонал передбачав пріоритет російських інтересів та цінностей, однак іноді у цих пам'ятниках набували вираження цінності, властиві політичній культурі українців. Від

набуття Україною незалежності масив пам'ятників військової історії поповнювався, причому найактивніше зводилися пам'ятники військовим діячам, які були нелояльні до інтеграції з Росією. Гуманітарна політика 1990-х – початку 2000 років під гаслами «багатовекторності», а також прагнення громадянської злагоди, не передбачали критичної переоцінки ландшафту пам'ятників України.

Гібридна агресія РФ проти України від 2014 р. спонукала до перегляду засад політики пам'яті, що виразно позначилося на долі пам'ятників військової історії новітнього часу. Глорифікуючи встановлення більшовицької влади в Україні, радянська політика пам'яті увічнювала васалітет України під прикриттям гасла пролетарського інтернаціоналізму. В незалежній Україні утвердився наратив Української революції, аксіологічним змістом якої були національне вивільнення та державотворення. Ці цінності утверджувались у процесах «декомунізації» протягом 2014-2018 років. Тоді ж Україна погодилась, хоч тимчасово, на глорифікацію боротьби з нацизмом у форматах, які сформувалися за радянської влади. Однак радянські наративи поступово заміщувались європейським наративом Другої світової війни. Аксіологічне навантаження пам'ятників захисникам цієї доби визначали національно забарвлений патріотизм, героїка спротиву тоталітаризму (нацизму та фашизму), цінності свободи й прав людини.

Повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 р. спонукало до критичної переоцінки практик імперсько-російської та радянської меморіалізації як, по суті, колоніальних. Дерусифікація 2022-го р. пішла значно далі, ніж декомунізація, зумовивши рішення щодо очищення публічного простору України від пам'ятників російській зброї. Наразі державна політика пам'яті визначає основні формати і засоби меморіалізації російсько-української війни 2014-2022 років. В її пріоритетах – утвердження українського суверенітету та гідності, як ціннісної домінанти українського Майдану. На жаль, наявні практики меморіалізації не відповідають масштабу викликів. Адже у війни, що триває, Україна захищає не лише свою державність та право нації на існування, але також ключові для людства цінності гуманності, цивілізованості, миру, людської гідності та свободи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисяк-Рудницький І. Новий Переяслав. *Історичні есе*. Т. 2. К.: Дух і літера, 2019. 624 с. С. 315-337.
2. Мінкульт вирішив демонтувати пам'ятники Ватутіну і Щорсу в Києві. *Kyiv.MEDIA*. URL: <https://kyiv.media/news/minkult-vyrishyv-demontuvaty-pamyatnyku-vatutinu-i-shhorsu-v-kyuevi> (дата звернення: 28.11.2022).
3. Набок С. Пам'ятник як маркер: особливості функціонування в публічному просторі в контексті політики декомунізації в Україні. *Наукові записки*

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Вип. 3–4 (95–96). С. 193–214.

4. На Донеччині вдруге зруйнували пам'ятник Василю Сліпаку «Міфу». *Новинарня*. URL: <https://novynarnia.com/2022/07/10/na-donechchyni-vdruge-zrujnuvaly-pamyatnyk-vasylyu-slipaku-mifu/> (дата звернення: 28.11.2022).

5. Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Чернігові розгорнули спиною до Москви. *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/pam-yatnik-bogdanu-hmelnickomu-v-chernigovi-rozgornuli-spinoyu-do-moskvi-242920_.html (дата звернення: 28.11.2022).

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо Національного військового меморіального кладовища: Закон України від 31.05.2022 № 2292-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-20#Text> (дата звернення: 28.11.2022).

7. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19/ed20150409#Text> (дата звернення: 28.11.2022).

8. При МКІП створили раду з питань дерусифікації. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3501741-pri-mkip-stvorili-radu-z-pitan-derusifikacii.html> (дата звернення: 28.11.2022).

9. Рекомендації Експертної ради щодо демонтажу російських імперських пам'ятників у Полтаві. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini/rekomendaciyi-ekspertnoyi-rady-mkip-shchodo-demontazhu-rosiyskyh-imperskyh-pamyatnykiv-u-poltavi> (дата звернення: 28.11.2022).

10. Туда же, куда и Ленина. Памятник Суворову в Измаиле уберут из виду. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/tudi-zh-kudi-i-lenina-pamyatnik-suvorovu-1668260987.html> (дата звернення: 28.11.2022).

11. У центрі Харкова відкрили відновлений пам'ятний знак воїнам УПА. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3375620-u-centri-harkova-vidkrili-vidnovlenij-pamatnij-znak-voinam-upa.html> (дата звернення: 28.11.2022).

12. European Parliament declares Russia to be a state sponsor of terrorism. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20221118IPR55707/european-parliament-declares-russia-to-be-a-state-sponsor-of-terrorism> (дата звернення: 28.11.2022).

13. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation. Analysis of Government – Proposals for Redress. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace. Pp. 79–95. URL: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm> (дата звернення: 28.11.2022).

14. Sauer N. Britain's monument culture obscures a violent history of white supremacy and colonial violence. *The Conversation*. URL: <https://theconversation.com/britains-monument-culture-obscures-a-violent-history-of-white-supremacy-and-colonial-violence-140370> (дата звернення: 28.11.2022).

15. Shahvisi A. Colonial monuments as slurring speech acts. *Journal of Philosophy of Education*. 2021. № 55(3). С. 453-468. URL: https://www.researchgate.net/publication/354010803_Colonial_monuments_as_slurring_speech_acts (дата звернення: 28.11.2022).

REFERENCES:

1. Lysiak-Rudnytskyi, I. (2019). Novyi Pereiaslav [New Pereiaslav] / *Istorychni ese. Vol. 2*. Kyiv: Duh i litera. Pp. 315-337. [in Ukrainian].

2. Minkult vyrishiv demontuvaty pamiatnyky Vatutinu i Shchorsu [The Ministry of Culture decided to dismantle the monuments to Vatutin and Shchors in Kyiv]. (2022). *KyivMedia*. URL: <https://kyiv.media/news/minkult-vyrishyv-demontuvaty-pamyatnyky-vatutinu-i-shchorsu-v-kyievi> (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

3. Nabok, S. (2018). Pamiatnyk yak marker: osoblyvosti funktsionuvannia v publichnomu prostori v konteksti polityky dekomunizatsii v Ukraini [Monument as a marker: peculiarities of functioning in public space in the context of decommunization policy in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. № 3–4 (95–96)*. Pp. 193–214. [in Ukrainian].

4. Na Donechchyni vdruhe zrujnuvaly pamiatnyk Vasylu Slipaku "Mifu" [Vasyl Slipak's «Myth» monument was destroyed for the second time in Donetsk region]. (2022). *Novynarnia*. URL: <https://novynarnia.com/2022/07/10/na-donechchyni-vdruge-zrujnuvaly-pamyatnyk-vasylyu-slipaku-mifu/> (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

5. Pamiatnyk Bohdanu Khmelnytskomu v Chernihovi rozgornuly spynoyu do Moskvyy [The monument to Bohdan Khmelnytsky in Chernihiv was turned with its back to Moscow]. (2017). *Dzerkalo tyzhnia*. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/pam-yatnik-bogdanu-hmelnickomu-v-chernigovi-rozgornuli-spinoyu-do-moskvi-242920_.html (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

6. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo Natsionalnoho viyskovoho kladovyshcha: Zakon Ukrainy vid 31.05.2022 № 2292-IX [On amendments to some laws of Ukraine regarding the National Military Memorial Cemetery: Law of Ukraine of 31.05.2022 № 2292-IX]. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-20#Text> (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

7. Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsistskoho) totalitarnykh rezhyziv v Ukraini ta zaboronu propagandy ikhnoi symboliky: Zakon Ukrainy vid 09.04.2015 № 317-VIII [On the condemnation of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols: Law of Ukraine of 09.04.2015 № 317-VIII]. (2015).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19-ed20150409#Text> (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

8. Pry MKIP stvoryly radu z pytan derusyifikatsii [A council on issues of de-Russification was created at the MKIP]. (2022). *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3501741-pri-mkip-stvorili-radu-z-pitan-derusyifikacii.html> (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

9. Rekomendatsii Ekspertnoi rady shchodo demon-tazhu rosiiskih pamiatnykiv u Poltavi [Recommendations of the Expert Council regarding the dismantling of Russian imperial monuments in Poltava]. (2022). *The Ukrainian Institute of National Memory*. URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyifikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini/rekomendaciyi-ekspertnoyi-rady-mkip-shchodo-demon-tazhu-rosiyskyh-imperskyh-pamyatnykiv-u-poltavi> (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

10. Tuda zhe, kuda i Lenina. Pamiatnik Suvo-rovu v Izmaile ubetut iz vidu [To the same place as Lenin. Monument to Suvorov in Izmail will be removed from sight]. (2022). *RBK-Ukraina*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/tudi-zh-kudi-i-lenina-pam-yatnik-suvorovu-1668260987.html> (viewed 28.11.2022) [in Russian].

11. U tsentri Kharkova vidkryly vidnovlenyj pamiatny znak voenam UPA [A restored monument to the UPA soldiers was opened in the center of Kharkiv]. (2021). *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3375620-u-centri-harkova-vidkrili-vidnovlenij-pamatnij-znak-voenam-upa.html> (viewed 28.11.2022) [in Ukrainian].

12. European Parliament declares Russia to be a state sponsor of terrorism. (2022). *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20221118IPR55707/european-parliament-declares-russia-to-be-a-state-sponsor-of-terrorism> (viewed 28.11.2022) [in English].

13. Lemkin, R. (1944). *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation. Analysis of Government – Proposals for Redress*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace. Pp. 79–95. URL: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm> (viewed 28.11.2022) [in English].

14. Senior, R. (2020). Britain's monument culture obscures a violent history of white supremacy and colonial violence. *The Conversation*. URL: <https://theconversation.com/britains-monument-culture-obscures-a-violent-history-of-white-supremacy-and-colonial-violence-140370> (viewed 28.11.2022) [in English].

15. Shahvisi, A. (2021). Colonial monuments as slurring speech acts. *Journal of Philosophy of Education. № 55(3)*. Pp. 453-468. URL: https://www.researchgate.net/publication/354010803_Colonial_monuments_as_slurring_speech_acts (viewed 28.11.2022) [in English].

Memorialization of military heroism in the monuments of Ukraine: axiological aspects

Mykhailova Olha Juriivna

Candidate of Political Science, Senior
Researcher

National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5466-5129

The tasks of the modern politics of memory in Ukraine include the memorialization of the military heroism demonstrated by Ukrainians in the ongoing Russian-Ukrainian war. The glorifying monuments and memorials should become a real embodiment of it. Monuments dedicated to the events of military history perform various social functions; in particular, implement patriotic education of youth, solidarity of society, representative functions. Values of a certain society, nation, country, which were defended in armed struggle in specific historical circumstances, are expressed in monuments on a symbolic level. Therefore, the purpose of the article is to analyze the dynamics of the processes of commemoration of military heroism in the monuments of Ukraine in an axiological perspective. The methodological basis of the research is a combination of historical, normative-value and systemic approaches, as well as general logical approaches (analysis, generalization and modeling). There are four main stages of war memorialization: the Cossack period, the Ukrainian revolution of 1917-1921, the Second World War and the Russian-Ukrainian war of 2014-2022. Independent Ukraine received many monuments as a legacy from the Russian Empire and the Ukrainian SSR. Inherited monuments served to promote imperial values, the integration of Russia and Ukraine, and the confirmation of imperial and Soviet historical narratives. At the same time, one can see the dynamics of replenishing this array of monuments with new ones, designed to confirm national narratives and values of national self-assertion. The aggression of the Russian Federation against Ukraine led to the elimination of monuments to Russian and Soviet weapons from Ukrainian public space. It is time to determine the value guidelines of this war for embodying the last ones in monuments. There are patriotism, the value of Ukrainian national identity, as well as the values of humanity, civility, peace, human dignity and freedom that are key for all humanity.

Key words: monument, war, defenders, values, memorialization, narrative.

Свідерська Ольга Іванівна

Використання сорому та провини у політичному популізмі

УДК 32:316.46.058.5:159.942:179.9
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.13>

Свідерська Ольга Іванівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теоретичної
та практичної психології
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-6618-0559

У статті досліджується риторика, яка спрямована на маніпулювання емоціями сорому, почуття провини, гідності та ганьби. Доведено, що не залежно від ідеологічного спрямування, політику сорому використовують з метою впливу на колективну ідентичність. Акцентовано, що використання сорому чи почуття провини має надпотужний вплив на народні маси, оскільки групова провина, як правило, викликає позитивні дії, вибачення та відшкодування, тоді як груповий сором спонукає до дистанціювання від події, що його викликають.

Розглянуто популізм як приклад політики, риторики, чи механізму політичного маніпулювання, які апелюють до народних мас, їхнього внутрішнього світу: потреб, емоцій та почуттів з метою сформувати відчуття протиставлення їхнього життя інтересам політичної еліти.

Одним із цікавих аспектів феномену сучасного популізму є звернення саме до сорому, оскільки сором і його вплив на електорат залишаються відносно недослідженими, можливо тому, що це почуття, як правило, є невловиме. Доведено, що популізму властиво проводити лінії між населенням, протиставляючи однорідну частину нації певним «чужорідним» елементам, адже формування «ми», однозначно обумовлює виникнення «вони», «ті», «інші» – носії ідентичності, що суттєво відрізняються від «ми». Визначено, що лівий популізм прагне повернутися до початку європейського політичного проєкту, у той час як правий транслює негативний дискурс відновлення суверенітету держав.

Доведено, що емоційне навантаження наративів сорому присутнє і у риторичі правих, і у риторичі лівих популістів. Обґрунтовано, що існують значні відмінності в об'єктах обурення правих і лівих популістів: правий популізм характеризується пригніченим соромом, який перетворює страх і невпевненість у гнів, обурення та ненависть до сприйманих «ворогів» та нестійкого «я»; лівий популізм, у свою чергу, більше асоціюється з визнанням соромом, який дозволяє людям самоідентифікувати себе як ображених і принижених неоліберальною політикою та її прихильниками

Ключові слова: популізм; політика сорому; політичне насилля; публічна ганьба; політичне маніпулювання.

Вступ. У науковому політологічному дискурсі в останнє десятиліття активно збільшується кількість досліджень, пов'язаних із вивченням ролі емоцій у політичних процесах. Страх, гнів, образа, сором, почуття провини це ті «емоційні гачки», які здебільшого присутні у мобілізуючій риторичі популізму, не залежно від того, правими чи лівими політиками вона реалізується. Справа, зокрема й у тому, що емоційна сфера людини є більш чутливою до психологічного впливу та маніпуляції. Свого часу дослідження Г. Тарда, Г. Ле Бона, Х. Ортеги і Гассета, Х. Арендт, В. Франкла, Е. Фрома, та ін. довели, що обов'язковим етапом для політичної маніпуляції необхідна гра на почуттях. Маса піддається образам, емоціям і почуттям, а не логічним доводам і раціональним аргументам. Особливо легко зрушити ті почуття, які в повсякденному житті є аморальними: страх, сором, заздрість, ненависть, самовдоволення. Вирвавшись з-під влади свідомості, вони гірше піддаються внутрішньому самоконтролю і проявляються особливо бурхливо у політичній поведінці. Одним із цікавих аспектів феномену сучасного популізму є звернення саме до сорому, оскільки сором і його вплив на електорат залишаються відносно недослідженими, можливо тому, що це почуття, як правило, є невловиме. Люди схильні приховувати, придушувати

свій сором, уникати розкриття своїх почуттів чи емоцій, деякі культури за замовчуванням виховують цілі покоління осіб, які не вміють управляти своїми емоційними станами, яскравим прикладом є особи, які виховані під впливом радянської пропаганди, де все, що було раціональним та індивідуальним – заперечувалося, все, що диктувала партія – єдиноправильним. Існуючі сучасні дослідження пов'язують популізм зі страхом і незахищеністю, які відчувають сучасні суспільства, з одного боку, і з гнівом, обуренням і ненавистю – з іншого.

Мета та завдання. Основною метою статті є визначити особливості використання політики сорому у політичному популізмі, провести паралелі та виокремити особливості право радикального та ліворадикального популізму. Основні завдання полягають у розумінні вагомості негативного впливу на демократію та її інститути емоцій, які використовують праві та ліві популісти з метою мобілізувати населення чи електорат.

Методи дослідження: У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: аналізу й синтезу, при дослідженні поняття політики сорому та популізму, та особливостей дослідження цього методу як впливу на масову свідомість українських громадян; індукції та дедукції – через призму спостереження за особливос-

тями зміни політичного вибору під дією популізму; абстрагування, через призму дослідження поведінкових стратегій осіб, які є послідовники політики сорому та популізму; науково-аналітичний метод, вивчення наукової літератури з теми дослідження.

Результати. Відома дослідниця політики страху Р. Водак наголошує, що теми, які нещодавно були табуованими сьогодні все частіше набувають ознак нормальності. Така нормалізація, зауважує дослідниця йде рука об руку з певною «безсоромністю»: межі постійно зміщуються у бік щодо частоти брехні, так і щодо порушення конвенцій дискурсу, а також щодо повторних нападів на центральні демократичні інститути [15]. Розуміємо популізм, як політику, риторику, або механізм політичного маніпулювання, які апелюють до народних мас, їхнього внутрішнього світу: потреб, емоцій та почуттів з метою сформуванню відчуття протиставлення їхнього життя інтересам політичної еліти. Популізм – це не просто бунт проти правової держави, але й проти представницької демократії [14, с. 10]. В останні роки популізм розуміють як повністю безвідповідальну економічну політику. Свого часу цей метод ведення політики приписували навіть Рональду Рейгану та Маргарет Тетчер. Популізм виключно розглядають як поняття, що негативно впливає на демократичні інститути та процеси: «партія, яка на перший погляд формує національний світогляд своїх громадян, при зверненні до популізму, носить дестабілізуючий характер» [11, с. 200]. Популізм, власне проводить лінії між населенням, протиставляючи однорідну частину нації певним «чужорідним» елементам, адже формування «ми», однозначно обумовлює виникнення «вони», «ті», «інші» – носії ідентичності, що суттєво відрізняються від тієї, якою володіє «ми». В цьому сенсі популізм підтверджує положення про те, що «ідентичність» завжди зумовлює наявність «не-ідентичності». ... «ми» хоче відійти від основи політичної мови, знищити її та створити нову мову для «справжнього народу». Якщо прагнете знати, хто такий «справжній народ», варто запитати, що таке «ми», або чому те «я» більше не хоче бути «я», а хоче бути «ми»» [14, с. 27]. Р. Водак наголошує, що у сучасному суспільстві відбувся дискурсивний зсув: значні зміни у прийнятті того, що є правильним і неправильним, що є ввічливим і неввічливим, що можна говорити, чого не можна говорити, що для кого прийнятно і як лідери можуть будувати себе в різних контекстах [16].

Один із підходів до розуміння популізму зосереджує свою увагу на партіях і політиках як культурних підприємств, які підтримують позитивні цінності й народні настрої, транслюючи назагал те, що без їхньої діяльності ймовірно було б більш прихованими і менш чітко сформульованими. На переконання С. Торкуато, популізм може поєднуватися з різними глибокими ідеологіями: бути лівим

(у Латинській Америці) та правим (переважно спостерігається у сучасній Європі та США. Автор підкреслює, що популізм є досить складним явищем для дослідження, адже необхідно навчитися його вимірювати на рівні виборця, незалежно від його партійних вподобань, для того, щоб побачити, наскільки він поширений, і якими характеристиками володіють люди, які дотримуються популістичних переконань. Та попри складність дослідження цього явища, автор пропонує визначити «спільний мобілізуючий знаменник» у популізмі: «люди завжди набагато кращі за представників політичної еліти, а політична еліта часто зраджує інтереси та вподобання людей» [6, с. 112]. Популізм підкреслює різницю та дистанцію між мислячими «звичайними людьми» та «далекими, несвітськими, навіть корумпованими, елітами» (істеблішментом, інтелектуалами, експертами, політиками, тощо). Отже, вирішальним орієнтиром для популізму є «люди»: в європейському популістичному дискурсі «звичайні люди» або «нормальний народ» [6].

В одному із досліджень доведено, що усі європейські популістські наративи зосереджені на просуванні трьох ключових питань: відновлення фундаментальних принципів ЄС: солідарності, співпраці, свободи; необхідність відкликати повноваження з Брюсселя й надати його США, для того, щоб «сформуванню Європу для людей»; британські наративи про те, що вихід із ЄС є єдиною можливістю для країни стати суверенною державою, здатною приймати власні рішення [10, с. 9]. Отже лівий популізм прагне повернутися до початку європейського політичного проекту, у той час як правий транслює негативний дискурс відновлення суверенітету держав. Для правого популізму також властиво розглядати вільне пересування громадян інших країн як гіпотетичну загрозу національній безпеці. Досить цікавим, на нашу думку, є інтерв'ю Р. Водак про ультраправий популізм та ганьбу, в якому вона розглядає проявом крайнього правого популізму ідею країн ЄС про спробу закриття кордонів. На її думку, заклики крайніх правих закрити кордони, не впускати інших, спираючись на старі ксенофобські, антисемітські, антиромські настрої, вийшли на перший план і суперечать основним післявоєнним угодам [16]. Досить показним є той факт, що у цьому інтерв'ю також згадується й Польща, за побудовану стіну між нею та Білоруссю у відповідь на міграційну кризу. Однак, вважаємо, що у даному випадку надійно захищений кордон став запорукою часткового спокою Польщі, одразу після розпалу повномасштабної російсько-української війни на початку 2022 року.

Популізм набуває широкого розголосу саме через високу емоційну складову. Люди, які схильні вірити у швидкісні рішення складних проблем, це гіпотетичний електорат, який буде прагнути підтримати свого лідера. До прикладу, у 2019 році,

під час президентської гонки від одного з кандидатів звучали такі наративи, як «просто перестати стріляти», «весна прийде, саджати будемо», «кожен з нас президент», і т. д. Граючи у житті роль головного героя одного із телесеріалів, кандидату у президенти вдалося перемогти, отримавши беззаперечну перемогу. Використання відвертих лівопопулістичних гасел було вдалою стратегією звернення до народу, якому до цього «розгойдали» емоційно-почуттєву сферу, формуючи відчуття втоми від війни, дискредитуючи армію, створюючи відверто негативний образ діючого на той час президента.

Справа ще й є тому, що ми настільки глибоко «погрузили» у світі пост-правди та альтернативних реальностей, що практично не звертаємо уваги на те, що стали заручниками гедоністичних й егоцентричних цінностей, нехтуючи загальноприйнятими правилами дотримання терпимості до думок та свободи інших, водночас забуваючи, що право на свободу також свого роду обмежене інституційними нормами. Ховаючись за колективними рішеннями, сформованими популістами колективними «ідентичностями», вірою в істину, що можна виразити фразою: істиною є те, що я хочу вважати істиною, масова людина дедалі більше почала нехтувати традиціями й своїм минулим. Вважається, що така людина відчуває себе вищою за минуле, відтак залишається розгубленою й невизначеною, у неї поступово формується зневага до цінностей, особливо тих, котрі мають історичне значення [4]. Формується нова, симулятивна реальність, де дозволено говорити те, що неможливо виразити словами», й переступати межі раніше дозволеного [3, с. 174].

До слова, сьогодні під загрозою залишається правова держава – реальна репрезентація населення, демократії і її інституційної структури. Переплетення фактів і нормативності робить концепцію народу плинною і містичною, такою, котру можна зумисне наповнювати будь-яким смислом, перетворюючи в рухоме і позаісторичне «ніде» [5, с. 41].

Сьогодні, існуючі дослідження популізму зосереджені на двох кластерах негативних емоцій, які підживлюють зростання популістських партій і рухів, як лівих, так і правих: почуття страху, пов'язаного з незахищеністю, безсиллям, з одного боку, і гнівом, образою, обуренням, і ненавистю, з іншого боку. М. Салмела та К. вон Шеев пропонують розуміти ці емоції, як такі, що тісно пов'язані із структурними та культурними змінами у соціумі: страх втрати соціального статусу та усталеного рівня життя, страх стати частиною стигматизованої групи, наприклад, безробітнім [12]. Яскравим прикладом цього є виставлення на публіку сорому за безробіття під час передвиборчої кампанії Х. Клінтон: «Вам не потрібно соромитися. Ви не

винні. Треба звинувачувати когось іншого – мігрантів, меншин, кар'єристок... я вас врятую. Не треба соромитися. Ви дійсно можете відновити свою самооцінку та визнання». У такий спосіб з'явився ще один аспект безсоромності: приписування визнання тим, кому було соромно, хто соромиться: доводити, що це не їхня особиста проблема, незважаючи на неоліберальний, індивідуалістичний порядок денний [16]. Тут можемо говорити про страхи перед невизначеністю, яка може виявлятися у формі екзистенційної, культурної, фізичної та екологічної кризи. Про особливість формування страху невизначеності згадував також і З. Бауман у своїй теорії індивідуалізованого суспільства, наголошуючи, на те, що цей страх є одним із критеріїв сучасного індивідуалізованого, атомізованого суспільства, плинної модерності [1].

Радикальні праві популісти використовують емоції, для того, аби отримати політичну підтримку. Як правило, у своїх промовах вони вдають із себе силу, яка здатна захистити людей від негативу, яку нав'язують ліві та ліберали. Доведено, що для індивідів, які схильні до почуття сорому, приниження та відчуття образи, можуть бути особливо привабливою публікою для такої риторики. У своїх промовах вони використовують емоційний наратив, який викликає сором і гордість у різних національних контекстах, однак досить часто, ці почуття у сучасному світі сприймаються як приниження. Д. Муазі ототожнює відчуття приниження із безсиллям, емоцією, «що бере початок передусім із відчуття втрати контролю над своїм життям, як колективного, притаманного народові, нації чи релігійній громаді, так і індивідуального, властивого певній людині» [2, с.75]. У такому контексті, сором змушує індивіда почувати повну особисту нікчемність, навіть якщо він нічого поганого не зробив [7, с. 10].

Так, у проведеному дослідженні, присвяченому вивченню контрмедіа, як посередників сорому та гордості, на прикладі висвітлення подій Дня Незалежності в Польщі та США, визначено: праві популісти вміло користуються мобілізаційною функцією негативних настроїв та емоцій. Зокрема задля управління емоціями електорату їм вдається залучати до своєї риторики контрмедіа, які зазвичай зображують «лівих» і «лібералів» як тих, хто соромиться своєї країни та спадщини і хто використовує будь-яку нагоду, щоб критикувати, дискредитувати та змушувати поляків чи американців відчувати сором і / або провину за історію своєї країни, цінності і принципи. Правих націоналістів і консерваторів, або «патріотів», з іншого боку, зображують як тих, хто захищає людей від неприємних емоцій сорому і тих, хто відчуває гордість за свою країну, її історію та національні досягнення.

Історія та звернення до минулого, згідно спостережень дослідників набувають особливо важливої ролі в цьому антагонізмі між соромом і гордістю:

колишній президент США Д. Трамп вважається втіленням національної гордості, який дозволяє американцям пишатися історією своєї країни; Я. Качинський, лідер правлячої правої польської партії «Право і справедливість», і президент Польщі А. Дуда постають рятівниками поляків від ліберальної «педагогіки сорому», спрямованої на минуле нації [8].

Зважаючи на те, що емоції є не лише біологічно обґрунтованими психічними станами індивіда, але й виконують роль фундаментальних чинників зародження соціальної спільноти, емоційні реакції по відношенню до своєї країни формують емоційну солідарність праворадикальних виборців: «цей новий емоційний режим торкається глибоко вкорінених розчарувань і нарікань радикальних правих виборців і навчає їх певним чином ставитися до своєї країни, її історії та політики. Проте, незважаючи, що емоційна риторика надає можливості для висловлення обурення та обіцяє розширення можливостей, праворадикальна соціальна політика ще більше сприяє ескалації почуттів незахищеності, приниження та безпорадності, що само по собі утворює порочне коло» [8]. М. Салмеа та К. вон Шефе визначили два соціально-психологічні механізми, які сприяють підтримці правих популістів. Перший механізм пов'язаний з почуттям образи пояснює, як саме негативні емоції (зокрема, страх і незахищеність) трансформуються через пригнічений особистий сором у гнів, обурення та ненависть до різних чужих груп. Другий механізм пов'язаний з емоційним дистанціюванням від соціальних ідентичностей, які викликають сором та інші негативні емоції, зосереджені на собі, і натомість сприяє пошуку ідентичностей, які сприймаються як менш уражені кризою та певною мірою ексклюзивні, такі як національність, етнічна приналежність та релігія [13].

До прикладу, право радикальний популізм у Польщі засуджує критичні виклади польської історії в основних ЗМІ, фільмах та історіографічних працях, вона применшує польську участь у Голокості та наголошує на ролі поляків як жертв і героїв у Другій світовій війні, що можна витлумачити як ознаку придушеного сорому, який ті відчують через Голокост [9, с. 41]. Замість сорому Качинський вселяє надію на оновлену, сильнішу та об'єднану Польщу, пропонуючи джерела гордості для громадян, зокрема ідентичність, які є стабільними та вкоріненими у польській історії, католицизмі, патріотизмі, етнічна приналежності і боротьбі за свободу [8].

Отже, емоційне навантаження наративів сорому присутнє і у риторичі правих, і у риторичі лівих популістів. Дослідження Мікко Салмеа та Крістіана вон Шефе доводить, що існують значні відмінності в об'єктах обурення правих і лівих популістів. Так, вони вважають, що правий попу-

лізм характеризується пригніченим соромом, який перетворює страх і невпевненість у гнів, обурення та ненависть до сприйманих «ворогів» та нестійкого «я». Лівий популізм, у свою чергу, більше асоціюється з визнаним соромом, який дозволяє людям самоідентифікувати себе як ображених і принижених неоліберальною політикою та її прихильниками. Останній тип сорому має емансипований потенціал, оскільки дозволяє індивідам встановлювати зв'язки з іншими, хто відчуває те саме, тоді як особи, що пригнічують емоції, залишаються у своєму соромі або шукають зв'язків через опосередкований захисний гнів і ненависть. Водночас автори наполягають, що дискурсивне придушення негативних емоцій, зокрема сорому, є більш поширеним серед прихильників правих популістів, тоді як ці емоції, як правило, визнаються та поділяються суспільством. в таборі лівих популістів [12].

Висновок. Проаналізовано результати теоретичних та емпіричних досліджень ліво та праворадикального популізму. Розглянуто популізм як приклад політики, риторики, чи механізму політичного маніпулювання, які апелюють до народних мас, їхнього внутрішнього світу: потреб, емоцій та почуттів з метою сформуванню відчуття протиставлення їхнього життя інтересам політичної еліти. Доведено, що як для радикальних лівих, так і для радикальних правих емоційна складова популізму є надважливою, визначивши для себе певні емоції народу, популісти використовують їх задля їхньої мобілізації та задоволення власних цілей. У перспективі подальшого дослідження цікаво здійснити подібний аналіз саме української політичної традиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Плинні часи. Життя у добу непевності. Київ: Критика. 2013. 174 с.
2. Муазі Д. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ. Київ: Брайт Стар паблішинг. 2018. 184 с.
3. Свідерська О. Використання цифрового популізму у формуванні масової політичної поведінки в інформаційному просторі. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи Тези доповідей I-ї науково-практичної конференції*. 2020. С. 173–175
4. Свідерська О., Була С. Популізм як стратегія політичної маніпуляції масовою людиною у епоху пост-правди. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 18–23.
5. Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
6. Elchardus M. and Spruyt B. Populism, Persistent Republicanism and Declinism: An Empirical Analysis of Populism as a Thin Ideology Government and Opposition, Vol. 51, No. 1, pp. 111–133, 2016 doi:10.1017/gov.2014.27
7. Jacoby M. Shame and the Origins of Self-esteem. Psychology Press. 1996.
8. Kazlauskaitė R., Pyrhönen N., and Bauvois G. Mediating shame and pride: countermedia coverage of

Independence Day in Poland and the US URL: <https://bit.ly/3FuJfbl>

9. Leder , A. Długofalowe skutki doświadczenia Zagłady a problem wstydu, in H. Gosk , M. Kuziak and E. Paczoska (eds)(*Nie*)opowiedziane. *Polskie Doświadczenie Wstydu i Upokorzenia od Czasu Rozbiorów do Dzisiaj*.Kraków:Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas. 2019. pp33-44.

10. Muñoz L. A., Casero-Ripollés A. Populism Against Europe in Social Media: The Eurosceptic Discourse on Twitter in Spain, Italy, France, and United Kingdom During the Campaign of the 2019 European Parliament Election. *Frontiers in Communication* August 2020, Vol. 5. Art. 54

11. Torcuato S. Di Tella Populism into the Twenty-first Century URL: bit.ly/3Y3KANI

12. Salmela M. von Scheve Ch. Emotional Dynamics of Right- and Left-wing Political Populism. URL: bit.ly/3VAIa8y

13. Salmela M. von Scheve Ch. Emotional roots of right-wing political populism URL: bit.ly/3utmUEG

14. Shaap Sybe. De populistische verleiding. De keerzijde van de identiteitsillusie. *Damon*. 2017. 243 c.

15. Wodak R. Entering the 'post-shame era': the rise of illiberal democracy, populism and neo-authoritarian. *Global Discourse* An interdisciplinary journal of current affairs Volume 9: Issue 1 2019. 195–213.

16. Wodak R. On far-right populism and shame URL: bit.ly/3VX2gs2

REFERENCES:

1. Bauman Z. (2013.) *Plynni chasy. Zhyttia u dobu nepevnosty* [Liquid times. Living in an Age of Uncertainty]. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

2. Muazi D. (2018.). *Jak kultury straxu. Prynyzhenia ta nadii zminiujut svit.* [Geopolitics of emotions] Kyiv: Star Pabishing. [in Ukrainian].

3. Sviderska O. (2020). *Vykorystannia cyfrovoho populizmu u formuvanni masovoi politychnoi povedinky v informacijnomu prostori* [The use of digital populism in the formation of mass political behavior in the information space.]. *Stratehichni komunikatsii u sferi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ta oborony: problemy, dosvid, perspektyvy Tezy dopovidei I-yi naukovo-praktychnoi konferentsii*: 173-175 [in Ukrainian].

4. Свідерська О., Була С. (2021). *Populizm yak stratehiia politychnoi manipuliatsii masovoiu liudynoio u*

epokhu post-pravdy. [Populism as a strategy of political manipulation of mass people in the post-truth era]. *Rehionalni studii*. 24: 18–23. [in Ukrainian].

5. Toffler E. (2000). *Tretia khvyliia.* [Toffler E. The third wave.] Kyiv: Vyd. dim «Vsesvit». [in Ukrainian].

6. Elchardus M., Spruyt B. (2016) *Populism, Persistent Republicanism and Declinism: An Empirical Analysis of Populism as a Thin Ideology Government and Opposition*, Vol. 51, No. 1: pp. 111–133 [in English].

7. Jacoby M. (1996). *Shame and the Origins of Self-esteem.* Psychology Press. [in English].

8. Kazlauskaitė R., Pyrhönen N., and Bauvois G. (2022) *Mediating shame and pride: countermedia coverage of Independence Day in Poland and the US* <https://bit.ly/3FuJfbl> [in English].

9. Leder , A. (2019.) *Długofalowe skutki doświadczenia Zagłady a problem wstydu*, in H. Gosk , M .Kuziak and E.Paczoska (eds)(*Nie*)opowiedziane. *Polskie Doświadczenie Wstydu i Upokorzenia od Czasu Rozbiorów do Dzisiaj*.Kraków:Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas: 33-44. [in Polish].

10. Muñoz L. A., Casero-Ripollés A. (2020). *Populism Against Europe in Social Media: The Eurosceptic Discourse on Twitter in Spain, Italy, France, and United Kingdom During the Campaign of the 2019 European Parliament Election.* *Frontiers in Communication* August, Vol. 5. Doi: 10.3389/fcomm.2020.00054 [in English].

11. Torcuato S. Di Tella (2014.) *Populism into the Twenty-first Century* URL: bit.ly/3Y3KANI [in English]

12. Salmela M. von Scheve Ch. (2018.) *Emotional Dynamics of Right- and Left-wing Political Populism.* URL: bit.ly/3VAIa8y [in English].

13. Salmela M. von Scheve Ch. (2017) *Emotional roots of right-wing political populism* URL: bit.ly/3utmUEG [in English].

14. Shaap Sybe. (2017) *De populistische verleiding. De keerzijde van de identiteitsillusie.* *Damon* [in English].

15. Wodak R. (2019.) *Entering the 'post-shame era': the rise of illiberal democracy, populism and neo-authoritarian.* *Global Discourse* An interdisciplinary journal of current affairs Volume 9: Issue 1: 195–213 [in English].

16. Wodak R. (2022.) *On far-right populism and shame* URL: bit.ly/3VX2gs2 [in English].

The use of shame and guilt in political populism

Sviderska Olha Ivanivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Theoretical and Practical Psychology
National University "Lviv Polytechnic"
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6618-0559

The article explores rhetoric that aims to manipulate the emotions of shame, guilt, dignity, and shame. It has been proven that, regardless of ideological orientation, the politics of shame is used to influence collective identity. It is emphasized that the use of shame or guilt has an overpowering effect on the masses, as group guilt tends to elicit positive action, apology, and reparation, while group shame encourages distancing from the events that cause it.

Populism is considered as an example of politics, rhetoric, or a mechanism of political manipulation that appeals to the masses, their inner world: needs, emotions, and feelings in order to create a sense of opposing their lives to the interests of the political elite.

One of the interesting aspects of the phenomenon of contemporary populism is the appeal to shame itself, as shame and its effect on the electorate remain relatively unexplored, perhaps because the emotion tends to be elusive. It has been proven that it is characteristic of populism to draw lines between the population, contrasting a homogeneous part of the nation with certain "foreign" elements, because the formation of "we" unambiguously determines the emergence of "they", "those", "others" - carriers of identity that are significantly different from "we". It was determined that left-wing populism seeks to return to the beginning of the European political project, while the right-wing populism broadcasts the negative discourse of restoration of state sovereignty.

It has been proven that the emotional load of shame narratives is present both in the rhetoric of right-wing and left-wing populists. It is substantiated that there are significant differences in the objects of indignation of right-wing and left-wing populists: right-wing populism is characterized by repressed shame, which turns fear and insecurity into anger, indignation and hatred of perceived "enemies" and an unstable "self"; left-wing populism, in turn, is more associated with recognized shame, which allows people to self-identify as offended and humiliated by neoliberal policies and their supporters.

Key words: populism; the politics of shame; political violence; public shaming; political manipulation.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Андріїв Богдан Євстафійович

Новий муніципалізм: глобальна «політика на основі місця»

УДК 323.172
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.14>

Андріїв Богдан Євстафійович
аспірант кафедри міжнародної політики
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0002-0254-6512

В статті пропонується аналіз тенденцій розвитку нового муніципалізму – ідеології всесвітнього соціального руху, орієнтованого на демократичні перетворення національної держави та економіки, на основі політики згуртування, залучення населення в активні форми місцевої взаємодії. Глобальна стратегія управління утворенням урбанізованих поліцентричних мереж мегаполісів і регіонів, розвитком транснаціональних мереж та зв'язків в контексті державних реформ муніципального управління та сприяння глобальній «політиці на основі місця» реалізується завдяки твердженню муніципалізму та форм міжмуніципального співробітництва на основі інтернаціоналізму, революції деволуції. Проблема формування нового типу муніципального управління, як і проблема укріплення місцевого самоврядування постають як комплекс питань логіки центр-периферійних відносин, міжміського співробітництва та парадипломатії, фінансової спроможності підтримки інновацій. В статті зазначено, що висхідний «міжнародний муніципалізм», де домінують європейські та трансатлантичні муніципальні зв'язки, був формально організованим ще на початку 20-х рр. XIX ст., але зусилля розвитку координованої стратегії управління муніципальними мережами найбільше проявилися у другій половині XX ст. як утворення міжнародних організацій, таких як Міжнародний союз місцевих органів влади, Міжнародний союз міст, Всесвітня федерація поріднених міст, Міжнародна федерація об'єднаних міст, організація Метрополіс, Рада Європейських муніципалітетів та регіонів (CEMR). Сьогодні муніципалізм розвивається через поширення міжміських мереж і міжнародних асоціацій, таких як Глобальна конференція URBAN FUTURE, TheMayor.EU, Friends of Europe, URBACT, USE (Urban Sustainability Exchange), Cities Today, мережа «Євроміста» та ін. В статті розглянуті програми ЄС щодо розвитку міжмуніципального співробітництва, зокрема рух «Новий європейський Баугауз», а також вплив реформ деволуції на зміни в системі центр-периферійних відносин, що проявляються в розвитку транснаціональних мереж єврорайонів, систем твіннінгу – побратимських відносин внутрішньоєвропейського і міжконтинентального типу.

Ключові слова: міська політика, міжмуніципальне співробітництво, муніципалізм, локалізм, твіннінг, політичний процес.

Актуальною з практичною точки зору і важливою в контексті розвитку вітчизняної теоретичної основи муніципальних реформ є проблематика локалізму та муніципалізму. Глобальна стратегія управління утворенням урбанізованих поліцентричних мереж мегаполісів і регіонів, розвитком транснаціональних мереж та зв'язків в контексті державних реформ муніципальним управлінням (municipal statecraft) та сприяння твердженню глобальної «політики на основі місця» актуалізує тематику дослідження муніципальних інтернаціоналізму та дипломатії, глобальної «революції деволуції» [1; 34].

Сучасні міста, які є центрами індустріального та постіндустріального технологічного розвитку, підприємницького розвитку, зміцнення регіонального потенціалу в глобальних ланцюгах конкурентоздатності мають добре налагоджені підприємницькі інструменти (державно-приватні інвестиційні підприємства, муніципальні спекуляції нерухомістю, брендінг місць, міжміську конкуренцію), але ці

інструменти використовуються для реалізації ряду цілей і паралельно з метою економічного зростання в широкому експериментальному плані, їх метою є створення політичного простору як для міжміської конкуренції, так і для дипломатії. Це свідчить про активне втручання муніципалітетів у розвиток. Це не лише реагування на екзогенні імперативи (наприклад, у відповідь на міжміську конкуренцію чи пробіли в доходах, залишені національною децентралізацією), але й прагнення визначити логіку управління на основі місцевих інтересів включно.

Проблема формування нового типу муніципального управління з боку держави, як і проблема внутрішнього укріплення місцевого самоврядування постають як комплекс питань: 1) питання логіки центр-периферійних відносин; 2) питання міжміського співробітництва та парадипломатії; 3) питання фінансової спроможності підтримки інновацій.

Відтак, **метою** даного дослідження є визначення специфіки реформ муніципальним управ-

лінням в розвинутих державах світу в умовах реалізації глобальної «політики на основі місця» та «революції деволюції».

Історіографічну основу дослідження формують праці дослідників в сфері муніципальної політики, державного управління, політології та міжнародних відносин, а саме, праці Дж. Булпітта [8], П. Бонгерса та Д. МакКаллума [4], М. Бонтенбала та П. Ван Ліндерта [5], Р. Кремера та А. де Брюїна [22], А. Дюпюї, С. Евена та М. Хебберна [26; 27], Дж. Лофлана [35], Д. Массі [36], М. Шумана [40; 41], спрямовані на аналіз форм співпраці між містами, в тому числі форм міжнародного партнерства та парадипломатії в умовах подолання розриву між глобальним та місцевим.

Цінність представляють праці авторів, які досліджували реформи деволюції та політику національних держав в процесі розвитку муніципалізму як ідеології реконструкції глобальної системи: А. Конвері [20]; Дж. Бредбері [7]; С. Айрес, М. Фліндерса та М. Сендфорда [1], а також авторів, які досліджували стратегії реалізації інновацій в контексті можливостей підприємницької діяльності міст – Дж. Лауермана [34], Б. Рассела [39], М. Томпсона [44]. Значимі праці Е. Кемпбелла [9] та А. Кокрана [19], Т. Холла та П. Хаббарда [30], Х. Гоббса [31], Дж. Кінкейда [32], А. Кірбі та С. Марстона та К. Сішолза [33], Н. Кларка [16; 17], В. Зелінського [50], які досліджували історію партнерських відносин та підписання міжміських угод, а також природу муніципального співробітництва та дипломатії сучасного типу.

Британський дослідник М. Томпсон в праці «Що нового в Новому Муніципалізмі?» дає таке визначення «нового муніципалізму»: «це всесвітній соціальний рух, який формується як спрямованість на демократичні перетворення національної держави та економіки, і який виник як виклик неоліберальним умовам, у відповідь на неоліберальну економіку... Наприклад у 2015 р. в більшості великих міст Іспанії громадські платформи, такі як «Barcelona En Comú» та інші, мобілізували населення для контролю над діяльністю органів місцевої влади, з метою більш активної взаємодії» [44]. Так, в 2017 р. в Барселоні відбулася перша міжнародна зустріч мережі «Безстрашні міста» (Fearless Cities network) – «вечірка для так званого «нового муніципалітету» [39, с. 2]), яка зібрала близько 700 учасників і 100 громадян платформи зі 180 міст та 40 країн, що були орієнтовані на демократичне перетворення міст, протистояння нерівності, дефіциту демократії та соціальній несправедливості [6]. М. Томпсон стверджує, що сучасна демократична автономія муніципалітетів (від міських парафій до столичних округів і до міст-регіонів) над політичним та економічним життям стосовно до національної держави – відроджується і переосмислюється як «авангард, агент глобального управління»

[44]. Попри різноманітність нових муніципалістів об'єднують дві відмінні риси: 1) використання міського чи муніципального масштабу для досягнення стратегічних цілей; 2) ці стратегічні цілі відрізняються від «прагматичних» та «підприємницьких», оскільки сам рух визнається реактивною відповіддю на неоліберальний урбанізм жорсткої економії, на суперечливі, експансивні програми трансформації державно-капіталістичних соціальних відносин [44, с. 2]. М. Томпсон, як і К. Карсон, вважає, що «новий муніципалізм» будується на ідеології анархо-екосоціалістичного бачення американського радикального соціолога, лібертарного соціаліста Мюррея Букчіна (1921–2006) щодо «лібертаріанського муніципалізму» і проявляється, наприклад, в таких глобальних рухах як «Солідарність Джексона», орієнтованих на демократизацію суспільства та соціалізацію виробництва (створення економіки солідарності в Джексоні в штаті Міссісіпі на основі мережі кооперативів, які надають комунальні послуги, та демократично керованих підприємств, які належать робітникам) [6; 10; 21].

Цей висхідний «міжнародний муніципалізм», де домінують європейські та трансатлантичні муніципальні зв'язки, став формально організованим на початку 20-х рр. XIX ст., наприклад, на думку Р. Догліані саме в першій половині XX ст. відбулося становлення муніципалізму як ідеології транснаціоналізації співробітництва міст [23], хоча найперший досвід формування таких зв'язків в Європі пов'язують із IX ст. (836 р.), коли було встановлено союз німецького міста Падерборн і французького міста Ле-Ман як «парадипломатичний» [42]. Міжнародні зусилля розвитку координованої стратегії управління міськими та муніципальними мережами проявилися в 1913 р. на Міжнародній виставці в Генті і призвели до утворення Міжнародного союзу місцевих органів влади (The Union Internationale des Villes/International Union of Local Authorities, (UIV) [23; 27]. Міжнародний союз міст (Union Internationale des Villes, UIV) у 1928 р. став Міжнародним союзом місцевих органів влади, IULA). У 1957 р. представники міст-побратимів створили Всесвітню федерацію поріднених міст (Fédération mondiale des villes jumelées, FMVJ), а наприкінці 80-х рр. перейменували в Міжнародну федерацію об'єднаних міст (Fédération mondiale des cités unies, FMCU). У 1985 р. президент Регіональної ради Іль-де-Франс Мішель Жиро скликав установчий конгрес організації Метрополіс [38], в якому взяли участь 14 міст-засновників. У 2004 р. Міжнародним союзом місцевих органів влади (IULA), Міжнародна федерація об'єднаних міст (FMCU) та Метрополіс – домовились об'єднатись для створення єдиної організації UCLG, але в її складі утворюють окремі сектори. Наприклад, на сайті сектору Метрополіс зазначається: «це гло-

бальна мережа великих міст і столичних районів, яка нараховує 138 членів по всьому світу та працює як секція Всесвітньої організації об'єднаних міст і місцевих органів влади (UCLG). Метрополіс служить місцем для набуття досвіду світовими політичними лідерами, політиками та практиками, аналізу кращої практики та ...покращення ефективності мегаполісів у вирішенні викликів, властивих міській реальності, зосередивши зусилля на проведенні міської дипломатії» [38]. В Плані дій на 2021–2023 рр. Метрополіса вказується, що за даними ООН, 55% населення світу живе в містах, і очікується, що ця частка зросте до 68% до 2050 року... тому важливим є визначення програм розвитку в межах трьох основних напрямів: 1) посилення глобального лідерства в дипломатії та адвокації у великих містах; 2) створення адаптаційних можливостей для міського управління; 3) розвиток культури підзвітності та сталого внутрішнього управління [37, с. 25].

Сьогодні міжнародний муніципалізм розвивається через поширення міжміських мереж (inter-urban networks) і міжнародних асоціацій, таких як Глобальна конференція URBAN FUTURE [47], європейський портал для міст і громадян TheMayor.EU [43], інноваційний аналітичний центр в Брюсселі з питань розвитку міської політики Friends of Europe [29], європейська програма обміну та навчання, яка сприяє сталому розвитку міст URBACT (об'єднує 83 мережі міст, 678 міст-партнерів в ЄС) [46], онлайн-платформа, присвячена сприянню сталому розвитку міст – USE (Urban Sustainability Exchange)[48], провідна платформа новин про міську мобільність та інновації, яка охоплює міжнародну аудиторію керівників міст – Cities Today [13], мережа «Євроміста» (Eurocities) – це мережа, що існує з 1986 р. з понад 200 міст у 38 країнах, що представляють 130 мільйонів людей, «які працюють разом, щоб забезпечити хорошу якість життя для всіх» [25] та Всесвітня організація «Об'єднані міста та органи самоврядування» «United Cities and Local Governments» (UCLG) – «глобальна мережа міст і місцевих, регіональних і столичних органів влади та їх асоціацій, що прагне представляти, захищати і посилювати голос місцевих і регіональних органів влади, що діє з 1913 р. з початку формування Міжнародного союзу міст (UIV) на Всесвітній виставці в Генті (Бельгія) і до сьогодні як представлена 7 регіональними відділеннями: в Африці (UCLG Africa), в Азії та Тихого океану (UCLG-ASPAC), в Євразії (UCLG-Eurasia), в Латинській Америці (Латиноамериканська координація місцевих органів влади за єдність у різноманітності, CORDIAL), в регіоні Близького Сходу та Західної Азії (UCLG -MEWA) та в Північній Америці (UCLG NORAM), в Європі – Радою Європейських муніципалітетів та регіонів (CEMR), а також секцією великих міст (Метрополісів, Metropolis), і сек-

цією регіональних органів влади (Форум регіонів або UCLG Regions)» [45; 49, с. 22]. Всі ці структури є партнерами і розвивають міжорганізаційне співробітництво. Наприклад, Eurocities і Cities Today мають угоду про медіа-партнерство з квітня 2013 року. Видання Cities Today надає аналіз, тематичні дослідження та описує транспорт, енергетику, будівництво, громадську безпеку, інфраструктуру, планування, фінанси та використання інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку міст та їх управління. У 2021 р. європейський портал для міст і громадян TheMayor.EU отримав «Премію європейського громадянина» Європейського парламенту з підвищення прозорості в сфері діяльності органів місцевої влади для покращення поінформованості платників податків про передовий досвід на місцевому, регіональному рівнях і рівні ЄС, поширення цінностей транскордонного співробітництва та відповідного управління на місцевому рівні.

Портал TheMayor.EU містить, зокрема, інформацію про «місто, що зростає», «розумне місто», «зелене місто», «соціальне місто», «Новий європейський Баугауз» - інформацію про співпрацю міст ЄС в межах проєкту Комісії ЄС «Лабораторія нового європейського Баугаузу» (New European Bauhaus Lab (NEB)), а також інформацію «Mayor of Europe™» - інформацію про реалізацію ініціативи Асоціації Euro Advance через www.TheMayor.EU та Brand PR, де щомісяця видання висвітлюють роботу чергового мера ЄС, який демонстрував зразкову роботу, самовідданість та інноваційні підходи в таких галузях, як «Розумне місто», «Стійкий розвиток», «Інновації», «Цифровізація» та інших. Видання містить інформацію щодо міських інновацій. Наприклад, «бельгійське місто Брюгге в 2022 р. перетворило 90 вулиць міста в зони, де автомобілі повинні поступитися місцем велосипедистам», «Встановлення енергоощадного освітлення в місті Плевен (Болгарія) знизило щомісячне споживання енергії на 40%», «розумні термостати допомагають Гамбургу скоротити споживання тепла на 30%», «домогосподарства, що виробляють електроенергію, можуть забезпечити 10% від загального споживання в Латвії», «передові послуги повітряної мобільності завдяки Advanced Air Mobility (AAM), яка розвиває міську екосистему повітряної мобільності з використанням електричного літака з вертикальним зльотом і посадкою (eVTOL) – стануть реальністю в італійській столиці до 2024 року, де створюють перший вертипорт» та ін.

Наприклад, у вересні 2019 р. Європейська Комісія аносувала запуск хвилі нових ініціатив на підтримку руху на шляху до більш стабільної та інклюзивної Європи – «Новий Баугауз». Назва «Баугауз» заснована на грі слів: в цьому словосполученні перша частина (Bau від нім. – будівництво, будівництво,) розуміється в діяльнісно-філософ-

ському аспекті, а друга (Haus як будинок, будівля) як об'єкт застосування творчих сил. З 1919 по 1933 рр. таку назву мав відомий навчальний заклад – архітектурна та художньо-промислова школа в Німеччині, що виникла як експериментальна школа-майстерня з новою системою підготовки майстра на основі «Маніфесту Баугауза» (1919) написаного Вальтером Гропіусом, в якому були заявлені ідеї нового мистецтва, що остаточно порвав з академізмом. Школа позначила основні засади архітектури ХХ ст. і справила важливий вплив на формування різних концепцій мистецтва ХХ ст. такі як модернізм, мінімалізм, функціоналізм. Анонсуючи рух «New European Bauhaus» Єврокомісія виділила 85 мільйонів євро на фінансування проєктів в рамках програми Horizon Europe (або дослідження та інновації), програми LIFE (екологічні та кліматичні дії) і Європейського фонду регіонального розвитку [3]. Нова європейська лабораторія Баугауза заснована як аналітичний центр для створення та тестування нових інструментів, рішень і політичних рекомендацій для розвитку міст як центрів співпраці. Єврокомісія просуває підхід Нового Баугаузу на регіональному рівні та пропонує державам-членам включити вагність цього руху в свої стратегії відновлення після Covid, так само як і просування нового бачення європейських інститутів, концептуалізації загальної європейської культури, архітектури та дизайну, в тому числі «зеленого курсу» та «низьковуглецевих рішень» на основі трьох основних принципів «нового європейського Баугауза»: *інклюзивність* («доступні простори, де можливим є діалог між різними культурами, дисциплінами, статями та віком, що може збагатити суспільство. Це також означає більш інклюзивну економіку, де багатство розподілене, а приміщення доступні за ціною»), *стійкий розвиток* («рішення, які пов'язують наше штучне середовище та екосистеми планети. Це означає створення регенеративних підходів, натхненних природними циклами, які поповнюють ресурси та захищають біорізноманіття»), *естетика* («збагачення життя через культуру та використання різноманітності як можливості вчитися один в одного. Це також означає, що рушійним принципом всіх проєктів є розподіл стилю і функціональності») [3].

У період 2014–2020 рр. міське вимірювання було розміщене в самому центрі «політики згуртування» ЄС: понад 115 млрд євро з ресурсів Європейського фонду регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF) було інвестовано в міські райони, 17 млрд євро з ERDF були виділені на стратегії стійкого розвитку міст. Понад 900 міст отримали можливість реалізувати ці комплексні стратегії стійкого розвитку [24]. Політика згуртування в ЄС у 2021–2027 рр. передбачає подальше інвестування місцевих реформ за п'ятьма політичними цілями (1) більш розумної, (2)

більш екологічної, (3) пов'язаної та (4) соціальної Європи, а також нової наскрізної мети (5) зробити Європу ближчою до громадян шляхом інтеграції на місцевому рівні як стратегії територіального розвитку у всьому ЄС.

Відтак, діалог міст на основі двосторонніх угод, як і на основі входження та участі в програмах співпраці міжнародних організацій, ЄС щодо «згуртування» формується як співпраця, обмін досвідом, технологіями якісного управління. Політична деволуція від національних держав до муніципалітетів розгортається в усьому світі як революція деволуції. І водночас муніципальні органи влади під демократичним тиском і на основі неоліберальної логіки експериментують з новими формами спільного виробництва, переходячи від регуляторних ролей до таких, що стимулюють. Міста як «партнери» держави в «новому муніципалізмі», на думку М. Томпсона, ре-політизують транснаціональні відносини, розвивають постполітичну мобільність, автономізм та солідарність, що призводить до переосмислення державних та економічних відносин [44].

В 2002 р. Р. Флорида в праці «Повстання креативного класу» розглядаючи муніципальні органи влади як такі, що відстають, що потребують переопозиціонування в постфордистській економіці, акцентував, що залучення містами талановитих і творчих людей для сучасного бізнесу є тим самим, що доступ до вугілля та залізної руди для виробництва сталі. Ті міста, в яких компанії вирішать розміститися визначають нову конфігурацію конкуренції [28]. Дж. Лаурерман, розглядаючи підприємницькі тактики міст в контексті муніципальної державної політики (municipal statecraft) вказує, що через рецесію та жорстку економію муніципальна політика дедалі частіше впроваджує підприємницькі практики до багатьох планів управління ..., оцінює свої портфелі як спекулятивними, так і експериментальними способами, і кидає виклик висхідним наративам про міжміську конкуренцію через міжміську дипломатію [34].

Історичну лінзу щодо аналізу «тихої революції деволуції» представив ще в 1983 р. Джим Булпітт в праці «Території та влади в Сполученому Королівстві» [1, с. 853; 8]. Для Булпітта національна територіальна політика характеризувалася відносинами між «центром» та «периферією». Центр визначався як «політико-адміністративне утворення з вищих міністрів і вищих державних службовців», а «периферія, зазвичай, з погляду центру, була всіма іншими місцями [8, с. 3]. При цьому він провів різницю між «високою політикою» і «низькою політикою», де перша пов'язана з питаннями, які вважаються прерогативою центру, і можуть включати, наприклад, макроекономічну політику та повноваження щодо збору податків, а друга – охоплює ті залишкові питання, які залишають на

відкуп периферійним інтересам. Булпітт стверджував, що операційний код центру визначається насамперед його прагненням до автономії щодо високої політики та надання контролю периферії над низькою політикою. Він описав поділ влади між центром/периферією та високою/низькою політикою як «подвійну політію» (Dual Polity) [8, с. 3].

Ця теза надалі отримала розвиток як «багаторівневе управління» та «поліцентричне управління», «багаторівневе врядування» та «поліцентричне управління». Концепція Дж. Булпітта отримала значення для сучасності, оскільки пропонує історично обґрунтовану основу для аналізу проблем та змін у відносинах між центром та периферією. Булпітт припустив, що центр, що прагне панування, шукатиме 1) гегемоністську юніоністську культуру; 2) конституцію, що перешкоджатиме артикуляції інтересів периферії; 3) бюрократію з сильним територіальним проникненням; 4) масову партійну систему, контрольовану центральними політиками; 5) економічні ресурси, необхідні для до периферійної політики.

Щодо реалізації та підтримки територіального кодексу, національний центральний уряд, на думку Дж. Булпітта, міг би прийняти 1) *стратегію невтручання* (передбачає байдужість до контролю за економічною та соціальною відповідальністю); 2) *стратегію просування* «на поруки» (потребує централізованого втручання, але може бути дорогою); 3) *стратегію незалежного регулювання* (передбачає управління з відривом і може мати договірні характеристики). Центр може застосовувати різні стратегії на різних периферіях, і перелічені наміри можуть бути спрямовані на отримання різних результатів [8, с. 63].

Визначаючи типологію моделей центр-периферійних відносин, Дж. Булпітт вказує, що 1) *модель центральної автономії* спрямована на створення структури територіальної політики, в якій центр готовий надати значну «оперативну автономію» периферійним урядам та політичним організаціям, якщо вони не заперечують його автономію у питаннях «високої політики» [8, с. 65]. Це передбачає, наприклад, здатність від імені «суду» ізолювати центр від периферійного проникнення у важливі питання; 2) *модель столичних переговорів* передбачає більше «втручання у справи центру, але часто у формі співробітництва і, як правило, тільки з питань, що становлять інтерес для периферії» [7, с. 568]; 3) *модель центральної влади* описує ситуацію, коли може існувати деяка периферійна підтримка мандату центру, але існує постійна потреба в центральному твердженні на периферії; 4) *модель примусової влади* передбачає систематичне центральне втручання та використання загроз. Ця модель є ресурсомісткою, нестабільною та не є демократичною. На думку Булпітта, характер конкретних відносин

чи моделі зумовлений прагматичною політикою, необхідністю встановити ефективні та пропорційні відносини. Так, в прогнозованій Булпіттом довгостроковій перспективі територіальної політики Сполученого Королівства, він визначив «*модель центральної автономії*» як модель відносин між центром та периферією, що домінує протягом як мінімум трьох століть. Британське територіальне управління – це історія спадкоємності, а не змін, заснованих на визнанні «подвійності політії», оскільки національний уряд волів концентруватися на «високій політиці».

Дослідники – А. Конвері [20], Дж. Бредбері [7], С. Айрес, М. Фліндерс та М. Сендфорд [1], які застосували концепцію Булпітта для аналізу відносин центру Сполученого королівства та периферії – Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії доводять, що модель центральної автономії залишається домінуючою і зараз. На думку С. Айрес, М. Фліндерса та М. Сендфорда, рішення щодо управління були «послідовно нав'язані центром, який керувався економічною логікою та технократичними поглядами на управління...і якщо деволуція в Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії означала розрив із практикою накопичення влади мажоритаризму центрального уряду Великої Британії, то ця практика (мажоритаризму центру) залишалася в силі стосовно Англії» [1, с. 854]. Лише в 2010 р. місцеві райони отримали право формування надмісцевих органів управління та партнерських відносин, але це не супроводжувалося деволуцією – передачею додаткових повноважень. Під час передування на посаді канцлера скарбниці Дж. Осборна (з 2010 до 2016 рр.) нова політика розглядала передачу функцій поза конституційними контекстами як засіб узгодження центр-периферійної політики. Основну увагу приділяли міським угодам, що підписували між урядом та місцевими представниками функціональних економічних зон (FEAs), у поєднанні з фінансуванням на основі конкурсних заявок конкретних проєктів розвитку та відновлення. У відповідь на зростання підтримки зацікавлених осіб та аналітичних центрів (наприклад, Комісії з розвитку місця 2014 р.) міські угоди поступилися місцем угодам з «передачі повноважень». Першу таку угоду (Велика Манчестерська Угода) було підписано в листопаді 2014 року. Надалі такими угодами були сформовані великі «міста-регіони»: Великий Манчестер (2014–2016 рр.); Район міста Шеффілд (2015–2018 рр.); Західний Йоркшир (2015); Вест-Мідлендс (2015 р.); Міський регіон Ліверпуль (2015–2016 рр.) та ін. Водночас ряд угод було зірвано після узгодження (в містах Норфолк, Великий Лінкольншир та ін.). Але «центральні переваги мали вирішальне значення у визначенні структур, через які мали здійснюватися повноваження, делеговані на місцях. Це було пов'язано з непрозорими та значною мірою секретними переговорами

про угоду, що стало предметом серйозної критики. Учасники, можливо, також сприйняли це як ціну, яку варто заплатити за отримання нових повноважень, але в ряді місць це загальмувало процес. Дослідження також показали, що масштаби передачі повноважень на практиці були жорстко обмежені пріоритетами уряду. Тому прогноз про те, що угоди щодо передачі повноважень забезпечують успішну формулу передачі влади в Англії, опинився спірним» [1, с. 855].

Втім, за даними Інституту досліджень публічної політики (Institute for Public Policy Research, IPPR) Великої Британії «Нова мережа місцевого самоврядування» (The New Local Government Network) пропонує розвивати рух створення міст-регіонів, які інтегруватимуть системи врядування для єдиного управління ресурсами для впровадження інновацій і на основі деволуції.

Деволуційні процеси з 60-х рр. ХХ ст. розгорталися в усіх країнах Європи й були відповіддю не лише на економічні питання розвитку, але і на питання, пов'язані з ідентичністю, демократією, створенням сильних субнаціональних інститутів з демократичними виборами та посиленням політичних обов'язків на місцях. Результатом цих процесів стало формування великих міст-регіонів, агломерацій, метрополій. Лише в центрі ЄС метрополії Лондона, Парижа, Мілана, Мюнхена та Гамбургу налічують 40% населення ЄС і становлять 50% ВВП ЄС.

У Франції з 2010 р. муніципалітети, департаменти та міста можуть об'єднуватись у Метрополіс (Metropole). На початок 2014 р. в цій країні існувало 12 тис. комун, які утворили 2700 міжкомунальних структур. Так, були утворені мегаполіси «Ніцца» (діє з 2011 р., об'єднує 49 муніципалітетів, які утворили єдину Раду з 130 представників муніципалітетів, а також раду мерів) та ще 10 мегаполісів, що керувалися загальним правом (Тулуза, Лілль, Бордо, Нант, Страсбург, Ренн, Руан, Гренобль, Монпельє, Брест) та три з особливими правилами (метрополії Великий Париж, Екс-Марсель-Прованс, Ліон). Наприклад, Страсбург, де розміщується Європарламент та Рада Європи, входить до складу Страсбурзької агломерації, яка складається з 25 комун та має міжмуніципальну раду. Міжмуніципальне об'єднання Кальмару в Ельзасі, поєднує 20 комун, загальний бюджет яких – 200 млн євро.

В Польщі об'єднання міст Верхньої Сілезії та західної Малопольщі, що діє з 2018 р., утворює Верхньосілезько-Заглембовську метрополію з населенням 3,4 млн осіб. Метрополітичний союз – це правова форма об'єднання гмін з метою соціально-економічного розвитку та збереження конкурентноздатності завдяки єдиному управлінню всією інфраструктурою. Метрополія включає 41 місто – Катовіце, Сосновець, Глівіце, Хожув, Битом, Забже, Явожно, Мисловице та ін.,

та отримує фінансування з державного бюджету, від міжнародних партнерів, наприклад від Міжнародної організації з міграції в питаннях розміщення мігрантів. Іншим прикладом метрополії в Польщі є Трьохграддя (TRICITY, Tri-City), що складається з трьох прибережних міст (Гданськ, Гдиня і Сопот) у Померанії на узбережжі Гданської затоки Балтійського моря та інших міст та селищ в їх околицях. У 2021 р. у Трьохградді разом з його агломерацією проживало близько 1,5 млн осіб. Декларація про стратегічне співробітництво, Хартія Трьохграддя, була підписана мерами 3-х міст 2007 р., але єдиним об'єднаним органом управління в Трьохградді є міжмуніципальне Об'єднання громадського транспорту Гданської затоки.

Метрополії беруть певні обов'язки від держави, інших субнаціональних органів чи квазідержавних органів, відповідальність за певну політику та відповідальність за збирання податків.

Іноді, союзи муніципалітетів утворюють транснаціональні єврорайони. Наприклад, «Єврорайон Страсбург – Ортінау» (61 французька громада Страсбурга, Асоціація муніципалітетів кантона Эрштайн, 51 німецька громада Ортенау); «Лілль – Кортрейк – Турне» (152 муніципалітета Франції та Бельгії), «Баскській Єврорайон» (муніципалітети та райони Франції та Іспанії, частина єврорегіону «Аквітанія Еускаді», 2000). Структурні можливості єврорайонів демонструє «Тринаціональний єврорайон Базеля», який утворюють: 1) з швейцарської сторони: кантони Базель – Штадт та Базель-Ланд, Асоціація планування «Fricktal Regio» в кантоні Ааргау, а також райони Тірштайн, Дорнек та Форум Шварцбубенланд в кантоні Золотурн; 2) з німецької сторони: міста та громади в окрузі Лёррах та міста Вер та Бад – Зекінген в районі Вальдсхут – Тінген; 3) з французької сторони: муніципалітети, розташовані по периметру агломерації Сент-Луї департаменту Верхній Рейн. Такі єврорайони можуть бути встановлені: 1) угодою про спільні проекти; 2) місцевою асоціацією з транскордонного або прикордонного співробітництва, яка може розробляти плани транскордонного співробітництва між містами або комунами; 3) структурами, що дозволяють передачу влади та обираються усіма громадянами району. Це має конституційні наслідки для країн, які мають брати це до уваги при складанні угод.

Практики офіційних і довгострокових відносин між поселеннями, різними групами та з різними цілями, які зазвичай розташовані в різних національних державах визначає факт утвореного союзу міст. Іноді такі союзи підтримують різні форми співробітництва підписанням угод про особливі «побратимські відносини». Очевидно що такі відносини мають підкреслено поглиблений, певною мірою виведений за межі лише економічних форм взаємодії, характер. В 1991 р. американський жур-

нал «Аннали Асоціації американських географів» опублікували статтю У. Зелінські «Побратимство світу: міста-побратими в географічній та історичній перспективі», в якій автор вказував, що «за останні сорок років понад 11 тис. міст-побратимів оформили свої муніципальні відносини принаймні в 159 країнах», та зазначав, що побратимство міст – це встановлення та практика різними групами відносно формальних і довготривалих відносин між поселеннями, які зазвичай розташовані в різних національних державах, яке було винайдено як організоване явище в Західній Європі після Другої світової війни, звідки воно поширилося до США та інших «розвинених країн» під час холодної війни, а також до колишніх країн «Східного блоку» та «Третього світу» протягом 1980-х рр. [50]. Він також зазначив, що міста-побратими, як правило, формують стійкі історичні зв'язки між населеними пунктами для розв'язання спільних проблем економічного, культурного, рекреаційного чи ідеологічного характеру. Але під заголовком «незавершені справи» він поставив два дослідницьких питання: 1) міста-побратими зміцнюють чи підривають авторитет національної держави? 2) чи допомогло побратимство створити транснаціональну спільність думок і поведінки? [50, с. 1–2].

Н. Кларк, який з 2010-х рр. досліджує новий локалізм та процес «твіннінгу» (встановлення побратимських відносин) розвиває оригінальну концептуалізацію міст-побратимів, стверджуючи, що це не стільки історичний рух, скільки модель взаємодії, модель устрою, інструмент вирішення інфраструктурних та соціальних проблем [15; 16; 17; 18].

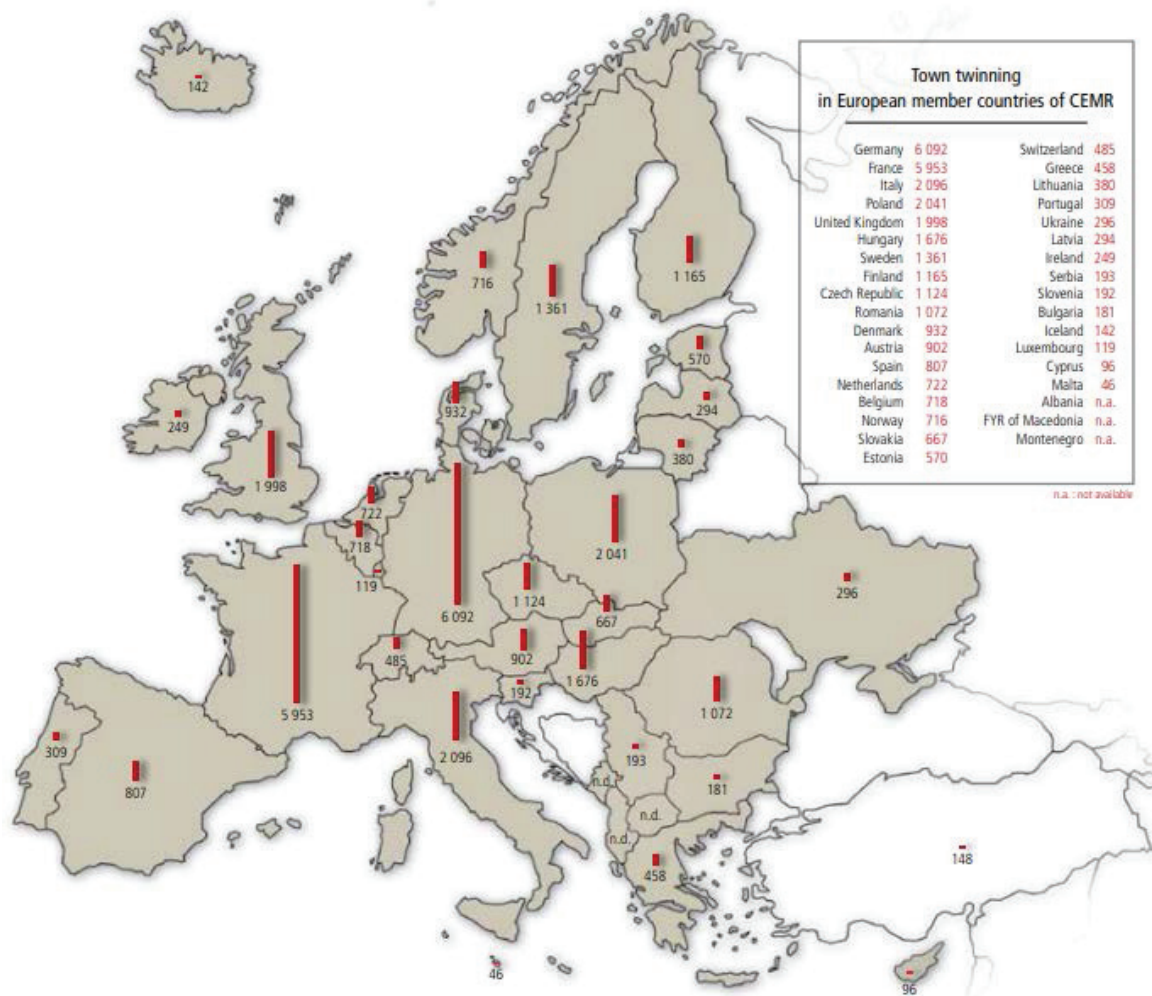
Наприклад, утворена в 1956 р. за ініціативою президента Д. Ейзенхауера «Міжнародна мережа міст-побратимів» (Sister Cities International) є неприбутковою мережею громадської дипломатії, яка створює та зміцнює партнерські відносини між громадами США та інших країн. В межах цієї мережі понад 2000 міст, штатів та округів співпрацюють із понад 140 країнами світу. Міжнародна мережа міст-побратимів – це мережева організація, яка зв'язує юрисдикції в США з громадами по всьому світу: визнає, реєструє, координує зв'язки між містами-побратимами, округами, муніципалітетами, областями, префектурами, провінціями, регіонами, штатами, містами та селищами. У 1967 р. організація стала некомерційним фондом у зв'язку з неймовірним зростанням популярності. 37 міст України мають відносини побратимства з містами в США. Наприклад, місто Ужгород підтримує такі відносини із містом Корвалліс в штаті Орегон. В червні 2022 р. співголова Ради Асоціації міст-побратимів Корвалліс-Ужгород Піт Бобер прибув до Ужгорода, щоб провести переговори з керівництвом міста та області та обговорити нові шляхи співпраці міст, які співпрацюють вже 30 років.

В Європі практика «побратимських» відносин була активована після Другої світової війни на тлі розвитку єдиного європейського ринку та розвитку транснаціональних форм співпраці [16]. Міхаель Хойпл – президент Ради європейських муніципалітетів та регіонів (CEMR) зазначає, що метою перших побратимських зв'язків після Другої світової війни було об'єднання народів Франції та Німеччини, і перша хвиля побратимських зв'язків, підписана в 1950-х рр., переважно включала ці дві країни. Коли Франція та Німеччина підписали Договір про дружбу 1963 р., можна було нарахувати вже 120 франко-німецьких побратимських угод. Пізніше «побратимство» диверсифікувалося і поступово охопило всі європейські країни. Також він акцентує, що «побратимство лежить в основі засновницьких цілей та діяльності CEMR, яка з моменту свого створення в 1951 р. сприяла розвитку зв'язків обміну та співпраці між містами та громадами як рушійної сили зростання і розвитку Європейського Союзу» [11]. У 1991 р. CEMR підрахувала понад 8500 побратимських угод, які об'єднували міста з 14 країн (на той час 12 держав-членів, а також Австрія і Швейцарія). Через 15 років кількість побратимів значно зросла. Дослідження CEMR, проведене в 2006 р. у 35 країнах виявили, що в Європі існує понад 17 тис. побратимів, у кожному з яких беруть участь щонайменше два місцеві органи влади (див. Карта 1).

Рада європейських муніципалітетів і регіонів (CEMR) створила спеціальний вебсайт «twinning.org», який має подвійну мету: надати вам повну інформацію про Twinning (процес побратимства міст та муніципалітетів) і допомогти вам знайти партнера Twinning [12].

Відтак, глобальні економічні перетворення та підтримувана міжнародними та регіональними організаціями стратегія глобального розвитку політики та управління на «основі місця» впливають на активність форм міжміського співробітництва, утворення мереж мегаполісів та транснаціональних мереж, поглиблює муніципальний інтернаціоналізм та дипломатію на основі міст в умовах глобальної «революції деволоції». Міста, як центри постіндустріального технологічного розвитку, центри інновацій активно використовують місцевий масштаб для досягнення глобальних стратегічних цілей, маючи інструмент – повноваження, отримані внаслідок реформ деволоції, фінансові та технологічні можливості, отримані внаслідок форм міжнародного співробітництва як уздовж кордонів національних держав, так і понад кордонами національних держав в системах мережевого характеру, підтриманих традиціями та новаціями «твіннінгу» та парадипломатії. Очевидно, що політика нового муніципалізму – це основа глобальної трансформації в усьому комплексі галузевих відносин.

Міста-побратими в європейських країнах-членах Ради європейських муніципалітетів та регіонів (Council of European Municipalities and Regions, CEMR)

Джерело: [11, с. 4]

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ayres S., Flinders M., Sandford M. Territory, power and statecraft: Understanding English devolution. *Regional Studies*. 2018. Vol. 52, Is. 6. P. 853–864.
2. Baird K., Bookchin D., Colau A. *Fearless Cities: A Guide to the Global Municipalist Movement*. Complier: Barcelona en Comu. London: New Internationalist, 2019. 256 p.
3. Balgaranov D. EU Commission welcomes the Friends of New European Bauhaus to a collaborative lab. April 4, 2022. URL: <https://www.themayor.eu/en/view/eu-commission-welcomes-the-friends-of-new-european-bauhaus-to-a-collaborative-lab-10241> (дата звернення 26.09.2022).
4. Bongers P., McCallum D. Partnership for Local Capacity Development: Building on the Experiences of City-to-City Cooperation. HS(02)/P273. World Association of Cities and Local Authorities Coordination (WACLAC) and UN-HABITAT. New York. Nairobi: UN-HABITAT: WACLAC, 2003. 56p. URL: [- digitallibrary.un.org/record/504954 \(дата звернення 26.09.2022\)
 5. Bontenbal M., Van Lindert P. Transnational city-to-city cooperation: Issues arising from theory and practice. *Habitat International*. 2009. Vol. 33, P. 131–133.
 6. Bookchin M. *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. Palo Alto, California, Cheshire Books. 392 p. URL: \[https://files.libcom.org/files/Murray_Bookchin_The_Ecology_of_Freedom_1982.pdf\]\(https://files.libcom.org/files/Murray_Bookchin_The_Ecology_of_Freedom_1982.pdf\) \(дата звернення 27.09.2022\)
 7. Bradbury J. Territory and power revisited: Theorising territorial politics in the United Kingdom after devolution. *Political Studies*. 2006. Vol. 54, Is. 3. P. 559–582. doi: 10.1111/j.1467-9248.2006.00615.x
 8. Bulpitt J. *Territory and Power in the United Kingdom*. Manchester: Manchester University Press. 1983. 246 p.
 9. Campbell E. The ideals and origins of the Franco-German sister cities movement, 1945-1970. *History of European Ideas*. 1987. Vol. 8, Is. 1. P. 77–95.](https://

</div>
<div data-bbox=)

10. Carson K. Libertarian municipalism: Networked cities as resilient platforms for post-capitalist transition. *Center for a Stateless Society*. 2017. URL: <https://c4ss.org/content/50407> (дата звернення 26.09.2022)
11. CCRE. CEMR. Twinning for tomorrow's world : Practical handbook. 2007. 34 p. URL: https://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/twinning_for_tomorrows_world_en.pdf (дата звернення 26.09.2022)
12. CCRE. CEMR. Twinning. Org. URL: <http://www.twinning.org/en/page/enter-our-universe-of-twinning#.Y1LfPnZBxPY>(дата звернення 26.09.2022)
13. Cities Today. URL: <http://www.cities-today.com> (дата звернення 26.09.2022)
14. City-to-City Cooperation: Issues Arising from Experience. HS(02)/C5812001. UN Centre for Human Settlements (Habitat) United Towns Organization World Association of Cities and Local Authorities Coordination. Nairobi : UNCHS, 25 May 2001. 46 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/501789> (дата звернення 26.09.2022)
15. Clarke N. Globalising care? Town twinning in Britain since 1945. *Geoforum*. 2011. Vol. 42. P. 115–125. URL: https://eprints.soton.ac.uk/169119/1/Globalising_care_FAVPPR.pdf (дата звернення 26.09.2022)
16. Clarke N. *Town Twinning in Britain Since 1945*. Summary of Findings (School of Geography, University of Southampton, 2009. URL: <http://www.soton.ac.uk/geography/research/ecs/twinning/index.html> (дата звернення 28.09.2022)
17. Clark N. Town twinning in Cold-War Britain: (Dis)continuities in twentieth-century municipal internationalism. *Contemporary British History*. 2010. Vol. 24, Is.2. P. 173–191.
18. Clarke N. In what sense 'spaces of neoliberalism'? The new localism, the new politics of scale, and town twinning. *Political Geography*. 2010. Vol. 28. P. 496–507.
19. Cochrane A. *Whatever happened to local government?* Open University Press, Buckingham. 1993. 153 p.
20. Convery A. Devolution and the limits of Tory statecraft: The Conservative Party in coalition and Scotland and Wales. *Parliamentary Affairs*. 2014. Vol. 67, Is. 1. P. 25–44. doi: 10.1093/pa/gst020
21. Cooperation Jackson. URL: <https://cooperationjackson.org/> (дата звернення 26.09.2022)
22. Cremer R., de Bruin A., Dupuis A. International sister cities: Bridging the global-local divide. *American Journal of Economics and Sociology*. 2001. Vol. 60, Is. 1. P. 377–401.
23. Dogliani P. European Municipalism in the First Half of the Twentieth Century: The Socialist Network. *Contemporary European History*. 2002. Vol. 11, Is. 4. P. 573–596.
24. EC. Sustainable urban development. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/EN/policy/themes/urban-development/ (дата звернення 26.09.2022)
25. Eurocities. URL: <https://eurocities.eu/about-us/> (дата звернення 26.09.2022)
26. Ewen S., Hebbert M. European cities in a networked world during the long twentieth-century. *Environment and Planning: Government and Policy*. 2007. Vol. 25. P. 327–340.
27. Ewen Sh., Couperus S. Whose 'urban internationale'? Intermunicipalism in Europe, c. 1924–1936: The Value of a Decentred, Interpretive Approach to Transnational Urban History / *Beyond Borders: Comparative and Transnational Approaches to Urban History*. Routledge, 2015. P. 149–172. URL: <https://eprints.leedsbeckett.ac.uk/id/eprint/1801/1/WhoseUrbanInternationaleAM-EWEN.pdf> (дата звернення 26.09.2022)
28. Florida R. *The Rise of the Creative Class*. L.: Basic Books, 2014. 512 p.
29. Friends of Europe. URL: <https://www.friendsofeurope.org/> (дата звернення 26.09.2022)
30. Hall T., Hubbard P. *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime, and Representation*. Chichester, England ; New York : Wiley, 1998. 370 p.
31. Hobbs H. *City Hall Goes Abroad: The Foreign Policy of Local Politics*. London: Sage, 1994. 136 p.
32. Kincaid J. Rain clouds over municipal diplomacy: Dimensions and possible sources of negative public opinion. / Fry E., Radebaugh, L., Soldatos, P. (Eds.) *The New International Cities Era: The Global Activities of North American Municipal Governments*. Brigham University, Provo, UT, 1989. P. 223–250.
33. Kirby A., Marston S., Seasholes K. World cities and global communities: The municipal foreign policy movement and new roles for cities / Knox P., Taylor P. (Eds.) *World Cities in a World-System*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995. P. 267–279.
34. Lauermaann J. Municipal statecraft: Revisiting the geographies of the entrepreneurial city. *Progress in Human Geography*. 2018. Vol. 42, Is. 2. P. 205–224.
35. Lofland J. Consensus movements: City twinning and derailed dissent in the American eighties. *Research in Social Movements, Conflict and Change*. 1989. Vol. 11. P. 163–196.
36. Massey D. *World City*. Cambridge: Polity, 2007. 272 p.
37. Metropolis Strategic Action Plan 2021–2023. Active listening to transform our metropolitan spaces. 46 p. URL: https://www.metropolis.org/sites/default/files/resources/Strategic-Action-Plan_2021-2023.pdf (дата звернення 26.09.2022)
38. Metropolis. Annual Report, 2021. URL: https://www.metropolis.org/sites/default/files/resources/AnnualReport_2021_EN_v5.pdf (дата звернення 26.09.2022)
39. Russell B. Beyond the local trap: New municipalism and the rise of the Fearless Cities. *Antipode*. 2019. Vol. 51, Is. 3. P. 989–1010.
40. Shuman M. Dateline main street: Local foreign policies. *Foreign Policy*. 1986-1987. Vol. 65. P. 154–174.
41. Shuman M. Dateline main street: Courts versus local foreign policies. *Foreign Policy*. 1992. Vol. 86. P. 158–159.
42. The City of Inverness Town Twinning Committee. Joint Report by Inverness City Manager and Chairman, The City of Inverness Town Twinning Committee. Report No 99/08. Inverness City Committee. 8 December 2008. URL: <http://www.highland.gov.uk/NR/rdoonlyres/1C07A195-EF04-454D-81B8-ADAEE15058FC/0/ICC9908.pdf> (дата звернення 28.09.2022)

43. TheMayor.EU. URL: <https://www.themayor.eu/en> (дата звернення 26.09.2022)

44. Thompson M. What's so new about New Municipalism? *Progress in Human Geography*. March 9, 2020. URL: <https://livrepository.liverpool.ac.uk/3093982/1/0309132520909480.pdf> (дата звернення 26.09.2022)

45. United Cities and Local Governments, UCLG. URL: <https://www.uclg.org/en/organisation/about> (дата звернення 26.09.2022)

46. URBACT cities. Driving Change for better cities. URL: <https://urbact.eu/urbact-glance> (дата звернення 26.09.2022)

47. URBAN FUTURE. URL: <https://urban-future.org/> (дата звернення 26.09.2022)

48. USE (Urban Sustainability Exchange). URL: <https://use.metropolis.org/> (дата звернення 26.09.2022)

49. Welcome to the Centenary Movement of Local and Regional Governments #UCLGmeetsBasic Guide for active participation in UCLG's governing bodies. 32 p. URL: https://www.uclg.org/sites/default/files/eng-guia_statutory-web-ok.pdf (дата звернення 26.09.2022)

50. Zelinsky W. The twinning of the world: Sister cities in geographic and historical perspective. *Annals of the Association of American Geographers*. 1991. Vol. 81, Is.1. P. 1–31.

REFERENCES:

1. Ayres, S., Flinders, M., Sandford, M. (2018) Territory, power and statecraft: Understanding English devolution. *Regional Studies*, 2018, vol. 52, is. 6, pp. 853–864.

2. Baird, K., Bookchin, D., and A. Colau (2019) *Fearless Cities: A Guide to the Global Municipalist Movement*. Complier: Barcelona en Comu. London: New Internationalist.

3. Balgaranov, D. EU Commission welcomes the Friends of New European Bauhaus to a collaborative lab. April 4, 2022. Retrieved from: <https://www.themayor.eu/en/a/view/eu-commission-welcomes-the-friends-of-new-european-bauhaus-to-a-collaborative-lab-10241>

4. Bongers, P., McCallum, D. (2003) Partnership for Local Capacity Development: Building on the Experiences of City-to-City Cooperation. HS(02)/P273. World Association of Cities and Local Authorities Coordination (WACLAC) and UN-HABITAT. New York. Nairobi : UN-HABITAT : WACLAC. Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/504954>

5. Bontenbal, M., Van Lindert, P. (2009) Transnational city-to-city cooperation: Issues arising from theory and practice. *Habitat International*, vol. 33, pp. 131–133.

6. Bookchin, M. (2018) *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. Palo Alto, California, Cheshire Books. Retrieved from: https://files.libcom.org/files/Murray_Bookchin_The_Ecology_of_Freedom_1982.pdf

7. Bradbury, J. (2006) Territory and power revisited: Theorising territorial politics in the United Kingdom after devolution. *Political Studies*, vol. 54, is. 3, pp. 559–582.

8. Bulpitt, J. (1983) *Territory and Power in the United Kingdom*. Manchester: Manchester University Press.

9. Campbell, E. (1987) The ideals and origins of the Franco-German sister cities movement, 1945–1970. *History of European Ideas*, vol. 8, is. 1, pp. 77–95.

10. Carson, K. (2017) Libertarian municipalism: Networked cities as resilient platforms for post-capitalist transition. *Center for a Stateless Society*. Retrieved from: <https://c4ss.org/content/50407>

11. CCRE. CEMR. (2007) *Twinning for tomorrow's world : Practical handbook*. Retrieved from: https://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/twinning_for_tomorrows_world_en.pdf

12. CCRE. CEMR. (2022) *Twinning. Org*. Retrieved from: <http://www.twinning.org/en/page/enter-our-universe-of-twinning#.Y1LfPnZBxPY>

13. *Cities Today* (2022) Retrieved from: <http://www.cities-today.com>

14. C2C. (2001, 25 May) *City-to-City Cooperation: Issues Arising from Experience*. HS(02)/C5812001. UN Centre for Human Settlements (Habitat) United Towns Organization World Association of Cities and Local Authorities Coordination. Nairobi : UNCHS. Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/501789>

15. Clarke, N. (2011) Globalising care? Town twinning in Britain since 1945. *Geoforum*, vol. 42, pp. 115–125 . Retrieved from: https://eprints.soton.ac.uk/169119/1/Globalising_care_FAVPPR.pdf

16. Clarke, N. (2009) *Town Twinning in Britain Since 1945*. Summary of Findings (School of Geography, University of Southampton. Retrieved from: <http://www.soton.ac.uk/geography/research/ecs/twinning/index.html>

17. Clark, N. (2010) Town twinning in Cold-War Britain: (Dis)continuities in twentieth-century municipal internationalism. *Contemporary British History*. *Contemporary British History*, vol. 24, is. 2, pp. 173–191.

18. Clarke, N. (2010) In what sense 'spaces of neoliberalism'? The new localism, the new politics of scale, and town twinning. *Political Geography*, vol. 28, pp. 496–507.

19. Cochrane, A. (1993) *Whatever happened to local government?* Open University Press, Buckingham.

20. Convery, A. (2014) Devolution and the limits of Tory statecraft: The Conservative Party in coalition and Scotland and Wales. *Parliamentary Affairs*, vol. 67, is. 1, pp. 25–44.

21. *Cooperation Jackson*. (2022) Retrieved from: <https://cooperationjackson.org/>

22. Cremer, R., de Bruin, A., and A. Dupuis (2001) International sister cities: Bridging the global-local divide. *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 60, Is. 1, pp. 377–401.

23. Dogliani, P. (2002) European Municipalism in the First Half of the Twentieth Century: The Socialist Network. *Contemporary European History*, vol. 11, is. 4, pp. 573–596.

24. EC. (2022) Sustainable urban development. European Commission. Retrieved from: https://ec.europa.eu/regional_policy/EN/policy/themes/urban-development/

25. Eurocities. (2022) Retrieved from: <https://eurocities.eu/about-us/> (дата звернення 26.09.2022)

26. Ewen, S., Hebbert, M. (2007) European cities in a networked world during the long twentieth-century. *Environment and Planning: Government and Policy*, vol. 25, pp. 327–340.

27. Ewen, Sh., Couperus, S. (2015) Whose 'urban internationale'? Intermunicipalism in

- Europe, c. 1924–1936: The Value of a Decentred, Interpretive Approach to Transnational Urban History / *Beyond Borders: Comparative and Transnational Approaches to Urban History*. Routledge, pp. 149–172. Retrieved from: <https://eprints.leedsbeckett.ac.uk/id/eprint/1801/1/WhoseUrbanInternationaleAM-EWEN.pdf>
28. Florida, R. (2014) *The Rise of the Creative Class*. L.: Basic Books.
29. Friends of Europe. (2022). Retrieved from: <https://www.friendsofeurope.org/>
30. Hall, T., Hubbard, P. (1998) *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime, and Representation*. Chichester, England; New York: Wiley.
31. Hobbs. H. (1994) *City Hall Goes Abroad: The Foreign Policy of Local Politics*. London: Sage.
32. Kincaid, J. (1989) Rain clouds over municipal diplomacy: Dimensions and possible sources of negative public opinion. In: Fry, E., Radebaugh, L., Soldatos, P. (Eds.) *The New International Cities Era: The Global Activities of North American Municipal Governments*. Brigham University, Provo, UT, pp. 223–250.
33. Kirby, A., Marston, S. And K. Seasholes (1995) World cities and global communities: The municipal foreign policy movement and new roles for cities. In: Knox P., Taylor P. (Eds.) *World Cities in a World-System*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 267–279.
34. Lauer mann, J. (2018) Municipal statecraft: Revisiting the geographies of the entrepreneurial city. *Progress in Human Geography*, vol.42, is. 2, pp. 205–224.
35. Lofland, J. (1989) Consensus movements: City twinning and derailed dissent in the American eighties. *Research in Social Movements, Conflict and Change*, vol. 11, pp. 163–196.
36. Massey, D. (2007) *World City*. Cambridge: Polity.
37. Metropolis. (2021) *Metropolis Strategic Action Plan 2021–2023*. Active listening to transform our metropolitan spaces. Retrieved from: https://www.metropolis.org/sites/default/files/resources/Strategic-Action-Plan_2021-2023.pdf
38. Metropolis. (2021) *Annual Report 2021*. Retrieved from: https://www.metropolis.org/sites/default/files/resources/AnnualReport_2021_EN_v5.pdf
39. Russell, B. (2019) Beyond the local trap: New municipalism and the rise of the Fearless Cities. *Antipode*, vol. 51, is. 3, pp. 989–1010.
40. Shuman, M. (1987) Dateline main street: Local foreign policies. *Foreign Policy*, vol. 65, pp. 154–174.
41. Shuman, M. (1992) Dateline main street: Courts versus local foreign policies. *Foreign Policy*, vol. 86, pp. 158–159.
42. The City. (2008) *The City of Inverness Town Twinning Committee. Joint Report by Inverness City Manager and Chairman, The City of Inverness Town Twinning Committee. Report No 99/08*. Inverness City Committee. Retrieved from: <http://www.highland.gov.uk/NR/rdonlyres/1C07A195-EF04-454D-81B8-ADAEE15058FC/0/ICC9908.pdf>
43. TheMayor.EU. (2022) Retrieved from: <https://www.themayor.eu/en>
44. Thompson, M. (2020) What's so new about New Municipalism? *Progress in Human Geography*. Retrieved from: <https://livrepository.liverpool.ac.uk/3093982/1/0309132520909480.pdf>
45. UCLG. (2022) *United Cities and Local Governments*. Retrieved from: <https://www.uclg.org/en/organisation/about> (дата звернення 26.09.2022)
46. URBACT cities. (2022) *Driving Change for better cities*. Retrieved from: <https://urbact.eu/urbact-glance>
47. URBAN FUTURE. (2022) Retrieved from: <https://urban-future.org/>
48. USE (Urban Sustainability Exchange). (2022) Retrieved from: <https://use.metropolis.org/>
49. Welcome. (2022) *Welcome to the Centenary Movement of Local and Regional Governments #UCLGmeetsBasic Guide for active participation in UCLG's governing bodies*. Retrieved from: https://www.uclg.org/sites/default/files/eng-guia_statutory-web-ok.pdf
50. Zelinsky, W. (1991) The twinning of the world: Sister cities in geographic and historical perspective. *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 81, is.1, pp. 1–31.

New municipalism: a global «place-based politics»

Andriyev Bohdan Yevstafiyovych

Postgraduate Student at the Department of International Politics
Uzhhorod National University
University str., 14, Uzhgorod, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0254-6512

The article offers an analysis of the trends in the development of new municipalism - the ideology of a global social movement focused on the democratic transformation of the nation-state and economy, based on the policy of cohesion, and the involvement of the population in active forms of local interaction. The global management strategy of the formation of urbanized polycentric networks of megacities and regions, the development of transnational networks and connections in the context of state reforms of municipal management and the promotion of global "politics based on place" is implemented thanks to the assertion of municipalism and forms of intermunicipal cooperation based on internationalism, the revolution of devolution. The problem of forming a new type of municipal administration, as well as the problem of strengthening local self-government, appear as a complex of issues of the logic of center-periphery relations, intercity cooperation and paradiplomacy, financial capacity to support innovations. The article states that the rising "international municipalism", dominated by European and transatlantic municipal ties, was formally organized as early as the early 20s of the XIX century, but efforts to develop a coordinated strategy for managing city and municipal networks were most evident in the second half of the 20th century as the formation of international organizations such as the International Union of Local Authorities, the International Union of Cities, the World Federation of Sister Cities, the International Federation of United Cities, the Metropolis organization, the Council

of European Municipalities and Regions (CEMR). Today, municipalism is developing due to the spread of intercity networks and international associations, such as the URBAN FUTURE Global Conference, TheMayor.EU, Friends of Europe, URBACT, USE (Urban Sustainability Exchange), Cities Today, the Eurocity network, and others. The article examines EU programs for the development of inter-municipal cooperation, in particular, the "New European Bauhaus" movement, as well as the impact of devolution reforms on changes in the system of center-periphery relations, manifested in the development of transnational networks of Eurodistricts, twinning systems - twinning relations of the intracontinental and intercontinental type.

Key words: urban policy, intermunicipal cooperation, municipalism, localism, twinning, political process.

Бондаренко Василіса Дмитрівна

Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної небезпеки на Близькому Сході

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.15>

Бондаренко Василіса Дмитрівна
аспірант кафедри міжнародних відносин та світової політики
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4100-8554

З огляду на поточні реалії міжнародних відносин та цілі деяких держав посісти роль лідера у регіональних перспективах за рахунок ядерного озброєння та агресивної зовнішньої політики, виникає критична необхідність стримування країн-ізоїв з метою забезпечення мирного співіснування, стабільності, також недопущення ескалації ворожих зовнішньополітичних курсів до можливості виникнення Третьої світової війни.

Дана наукова стаття має на меті дослідити актуальні для сьогодення питання причинно-наслідкового зв'язку чому сучасний Іран можна доцільно вважати епіцентром напруги та порушення безпеки у відповідних геополітичних регіонах, однією із причин виникнення Третьої світової війни, а також проаналізувати хід реакційної політики Заходу на агресивний зовнішньополітичний курс офіційного Тегерану. Відповідно варто зазначити, що географічна приналежність Ірану до регіону Близького Сходу створює все більшу загрозу для держав, які географічно розташовані у Чорноморському регіоні, до яких належить і Україна, а також для країн, які належать до регіону Південного Кавказу. Фактична прямо-опосередкована залученість Ірану у російсько-українській війні не є єдиним фронтом на якому Іран активно залучений у збройних конфліктах, змушуючи регіональних гравців, а також колективні сили Заходу протистояти агресивній політиці Тегерану.

Корелятивно до актуальності наукової роботи з метою дослідження поставленої проблеми автором застосовувались ряд методів задля отримання наукових результатів, до яких варто віднести низку теоретичних, комплексних та емпіричних методів наукового дослідження, а саме сходження від абстрактного до конкретного, аналіз та синтез, структурний, залучення індукції та дедукції, моделювання, спостереження та порівняння.

Результати дослідження систематично виокремлюють три основні зовнішньополітичні вісі, на яких операційно діє Ісламська Республіка Іран, а саме: "Близький Схід - Південний Кавказ - Східна Європа". Зазначена вісь оперативних напрямків зовнішньополітичної діяльності Ірану відповідає на поставлене наукове питання значимості ролі Ірану як осередка руйнування регіональної безпеки на відповідних геополітичних напрямках, а також проводить аналітичне дослідження зв'язку курсу Ірану та можливості виникнення Третьої світової війни. Наукове дослідження систематизує еволюційні зміни у зовнішньополітичному курсі США у регіоні Близького та Середнього Сходу, враховуючи елементи загроз та порушення балансу сил Ісламською Республікою Іран.

Ключові слова: регіональна безпека, Близький Схід, ескалація, Іран, Третя світова війна, політика стримування, постачання зброї, російсько-українська війна.

Вступ. Регіон Близького Сходу історично вважався одним із найбільш турбулентних у всьому світі, адже геополітичні події у цій частині світу створювали найбільші виклики як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Враховуючи послідовий деструктивний зовнішньополітичний курс Ісламської Республіки Іран із часів кінця ХХ століття та безпосередньо після Ісламської Революції у 1979 році, можна зауважити, що офіційний Тегеран доцільно може претендувати на роль джерела геополітичної турбулентності у регіоні Близького Сходу та Південного Кавказу, адже ідеологічно, політично, дипломатично та військово Іран цілковито підтримує та фінансує як міжнародну та регіональну нестабільність, російсько-українську війну так і пряолінійно руйнує колективну безпеку та позитивні тенденції в регіоні Перської Затоки та Південного Кавказу. Надаючи підтримку російським повітряним ударам іранськими дронами, теократичний режим Тегерану одночасно військово і політично залучений у ряді регіональних конфліктів та війн на Близькому Сході роблячи

його осередком розповсюдження деструктивно налаштованого політичного режиму та однією із першопричин ескалації напруги у регіоні Перської Затоки.

Відповідно до визначеного порядку у регіоні, колективний Захід на чолі із Сполученими Штатами, як гарантом безпеки повинен вчасно та безпомилково реагувати на поставлені проблеми задля збереження стабілізації регіонів та недопущення виникнення чергової світової катаклізму, також вчасно фрагментувати підходи своєї зовнішньополітичної стратегії та основні інструменти впливу у регіоні. Офіційні візити адміністрації Дж. Байдена влітку цього року отримали неоднозначні оцінки світових аналітиків, проте варто зазначити, що візит американського президента був доцільним, адже нагадав про силу та важливість присутності США, як зовнішньої сили в регіоні.

Мета та завдання. Метою даної наукової роботи є дослідження причинно-наслідкового зв'язку сучасної зовнішньої політики Ірану, наслідків ескалації регіональної безпеки у глобальній

перспективі а також розгляд, констатація та аналіз політики США за адміністрації Дж. Байдена, як гаранта безпеки у геополітичному регіоні Близького Сходу.

Наукової завдання статті передбачають визначення основних характеристик загроз з боку сучасного курсу Ісламської Республіки Іран, дослідження процесу розвитку зовнішньополітичного курсу країни-агресора в регіоні та реакційної політики США на ескалацію небезпеки в регіоні. Наукові завдання даної статі також доповнюватимуться аналізом впливу нових викликів міжнародній безпеці на зміни американської політики в регіоні за адміністрації Дж. Байдена.

Методи дослідження. У даній науковій статті автором було використано ряд академічних методів задля досягнення поставленої мети та завдань, а саме:

Методи дослідження застосовані у науковій статті		
Теоретичні	Комплексні	Емпіричні
- сходження від абстрактного до конкретного; - загальна форма руху наукового пізнання; - закон відображення дійсності в мисленні	- аналіз та синтез; - емпіричний; - структурний; - індукція - дедукція; - моделювання	- спостереження; - порівняння.

Результати. На сьогоднішній день Ісламська Республіка Іран виступає у ролі головного епіцентру геополітичної турбулентності у регіоні Близького Сходу та безпосередньо на Південному Кавказі. Враховуючи сучасну геоситуативну мапу регіону варто зазначити, що зовнішньополітичний курс країни розмежовується головними трьома напрямками, які мають тектонічний вплив на безпекову ситуацію в регіоні.

Основоположними всіма зовнішньополітичної спрямованості Тегерану у приналежних регіонах можна окреслити відповідно наступними оперативними напрямками “Близький Схід – Південний Кавказ – Східна Європа”. Спонування російських авіаударів дронами в Україні в черговий раз підтверджують факт про те, що Тегеран де-факто приймає активну участь в окупаційній війні Росії проти України. Візит Секретаря Ради національної безпеки Росії Миколи Патрушева у листопаді 2022 у Тегеран виконав роль чергового переговорного майданчика між Тегераном та Москвою про передачу російському арсеналу ракет різного радіусу ураження [8]. Постачання нового комплексу озброєння Росії означитиме нову ступінь залученості режиму аятол проти України. Доцільно буде зазначити, що подібна підтримка країни-агресора прямолінійно впливає на безпекову ситуацію у регіоні

Чорного моря, з яким берегує Україна. Стан ворожості та напруженості між Ісламською Республікою Іран та Україною також доповнюється і тим, що Росія наразі продовжує залишатись партнером та технологічним покровителем Ірану на шляху розробки Тегераном власної ядерної зброї, що прямолінійно суперечить міжнародним угодам та обмеженням [5]. Попри ряд міжнародних угод та домовленостей, які були ігноровані Тегераном, керівництво країни продовжує розробку уранових копалень та здійснює збагачення урану до рівня збройового. Враховуючи останні тенденції офіційного Ірану щодо уранового збагачення, зокрема на спеціалізованих підприємствах викликало не тільки регіональну, але і світову напруженість [6]. У відповідь на це, Іран наполегливо повідомляв про те, що уран, який видобували на ядерному об’єкті Фордо призначений виключно лише для цивільних цілей. З досвіду відомо, що будь-які потуги Ірану до збагачення своєї ядерної програми мають на меті створення ядерної зброї. Одночасно, твердження Ірану про розробку виключно “мирного атому” символічно вказує на ті ж самі запевнення про неучасть у постачанні зброї російській армії. Подібна ескалація у відносинах із світовою спільнотою, з огляду на неприховані наміри Тегерану створити власну ядерну зброю, аби досягти статусу лідерства в регіоні, відбувається на тлі участі Ірану в агресивній війні Росії проти України. Чергові наміри побудувати виробничу лінію з випуску ударних дронів на території Росії та надати Москві балістичні ракети різного радіусу дії підтверджують участь Ірану у війні проти України та зараховують його до недружніх до України країн.

Патологічна наполегливість керівників Ірану створити власну ядерну зброю свідчить про обмеженість мислення урядом аятол про ядерну зброю як про головний чинник у геополітичних змаганнях Ірану у регіоні та у світі. Підтримка та заохочення Ірану з боку Кремля на цьому шляху, яка стимулює протистояння Тегерану з цивілізованим світом

та схвалює розробку ядерної зброї всупереч міжнародним санкціям, може призвести до ескалації напруженості як у війні в Україні, так і до виходу процесу озброєння Ірану з під контролю та провокації глобального ядерного протистояння.

Попри втручання Ірану у російсько-українську війну, Іран проводить активну інтервенціоністську політику у регіоні Близького Сходу, безпосередньо у Саудівській Аравії, Ємені, Сирії, Бахреїні, Лівані та Іраку, виводячи Іран на лідерські позиції агресивного втручання у внутрішні справи інших країн у регіоні [4]. Амбітність та наполегливість Ірану щодо створення ядерної зброї, керується колишніми імперськими мотивами та не полишає своєї головної мети грати роль ключового гравця на Близькому Сході. Зіштовхуючись із протистоянням країн-лідерів Перської Затоки, а також реакційною політикою цивілізованого Заходу, Іран залишається одним із найнебезпечніших гравців регіонального та глобального ешелону сучасних міжнародних відносин.

Згадуючи про регіон Близького Сходу стабілізація загальної політичної ситуації у цій частині світу константно підривається за рахунок збереження Тегераном своїх воєнізованих угруповань у певних країнах регіону таких як Сирія, Ліван та Ірак. Відкриті загрози Саудівській Аравії, які почали надходити на початку листопада, вірогідно використовувались Тегераном задля відвернення уваги Заходу від національних протестів, які почалися після загибелі затриманою поліцією жінки за “неправильне” носіння хіджабу [11]. Варто зазначити, що наразі офіційний Тегеран є одним із найдеструктивніших елементів у регіоні, яка поступово стає осередком нових викликів, загроз та катаклізм, за рахунок набуття ядерної зброї за допомогою Росії.

Іншим плацдармом для реалізації руйнівного зовнішньополітичного курсу Ірану виступає регіон Південного Кавказу. Підтримка одностороннього типу Вірменії у Карабахському конфлікті, створює загрозу будівництва цілісної системи регіональної безпеки. Виступаючи проти відкриття Зангезурського коридору, Іран переслідє геополітичну позицію проти інтересів Заходу. Європейський Союз та США виступають за відкриття комунікативної лінії у регіоні, яка має на меті делімітацію та демаркацію кордонів і відповідно підсилить безпековий рівень на цих територіях. Ворожа спрямованість ІРІ проти державної безпеки сусіднього Азербайджану, підказує офіційному Баку розпочати доцільний курс зближення з Ізраїлем задля протистояння балансу сил проти Ірану. Враховуючи все вище перераховане, логічним буде зробити висновок, що Іран все більш деструктивно впливає на геополітичну та військову стабільність на Південному Кавказі. Режими пристрасних послідовників ісламізму, аналогічно до регіону Близького Сходу не дозволяє створити режим колективної безпеки.

За сучасних реалій міжнародних відносин та світі, що постійно глобалізується існування держав поза системою колективної регіональної безпеки неможливе, відповідно мова може йти лише про безпеку в регіоні в цілому [12].

Розглядаючи досліджуване питання комплексно Іран демонструє та підтверджує, що після Ісламської революції, країна віддано наслідує курс фундаментального принципу незалежності та підпорядкування великим державам Заходу та Сходу, серед головних характеристик якого влучним буде назвати неконструктивність, антигуманізм та антигуманітарність, які прямолінійно суперечать законам ісламу. На Близькому Сході Іран використовує політику відвертання уваги мусульманських країн від інших держав, активно використовуючи шіїзм у своїх зовнішньополітичних спекулятивних цілях у таких країнах як Сирія, Ліван та Ірак, частково Бахрейн та хуситів Ємену. Пропагування тези про захист країн від релігійної несправедливості та вторгнення сіоністів, фактично фрагментує цілісність системи регіональної безпеки Близького Сходу. Сирія відіграє роль одного з плацдармів за рахунок підтримки Росії та режиму Башара Асада. Зовнішньополітичний курс подібної архітектури знищуючи перспективу створення нової системи колективної безпеки. Створення штучної релігійної пропаганди фактично протиставляє країни регіону одна одній, прискорюючи теми нарощення напруги.

Відповідно після окреслення сучасного стану сил та пертурбаційного впливу Ірану на регіон, а також враховуючи що за останнє десятиліття регіон Близького Сходу та Південного Кавказу перебував у постійних геополітичних катаклізмах, стає за необхідним проаналізувати політику колективного Заходу, а насамперед центрального гаранта безпеки в регіоні – США. Збудувавши свою передвиборчу кампанію на необхідності кардинального перегляду зовнішньополітичного курсу по відношенню до регіону Перської Затоки, а також відходу від радикалізму Дональда Трампа, перший рік каденції Дж. Байдена запровадив більш жорстку політику по відношенню до авторитарних режимів таких як Саудівська Аравія, просуюючи та підтримуючи демократичні цінності, зокрема права людини. Байден розпочав курс на збалансування політики у питанні палестинсько-ізраїльського конфлікту, та все ж таки поновив переговори з Іраном, проте як і за його попередника Дональда Трампа, Дж. Байден продовжував спиратись на близькосхідних партнерів – насамперед Ізраїль та більш помірні демократичні режими, що поєднують у собі значну противагу іранській загрозі. Візити та комунікація між країнами в регіоні все ж таки довела, що взаємовідносини Сполучених Штатів та Ізраїлю залишаються системоутворюючим елементом близькосхідної стратегії Джо Байдена.

Перший рік президентства чинного американського президента залишили регіон Близького Сходу на периферійному ешелоні для. Попри це варто наголосити, що війна Росії проти України внесла свої радикальні зміни у геополітичний курс Сполучених Штатів, а також вкотре підкреслила неабияке значення регіону у питанні американських національних інтересів. Надаючи коротку характеристику пріоритетам країни, США як і завжди переслідують зацікавленість у збільшенні видобутку нафти, ризик посилення взаємовідносин між Росією та Іраном, а також значне погіршення у переговорному процесі щодо іранської ядерної програми змусили американську адміністрацію Байдена розпочати перезавантаження американського зовнішньополітичного курсу в регіоні. Підхід до просування прав людини був змінений на більш реалістичні підходи струмування країн-ізоїв, а також налагодження та поліпшення відносин з ключовими близькосхідними партнерами про, що свідчать візити у регіон Байдена влітку цього року, головною метою яких фактично стало створення противаги присутності та впливу Китаю та Росії.

Стосовно Ісламської Республіки Іран, політична лінія «максимального тиску», започаткована попередником Байдена, Дональдом Трампом була видозмінена на політику «розумного тиску». Квітень 2021 року став визначальним моментом поліпшення ситуації на Близькому Сході та безпосередньо між двома країнами, адже переговори з офіційним Тегераном щодо Спільного всеосяжного плану дій були відновлення, але у результаті повернулися до періоду стагнації після обрання новим президентом ІРІ – І. Раїсі – послідовника жорсткої політики проти демократичного Заходу. Уряд Раїсі неодноразово висував абсолютно нереалістичні вимоги американській адміністрації, щодо виключення Корпусу вартових ісламської революції із списку терористичних організацій, а також надання Ірану гарантій, що будь-яка наступна адміністрація не відмовиться від Угоди [7]. Варто зазначити, що з моменту початку каденції Байдена, Іран значно просунувся у своєму технологічному розвитку, що почало викликати значні занепокоєння у судніх країнах в регіоні, насамперед мова йде про Саудівську Аравію та Ізраїлі. враховуючи проведений аналіз політичного курсу розвитку іранської ядерної програми не залишається єдиним занепокоєнням як країн-сусідів, так і Вашингтону, що змусило Байдена здійснити перегляд своєї політики відносно Тегерану. Початок повномасштабної війни Росії проти України ще більше загострили відносини США із партнерами у регіоні, адже лідери Саудівської Аравії, ОАЕ та Ізраїлю не приєднались до введеного санкційного режиму Сполученими Штатами проти Росії, адже прагнули витримати дистанцію між напругою Заходу та Москви. Проте війна в Україні лише

в черговий раз наголосила та підкреслила стратегічну важливість близькосхідного регіону для світового енергетичного сектора, також факт постійного зростаючого значення країн-експортерів нафти для світової спільноти та глобальної економіки.

Офіційний візит Байдена до Ізраїлю в липні цього року надав змогу країнам-партнерам підписати нову угоду «Єрусалимську спільну декларацію про стратегічне партнерство США та Ізраїлю», яка стала одним із важелів для окреслення нового прагматичного курсу США в регіоні. Президент Байден чітко зазначив, що США готові використати силу, щоб зупинити отримання ядерної зброї Іраном [6]. Це свідчило про дійсні наміри Вашингтону повернути собі роль стримувача у регіоні, також еволюції вирішення іранської ядерної проблеми.

Одним із найголовніших практичних результатів близькосхідного візиту Байдена вважається виступ американського президента на саміті РСДПЗ +3, який об'єднав під своєю парасолькою Саудівську Аравію, Бахрейн, Катар, Кувейт, Оман, ОАЕ, Єгипет, Ірак та Йорданію. Стратегічним наміром саміту та активної участі США полягав у запевненні країн, що США і надалі залишатимуться головним стратегічним партнером країн Близького Сходу, а також посилюватимуть свою присутність у регіоні на противагу Росії та Китаю, адже створений політичний вакуум поставив під загрозу сферу впливу Вашингтону.

На противагу своєму попередникові Д. Трампу, Байден наголосив що за наступних років США чітко дотримуватимуться своїх основоположних принципів, які включають: стратегічне партнерство, стримування, дипломатію, інтеграцію та цінності [10]. Амбітнішою ініціативою Заходу по відношенню до регіону може також виступити проект, який обговорювався американським президентом та лідерами країн Близького Сходу. Визначивши курс Ірану за такий, що підриває безпеку в регіоні Ідея про створення інтегрованої системи безпеки в регіоні, за посередництва засобів протиповітряної оборони Ізраїлю, Єгипту, Йорданії та інших країн Перської Затоки стала однією із ключових, яку визначив зовнішньо-політичний курс США. Створення такої системи колективної безпеки, за причини перебування у постійній небезпеці від загрози балістичних ракет та безпілотних авіаційних систем, що знаходяться у бойовій готовності та запускаються Іраном та його союзниками в Ємені, Іраку, Сирії та Лівані стане платформою та новою можливістю для США залучитися довірою від близькосхідних партнерів, а також створити так звану систему колективної безпеки, або «Близькосхідного НАТО 2.0», проте якщо розглянути комплексно таку систему, то вона є більше продовженням «Авраамських угод», укладених Д. Трампом ще у 2020 році.

Система такої архітектури могла б відігравати роль допоміжного союзу, в якому Сполучені Штати

відігравали основоположну роль та підтримували загальний рівень безпеки в регіоні.

Висновки. Відповідно до проведеного наукового дослідження автором статті було досягнуто ряд наукових результатів та висновків, які достовірно свідчать, що зовнішньо-політичний курс сучасної Ісламської Республіки Іран можна вважати найбільш турбулентний та системо-руйнівним. Напрямами оперативної спрямованості сучасного ЗП курсу Ірану було визначено вісь «Близький Схід – Південний Кавказ – Східна Європа», на якому Іран активно проявляє агресивно налаштовану політику, спрямовану на повернення собі ролі країни-лідера в регіоні, а також розробку своєї ядерної програми. Активна присутність Ірану, підтримка воєнізованих угруповань в інших країнах регіону, схильність Ірану до вірменської сторони у Карабахському конфлікті, а також постачання російської армії воєнізованими дронами в окупаційній війні проти України виводить Іран на ешелон головного джерела небезпеки у відповідних геополітичних регіонах, а також доволі вагомою причиною виникнення Третьої світової війни.

Відповідний курс Ісламської Республіки Іран вимагає від колективного Заходу на чолі із США, як гаранта безпеки у регіоні Близького Сходу, змінити вектори своєї близькосхідної політики. Адміністрація Джо Байдена запровадила більш жорстокий підхід до авторитарних режимів, безпосередньо до Саудівської Аравії, було розпочато новий курс на гармонізацію та врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту, а також поновлено переговори із офіційним Тегераном. Варто зазначити, що проведене наукове дослідження наголошує на критичній необхідності на стримуванні Ірану так залишається системоутворюючим елементом у близькосхідній політиці США, доповнювана опорою на традиційних американських партнерів – Ізраїль та помірковані режими, які на протистоять іранській загрози.

Офіційний візит Байдена на Близький Схід нагадав про вагомість США та певний рівень сили впливу, проте наразі доволі рано говорити про фактичні результати нової близькосхідної стратегії адміністрації американського президента. Якщо адміністрація Байдена віднайде в собі сили створити новий регіональний імпульс, це стане великою перемогою, та принесе значні переваги у стримуванні загрози яке як на регіональному, так і на глобальному рівнях з боку Ірану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Іран та Північна Корея—дестабілізація регіону.». Дужа, І.А., (2019).
2. «Патрушев прибув до Ірану говорити, можливо, про балістичні ракети», Лотоцька Н., (2022). [Електронний ресурс. Точка доступу: https://lb.ua/society/2022/11/09/535278_patrushev_pribuv_iranu_govoriti.html].

3. «Не лише Україна. В яких ще війнах і конфліктах задіяний Іран?», Хотин Р., (2022). [Електронний ресурс. Точка доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-iran-viyna-koflikty/32114048.html>].

4. «Що хоче Іран від РФ в обмін на дрони: CNN опублікував версію розвідки США, Печенюк А. (2022) [Електронний ресурс. Точка доступу: <https://www.unian.ua/world/shcho-iran-hoche-vid-rf-v-obmin-na-droni-cnn-opublikuvav-versiyu-rozvidki-ssha-12034827.html>].

5. «Ескалація напруженості у відносинах між Іраном та міжнародною спільнотою відбувається на тлі участі Ірану в агресивній війні Росії проти України», Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел», (2022). [Електронний ресурс. Точка доступу: <https://bintel.org.ua/analytics/eskalaciya-napruzhenosti-u-vidnosinax-mizh-iranom-ta-mizhnarodnoyu-spilnotoyu-vidbuvayetsya-na-tli-uchasti-iranu-v-agresivnij-vijni-rosii-proti-ukraini/>].

6. «США готові використати силу, щоб зупинити отримання Іраном ядерної зброї», Потоцька Н. (2022). [Електронний ресурс. Точка доступу: https://lb.ua/world/2022/07/15/523227_ssha_gotovi_vikoristati_natsionalnu.html].

7. Mazzucco L., Alexander K. Growing Pains: The Promise and Reality of Biden's Middle East Policy. The Washington Institute Policy Analysis. (2022) [Електронний ресурс. Точка доступу: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/growing-pains-promise-and-reality-bidens-middle-east-policy/>].

8. Russian offensive campaign, ISW, 2022. Точка доступу: https://lb.ua/society/2022/11/09/535278_patrushev_pribuv_iranu_govoriti.html

9. The United States Strengthens Cooperation with Middle East Partners to Address 21st Century Challenges. The White House. 2022, July 16. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/07/16/fact-sheet-the-united-states-strengthens-cooperation-with-middle-east-partners-to-address-21st-century-challenges/>.

10. «Неправильно носила хіджаб». Трагічне вбивство в Ірані та масові протести, які сколихнули країну», Малюк Б. (2022). [Електронний ресурс. Точка доступу: <https://vikna.tv/video/svit/protesty-v-irani-smert-mahsa-amini-shho-vidomo/>].

11. «Іран та війна в Нагірному Карабаху», Волохов В. (2022). [Електронний ресурс. [Електронний ресурс. Точка доступу: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/iran-i-vijna-v-nagirnomu-karabaxu/>].

REFERENCES:

1. Duzha, I.A. «Iran ta Pivnichna Koreya—destabilizatsiya rehionu.», Zbirnyk naukovykh prats' «Hileyu», Bila Tserkva, 2019.
2. Lototska N., «Patrushev prybuv do Iranu hovoryty, mozhylyvo, pro balistychni rakety», LB. UA, (2022), [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: https://lb.ua/society/2022/11/09/535278_patrushev_pribuv_iranu_govoriti.html].
3. Khotyn R., «“Ne lyshe Ukrayina. V yakykh shche viynakh i konfliktakh zadiyanuy Iran?»», Radio Svoboda, (2022), [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-iran-viyna-koflikty/32114048.html>].

4. Pechenyk A., "What Iran wants from the Russian Federation in exchange for drones: CNN published the version of US intelligence", *informatsiyne agenzstvo "Unian"*, (2022). [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: <https://www.unian.ua/world/shcho-iran-hoche-vid-rf-v-obmin-na-droni-cnn-opublikuvav-versiyu-rozvidkisssha-12034827.html>].

5. Nezalezhnyy analitychnyy tsentr heopolitychnykh doslidzen "Borysfen Intel", «Eskalatsiya napruzhenosti u vidnosynakh mizh Iranom ta mizhnarodnoyu spil'notoyu vidbuvayet'sya na tli uchasti Iranu v ahresyvnyy viyni Rosiyi proty Ukrayiny», (2022). [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: <https://bintel.org.ua/analytics/eskalaciya-napruzhenosti-u-vidnosinax-mizh-iranom-ta-mizhnarodnoyu-spilnotoyu-vidbuvayetsya-na-tli-uchasti-iranu-v-agresivnij-vijni-rosii-proti-ukraini/>].

6. Pototska N, "SSHA hotovi vykorystaty sylu, shchob zupynyty otrymannya Iranom yadernoyi zbroyi", (2022). [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: https://lb.ua/world/2022/07/15/523227_ssha_gotovi_vikorystati_natsionalnu.html].

7. Mazzucco L., Alexander K. Growing Pains: The Promise and Reality of Biden's Middle East Policy. The Washington Institute Policy Analysis. (2022).

[Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/growing-pains-promise-and-reality-bidens-middle-east-policy/>].

8. Russian offensive campaign, ISW, 2022. [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: https://lb.ua/society/2022/11/09/535278_patrushev_pribuv_iranu_govoriti.html].

9. The United States Strengthens Cooperation with Middle East Partners to Address 21st Century Challenges. The White House. 2022, July 16. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/07/16/fact-sheet-the-united-states-strengthens-cooperation-with-middle-east-partners-to-address-21st-century-challenges/>].

10. Maluyk B., «Nepравyl'no nosyla khidzhab». Trahichne vbyvstvo v Irani ta masovi protesty, yaki skolykhnyly krayinu», *Vikna*, (2022). [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: <https://vikna.tv/video/svit/protesty-v-irani-smert-mahsa-amini-shho-vidomo/>].

11. Volokhov V., «Iran ta viyna v Nahirnomu Karabaku», *Nezalezhnyy analitychnyy tsentr heopolitychnykh doslidzen "Borysfen Intel"*, (2022). [Elektronnyy resurs. Tochka dostupu: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/iran-i-vijna-v-nahirnomu-karabaxu/>].

Contemporary Islamic State of Iran as a center of escalation of regional insecurity in the Middle East

Bondarenko Vasyliya Dmytrivna

Postgraduate Student at the Department of International Relations and World Politics

Institute of International Relations of the National University of Taras Shevchenko of Kyiv
Yuriy Illenka str., 36/1, Kyiv, Ukraine

In view of the current realities of international relations and the goals of some states to assume the role of a leader in regional perspectives at the expense of nuclear weapons and an aggressive foreign policy, there is a critical need to restrain rogue countries to ensure peaceful coexistence, stability, as well as to prevent the escalation of hostile foreign policy courses to the possibility of The Third World War.

The purpose of this scientific article is to investigate the current issues of cause and effect, why modern Iran can reasonably be considered the epicentre of tension and insecurity in the relevant geopolitical regions, one of the causes of the Third World War, as well as to analyse the course of the reactionary policy of the West to the aggressive foreign policy course of official Tehran. Accordingly, it is worth noting that Iran's geographical affiliation to the Middle East region poses an increasing threat to states that are geographically located in the Black Sea region, to which Ukraine also belongs, as well as to countries that belong to the South Caucasus region. The actual direct and indirect involvement of Iran in the Russian-Ukrainian war is not the only front on which Iran is actively involved in armed conflicts, forcing regional players as well as the collective forces of the West to oppose Tehran's aggressive policy.

Correlative to the relevance of scientific work for the purpose of researching the posed problem, the author used several methods to obtain scientific results, which include a number of theoretical, complex, and empirical methods of scientific research, namely, the descent from the abstract to the concrete, analysis and synthesis, structural, the involvement of induction and deductions, simulations, observations, and comparisons.

The results of the study systematically single out three main foreign policy axes on which the Islamic Republic of Iran operates operationally, namely: "Middle East – South Caucasus – Eastern Europe". The indicated axis of operational directions of Iran's foreign policy activity answers the scientific question of the significance of Iran's role as a center of the destruction of regional security in the relevant geopolitical directions and conducts an analytical study of the connection between Iran's course and the possibility of the Third World War. The scientific study systematizes evolutionary changes in the US foreign policy course in the Near and Middle East region, considering elements of threats and violations of the balance of power by the Islamic Republic of Iran.

Key words: regional security, the Middle East, escalation, Iran, the Third World War, containment policy, arms supply, Russian-Ukrainian war.

Велика Ольга Василівна
Майстренко Юлія Іванівна

Особливості українояпонських відносини у 2017-2021 рр.

УДК 324(477:520)»2017/2021»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.16>

Велика Ольга Василівна
старший викладач кафедри суспільних комунікацій та регіональних студій
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-0435-743X

Майстренко Юлія Іванівна
доцент кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-7306-756X

Метою статті є дослідження українояпонських відносин в період з 2017 по 2021 роки. Зазначений відрізок характеризується міжвиборчим в Японії, оскільки у 2017 відбулись позачергові парламентські вибори, а у 2021 планові. Саме 2017 рік з боку України оголошено роком Японії, що стало поштовхом для активації стосунків, вперше український президент прийняв участь у коронації. В ході роботи вивчені основні особливості двосторонніх відносин, виявлені пріоритетні напрямки співпраці, перспективні галузі для інвестицій та питання, що потребують доопрацювання. Проведене дослідження дало змогу глибше проаналізувати стан та перспективу подальшого розвитку українояпонських відносин, використовуючи офіційні джерела, статистичні данні та звітну документацію

Проголошення 2017 року Роком Японії в Україні значно вплинуло на поштовх політичних контактів та поглиблення співпраці. Так в Аналітичній доповіді до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України вказується, що країни переживають етап найактивнішого діалогу за всю історію відносин. Пріоритетом у стосунках з Японією визнано тісний політичний діалог, активну торговельно-економічну співпрацю з наданням переваги залученню інвестицій і технологій в економіку України у контексті ключової міждержавної Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій. Все це відбувалось на тлі позачергових парламентських виборів, що з огляду на традиційність японського суспільства несли значні зміни: зокрема змінився кількісноякісний склад виборців за рахунок молоді та кількісний склад парламенту у 2017 році. 2021 рік також ознаменувався парламентськими виборами у Японії та деякими змінами у зовнішньополітичних орієнтирах що України, так і Японії.

Автори приділили значну увагу основним галузям співпраці та сценаріям подальшого розвитку, оприділили основні вектори співпраці та досягненні у договірноправовому полі

Ключові слова: Японія, АТР, Україна, зовнішня політика, інвестиції, JICA, японо-американський альянс.

Постановка проблеми та її актуальність. Дослідження українояпонських відносин у 2017-2021 на фоні реформування виборчої системи в Японії та виявлення особливостей, враховуючи поглиблення політичної співпраці та економічного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політично-економічні стосунки двох країн мало представлені в роботах вітчизняних науковців. Зокрема слід зазначити роботи В.Удовік, що досліджує українояпонські відносини на сучасному етапі. Особливістю даного дослідження є аналіз офіційних документів, статистичних даних, договірно-правової бази та торговельно-економічних документів

Мета дослідження. Аналіз українояпонських відносин у період між парламентських виборів 2017 та 2021 років

Виклад основного матеріалу. Традиційно українськояпонські стосунки відбувались на міжурядовому рівні та рівні міністерств. Однак проголошення 2017 року- роком ЯПОнії в Україні стало поштовхом для прискорення та поглиблення цього процесу. Зокрема у Плані пріоритетних дій Уряду на 2017 відзначається необхідність збільшення обсягу експорту українських товарів до Японії. З цією метою значно збільшились зустрічі на рівні міністерств та відомств. Так під часа робочого

візиту Голови Верховної Ради України А.Парубія до Японії у лютому 2017 року відбулись зустрічі зі Спадкоємцем Імператорського престолу, принцем Нарухіто; Державним Міністром Оборони Японії, зі Спікером Палати Радників Парламенту Японії, Спікером Палати Представників Парламенту Японії, Головою Комітету закордонних справ та оборони Палати Радників Парламенту Японії, заступником Президента «JICA» (Японська агенція міжнародної співпраці), Головою Комітету закордонних справ Палати Представників Парламенту Японії. Україна отримала підтримку суверенітету та територіальної цілісності від Японії, що особливо важливо під час головування її серед країн Великої сімки. В ході зустрічі першого заступника Міністра оборони України І. Руснака із заступником Міністра оборони Японії з міжнародних відносин Ро Манабе у Києві йшлося про продовження відносин в оборонній галузі [13].

Значна увага приділяється відновленню зони відчуження, яку відвідала делегації японських фахівців у галузі моніторингу довкілля проблемі утилізації відходів, технічній співпраці

Зі свого боку Україна жорстко засуджує дії Пхеньяна, закликає світове співтовариство вжити додаткових заходів для притягнення КНДР до відповідальності та висловлює у цьому зв'язку повну підтримку Японії. Японія підтримала всі три

принципово важливі для нашої держави резолюцій ГА ООН («Територіальна цілісність України» 2014 р., «Ситуація з правами людини в Криму» 2016 і 2017 рр.) [4]. В рамках низки міжнародних організацій, зокрема МАГАТЕ, Вассенаарська домовленість та ін., Японія регулярно озвучувала свою принципову позицію щодо підтримки незалежності, територіальної цілісності та недоторкості міжнародно визнаних кордонів України.

Традиційно в дуже активному режимі продовжується співпраця Уряду України і Уряду Японії: реалізовується модернізація Бортницької станції аерації (БСА), а також проект з реконструкції дюкерів, що пролягають через Дніпро.

Плідним на зустрічі виявився травень 2018. На початку травня українська делегація під головуванням Міністра екології та природних ресурсів України перебувала з робочою поїздкою у Токіо (Японія), де відбулися зустрічі з Державним міністром економіки, торгівлі і промисловості Японії, а також з Міністром навколишнього середовища Японії, а також представниками офісу JICA (урядова організація із надання технічної, грантової допомоги та пільгових кредитів урядам іноземних держав).

В жовтні 2018 року відбулись перші українсько-японські консультації з питань безпеки під час візиту в Японію делегації Міністерства оборони України на чолі із заступником Міністра оборони України з питань європейської інтеграції. Делегація Міністерства оборони України спільно з делегацією Міністерства закордонних справ України на чолі із заступником Міністра закордонних справ України взяла участь у зустрічі та переговорах з парламентським Віце-міністром закордонних справ Японії в Міністерстві закордонних справ Японії, у ході яких були обговорені актуальні питання українсько-японських двосторонніх відносин та можливості започаткування співробітництва між військово-морськими силами двох країн [3].

Значна увага приділяється освіті: так в ході візиту в Японію Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич обговорила з Міністром освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії питання про визнання дипломів, співпрацю у межах міжнародних організацій та відновлення роботи спільної Українсько-японської комісії з науково-технічного співробітництва, а також підписала Угоду про співробітництво у сфері науки між Україною та Японією.

Укрпошта отримала грант Міністерства комунікацій та внутрішніх справ Японії і японського Фонду з питань фінансової доступності на 80 тисяч доларів США в рамках програми Всесвітнього поштового союзу (ВПС).

Ці кошти призначені на закупівлю POS-терміналів для їх встановлення у відділеннях в сільській місцевості з населенням менше 3000 жителів., що дозволить здійснювати безготівкові

розрахунки населенню віддалених міст та сіл, в яких вже відсутні банківські установи.

19 червня відбулася зустріч Міністра оборони України Андрія Тарана з Надзвичайним і Повноважним Послом Японії в Україні Такаші Кураї.

Міністр оборони України поінформував Надзвичайного і Повноважного Посла Японії в Україні про воєнно-політичну ситуацію в Україні та навколо її кордонів, ситуацію в районі проведення операції Об'єднаних сил та заходи, що вживаються керівництвом Міністерства оборони України та командуванням Збройних Сил України з метою запобігання розповсюдженню пандемії COVID-19. Значну увагу Міністр приділив стану реалізації оборонної реформи, а також пріоритетним напрямкам двостороннього співробітництва.

Посол Японії запевнив у беззаперечній підтримці стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію та підтвердив принципову позицію своєї держави щодо засудження російської агресії на Сході України та невизнання незаконної анексії Криму.

Андрій Таран подякував Уряду Японії за принципову та незмінну позицію з політичної підтримки України, а також за надання суттєвої економічної та гуманітарної допомоги нашій країні. Міністр оборони наголосив на важливості подальшого розвитку воєнно-політичного діалогу між державами на високому рівні та поглибленні оборонного співробітництва між Україною та Японією. Особливий наголос був зроблений на необхідності інтенсифікації напрямів співробітництва в рамках Меморандуму між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Японії щодо співробітництва та обмінів у сфері оборони, підписаного у 2018 році.

Надзвичайний і Повноважний Посол Японії запевнив, що народ та Уряд Японії продовжуватимуть надавати підтримку Збройним Силам України, зокрема, шляхом надання матеріально-технічної допомоги: як високотехнологічного медичного обладнання для потреб військово-медичних закладів України, так і сучасних медичних препаратів для протидії коронавірусу та своєчасної і якісної підготовки до його можливої другої хвилі. Так, через представництво ООН в Україні до кінця 2020 року надійшла чергова партія медичного устаткування до госпіталів в містах Харків, Львів та Ірпінь на суму 1,4 млн дол. США. Окрім того медичний персонал пройшов відповідну фахову підготовку.

Значна увага приділяється розвитку співробітництва у сфері кібербезпеки та продовженні безпекового діалогу з наголосом на протидії гібридним загрозам. Зокрема під час зустрічі з Послом Японії в Україні Такаші Кураї Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба у квітні 2020 року позитивно оцінив значний досвід Японії у стримуванні поширення COVID-19. Окремо підіймалось

питання спроб окремих країн використовувати пандемію в політичних цілях: зокрема заклики до послаблення, начебто з гуманітарних міркувань, санкцій, які не мають жодного стосунку до протидії COVID-19. Дмитро Кулеба запевнив, що розвиток співробітництва України та Японії залишається одним з його пріоритетів.

Уряд Японії передав Україні в якості партнерської підтримки партію противірусного препарату для лікування коронавірусної хвороби через систему ООН.

За повідомленнями японської сторони, інтерес до використання такого препарату висловлюють багато країн, оскільки є інформація, що він полегшує перебіг захворювання.

Важливим питанням двосторонніх відносин залишається оборонна сфера, зокрема у 2020 році заступник Міністра закордонних справ України Василь Боднар та посол Японії в Україні Такаші Кураї обговорили проблематику ядерного роззброєння, зокрема констатували спільність підходів щодо резолюції ООН під назвою: «Спільні напрямки дії та орієнтований на майбутнє діалог, спрямований на вільний від ядерної зброї світ».

Заступник Міністра та посол відзначили позитивний досвід співпраці двох країн у сфері оборони та безпеки, яка здійснюється у рамках меморандуму від 2018 року між оборонними відомствами України та Японії.

Важливим залишається питання протистояння гібридним загрозам. У цьому контексті українською стороною було наголошено на важливості обміну досвідом, враховуючи спільний характер існуючих викликів та загроз, особливо що стосується кібернетичної сфери.

Таким чином ми можемо констатувати активізацію воєнно-політичного діалогу між Японією та Україною, що мав місце останніми роками.

Японська сторона регулярно поінформована щодо перебігу операції Об'єднаних сил на сході України, про мілітаризацію окупованого Російською Федерацією Кримського півострова, а також про дестабілізаційні дії в Азово-Чорноморському регіоні. Значна увага приділяється реформуванню оборонного відомства, зокрема щодо перебігу процесу діджиталізації і розвитку С4 (командування, управління, зв'язок, комп'ютеризація), де важливим залишається досвід японських колег.

В лютому 2020 також відбулась значуща зустріч Міністра оборони України Андрій Загороднюк з Міністром оборони Японії Таро Коно, на якій обговорили інтенсифікацію оборонного співробітництва між країнами за останні роки, а також важливість подальшого розширення співробітництва між оборонними відомствами в рамках підписаного Меморандуму між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Японії щодо співробітництва та обмінів у сфері оборони [11].

Врамак зазначеного меморандуму відбувається співпраця за напрямками кібербезпеки, обміну досвідом (у тому числі протистояння гібридним загрозам), розширення участі у спільних навчаннях, а також співробітництва у сфері високотехнологічних проектів та діджиталізації.

Висновки. Дальносхідний напрямок зовнішньої політики хавжди був актуальним для України, але в деякій мірі недооціненним. Міжрядові та міжвідомчі контакти несистемного характеру у попередні роки отримали поштовх із проголошенням 2017 року Японії в Україні та деякими змінами у парламенті після позачергових виборів в Японії. Постійна інвестиційна зацікавленість Японії припоможилась після підписання у 2018 році Меморандуму між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Японії щодо співробітництва та обмінів у сфері оборони. В рамках цього документу відбувся обмін досвідом щодо протидії кіберзагрозам, процесі діджиталізації та спільні навчання.

Окрім того значна увага приділялась охороні здоров'я, оскільки зазначений часовий проміжок охоплює період боротьби з COVID-19, в рамках якого японська сторона постійно допомагала Україні, зокрема і направленням ліків та спеціалістів для боротьби зі світовою пандемією.

Важливим питанням у двосторонніх відносинах залишається освіта, зокрема питання про визнання дипломів, співпрацю у межах міжнародних організацій та робота спільної Українсько-японської комісії з науково-технічного співробітництва. Результатом роботи у цьому напрямку стало підписання Угоди про співробітництво у сфері науки між Україною та Японією.

На міжнародному рівні країни традиційно підтримують один одного:

- Україна жорстко засуджує дії Пхеньяна;
- Японія підтримала всі принципово важливі для нашої держави резолюції ГА ООН, а також регулярно зазначає свою підтримку незалежності, територіальної цілісності та недоторканості міжнародно визнаних кордонів України.

Важливим залишається торговельно-економічна діяльність та стабільною є грантова підтримка України Японії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Poslanya_druk_fin.pdf (дата звернення: 20.11.2022).
2. Допомога Японії Україні. Лютий 2018. Посольство Японії в Україні. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/jpn/bi_ua/oda/180205_assistance_ua.pdf (дата звернення: 18.11.2022).
3. Курс допомоги країнам: Україна. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000277048.pdf> (дата звернення: 20.11.2022).

4. Політичні відносини між Україною та Японією. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 20.11.2022).

5. Diplomatic Bluebook 2021. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2021/pdf/pdfs/2021_all.pdf (дата звернення: 18.11.2022)

6. Rolling Plan for Ukraine. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000277052.pdf> (дата звернення: 28.11.2022).

7. ケルチ海峡周辺における最近の事案に関するG7外相声明(Заява міністрів закордонних справ G7 про останні події біля Керченської протоки). (30.11.2018). URL: https://www.mofa.go.jp/mofaj/fp/pc/page3_002636.html (дата звернення: 28.11.2022).

8. Japan Ministry of Defense (2019): Development of Russian Armed Forces in the Vicinity of Japan, URL: https://www.mod.go.jp/e/d_act/sec_env/pdf/ru_dact_201909_e.pdf (дата звернення: 28.11.2022).

9. Violetta Udovik. The Ukraine-Japan Security Dialogue as an Important Contribution to International Peace and Security, URL: https://www.waseda.jp/inst/oris/assets/uploads/2019/03/05_The-Ukraine-Japan-Security-Dialogue-as-an-Important-Contribution-to-International-Peace-and-Security.pdf (дата звернення: 28.11.2022).

10. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2018): First Ukraine-Japan Bilateral Consultations on Security Issues held in Tokyo, <https://mfa.gov.ua/en/press-center/news/67780-v-tokio-vidbulisya-pershi-ukrajinsykojaponsyki-konsulytaciji-z-pitany-bezpeki> (дата звернення: 08.11.2022).

11. Vasyl Bodnar (2018): Ukraine and Japan signed a memorandum on cooperation in defense area, URL: <https://twitter.com/vasylbodnar/status/1050828761501851648>, (дата звернення: 08.11.2022).

12. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2018): Japan's Cyber Diplomacy, URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000412327.pdf>, (дата звернення: 08.11.2022).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2017): Chairman of the Verkhovna Rada Andriy Parubiy visited Japan, URL: https://www.rada.gov.ua/en/news/top_news/141165.html, (дата звернення: 08.11.2022).

REFERENCES:

1. Analitichna dopovid do shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2017 rotsi». URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Poslanya_druk_fin.pdf (дата звернення: 20.11.2022).

2. Dopomoha Yaponii Ukraini. Liutyi 2018.Posolstvo Yaponii v Ukraini. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/jpn/bi_ua/oda/180205_assistance_ua.pdf (дата звернення: 18.11.2022).

3. Kurs dopomohy krainam: Ukraina. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000277048.pdf> (дата звернення: 20.11.2022).

4. Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Yaponiieiu. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 20.11.2022).

5. Diplomatic Bluebook 2021. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2021/pdf/pdfs/2021_all.pdf (дата звернення: 18.11.2022)

6. Rolling Plan for Ukraine. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000277052.pdf> (дата звернення: 28.11.2022).

7. ケルチ海峡周辺における最近の事案に関するG7外相声明(Zaiava ministriv zakordonnykh sprav G7 pro ostanni podii bilia Kerchenskoj protoky). (30.11.2018). URL: https://www.mofa.go.jp/mofaj/fp/pc/page3_002636.html (дата звернення: 28.11.2022).

8. Japan Ministry of Defense (2019): Development of Russian Armed Forces in the Vicinity of Japan, URL: https://www.mod.go.jp/e/d_act/sec_env/pdf/ru_dact_201909_e.pdf (дата звернення: 28.11.2022).

9. Violetta Udovik. The Ukraine-Japan Security Dialogue as an Important Contribution to International Peace and Security, URL: https://www.waseda.jp/inst/oris/assets/uploads/2019/03/05_The-Ukraine-Japan-Security-Dialogue-as-an-Important-Contribution-to-International-Peace-and-Security.pdf (дата звернення: 28.11.2022).

10. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2018): First Ukraine-Japan Bilateral Consultations on Security Issues held in Tokyo, <https://mfa.gov.ua/en/press-center/news/67780-v-tokio-vidbulisya-pershi-ukrajinsykojaponsyki-konsulytaciji-z-pitany-bezpeki> (дата звернення: 08.11.2022).

11. Vasyl Bodnar (2018): Ukraine and Japan signed a memorandum on cooperation in defense area, URL: <https://twitter.com/vasylbodnar/status/1050828761501851648>, (дата звернення: 08.11.2022).

12. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2018): Japans Cyber Diplomacy, URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000412327.pdf>, (дата звернення: 08.11.2022).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2017): Chairman of the Verkhovna Rada Andriy Parubiy visited Japan, URL: https://www.rada.gov.ua/en/news/top_news/141165.html, (дата звернення: 08.11.2022).

Peculiarities of Ukrainian-Japanese relations in 2017-2021

Velyka Olha Vasylivna

Senior Lecturer at the Department
of Public Communications and Regional
Studies

Odesa National University named after
I. I. Mechnikov
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0435-743X

Maistrenko Yuliia Ivanivna

Associate Professor at the Department
of International Relations

Odesa National University named after
I. I. Mechnikova
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7306-756X

The Far Eastern direction of foreign policy has always been relevant for Ukraine, but to some extent underestimated. In previous years, interdepartmental and interdepartmental contacts of a non-systemic nature received an impetus with the 2017 declaration of Japan in Ukraine and some changes in the parliament after the extraordinary elections in Japan. Japan's constant investment interest increased after the signing in 2018 of the Memorandum between the Ministry of Defense of Ukraine and the Ministry of Defense of Japan on cooperation and exchanges in the field of defense. Within the framework of this document, there was an exchange of experience in countering cyber threats, the digitalization process, and joint training.

In addition, considerable attention was paid to health care, since the specified time period covers the period of the fight against COVID-19, during which the Japanese side constantly helped Ukraine, in particular, by sending medicines and specialists to fight the global pandemic.

Education remains an important issue in bilateral relations, in particular the issue of diploma recognition, cooperation within international organizations, and the work of the joint Ukrainian-Japanese commission on scientific and technical cooperation. The result of work in this direction was the signing of the Agreement on cooperation in the field of science between Ukraine and Japan.

At the international level, countries traditionally support each other:

- *Ukraine strongly condemns the actions of Pyongyang;*
- *Japan supported all resolutions of the UN General Assembly that are fundamentally important for our country, and also regularly notes its support for the independence, territorial integrity and inviolability of internationally recognized borders of Ukraine.*

Trade and economic activity remains important and grant support of Ukraine to Japan is stable.

Key words: *Japan, APR, Ukraine, foreign policy, investments, JICA, Japan-American alliance.*

Завада Ярина Ігорівна
Данчук Галина Дмитрівна

Особливе становище Тайваню на міжнародній арені та його роль у протистоянні США та Китаю

УДК 327.8 (73+513/514)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.17>

Завада Ярина Ігорівна
доктор філософії,
асистент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-6094-5397

Данчук Галина Дмитрівна
студентка IV курсу
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0003-4827-5663

Протистояння між двома глобальними лідерами – США та Китаєм – зростає під впливом кризи у Тайванській протоці. Тайвань (офіційна назва – Республіка Китай) є островом, що де-юре не має визначеного статусу, хоча де-факто є окремою незалежною країною. Суперечки щодо приналежності острова тривають уже понад пів століття, проте останнім часом питання щодо статусу Тайваню знову стало вкрай актуальним. І Китай, і США мають свої інтереси у розв'язанні проблеми приналежності Тайваню, що може призвести до дуже потужного військового конфлікту. США прагнуть зберегти незалежність острова, щоб послабити вплив Китаю у цьому регіоні, а Китай навпаки, прагне приєднати острів будь-якою ціною. Враховуючи той факт, що обидві країни мають великий вплив на світову спільноту, потужні збройні сили та ядерний потенціал, а також змагаються за лідерство на міжнародній арені, їх протистояння може бути вкрай небезпечним. Зважаючи на загострення конфлікту внаслідок візиту американки Ненсі Пелосі до Тайваню у 2022 році, ця проблема набуває особливої актуальності. Використано такі методи дослідження: індукції, дедукції, аналіз, логічний, історичний та системний методи. У роботі досліджено витoki та особливості тайванської проблеми, перспективи розвитку цього конфлікту у найближчому майбутньому та її вплив на систему міжнародних відносин.

Проаналізовано позиції США та Китаю щодо ймовірного проголошення незалежності Тайваню, які однозначно протирічать одна одній. Зважаючи, що Тайвань є проблемною точкою цих двох глобальних країн, відносини між ними значно погіршилися в останні кілька років, а особливо після візиту Ненсі Пелосі. З'ясовано також позицію самого острова щодо ймовірного здобуття незалежності. В результаті досліджень з'ясовано ймовірність ескалації конфлікту, включаючи розгортання активних військових дій. Розглянуто заяви ключових американських та китайських посадовців щодо ймовірного ведення активних бойових дій за приналежність острова, а також фактичну можливість Тайваню оборонятися. Також розглянуто останні провокації з боку Китаю, які могли б призвести до ескалації.

Ключові слова: Тайвань, КНР, США, Азійсько-Тихоокеанський регіон, міжнародна безпека.

Вступ. У серпні 2002 року внаслідок візиту спікера палати представників США Ненсі Пелосі до Тайваню увага до американсько-китайського протистояння щодо цього острова зростає, як ніколи раніше. Суперечки щодо Тайваню тривають уже більше як пів століття, а проблема приналежності Тайваню зачіпає інтереси двох провідних країн світу – США та КНР, а отже не може не привертати увагу світової громадськості.

Мета та завдання полягає у дослідженні причин та особливостей конфлікту між Тайванем та Китайською Народною Республікою та його ролі у американсько-китайському протистоянні.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та конкретнонаукові методи пізнання. В основному використано такі методи як історичний; порівняльний; системний. Історичний метод дав змогу прослідкувати зміни в відносинах США, Китаю та Тайваню; системний метод дозволив дослідити особливості тайванської проблеми на тлі сучасної геополітичної ситуації; порівняльний метод дав змогу порівняти позиції США та Китаю щодо приналежності Тайваню. Окрім того, використано такі методи, як аналіз і синтез, індукція та дедукція. Емпіричні методи дозволили дослідити особливості відносин Тайваню з Китаєм та США. Зокрема контент-аналіз допоміг опрацювати

основні офіційні документи та заяви обох країн щодо Тайваню.

Результати. Тайвань – це острів у Східній Азії, що розташовується на південному сході від Китаю у Південнокитайському морі. Він знаходиться під управлінням Республіки Китай (Китайської Республіки). ЗМІ також часто використовують назву Тайвань або Китайський Тайбей, що походять від назви острова та столиці країни відповідно. Останню назву тайванці, зокрема, використовують для участі в деяких міжнародних організаціях та у спортивних змаганнях. Де факто та де-юре це окрема країна, що має свою власну конституцію, демократично обраних лідерів, державні символи, збройні сили, розвинену економіку, власну валюту та 23-мільйонне населення [4].

Тривалий час, з 1683 року майже до кінця XIX століття, Тайванем управляла китайська династія Цін. Тайвань був окремою провінцією Китаю зі столицею в м. Тайбей. Проте у 1895 році, внаслідок перемоги Японії в Першій китайсько-японській війні, острів перейшов під владу Японії.

Тим часом у материковій частині Китаю внаслідок Синьхайської революції в 1912 році було засновано Республіку Китай. Було повалено монархічне правління династії Цін та встановлено республіканську форму правління. Провід-

ною політичною силою материкового Китаю був Гоміньдан, яким з 1925 року управляв відомий китайський політик Чан Кайші. У 1921 році була заснована Комуністична партія Китаю, яка тривалий час боролася з Гоміньданом за владу в країні. Під час другої світової війни вони спільно боролися проти Японії, але завершення війни та розгрому Японії, боротьба між політичними силами продовжилася. Після другої світової війни Тайвань внаслідок поразки Японії знову перейшов під владу Китайської Республіки. В цей час в самому Китаю була напружена політична ситуація. Внаслідок цієї боротьби у 1949 році націоналісти під керівництвом Чан Кайші були змушені залишити материковий Китай. Пекін став столицею комуністичного Китаю, а новою столицею Республіки Китай став Тайбей [2].

Офіційно війна між КНР та Республікою Китай завершилася у 1991 році, проте КНР ніколи не полишав спроб повернути собі Тайвань, оскільки вважає його своєю історичною територією [5]. Президент КНР Сі Цзіньпін, зокрема, заявив, що застосування силових методів для повернення Тайваню не є виключеним [3]. Китайці розглядають приєднання Тайваню до КНР за моделлю «одна країна – дві системи», за якою регіони Китаю можуть мати розширену автономію та проводити власну внутрішню та економічну політику. На таку модель у свій час погодився Гонконг, але тайванці рішуче виступають проти неї [5]. Сам Тайвань прагне провести референдум та стати повністю незалежним від Китаю. Але оскільки Китай є значно потужнішою державою у військовій сфері, ймовірність утворення незалежної держави Тайвань є дуже низькою. Зокрема китайські сухопутні сили переважають тайванські у 12 разів (2 035 000 проти 169 000), сухопутні у 10 (965 000 проти 94 000), військово-морські сили у 6,5 раза (260 000 проти 40 000), військово-повітряні у 11 разів (395 000 проти 35 000). Єдиний показник, за яким Тайвань випереджує Китай – резерви (1 657 000 проти 510 000). А тому, ймовірна незалежність Тайваню напряму залежить від допомоги інших держав [2]. Попри те, що населення Республіки Китай усвідомлює себе саме тайванцями, а не китайцями, зважаючи на однозначну військову перевагу КНР, тільки невелика кількість населення справді підтримує ідею здобуття офіційної незалежності Тайваню. Більшість населення все ж бажає зберегти нинішній стан справ, щоб не наражатися на небезпеку.

Тривалий час саме Республіка Китай була державою-членом ООН та була активним актором міжнародних відносин. Саме Тайвань був офіційним представником Китаю, в тому числі й в складі п'яти постійних членів Ради Безпеки. США та їх союзники відхиляли будь-які спроби вступу в ООН з боку КНР, зважаючи на «не миролюбність» країни та наявність там потужної комуністичної ідеології.

Проте, у 1971 році США визнали Пекін столицею Китаю і, відповідно, Тайвань втратив місце в ООН. Китайська Народна Республіка стала офіційно частиною ООН та представником Китаю на міжнародній арені. Відповідно більшість держав світу визнали верховенство влади КНР як над материковим Китаєм, так і над Тайванем [4]. За останні 30 років Республіка Китай кілька разів намагалася повторно приєднатися до ООН, але безрезультатно, в першу чергу через позицію КНР, яка є постійним членом Ради Безпеки ООН. Станом на зараз більшість держав світу підтримують дипломатичні відносини саме з КНР, в той час, як Республіку Китай визнають тільки декілька країн, при чому жодна з них не є членом ООН [4]. Офіційно з Тайванем підтримують зовнішньополітичні зв'язки Беліз, Сальвадор, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Кірібаті, Маршалові острови, Науру, Нікарагуа, Парагвай, Палау, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадини, Соломонові острови, Свазіленд, Тувалу та Святий Престол. Проте, є багато країн, які, попри те, що не визнають Тайвань офіційно, все ж підтримують з ним зв'язки. Це, зокрема, США, Канада, Мексика, більшість країн Європи, деякі країни Африки та Південної Америки, Австралія, Індія, та й сам Китай. Китай хоч офіційно й не визнає Тайвань незалежним, але все ж підтримує відносини з ним, особливо економічні [6]. За офіційними даними Тайваню, з 1991 року до кінця травня 2021 року тайванські інвестиції в Китай склали 193,5 мільярда доларів [15]. А проте, офіційна позиція КНР полягає в тому, що влада Китайської Республіки є нелегітимною.

Відносини між КНР та Тайванем можна назвати складними та напруженими. Вони почали покращуватися у 1980-х роках, коли Тайвань послабив правила візитів до Китаю та інвестицій у нього [15]. І навпаки відносини між КНР та Тайванем дуже загострилися у 2018 році, коли, погрожуючи міжнародним компаніям заблокувати їм ведення бізнесу у Китаї, змусив їх внести Тайвань до складу Китаю на своїх мапах [15].

Загалом напруга у відносинах між КНР та Тайванем у різні періоди то зростала, то знижувалася, залежно від того, хто очолював останню. Так дуже напруженими були відносини між КНР та Тайванем під час перебування на посаді президента тайванського політика Ченя Шуйбяна, який був палким прихильником проведення референдуму та оголошення самостійної держави Тайвань [3]. Його було обрано у 200 році та переобрано повторно у 2004 році [15].

У відповідь на заяви Ченя Шуйбяна КНР прийняв славнозвісний антисецесійний закон, за яким Китай зберігає за собою право використати немирні засоби для збереження своєї територіальної цілісності, якщо Тайвань дійсно спробує відділитися.

Зараз Президентом Республіки Китай є Цай Інвень, яка також підтримує ідею офіційного проголошення незалежності Тайваню [5].

І хоча офіційно США не підтримують дипломатичні відносини з Китайською Республікою, між Тайбеєм та Вашингтоном існують доволі тісні стосунки. 1 січня 1979 США встановили дипломатичні відносини з КНР та розірвали їх з Тайванем. Відтоді офіційний американський уряд дотримується політики «одного Китаю», тобто визнають тільки уряд Пекіну. Проте для того, щоб мати змогу й надалі підтримувати відносини з урядом Республіки Китай, США прийняли «Акт про взаємини з Тайванем», в якому, зокрема, міститься обіцянка постачати оборонне озброєння [5].

Підтримка відносин із Тайванем відповідає інтересам США, оскільки не дає КНР повністю взяти під контроль Південнокитайське море та збільшити свій вплив у Тихоокеанському регіоні.

Чудовим прикладом підтримки Китайської Республіки з боку Сполучених Штатів стали навчання військових сил США в Тайванській протоці в 1996 році. Це була відповідь Президента Біла Клінтона на проведення китайських ракетних випробувань напередодні перших прямих виборів на Тайвані. Ці навчання стали наймасштабнішими для США навчаннями в Азії після завершення в'єтнамської війни [5].

Офіційну позицію Вашингтону можна охарактеризувати як політику «стратегічної невизначеності». Проте з приходом до влади адміністрації Джо Байдена, підтримка Тайваню значно посилилася. Так, зокрема, 46-й президент заявив, що США готові підтримувати Тайвань військово, якщо Китай вирішить повернути його силу [2]. У відповідь на запитання щодо захисту Тайваню, Президент Байден відповів, що США мають зобов'язання щодо цього [2].

Китай дуже обурений такою позицією США, та звинувачує їх у зростанні небезпеки в Тайванській протоці. Вони перекладають всі негативні наслідки, які можуть трапитися надалі зі спробами розв'язання конфлікту, саме на Сполучені Штати [7].

Велике занепокоєння у світової громадськості викликав візит Ненсі Пелосі до Тайваню 3 серпня 2022 року. Це був перший візит американського високопосадовця до Тайваню з 1997 року. Після прибуття до Тайваню жінка заявила, що візит американської делегації до Китайської Республіки свідчить про непохитну відданість Америки підтримці тайванської демократії та солідарність США з 23 мільйонами жителів Тайваню [12].

КНР була дуже обурена візитом Ненсі Пелосі. Там візит американки назвали серйозним порушення суверенітету та територіальної цілісності. У відповідь на візит КНР повідомила про проведення військових навчань в Південнокитайському

морі поблизу Тайваню, під час який здійснив випробування балістичних ракет над Тайбеєм. Китайські ЗМІ після завершення чотирьох денних навчань заявили, що тепер вони стануть регулярними [11]. В свою чергу Республіка Китай заявила, що ці навчання однозначно виглядали як своєрідна «репетиція» захоплення півострова. Загалом Тайвань зіткнувся з безпрецедентними провокаціями, включаючи запуски балістичних ракет над островом, повітряні та військово-морські операції через осьову лінію та на краю територіальних вод Тайваню, крім того обсяг кібератак, зріс 23 рази порівняно з попереднім щоденним рекордом» [14].

Дедалі більші демонстрації підтримки Тайваню з боку Сполучених Штатів і їх союзників переконали Пекін, що Тайбей може проголосити незалежність де-юре, незважаючи на те, що переважна більшість людей надає перевагу збереженню статус-кво. У цьому контексті Пекін вирішив використовувати військові засоби, окрім війни, наприклад навчання з бойовою стрільбою біля узбережжя, щоб стримати незалежність і потенційно підготуватися до немирного возз'єднання. КНР також використовував дипломатичні, економічні та інші інструменти для здійснення тиску

Кілька днів після цього візиту Китай випустив «Білу книгу», що стосується оборонної стратегії країни, яку він публікує що два роки. В окремому бюлетені, що отримала назву «Тайванське питання та об'єднання Китаю в нову епоху» міститься теза про невідворотне возз'єднання Китаю з його історичною територією. В документі зазначено, що КНР однозначно надає перевагу мирному возз'єднанню, але не виключає застосування «немирних засобів».

Зараз Тайвань продовжує зіштовхуватися зі зростаючою загрозою з боку КНР. Нещодавно, 8 листопада 2022 року відбулося певно загострення, оскільки тайванське оборонне відомство повідомило про наближення до острова двох десятків китайських військових літаків та чотирьох кораблів [8]. Але ескалація конфлікту не відбулася.

У довгостроковій перспективі військові навчання Пекіна можуть створити прецедент для посилення військової активності в Тайванській протоці. Продовження військових навчань може знизити чутливість Тайбею та Вашингтона до майбутніх провокацій і поступово послабити бажання Тайваню захищатися. Пекін може відправити літаки в територіальний повітряний простір Тайваню або вторгнутись у територіальні води Тайваню. Існує додатковий ризик, якщо Пекін надмірно відреагує на рішення США відновити свободу судноплавства в Тайванській протоці. КНР може використати це як привід для подальшої ескалації кризи, що потенційно може призвести до безпосереднього зіткнення [14].

Загалом варто зауважити, що сам візит відбувся у час великої напруженості між КНР та США: ця напруга зростала на тлі мовчазної підтримки Китаєм вторгнення Росії в Україну. Незважаючи на продовження дипломатії на вищому рівні, американсько-китайські відносини так і не змогли знайти спільну точку зору. Візит також відбувся в той час, коли Вашингтон і Пекін готуються до важливих внутрішньополітичних подій: у Китаї це 20-й партійний з'їзд Комуністичної партії, а у США проміжні вибори. Таким чином, внутрішній тиск як у Вашингтоні, так і в Пекіні тільки сприяє ескалації цього конфлікту [14].

Після поїздки Пелосі і Пекін, і Вашингтон боролися за контроль над нарративом про те, яка країна спровокувала кризу. Пекін неодноразово наголошував на високому ранзі Пелосі в політичній ієрархії США, намагаючись назвати її візит ескалаційним. Адміністрація Байдена, в свою чергу, стверджувала, що військові навчання Народно-визвольної армії (НВАК), включаючи відправку балістичних ракет малої дальності над Тайванем, були «сфабрикованою» кризою та надмірною реакцією Пекіна на звичайну делегацію Конгресу. Хоча обидві сторони стверджують, що їхні дії були зваженими та пропорційними, напруга продовжує зростати [13].

Зважаючи на серйозність конфлікту, не варто однозначно відкидати спробу військового захоплення з боку Китаю. Проте варто пам'ятати, що захоплення Тайваню буде доволі складним завданням, зважаючи на особливості його розташування. У випадку захоплення острова, постає проблема збереження контролю над цією територією, позаяк тайванці однозначно не підтримують Комуністичну владу Китаю. Окрім того, варто пам'ятати про ймовірні економічні наслідки для Китаю. Деякі науковці вважають, що ризики для китайської економіки у випадку вторгнення на Тайвань будуть занадто серйозними [2]. Зважаючи на особливості російсько-української війни та ефективність американської розвідки, навряд чи Китай зможе здійснити цю операцію раптово.

Голова тайванської розвідки Чен Мінтог вважає, що КНР вирішила відтермінувати ймовірне вторгнення, щонайменше до того моменту, коли Цай Інвень піде з посади Президента, що має статися у 2026 році. На таке рішення, зокрема, вплинули військові невдачі Росії у війні з Україною. Тайванська розвідка вважає, що на прикладі російсько-української війни, Китай зрозумів, що сприймати війну легковажно не варто, а отже до неї треба ретельно підготуватися.

Висновки. Отже, проблема приналежності острова Тайвань не є врегульованою. Цей конфлікт має давню історію та триває вже багато десятиліть та зачіпає геополітичні інтереси двох ключових акторів міжнародних відносин – КНР та США. По

суті, Тайвань є частиною Китаю, а Китай частиною Тайваню, але фактично це дві окремі держави зі своїми законами, населенням, устроєм. Зважаючи на значний військовий потенціал Китаю та підтримку Тайваню з боку США, цей конфлікт цілком ймовірно може призвести до військового протистояння.

Візит Ненсі Пелосі, який однозначно продемонстрував підтримку Тайваню з боку США, загострив і без того складну ситуацію. Наразі важко передбачити, тим закінчиться цей конфлікт. Проте на нашу думку, найближчим часом ескалація конфлікту не відбудеться, зважаючи на війну в Україні, в яку втягнені США, та не готовність Китаю дійсно розпочати активні бойові дії проти Тайваню, поки там посаду президента обіймає Цай Інвень. Однозначно можна зробити висновок, що проблема Тайваню ще більше загострилася і без того складні відносини між США та Китаєм. І тут варто зауважити, що жодна сторона не вживає політичних кроків, необхідних для подолання кризи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байден пообіцяв захистити Тайвань від Китаю. *BBC News*. 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59013989>
2. Білак П. П. Проблеми представництва Тайваню в міжнародних організаціях. *Наукові записки*. 2006. Т. 57. С. 65–70.
3. Браун Д. Китай і Тайвань: просте пояснення суті конфлікту. *BBC News*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62396120>
4. Бучин М. А., Тиндук У. М. Проблема Тайваню та перспективи її врегулювання у контексті російсько-української війни. *Регіональні студії*. 2022. №29. С. 39-43.
5. Дужа І. А. Еволюція політики США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: монографія. Біла Церква: ДНВЗ «БНАУ», 2018. 198 с.
6. Запороженко М. Асатуров С. Тайвань – частина Китаю чи Китай «частинка» Тайваню? *Збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених*. 2021. С. 58-60.
7. Китай і Тайвань: витоки протистояння. *BBC News*. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46740156>
8. Країни, які визнають Тайвань. *History hub*. URL: <https://uk.history-hub.com/krayini-yaki-viznayut-taivan>
9. Панфілович О. Китай випустив бюлетень, в якому заявив про неминучість возз'єднання з Тайванем — навіть через силовий сценарій. *BBC News*. 2022. URL: <https://babel.ua/news/82741-kitay-vipustiv-byuleten-v-yakomu-zayaviv-pro-neminuchist-vozz-vednannya-z-tayvanem-navit-cherez-siloviy-scenariy>
10. Прищепя Я. Тайвань заявив про наближення кораблів та літаків КНР. *Суспільне: новини*. 2022. URL: <https://suspilne.media/312422-tajvan-zaaviv-pro-nablizenna-korabliv-ta-litakiv-knr/>
11. Сі Цзиньпін не виключив застосування сили для повернення Тайваню. *BBC News*. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46738695>

12. Таран М. А. Проблема політичного об'єднання КНР з Тайванем та зовнішня політика США. Східний Світ: The World Of The Orient. 2004. № 1. С. 121–131.

13. Шеремет А. Китай після чотириденних маневрів навколо Тайваню розпочав нові військові навчання — і обіцяє зробити їх «регулярними». *Бабель*. 2022. URL: <https://babel.ua/news/82616-kitay-pislya-chotiridennih-manevriv-navkolo-tayvanyu-rozpochav-noviy-viyskovi-navchannya-i-obicyaye-zrobiti-jih-regulyarnimi>

14. Шеремет Ангеліна. Літак із Ненсі Пелосі в аеропорту Тайваню. *BBC News*. 2022. URL: <https://babel.ua/news/82379-litak-iz-nensi-pelosi-siv-v-aeroportu-tayvanyu>

15. Blanchette J., Edel C., Johnstone C. B., Kennedy S., Cha V., Kim E., Poling G. B. Speaker Pelosi's Taiwan Visit: Implications for the Indo-Pacific. *Center for strategic international studies*. 2022. URL: <https://www.csis.org/analysis/speaker-pelosis-taiwan-visit-implications-indo-pacific>

16. Haenle P., Sher N. How Pelosi's Taiwan Visit Has Set a New Status Quo for U.S-China Tensions. *Carnegie: endowment for international peace*. 2022. URL: <https://carnegieendowment.org/2022/08/17/how-pelosi-s-taiwan-visit-has-set-new-status-quo-for-u.s-china-tensions-pub-87696>

17. What's behind China-Taiwan tensions? *BBC News*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-34729538>

REFERENCES:

1. Bayden poobitsyav zakhystyty Tayvan' vid Kytayu (2021) [Biden promised to protect Taiwan from China]. *BBC News* (electronic magazine). Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59013989>

2. Bilak P. P. (2006) Problemy predstavnytstva Tayvanyu v mizhnarodnykh orhanizatsiyakh [Problems of representation of Taiwan in international organizations]. *Naukovi zapysky*, vol. 57, pp. 65-70.

3. Braun D. (2022) Kytay i Tayvan': proste poyasnennya suti konfliktu. [China and Taiwan: a simple explanation of the essence of the conflict]. *BBC News*. (electronic magazine). Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62396120>

4. Buchyn M.A., Tynduk U.M. (2022) The problem of Taiwan and prospects for its settlement in the context of the Russian-Ukrainian war. [The problem of Taiwan and prospects for its settlement in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Rehional'ni studiyi*. no. 29., pp. 39-43.

5. Duzha I. A. (2018) Evolyutsiya polityky SSHA v Aziys'ko-Tykhookeans'komu rehioni: monohrafiya [The Evolution of US Policy in the Asia-Pacific Region: A Monograph]. Bila Tserkva: DNVZ «BNAU». (in Ukrainian)

6. Zaporozhenko M. (2021) Asaturov S. Tayvan' – chastyna Kytayu chy Kytay «chastynka» Tayvanyu? [Is Taiwan a part of China or is China a "part" of Taiwan?] *Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi studentiv ta molodykh vchenykh (Ukraine, Vinnytsa, April 23, 2021)* (eds. Boginska I. V., Lytvynenko R. O., Panina I. G., Popov V. Yu., Prykhnenko M. I., Pyatnytskova I. V., Temirov Yu. T., Temirova N. R.), Vinnytsa, pp. 58-60.

7. Kytay i Tayvan': vytoky protystoyannya (2019) [China and Taiwan: the origins of the confrontation]. *BBC News*. (electronic magazine). Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46740156>

8. Krayiny, yaki vyznayu't Tayvan'. [Countries that recognize Taiwan]. *History hub*. Retrieved from: <https://uk.history-hub.com/krayini-yaki-viznayu-taiwan>

9. Panfilovych O. (2022) Kytay vypustyv byuleten', v yakomu zayavyv pro nemynuchist' vozz'yednannya z Tayvanem — navit' cherez sylovyv stsenarij [China issued a bulletin in which it declared the inevitability of reunification with Taiwan - even through a force scenario]. *Babel*. (electronic magazine). Retrieved from: <https://babel.ua/news/82741-kitay-vipustiv-byuleten-v-yakomu-zayaviv-pro-neminuchist-vozz-yednannya-z-tayvanem-navit-cherez-siloviy-scenarij>

10. Pryshchepa Y. (2022) Tayvan' zayavyv pro nablyzhennya korabliv ta litakiv KNR [Taiwan announced the approach of ships and aircraft of the People's Republic of China]. *Suspil'ne: novyny* (electronic magazine). Retrieved from: <https://suspilne.media/312422-tajvan-zaaviv-pro-nablizenna-korabliv-ta-litakiv-krnr/>

11. Si Tszyn'pin ne vyklychuv zastosuvannya syly dlya povernennya Tayvanyu (2019) [Xi Jinping has not ruled out the use of force to return Taiwan]. *BBC* (electronic magazine). Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46738695>

12. Taran M . A. (2004) Problema politychnoho ob'yednannya KNR z Tayvanem ta zovnishnya polityka SSHA [The problem of the political unification of the PRC with Taiwan and the foreign policy of the United States]. *Skhidnyy Svit: Svit Skhodu*. no. 1., pp. 121–131.

13. Sheremet A. (2022) Kytay pislya chotyrydennykh manevriv navkolo Tayvanyu rozpochav novi viys'kovi navchannya — i obitsyaye zrobyty yikh «rehulyarnymy» [After four days of maneuvers around Taiwan, China has started new military exercises — and promises to make them «regular»]. *Babel'* (electronic magazine). Retrieved from: <https://babel.ua/news/82616-kitay-pislya-chotiridennih-manevriv-navkolo-tayvanyu-rozpochav-noviy-viyskovi-navchannya-i-obicyaye-zrobiti-jih-regulyarnimi>

14. Sheremet A. (2022). Litak iz Nensi Pelosi siv v aeroportu Tayvanyu [The plane with Nancy Pelosi landed at the airport in Taiwan] *BBC News* (electronic magazine). Retrieved from: (electronic magazine). Retrieved from: <https://babel.ua/news/82379-litak-iz-nensi-pelosi-siv-v-aeroportu-tayvanyu>

15. Blanchette J., Edel C., Johnstone C. B., Kennedy S., Cha V., Kim E., Poling G. B. (2022) Speaker Pelosi's Taiwan Visit: Implications for the Indo-Pacific. *Center for strategic international studies*. Retrieved from: <https://www.csis.org/analysis/speaker-pelosis-taiwan-visit-implications-indo-pacific>

16. Haenle P., Sher N. (2022) How Pelosi's Taiwan Visit Has Set a New Status Quo for U.S-China Tensions. *Carnegie: endowment for international peace*. Retrieved from: <https://carnegieendowment.org/2022/08/17/how-pelosi-s-taiwan-visit-has-set-new-status-quo-for-u.s-china-tensions-pub-87696>

17. What's behind China-Taiwan tensions? (2022). *BBC News*. (electronic magazine). Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-asia-34729538>

Taiwan's special position in the international arena and its role in the opposition of the USA and China

Zavada Yaryna Ihorivna

PhD in Political Science,
Assistant at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6094-5397

Danchuk Halyna Dmytrivna

4th year Student
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4827-5663

The confrontation between the two global leaders - the US and China - is growing under the influence of the crisis in the Taiwan Strait. Taiwan (officially the Republic of China) is an island that does not have a de jure defined status, although de facto it is a separate independent country. Disputes regarding the ownership of the island have been going on for more than half a century, but recently the question of the status of Taiwan has again become extremely relevant. Both China and the US have their own interests in resolving the issue of Taiwan's ownership, which could lead to a very powerful military conflict. The US seeks to preserve the islands of independence in order to weaken China's influence in the region, while China, on the contrary, seeks to annex the island at any cost. Considering the fact that both countries have great influence on the world community, powerful armed forces and nuclear capabilities, and also compete for leadership on the international stage, their confrontation can be extremely dangerous. Considering the escalation of the conflict due to the visit of the American Nancy Pelosi to Taiwan in 2022, this problem becomes especially urgent. The work examines the origins and peculiarities of the Taiwan problem, the prospects for the development of this conflict in the near future, and its impact on the system of international relations.

The positions of the USA and China regarding the probable declaration of independence of Taiwan, which clearly contradict each other, are analyzed. Considering that Taiwan is a sticking point for these two global countries, relations between the two have deteriorated significantly in the past few years, especially since Nancy Pelosi's visit. The position of the island itself regarding the probable acquisition of independence is also clarified. As a result of research, the likelihood of conflict escalation, including the deployment of active military operations, has been clarified. The statements of key American and Chinese officials regarding the probable conduct of active hostilities for the island's ownership, as well as Taiwan's actual ability to defend itself, are considered. The latest provocations by China, which could lead to escalation, were also considered.

Key words: Taiwan, PRC, USA, Asia-Pacific region, international security.

Roslon Dominika Tomashivna
Zavada Yaryna Ihorivna

Eastern partnership: history of emergence and functioning

УДК 341.171

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.18>

Roslon Dominika Tomashivna
PhD in Political Science,
Assistant at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Zavada Yaryna Ihorivna
PhD in Political Science,
Assistant at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6094-5397

The article examines the formation of the European Neighborhood Policy (ENP). It is noted that after extensive consultations within the EU, as well as consultations with its neighbors, the «European Neighborhood Policy» was officially announced in 2004, which covered 16 states, namely: Algeria, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Egypt, Georgia, Israel, Jordan, Lebanon, Libya, Moldova, Morocco, Palestine, Syria, Tunisia and Ukraine. In order to differentiate cooperation with the above-mentioned states, the EU used «Action Plans» created as a result of bilateral negotiations.

The article also analyzes the history of the emergence and development of the EU's Eastern Partnership initiative which was formed and developed in parallel with the ENP and the idea of the «Mediterranean Union». In particular, the specifics of the establishment and functioning of the Eastern Partnership (EaP) have been determined. It is worth emphasizing that the EaP project was implemented by the European Union within the framework of the European Neighborhood Policy, and it was Poland and Great Britain that drew attention to it.

The Eastern Partnership included cooperation with six states: Belarus, Ukraine, Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan. The main goals of the initiative were: the establishment of political cooperation, the creation of deepened and strengthened free trade zones, as well as the abolition of the visa regime. As part of the implementation of the project, five main initiatives were also created, on the basis of which four thematic sectoral platforms were created for bilateral discussions to bring the states of Eastern Europe and the Caucasus closer to the EU.

It is worth noting that the EaP program was of great importance for Ukraine and provided an opportunity to become a real regional leader in cooperation with the European Union.

Key words: Eastern Partnership, European Neighborhood Policy, European Union, Ukraine, Poland.

Introduction. The study of the history of the development and functioning of the Eastern Partnership is relevant in view of modern conditions. Since, with the launch of the Eastern Partnership initiative by the European Union, both within the academic environment and among practitioners, discussions continue not only about the forms of implementation, development prospects and chances of success, but also about the benefits that specific participating states receive.

Purpose and objectives. The purpose of the article is to study the history of the emergence and functioning of the EU's Eastern Partnership. In order to achieve the set goal, the following tasks must be completed: to investigate the formation of the European Neighborhood Policy; to analyze the Eastern Partnership of the EU, in particular to determine the peculiarities of its establishment and functioning; outline the role of Poland in the formation and development of the eastern direction of EU foreign policy.

Research methods. Research methodology is based on general and special methods of cognition. A systematic method was used to study the foundations and principles of the Eastern Partnership's functioning. With the help of the comparative method, common and distinctive features were revealed in the positions of Belarus, Ukraine, Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan regarding the Eastern Partnership. The institutional method was involved in order to study the key institutional aspects of the formation and implementation of the EaP.

Results. Poland actively participated in the formation and implementation of the course of the Eastern policy of the enlarged EU. Poland's influence was significant, both before the emergence of a meaningful course of the EU's «Eastern» policy, and with the emergence of the «European Neighborhood Policy» and the formation and development of the «Eastern Partnership» initiative. It is worth noting that this was an attempt to draw Brussels' attention to issues important to Polish foreign policy, as well as to the role that Poland planned for itself as a full EU member.

In March 2003, the European Commission published a communiqué «Wider Europe - Neighborhood: New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbors»[1]. Brussels has encouraged political and economic (institutional) reforms in neighboring countries with benefits arising from their access to the EU common market. The EU itself should also benefit from these changes, which, thanks to its neighbors, surrounded itself with a circle of stable and predictable states with developing economies - the «ring of friends» [4]. The basis of cooperation between the EU and each of the states were «Action Plans» (Action Plans)[1]. The harmonization of norms and standards created in this way was supposed to lead to the gradual Europeanization of the immediate environment of the EU, and as a result to the emergence of a group of partners.

After extensive consultations within the EU, as well as with its neighbors, the «European Neighborhood Policy» was officially announced in 2004,

which covered 16 states, geographically distant, different from each other in many aspects (political, economic, cultural), in particular in expectations, related to cooperation with the European Union: Algeria, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Egypt, Georgia, Israel, Jordan, Lebanon, Libya, Moldova, Morocco, Palestine, Syria, Tunisia and Ukraine. In order to differentiate cooperation with individual states and their expectations, the EU used as a tool the aforementioned «Action Plans» created as a result of bilateral negotiations. Also, the European Commission published the document «European Neighborhood Policy. Strategy» (European Policy Strategy, EPS) [3, p.11-14]. May 12, 2004. It indicates the most important directions in which neighborhood cooperation should develop.

In parallel with the formation of the European Union and the «Mediterranean Union», the idea of the «Eastern Partnership» (EaP) was formed and developed, as a practical attempt to find an answer to the question posed during the collapse of the USSR regarding the forms of involvement of the West in events on the territory of the Union of Independent States. It should be emphasized that Poland and Great Britain drew attention to the EaP at the turn of the 1990s and 2000s. [5, p.44]. States that have already implemented similar projects within the framework of the European Union expressed their support for the EaP initiative. First of all, we are talking about Finland, which was the initiator of the project called «Northern Dimension», which concerned the countries of northern Europe, namely Norway and Iceland. Romania and Bulgaria were also participants in the Black Sea Synergy project, which concerned the states of the Black Sea basin. Allies of the Polish-Swedish initiative were also the Baltic states, i.e. Lithuania, Latvia and Estonia. Due to their geographical location, these states are constantly interested in the Eastern policy of the European Union, as well as the development of the situation in the region. However, without a doubt, the most important thing for the initiative of the Eastern Partnership was its support from Germany, which finally made it clear that the project has a chance to be implemented [7, p. 120].

On May 7, 2009, the Eastern Partnership was initiated at the summit of the European Union in Prague. The EaP project was implemented by the European Union within the framework of the European Neighborhood Policy. It covered cooperation with six states: Belarus, Ukraine, Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan. The main goals of the initiative were: the establishment of political cooperation, the creation of deepened and strengthened free trade zones, as well as the abolition of the visa regime. As part of the implementation of the project, five main initiatives were also created, covering the fields in which cooperation should take place on a multilateral basis. They included:

and a) creation of integrated border management programs in EU neighboring states;

b) supporting their small and medium-sized businesses;

c) support of regional electricity markets, as well as development of renewable energy sources and ensuring energy efficiency of national economies;

d) promotion of environmental protection;

e) implementation of the system of combating natural and man-made disasters.

In order to bring the states of Eastern Europe and the Caucasus closer to the EU, in addition to the mentioned fields of cooperation, four thematic sectoral platforms have been created within the framework of the main initiatives of the Union for bilateral discussions on the lines of the EU - its partner (state) on the following issues:

a) democracy, good neighborliness and stability;

b) economic integration and convergence with EU policy;

c) energy security;

d) interpersonal relations;

The introduction of thematic platforms provided an opportunity for both multilateral cooperation and bilateral discussions. Bilateral cooperation concerned both the political sphere, including the development and implementation of domestic and foreign policy courses, as well as the economic and cultural spheres.

The Joint Declaration made it possible for various entities to participate in the Partnership. She emphasized that in addition to government institutions, parliaments, international organizations, local self-government, financial institutions, as well as subjects from the sphere of civil society and the private sector can also participate. Third countries could participate on a case-by-case basis, in specific actions, projects. And also at meetings of thematic platforms, if their participation could be useful for achieving the goals of the Partnership. The Council of Europe decided to participate in Eastern Partnership programs related to the fight against corruption and the improvement of the judicial system. The OSCE cooperates in the framework of raising the standards of human rights protection. Instead, the EBRD and the OECD participated in a program to support small and medium-sized businesses in Eastern partner states.

Public organizations from the EU and partner states showed considerable interest in the Eastern Partnership. In December 2009, the first meeting of the Civil Society Forum of the Eastern Partnership was held in Brussels [4]. About 200 public organizations took part in it. The Forum created a Steering Committee that coordinates the activities of NGOs with the EU and partner states. The work of the forum was aimed at promoting cooperation between societies and strengthening the civil aspect of the actions of the Eastern Partnership. In the bilateral dimension, the Eastern Partnership, covering the relations of the

European Union with individual partner states, carried out measures aimed at concluding association agreements and establishing deep and comprehensive free trade zones.

It is worth noting that the Eastern Partnership did not arouse violent enthusiasm in the invited countries of the EaP (Belarus, Ukraine, Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan). In particular, Ukrainian leaders accepted the new program with pleasure, but at the same time emphasized that it cannot be a substitute for the future membership of their country in the EU [2, p.4]. At the official presentation of the EaP in Prague, the former Minister of Foreign Affairs B. Tarasyuk stated that the lack of prospects for Ukraine's membership in the EU is the main weakness of the Eastern Partnership [2, p.6]. The project did not cause lively reactions and comments, also in other Eastern European capitals. This indicated that effective consultations and information measures were not conducted in the states invited to the Eastern Partnership before its announcement.

The EaP program gave Ukraine a chance to become a real regional leader in cooperation with the European Union. Ukraine, being the largest state invited to the program, was also undoubtedly a leader in building strategic relations with the European Union. This has been the case since 2007, while the association agreement was being negotiated. And in the case of the rest of the states covered by the Eastern Partnership, negotiations on association were conducted only from 2010. A similar situation existed in the case of negotiations regarding the free trade zone, which Kyiv started in 2008, and therefore two years before all other states of the Eastern neighborhood [6, p.130-137]. The positive experience of Ukraine was considered as an example for others.

The main goal of the Eastern Partnership, in addition to association, exchange of goods and visa-free movement, was the creation of forms of structural cooperation, without which it was difficult to imagine any discussion about the prospect of Ukraine's future, even remote membership in the EU. Ukraine's accession to the Energy Community in February 2011 was also a positive moment in building mutual relations. The Energy Community is an initiative of the European Union created in 2006 to involve European countries from outside the EU in the process of improving energy security. At the time of signing the Energy Community Treaty outside the EU, Albania, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Montenegro, Macedonia, Romania and Serbia joined it. Ukrainian politicians believed

A well-coordinated association agreement and subsequent consistent policy in EU-Ukraine relations could have a fundamental and turning point in their relations on all fronts. The main thing was to start the process of harmonization of Ukrainian law with EU

law. The compatibility of Ukrainian law at the time of the appearance of better conditions for the continuation of the EU enlargement process will be of fundamental importance for the perspective of Kyiv's membership in the Community. The implementation of the association agreement gave Ukraine the opportunity to distance itself from the post-Soviet legal and political system and approach European standards.

Conclusions. Therefore, the Eastern Partnership project is implemented by the European Union within the framework of the European Neighborhood Policy. This program is a tool for cooperation with former Soviet republics that demonstrate European aspirations or maintain close social (political and economic) relations with the EU. It covers the Union's cooperation with six states: Belarus, Ukraine, Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan. The goals of the «Eastern Partnership» include the creation of political association relations, deepened and comprehensive free trade zones, development of the partnership of the involved states with the EU, gradual liberalization of the visa regime, improvement of the structure of multilateral cooperation with partner states within the framework of four «thematic platforms» (democracy, good neighborliness, stability, economic integration),

It is worth noting that the EaP program gave Ukraine a chance to become a real regional leader in cooperation with the European Union. Ukraine, being the largest state invited to the program, was also undoubtedly a leader in building strategic relations with the European Union.

BIBLIOGRAPHY:

1. Antychowicz M. Wymiar wschodni jako czesc wspolnej polityki zagranicznej i bezpieczenstwa unii europejskiej. *PSZ*. URL: <http://www.psz.pl/120-unia-europejska>
2. Dubas A. Pierwsze reakcje na inicjatywę Wschodniego Partnerstwa. *Tydzień na Wschodzie*. 2008. №18. P. 8.
3. Emerson M. European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo? *CEPS Working Documents*. 2004. No. 215. P 2 - 24
4. Johannson E. A 'Ring of Friends'? The Implications of the European Neighbourhood Policy. *Tand F Online*. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/>
5. Kapuśniak T. Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: szansę i wyzwania. Kraków, 2010. 81 p.
6. Konsekwencje dla Polski utworzenia strefy wolnego handlu między Unią Europejską a Ukrainą. Warszawa Centre for Eastern Studies, 2009. 147 p.
7. Żęgota K. Próba bilansu polskiej aktywności w ramach Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej. *Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie*. 2015. P. 115 – 126. URL: https://www.researchgate.net/publication/340464488_Proba_bilansu_polskiej_aktywnosci_w_ramach_Partnersstwa_Wschodniego_Unii_Europejskiej_An_attempt_of_overview_of_Polish_activity_as_a_part_of_Eastern_Partnership_programme

REFERENCES:

1. Antychowicz M. *Wymiar wschodni jako czesc wspolnej polityki zagranicznej i bezpieczenstwa unii europejskiej*. PSZ. URL: <http://www.psz.pl/120-unia-europejska>
2. Dubas A. (2008). Pierwsze reakcje na inicjatywę Wschodniego Partnerstwa. *Tydzień na Wschodzie*, №18, P. 8.
3. Emerson M. (2004). European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo? *CEPS Working Documents*, No. 215, P 2 – 24.
4. Johannson E. A 'Ring of Friends'? The Implications of the European Neighbourhood Policy. *Tand F Online*. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/>
5. Kapuśniak T. (2010). *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: szansę i wyzwania*. Kraków.
6. *Konsekwencje dla Polski utworzenia strefy wolnego handlu między Unią Europejską a Ukrainą*. (2009). Warszawa Centre for Eastern Studie.
7. Żęgota K. (2015). Próba bilansu polskiej aktywności w ramach Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej. *Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie*, P. 115 – 126. URL: https://www.researchgate.net/publication/340464488_Proba_bilansu_polskiej_aktywnosci_w_ramach_Partnersstwa_Wschodniego_Unii_Europejskiej_An_attempt_of_overview_of_Polish_activity_as_a_part_of_Eastern_Partnership_programme

Східне партнерство: історія виникнення та функціонування

Рослонь Домініка Томашівна

кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Завада Ярина Ігорівна

доктор філософії,
асистент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-6094-5397

У статті досліджено становлення (ЄПС) Європейської політики сусідства. Зазначено, що після широких консультацій всередині ЄС, а також консультацій із його сусідами, офіційно була проголошена в 2004 р. «Європейська політика сусідства», яка охопила 16 держав, а саме: Алжир, Вірменію, Азербайджан, Білорусь, Єгипт, Грузію, Ізраїль, Йорданію, Ліван, Лівію, Молдову, Мароко, Палестину, Сирію, Туніс та Україну. Щоб диференціювати співпрацю з вищезгаданими державами, ЄС використав «Плани дій» (Action Plans) створений в результаті двосторонніх переговорів.

Також у статті проаналізовано історію виникнення та розвитку ініціативи Східного партнерства ЄС, яка паралельно формувалась і розвивалась із ЄПС та ідеєю «Середземноморського союзу». Зокрема, визначено особливості започаткування та функціонування (СП) Східного партнерства. Варто підкреслити, що проект СП був реалізований Європейським союзом в рамках Європейської Політики Сусідства і саме Польща і Велика Британія привернули увагу до нього. Східне партнерство включало співпрацю з шістьма державами: Білоруссю, Україною, Молдовою, Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Основними цілями ініціативи були: встановлення політичної співпраці, створення поглиблених та зміцнених зон вільної торгівлі, а також скасування візового режиму. У рамках реалізації проекту також створено п'ять основних ініціатив, на основі яких створено чотири тематичні галузеві платформи для двосторонніх дискусій, щоб зблизити держави Східної Європи та Кавказу з ЄС.

Варто зазначити, що програма СП мала вагоме значення для України та дала можливість стати реальним регіональним лідером у співпраці з Європейським Союзом.

Ключові слова: Східне партнерство, Європейська політика Сусідства, Європейський Союз, Україна, Польща.

Шлемкевич Тетяна Вікторівна

Основні тенденції політичної комунікації в умовах переформатування українського медіапростору

УДК 327.567;34/89

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.19>

Шлемкевич Тетяна Вікторівна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри
журналістики
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0003-1785-0338

З появою та широким використанням так званих нових медіа («new media») в Україні останні кілька років не лише трансформуються канали політичної комунікації, а й змінюється сама суть та спрямованість так званого «політичного повідомлення» («political message») у сучасному суспільно-соціальному порядку. Окреслена ситуація відбувається в парадигмі глобалізації, інформатизації та інтеграції як трьох основних соціально-політичних та економічних процесів сучасності. Загальним моментом і точкою дотику для вищезгаданих процесів є саме феномен політичної комунікації. Мета дослідження полягає у виокремленні ключових тенденцій політичної комунікації в умовах переформатування українського медіапростору. Досягнення анонсованої мети кристалізується в низці завдань, серед яких: виявити сучасні умови функціонування політичної комунікації; узагальнити вектори трансформації українського медіапростору; конкретизувати засадничі основи політичної комунікації в умовах переформатування українського медіапростору.

Методи дослідження. Задля досягнення мети та завдань здійснено взаємодоповнене використання низки методів, як-от: системний аналіз (для конкретизації структурних складників політичних комунікацій, виявлення передумов трансформації політичних комунікацій в соціальних мережах, виникнення сучасних тенденцій в медіапросторі нашої держави тощо); синтез (поєднання проаналізованих складових задля виявлення векторів трансформації українського медіапростору, розкриття місця і ролі цих складових у політичній комунікації); синергетичний метод дав змогу дослідити політичні комунікації як складний об'єкт, що функціонує в умовах зміненої реальності медіапростору відтак самоорганізовується відповідно до таких змін. Встановлено, що відбуваються процеси зрощення політики та медіа (convergence between media and politics), медіатизації суспільства (також, ґрунтуючись на ширших концептуальних сторонах даного явища, використовується термін «NETократизація») і, звичайно, породжується так звана еліта нового століття – «медіократія» (зокрема, в атлантичній політичній культурі). Медіатизація українського суспільства та зрощення політики та медіа логічно веде у бік медійної політики, що й різко змінює не тільки канали політичної комунікації, яка в рамках інформаційного суспільства, що розвивається, стала ключовим поняттям політики, а й наголошує на необхідності переосмислення її ролі та функцій.

***Ключові слова:** політична комунікація, трансформація українського медіапростору, глобалізація, інформатизація, інтеграція, мережа Інтернет.*

Вступ. Світові політичні тенденції сьогодні визначаються та знаходять свої пояснення у трьох основних соціально-політичних та економічних процесах сучасності – глобалізації, інформатизації та інтеграції. Ця «тріада», щільно зіткана у різноманітний килим світу, є загальноприйнятною парадигмою сучасних політичних процесів, в рамках якої в останні десятиліття і, зокрема, сьогодні ми розвиваємо нові методи сприйняття політичних процесів та міжнародних відносин (так, сьогодні Держдеп США займається розробкою концепції «цифрової дипломатії» / «digital diplomacy»), спираємося на нові форми економічного співробітництва та зближення окремих країн та регіонів з активним використанням Інтернету, виявляємо ініціативу та сприяємо впровадженню ринкової споживчої логіки у сфері політики, також розвиваємо нові закономірності державного управління, які дають нове забарвлення принципам політичної легітимності, прозорості та довіри, розширюють та одночасно обмежують можливості співучасті суспільства у процесі прийняття рішень та реалізації своїх прав.

Більше того, з появою та широким використанням так званих нових медіа («new media») в Україні

останні кілька років не лише трансформуються канали політичної комунікації, а й змінюється сама суть та спрямованість так званого «політичного повідомлення» («political message») у сучасному суспільно-соціальному порядку.

Тісний взаємозв'язок інформатизації з глобалізацією чи інтеграції зі становленням глобального інформаційного суспільства не підлягає сумніву. Загальним моментом і точкою дотику для вищезгаданих процесів є саме феномен політичної комунікації і вже в наші дні – феномен полінаправленої, горизонтальної та багаторівневої комунікації, зростаюча роль якого у всіх галузях життєдіяльності пов'язується з безпрецедентним розвитком інформаційного суспільства. У нових реаліях політика як така знаходить свій прояв у ефективному обміні інформацією з різних комунікаційних каналів.

Мета дослідження полягає у виокремленні ключових тенденцій політичної комунікації в умовах переформатування українського медіапростору. Досягнення анонсованої мети кристалізується в низці **завдань**, серед яких: виявити сучасні умови функціонування політичної комунікації; узагальнити вектори трансформації українського

медіапростору; конкретизувати засадничі основи політичної комунікації в умовах переформатування українського медіапростору.

Методи дослідження. Задля досягнення мети та завдань здійснено взаємодоповнене використання низки методів, як-от: системний аналіз (для конкретизації структурних складників політичних комунікацій, виявлення передумов трансформації політичних комунікацій в соціальних мережах, виникнення сучасних тенденцій в медіапросторі нашої держави тощо); синтез (поєднання проаналізованих складових задля виявлення векторів трансформації українського медіапростору, розкриття місця і ролі цих складових у політичній комунікації); синергетичний метод дав змогу дослідити політичні комунікації як складний об'єкт, що функціонує в умовах зміненої реальності медіапростору відтак самоорганізовується відповідно до таких змін.

Результати. Однією з найважливіших характеристик сучасного суспільства стає рівень його інформатизації, який впливає на всі процеси суспільного розвитку. У політологічному розумінні інформація, що розробляється та поширюється новітніми технологіями та комунікаційними каналами, є основною зброєю «м'якої влади» [2]. Арсенал цієї м'якої влади включає в себе засоби і методи впливу, в основі яких лежить сам акт комунікації.

Важливість ролі інформації у суспільстві стала серцевиною досліджень багатьох авторів, починаючи з другої половини минулого століття до наших днів. Ще в середині ХХ ст., як резюмує В. Волянський, Д. Белл, прогнозуючи тенденції феноменального використання інформаційних технологій, говорив про настання постіндустріальної доби [2, с. 255], М. Маклюен висловлювався про «глобальне електронне село» [3, с. 54], а японський вчений І. Масуда, говорячи про розвиток інформаційного суспільства, зазначав, що таке суспільство буде вільне від класової приналежності і конфліктів, і це буде суспільство згоди [2, с. 256].

Період становлення інформаційного суспільства, відзначає А. Данько-Сліпцова збігся з процесом глобалізації, який відбив основні виклики світу, що стрімко змінюється [4]. Цей довгостроковий процес далеко ще не закінчено, хоча з 1970-х років він значно прискорився [12]. Цим терміном у сучасній літературі можна позначити як зростання інтеграційних процесів, які передбачають збільшення взаємодії суверенних держав і окремих соціальних груп, а й збільшення взаємозалежності і взаємопроникнення людських відносин, поруч із зростанням інтеграції соціополітичного та економічного життя [10, с. 78]. З політологічного погляду важливим моментом у глобалізації є комунікативне середовище [11]. Технологічні підстави відіграють істотну роль в цьому контексті. Наприклад,

наявність супутникового зв'язку стає важливим моментом у забезпеченні інформатизації, зокрема у сфері національної безпеки.

Багато авторів, обговорюючи питання щодо глобалізації комунікації в контексті українського медіапростору та ґрунтуючись на прикладах телекомунікаційного обладнання, з пильною увагою спостерігають та аналізують діяльність транснаціональних медіа [5], які на сьогоднішній день формують основне середовище політичної комунікації у глобальному [6] та локальному контексті [7].

Про це багато авторів сучасності пишуть як про символічне середовище, яке охоплює весь світ. Саме це інформаційне/комунікаційне середовище, будучи вже глобальним, забезпечує виробництво єдиних для всіх людей образів [8, с. 34].

По суті, глобальне інформаційне суспільство ХХІ ст. характеризується, як суспільство політичного ризику. Це відзначають багато сучасних дослідників, акцентуючи увагу на нових явищах інформаційного суспільства й вітчизняного медіапростору, які змушують розширити кругозір методологічного пізнання соціокультурних та політичних особливостей сучасності.

Породження символічного середовища в розрізі українського медіапростору, було б неможливим без технологічного прориву і розробки різних комунікаційних гаджетів: мобільних телефонів, комп'ютерних міні-дивайсів, іподів і системи GSM. Всі вони зв'язуються різними мережами і переводять нашу реальність у нову глобально-інформаційну систему комунікації та інтеграції або ж, як часто з протилежного боку зазначають, жорсткою незбалансоване середовище комунікаційної блокади, кастомізації, інформаційного імперіалізму та умов дезінтеграції.

В обох випадках, очевидно, технологічний детермінізм стоїть не на останньому місці. Але, навіть, незважаючи на наявні нерівні стартові можливості України, в цілому стрімкий технологічний прогрес в останні десятиліття не тільки збагатив, спростив у багатьох питаннях наше життя, а й створив ту технологічну базу, на якій ми стали ближчими один одному в прямому та переносному значенні слова. Нова технологічна картина світу уможливила більш ефективно зближення різних культур, країн та окремих соціальних груп шляхом трансформації медіапростору. Одночасно в рамках цифрового розриву, який вже набув політичного значення, дані розвитку визначаються як умови, що породжують глибшу соціальну фрагментацію, політичну сегментацію та дезінтеграцію окремих соціальних груп, створюючи реальність не лише соціальної, а й політичної нерівності нового типу.

Так, інформаційно-комунікаційне середовище ЄС розглядає як платформу глибших економічних, а вже останні два десятиліття і політичних інтеграційних процесів і активно розвиває свою полі-

тику в цьому напрямку. Але на відміну від теорії управління за допомогою інформації згідно якої держава цілком покладається на комунікацію та інформацію, маніпулюючи громадською думкою та здійснюючи таким чином соціальний контроль, європейські інститути шукають нові шляхи реалізації в рамках громадянського суспільства: так зване двостороннє інформаційне управління, яке стає можливим за допомогою соціальних мереж, що потребує використання можливостей мережі Інтернет. Окреслена тенденція нині популяризувалась й в українському медіапросторі.

З появою Інтернету виник не тільки новий технологічний засіб передачі інформації, але головним досягненням є початок інтеграційного процесу насамперед розрізнених областей, соціальних груп і систем масової інформації, що набуває особливого значення в політичному контексті.

Перш ніж приступити до детальнішого вивчення особливостей Інтернету в політичній складовій нашої життєдіяльності, спробуємо у більш цільному уявленні окреслити роль та функції засобів масової інформації та комунікації (ЗМІІК) з політичної точки зору. Виходячи з того, що функцією політичної системи є вироблення рішень, можна припустити, що функцією системи ЗМІІК є постановка питань та їх обговорення таким чином, щоб забезпечити інтеграцію суспільства та його частин.

Особливого значення в цьому контексті набуває той основний факт, що відбуваються процеси зрощення політики та медіа (*convergence between media and politics*), медіатизації суспільства (також, ґрунтуючись на ширших концептуальних сторонах даного явища, використовується термін «НЕТОкратизація») і, звичайно, породжується так звана еліта нового століття – «медіократія» (зокрема, в атлантичній політичній культурі).

Медіатизація українського суспільства та зрощення політики та медіа логічно веде у бік медійної політики, що й різко змінює не тільки канали політичної комунікації, яка в рамках інформаційного суспільства, що розвивається, стала ключовим поняттям політики, а й наголошує на необхідності переосмислення її ролі та функцій. Виходить, що не політичні партії, а ЗМІІК та нові медіа визначають політичний порядок денний.

Більше того, ЗМІІК визначають також процес ухвалення політичних рішень та їх реалізацію. Це означає, що ЗМІІК не є простим інструментом політики, а особливим інститутом політичної системи або системоутворюючим компонентом сучасної політики, яка сама під впливом горизонтально-мережевого підходу управління знаходиться в процесі важливих змін. Інтернет може стати інструментом двостороннього контролю, інформування, співучасті та навіть прийняття рішень на всіх рівнях знизу догори.

В «Інтернетизації» української політики існує й інший важливий момент – ЗМІІК знизили ефективність корпорацій та різко посилили позиції тих людей та організацій, які виявляють заповзятливість та ефективність у їх мережевому розумінні. З цієї точки зору ми говоримо вже про нових учасників політичного процесу – так званих он-лайн активістів, які закріпили за собою важливу роль творців контенту в Інтернеті та користуються навичками та засобами політичної мобілізації за допомогою нових технологій. Включеність у мережу – умова повноцінної участі у житті сучасного українського суспільства. Більше того, соціальні мережі Twitter, Facebook, сайт WikiLeaks стали синонімами соціально-політичної активності суспільства та основним майданчиком політичних дискусій. Тотальна прозорість, запропонована WikiLeaks, – це і є технології трансформації світового порядку, про що сьогодні пишуть багато вітчизняних та зарубіжних журналів та газет.

Висновки. Резюмуючи основні положення, які представлені в цій статті, варто зазначити, що «глобальна павутина» насправді є втіленням трьох основних процесів сучасності, що кристалізуються у векторах розвитку українського медіапростору: глобалізації, інформатизації та інтеграції. Головною відмінністю Інтернету є його відкритість – як з точки зору технічної архітектури, так і соціальної та інституційної організації. Крім того, саме відкритість була і залишається тим важливим моментом в Інтернеті, що сприяє саморозвитку мережі. Численні форми соціальних зв'язків, що створюються, ставлять перед нашою державою нові політичні виклики, встояти перед якими можливо за допомогою перегляду традиційних сприйнятих політики. Сама політична комунікація має стати не лише інтерактивною, двосторонньою, а й одночасно багатосторонньою, загальною та специфічно зорієнтованою. Основою такої політики стає тактика, гнучкість та миттєвість дій. Загалом «Інтернетизація» політики проявляється у наступних важливих взаємопов'язаних моментах: нова динаміка громадських рухів, розширення переліку непрямих учасників політики; об'єднання локальних спільнот за допомогою комп'ютерних мереж та значущість цього процесу для інклюзивної громадянської участі; використання Інтернету на практиці інформаційної політики та національної безпеки; виникнення ноополітики та кіберзброї на геополітичній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анісімович-Шевчук О. Політична комунікація як системоутворюючий фактор політичного життя суспільства. Автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.02. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л.: 2010. 19 с.
2. Волянський В. В. Моделі й практики державної медаполітики в сучасному світі. *Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2011. № 4. С. 255-258.

3. Волянський В. В. Сутність медіаполітики у наукових поняттях і категоріях. *Сучасна українська політика*. 2011. Вип. 25. С. 53-59.

4. Данько-Сліпцова А. Нові медіа: історія, типологія. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації: укр. наук. журн.* 2014. Вип. № 1–2. С. 80–82.

5. Кірієнко О. Принципи трансформації політичної ідентичності індивіда в умовах глобалізації. Дис канд. політ. наук 23.00.01. Львівський національний університет імені І. Франка. Л.: 2016. 205 с.

6. Комунікативні технології у формуванні політичної медіареальності під час конфліктів. URL: <http://compete.org.ua/komunikativni-tekhnologii-u-formuvan/> (дата звернення: 10.11.2022)

7. Кондратенко О. Інформаційний чинник у формуванні внутрішньої і зовнішньої політики української держави. *Науковий вісник інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, політологія, право і туризм*. 2010. № 2. С. 106-115.

8. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2011. 187 с.

9. Крос К., Гакет А. Р. Політичні комунікації та новинні засоби масової інформації у демократичних країнах: конкуруючі підходи. *Бібліотека УКМА*. URL: <https://elib.ukma.edu.ua/Journalism/SMI.pdf>. (дата звернення: 10.11.2022)

10. Belch G. E., Belch M. A. Advertising and Promotion: An Integrated Marketing Communications Perspective. 10th ed. New York: McGraw-Hill. 2015. 176 p.

11. Bimber B. Information and American democracy: Technology in the evolution of political power. New York : Cambridge University Press, 2003. 234 p.

12. Sless D. Collaborative processes and politics in complex information design. *Content and Complexity: Information Design in Technical Communication*. 2003. № 5. P. 78-82.

REFERENCES:

1. Anisimovych-Shevchuk O. Politychna komunikatsiia yak systemoutvoriuiuchyi faktor politychnoho zhyttia suspilstva [Political communication as a system-forming factor of the political life of society]. Avtoref. dys. kand. polit. nauk : 23.00.02. Lviv. nats. un-t im. I. Franka. L.: 2010. 19 s. [in Ukrainian]

2. Volianskyi V. V. Modeli y praktyky derzhavnoi medapolityky v suchasnomu sviti [Models and practices of state media policy in the modern world]. *Visnyk*

derzhavnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv: nauk, zhurnal. 2011. № 4. S. 255-258. [in Ukrainian]

3. Volianskyi V. V. Sutnist mediapolityky u naukovykh poniattiakh i katehoriakh [The essence of media policy in scientific concepts and categories]. *Suchasna ukrainska polityka*. 2011. Vyp. 25. S. 53-59. [in Ukrainian]

4. Danko-Sliptsova A. Novi media: istoriia, typolohiia. *Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsii: ukr. nauk. zhurn* [New media: history, typology]. 2014. Vyp. № 1–2. S. 80–82. [in Ukrainian]

5. Kiriienko O. Pryntsyipy transformatsii politychnoi identychnosti indyvida v umovakh hlobalizatsii [Principles of transformation of the political identity of the individual in the conditions of globalization]. Dys kand. polit. nauk 23.00.01. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni I. Franka. L.: 2016. 205 s. [in Ukrainian]

6. Komunikatyvni tekhnologii u formuvanni politychnoi mediarealnosti pid chas konfliktiv [Communicative technologies in the formation of political media reality during conflicts]. URL: <http://compete.org.ua/komunikativni-tekhnologii-u-formuvan/> (data zvernennia: 10.11.2022) [in Ukrainian]

7. Kondratenko O. Informatsiyni chynnyk u formuvanni vnutrishnoi i zovnishnoi polityky ukrainskoi derzhavy [Informational factor in the formation of internal and external policy of the Ukrainian state]. *Naukovyi visnyk instytutu mizhnarodnykh vidnosyn. NAU. Serii: ekonomika, politolohiia, pravo i turizm*. 2010. № 2. S. 106-115. [in Ukrainian]

8. Kosenko Yu. V. Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of the theory of language communication]: navch. posib. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 2011. 187 s. [in Ukrainian]

9. Kros K., Haket A. R. Politychni komunikatsii ta novynni zasoby masovoi informatsii u demokratychnykh krainakh: konkuruiuchi pidkhody [Political Communication and the News Media in Democracies: Competing Approaches]. *Biblioteka UKMA*. URL: <https://elib.ukma.edu.ua/Journalism/SMI.pdf>. (data zvernennia: 10.11.2022) [in Ukrainian]

10. Belch G. E., Belch M. A. Advertising and Promotion: An Integrated Marketing Communications Perspective. 10th ed. New York: McGraw-Hill. 2015. 176 p. [in Ukrainian]

11. Bimber B. Information and American democracy: Technology in the evolution of political power. New York : Cambridge University Press, 2003. 234 p. [in Ukrainian]

12. Sless D. Collaborative processes and politics in complex information design. *Content and Complexity: Information Design in Technical Communication*. 2003. № 5. P. 78-82. [in English]

The main tendencies of political communication in the conditions of reformatting of the Ukrainian media space

Shlemkevych Tetiana Viktorivna

Candidate of Political Sciences,
Lecturer at the Department of Journalism
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine
ORCID: 0000-0003-1785-0338

With the emergence and widespread using the so-called «new media» in Ukraine during the last few years, not only the channels of political communication are being transformed, but also the essence and orientation of the so-called «political message» in modern social order is changing. The described situation takes place in the paradigm of globalization, informatization and integration as three main socio-political and economic processes of modernity. The common point and the point of contact for the aforementioned processes is the phenomenon of political communication. The purpose of research is in highlighting key tendencies of political communication in the conditions of reformatting of the Ukrainian media space. Achieving the announced purpose crystallizes in a number of tasks, including the following: to study modern conditions of functioning political communication; to generalize the vectors of transformation of the Ukrainian media space; to specify the basic foundations of political communication in the conditions of reformatting of the Ukrainian media space.

Methods of research. To achieve the purpose and tasks a complementary use of a number of methods has been carried out, such as: system analysis (for concretization of structural components of political communications, identification of preconditions of transformation of political communications in social networks, emergence of modern tendencies in media space of our state, etc.); synthesis (combination of analysed components for identification of vectors of transformation of the Ukrainian media space, revealing the place and role of these components in political communication); synergetic method gave an opportunity to study political communications as a complex subject, which functions in the conditions of changed reality of media space, hence it self-organizes itself according to such changes. It has been found that there are processes of convergence between media and politics, mediatization of society (also, based on the broader conceptual aspects of this phenomenon, the term «NETocratization» is used) and, of course, the so-called elite of the new century is born – «mediacracy» (in particular, in the Atlantic political culture). Mediatization of the Ukrainian society and convergence between media and politics leads logically in the direction of media policy, which strictly changes not only the channels of political communication that has become a key concept of politics in the framework of the developing information society, but also emphasizes the need to rethink its role and functions.

Key words: political communication, transformation of the Ukrainian media space, globalization, informatization, integration, Internet network.

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Ніколаєва Тетяна Михайлівна
Погорєлова Інна Сергіївна

Проблема резистентності та реституції культурно-історичної спадщини України в умовах російської агресії: політико-державний аспект

УДК 94:7.06+35
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.20>

Ніколаєва Тетяна Михайлівна
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри політичних
технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6772-5928

Погорєлова Інна Сергіївна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6560-242X

У статті зазначається важливість резистентності та реституції культурно-історичної спадщини, оскільки захищаючи її, українці захищають свою національну ідентичність. Ці питання регулюються нормативно-правовою системою, зокрема, Конституцією України, ратифікованими Верховною Радою України міжнародними конвенціями, законами України «Про охорону культурної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» ін. й діяльністю органів державної влади України. Збройна агресія РФ спричинила втрату великої кількості пам'яток культурної спадщини України. Звертається увага на недоліки в законодавчій базі, а саме: у відсутності законів та внесенні змін до законодавства, які регламентують діяльність певних державних інституцій щодо обліку та захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту, в умовах воєнного часу.

У дослідженні розкрито практичну діяльність державної влади, щодо збереження культурно-історичної спадщини, зокрема: вжиті заходи МКІП з метою захисту культурних цінностей, культурної спадщини в умовах воєнного стану. Охарактеризовано проблеми інституційного, правового, організаційного характеру щодо реалізації політики зі збереження культурної спадщини у сучасних реаліях. Визначено негативні тенденції у сфері збереження культурно-історичної спадщини: значні руйнування й пошкодження російськими військами пам'яток, вивезення культурних цінностей, проблеми фіксації та моніторингу, повільного наповнення Державного реєстру культурного надбання, відсутність повної системи електронних інформаційних ресурсів культурної спадщини України. Підкреслено важливість вчасної евакуації культурних цінностей, їх повний облік та оцифрування. Простежується загарбницька мета рф та культурний геноцид щодо культурно-історичних надбань українського народу, а також намагання знищити ідентичність народу, через знищення культурних цінностей. Окреслюються чинники, що сприятимуть покращенню ситуації зі збереженням культурно-історичної спадщини.

Автори проаналізували досягнення України у сфері резистентності та реституції культурно-історичної спадщини. Зокрема, активна співпраця з ЮНЕСКО, міжнародними організаціями щодо збереження, відновлення і повернення культурної спадщини України. Сформульовано пропозиції удосконалення державної політики щодо захисту і збереження культурної спадщини. Автори узагальнили ключові напрямки здійснення державної політики України щодо повернення та реституції культурних цінностей.

Ключові слова: державна політика, культурно-історична спадщина, денацифікація, війна, культурний геноцид, культурні цінності, громадська ініціатива, стратегія держави, Україна, ЮНЕСКО, резистентність, реституція, компенсаторна реституція.

Вступ. Збереження та охорона культурно-історичної спадщини була і є одним з пріоритетних напрямків зовнішньої і внутрішньої культурної політики України. Пам'ять про історію, що втілена у рухомих, та нерухомих пам'ятках є важливою складовою національної самоповаги та розвитку народу, який є зберігачем й охоронцем цих пам'яток, а також пам'яті про минуле, про своє коріння, свою етнічність й достойне представлення нашої країни на міжнародному рівні. Тому охорона культурної спадщини є зобов'язанням нашої держави як перед народом України, так і перед світовою спільнотою.

Знищуючи українські міста та села, вбиваючи і гвалтуючи мирних мешканців, руйнуючи і грабуючи українську національну спадщину, рф оста-

точно засвідчує ознаки культурного геноциду у цій війні, мета якої стерти український народ і його корені. Швидше застосовуючи ідеї Альфреда Розенберга (один з ідеологів націонал-соціалістів) про те, що достатньо знищити пам'ятки культури народу, щоб уже в другому поколінні він припинив своє існування як нація. Ще до нападу на СРСР саме він подав Гітлерові план вивезення до Німеччини культурних цінностей слов'янських народів. Така політика і викликала необхідність реституції (повернення) культурних цінностей втрачених Україною під час Другої світової війни, що було підняте у кінці 40-х рр. XX ст., незавершене і досі стоїть перед Німеччиною і Україною. Проблемним є те, що вивіз та облік українських цінностей і досі не досліджений. Значні труднощі у пошуку вилуче-

них цінностей спричиняє той факт, що під час війни була втрачена або знищена облікова документація музеїв, а працівники музеїв уже пішли з життя. Тому доля багатьох українських шедеврів маловідома: чи осіли в музейних збірках Німеччини, де їх ще можна було б якось виявити і впізнати, або в приватних колекціях, або в російських музеях, як «радянські». Навіть якщо вдасться побачити наші реліквії, то відсутність документів, які підтверджують, що дану культурну спадщину дійсно викрадено з українських музеїв, не дає змоги на їх повернення.

З огляду на це актуальним є аналіз державної політики щодо питання збереження культурних пам'яток, оскільки на території України нараховується майже 130 тис. пам'яток; 6 культурних пам'яток (+1 природна) перебувають у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; 17 об'єктів занесені до його Попереднього переліку [1]. Державний реєстр національного культурного надбання містить перелік унікальних музейних предметів Музейного фонду України, який складає 226 об'єктів [2]. В умовах повномасштабної війни проблема резистентності та компенсаторної реституції культурно-історичної спадщини, її культурних цінностей гостро постали перед Україною. У сучасних реаліях вирішення цих питань має стати однією із важливих складових стратегії держави.

Проблемами культурної спадщини займаються ряд вітчизняних науковців: В. Антипенко, В. Акуленко, В. Горбик, О. Іконніков, В. Максимов, В. Холодок ін.; дослідження її правового регулювання представлені роботами Н. Іванової, Т. Каткової, Б. Криволапова, Д. Ковалю, Т. Курило, О. Мельничук, О. Усенка, а також зарубіжних вчених: Ішвара Бат, Г. Кардучі, В. Ковальські, Дж. Мерріман, Р. Нахлік, Е. Поснер, Р. О'Кіф, Дж. Томан. Так, професор В. Антипенко досліджував питання терористичних загроз культурним цінностям, а В. Максимов приділив увагу міжнародно-правовим інструментам, спрямованих на захист української культурної спадщини. Дослідження науковця Д. Ковалю розкривають аналіз захисту культурних цінностей у міжнародних організаціях ще на початку вторгнення військ РФ на територію України. Корисними та повчальними на наш погляд, щодо захисту культурно-історичної спадщини є роботи зарубіжних вчених: Р. О'Кіффі – внесок у розвиток доктрини захисту міжнародної культурної власності; Дж. Томан – захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, з аналізом Гаазької конвенції 1954 р., на думку багатьох фахівців, залишається ключовою роботою щодо захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту; К. Чемберлен у роботі «Війна та культурна спадщина», наголошує про юридичну відповідальність керівництва збройними силами, які повинні знати та поважати норми міжнарод-

ного права щодо культурних цінностей в умовах воєнних дій.

Разом з тим, з 24 лютого 2022 р. проблема резистентності та реституції культурно-історичної спадщини загострилася. Умови ведення війни противником та порушення ним гуманітарних прав вимагає продовження досліджень; окрім того ситуація є динамічною, що потребує неперервного аналізу державної політики у цьому аспекті; запропонованим доробком хотіли б внести свій вклад у розв'язання проблеми захисту українських культурних цінностей.

Мета статті проаналізувати політику України за допомогою основних міжнародних нормативно-правових актів і вітчизняних законів щодо збереження культурної спадщини в умовах повномасштабної війни; виявити що наразі зроблено владою і що робиться задля збереження і відновлення культурно-історичної спадщини та для повернення незаконно вивезених російськими окупантами культурних цінностей. Визначити недоліки політики державних органів у сучасних реаліях щодо збереження і повернення культурної спадщини. Окреслити чинники, що сприятимуть у захисті та поверненні культурної спадщини.

Методи дослідження. Упродовж дослідження використовувалися наступні методи наукового пізнання як: аналіз, синтез, індукція, дедукція, статистичний, діалектичний, структурно-логічний, порівняльний та інші методи. Синтез, як прийом наукового пізнання, використовувався для узагальнення діяльності державних органів та їх взаємодію до війни і під час військових дій, співпрацю з ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини України. Аналіз сприяв можливості показати діяльність державних органів, стан обліку пам'яток. За допомогою статистичного методу було надано статистичні дані кількісних та якісних показників у сфері культурно-історичних пам'яток. Діалектичний метод визначив особливості діяльності ЮНЕСКО у сфері культурної спадщини України. Порівняльний метод дав змогу визначити проблему резистентності культурної спадщини в умовах як Другої світової так і російсько-української війни, показавши як терористична політика РФ та недотримання норм міжнародних угод привела до знищення культури українців як раніше, так і тепер. Проблемно-хронологічний метод дав змогу розбити вивчення питання державної політики щодо охорони культурної спадщини на окремі проблеми, і це дало змогу розглянути їх в хронологічному порядку. Метод ретроспективного аналізу сприяв політичному прогнозуванню компенсаторної реституції культурних пам'яток і об'єктивним висновкам щодо прогнозів діяльності державних інституцій у захисті культурно-історичної спадщини з залученням міжнародної спільноти, громадської ініціативи, правового інструментарію задля збе-

реження і відновлення культурно-історичної спадщини та для її повернення.

Результати. Внаслідок російського наступу та тимчасової окупації українська культурно-історична спадщина зазнала величезних втрат. Як заявила директорка з питань культури та надзвичайних ситуацій ЮНЕСКО Кріста Піккат: «Культурна спадщина дуже часто зазнає супутньої шкоди під час воєн, але іноді на неї націлюються спеціально, адже вона є сутністю ідентичності країн» [3]. У перші місяці агресії це були заклади освіти та культури. Адже за версією російської пропаганди, метою цієї війни є не лише знищення України і загарбання її території, а й те, що українці мають пройти так звану «денацифікацію». Відкрито з усіх інформаційних майданчиків говориться про необхідність запровадження репресій та жорсткої цензури, зокрема у сферах освіти та культури. Так державне видання обґрунтовує геноцид щодо українців: «Подальша денацифікація цієї маси населення полягає у перевихованні, яке досягається ідеологічними репресіями (придушенням) нацистських установок та жорсткою цензурою: не лише у політичній сфері, але обов'язково також у сфері культури та освіти» [4].

Такі заяви є яскравим свідченням для міжнародної спільноти, що це справжній геноцид проти народу, що обрав незалежний демократичний шлях розвитку. Терор і насилля, що здійснює держава-терорист дає змогу провести паралелі між Росією і нацистською Німеччиною. Тому постійний представник України при ООН Сергій Кислиця, згадуючи Нюрнберзький процес вважає, що історичні уроки необхідно вивчити та взяти до уваги, коли ми зосереджуємо наші зусилля на тому, щоб притягнути росію до відповідальності про злочини не лише проти людини, а й проти культури та розкрадання культурних цінностей, і їх компенсація може бути забезпечена за рахунок російських активів і коштів, які знаходяться за межами Росії. Так, згідно зі ст. 54 Конституції України «культурна спадщина охороняється законом, а держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [5]. На законодавчому рівні культурна спадщина регулюється законами України «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», низкою міжнародних конвенцій про охорону спадщини, ратифікованих Україною. Важливим завданням для держави щодо охорони культурної спадщини було проведення її повної реєстрації. Адже у 2017 р. до Закону України «Про охорону культурної спадщини» були внесені уточнення щодо терміну пам'ятки культурної спадщини (це об'єкт, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України або взятий на державний облік згідно до законодавства, що

діяло до набрання чинності цим Законом...) [6].

Війна впливає не лише на матеріальну спадщину, а й на фахівців, що обслуговують культурний сектор. Це художники, працівники музеїв та багато інших працівників культури, позбавлені засобів до існування через війну. Війна загрожує і охороні нематеріальної спадщини, як безперервності культурного життя, а також позбавлення доступу до мільйонів музейних експонатів у сотнях музеїв та приватних колекцій. Верифікована ступінь руйнації чи пошкодження на 6 жовтня 2022 р. (за даними Міністерства культури та інформаційної політики - МКІП) 161 об'єкта культурної спадщини. Серед них: 23 пам'ятки національного значення, 129 пам'яток місцевого значення [7]. Вже на 26 жовтня 2022 р. за даними заступника МКІП Катерини Чуєвої пошкоджено близько 1 тис. об'єктів культурної спадщини та культурних інституцій та верифіковано 552 об'єкти [8]. Натомість Спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) підтвердила пошкодження (більш ніж вдвічі менше) 207 об'єктів культурної спадщини в Україні від початку широкомасштабного вторгнення Росії (дані на 30 жовтня 2022 р.) [3]. ООН використовує супутникові зображення «до і після» для моніторингу руйнувань об'єктів культури. Нагадаємо, що за всіма міжнародними нормами ведення війни державі-окупанту, яка зайняла територію, категорично заборонено знищувати культурні цінності та історичні пам'ятки. Дане положення закріплене у ст. 15-16 Другого протоколу Гаазької конвенції [9]. Більш того, ст. 8, пункт 2b(ix) Римського статуту міжнародного кримінального суду визначає умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники як воєнний злочин [10]. Зазначимо, що РФ не підписала Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та відкликала свій підпис під Римським статутом.

Влада намагалася наповнити Державний Реєстр, що було і є механізмом надання захисту унікальним пам'яткам. Проте, на території України нараховується 130 тис. пам'яток, а на державному обліку у 2021 р. перебувало близько 65 350 (52%) об'єктів археології, 44 496 (35%) – історії, 1944 – монументального мистецтва (2%) [11]. Проблема з наповненням Реєстру залишалася актуальною, зокрема у травні 2021 р. мер Києва Віталій Кличко звинуватив МКІП у сприянні знищенню об'єктів культурної спадщини столиці, оскільки за попередні 3 роки КМДА запропонувала внести до Державного реєстру 1509 об'єктів, але чиновники МКІП ухвалили рішення лише щодо 23 об'єктів [12]. Якщо такими темпами наповнювати Реєстр, то матимемо його через багато десятиліть... З огляду на це, багато фахівців, зокрема, Л. Руденко, К. Поливач наголошували на доцільності забезпе-

чення наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України як прозорої, достовірної та загальнодоступної системи державного обліку, з використанням сучасних інформаційних технологій [13, С.57]. Враховуючи реформу децентралізації, як нову систему адміністративно-територіального устрою, відповідальність за збереження і реєстрацію культурної спадщини мали взяти територіальні громади, хоча на жовтень 2020 р. цим формально ще управляли районні ради. Отже процес йшов занадто повільно. Наголосимо, що ще після вторгнення у 2014 р. Росія включає до власного державного реєстру об'єктів культурної спадщини культурні скарби Криму. Українські дослідники наголошували, що правове регулювання охорони і повернення спадщини на окупованих територіях є неефективним і необхідно його вдосконалення. Критика торкалася не лише законодавства щодо окупованих територій. Так, у Законі «Про охорону культурної спадщини», стаття 27 визначає, що коли пам'ятці загрожує небезпека пошкодження, руйнування чи знищення, власник або уповноважений ним орган зобов'язані привести цю пам'ятку до належного стану, проте не містить спеціальних норм щодо захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту [14]. Ці питання в Україні регулює Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. Підкреслимо, що Закон «Про приєднання України до II протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р.» Верховна Рада ухвалила лише 30 квітня 2020 р. Тобто війна з 2014 р., але цей механізм Україною 6 років не використовувався через не ратифікацію. Так само Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 р., проте довго не ратифікувала його, через необхідність привести законодавство до норм Статуту. В умовах вже повномасштабної війни для врегулювання питання взаємодії із Міжнародним кримінальним судом (МКС) та забезпечення роботи їх представників в Україні Верховна Рада 3 травня 2022 р. прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [15]. Це важливо, адже агресивні дії щодо культурних об'єктів віднесені Римським статутом до військових злочинів та підпадають під юрисдикцію МКС [10]. Ще у березні 2022 р. президент США Дж. Байден оголосив про створення зовнішньої комісії з конфліктів в Україні, яка збирає документацію, спрямовану на притягнення Росії до відповідальності за її дії [16].

Музеї не були проінформовані, що робити у випадку, якщо почнеться повномасштабна війна, а рівень підготовки культурних інституцій та їх персоналу до екстрених ситуацій був невисоким. Навесні 2021 р. МКІП актуалізували перелік музей-

них об'єктів, які підлягають першочерговій евакуації («червоний список»). На жаль, подальших дій не було. Хоча частина музеїв Києва восени 2021 р. буквально вимагали план евакуації, пакувальний матеріал у Міністерства, транспорт. Владні інституції не вбачали на тоді потребу у негайних діях. У Львові пропонували розробити план евакуації та зберігання культурних цінностей і провести навчання для працівників закладів культури, але і цього не відбулося. 11 лютого 2022 р. на сайті МКІП була розміщена інформація про Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, де вказувалося, про загальні заходи з охорони (збереження) культурних цінностей, зокрема систематизація інформації про цінності, включаючи мінімальну інформацію про кожну, що дозволяє однозначно її ідентифікувати, з обов'язковим фотографуванням і дублювання інформації на різних засобах зберігання [17].

Як бачимо, можливість резистентності (від лат. *resistentia*) опірність була малою. Тому велика частка музейних колекцій на окупованих територіях була вкрадена та перевезена на території загарбника. Рішення МКІП про евакуацію творів мистецтва було ухвалено 24 лютого, разом із запровадженням в Україні воєнного стану. Ухвалення рішень на місцях ускладнили російські удари по всій країні та стрімкий наступ російських військ. Так, деякі міста просто не мали часу рятувати чи захистити свою спадщину: російські танки були на їхніх вулицях вже у перший день війни. Тим часом області, розташовані трохи далі від фронту, намагалися забезпечити музейні експонати і захистити архітектуру. Частина музеїв встигли перемістити найцінніші експонати у безпечні місця. Так, частина музеїв Одеси ще у січні, під виглядом відправки на виставки, готувалися до евакуації експонатів у західні регіони країни. Ряд музеїв обласних центрів, архівів, галерей зняли з експозиції та захистили основні експонати, згодом евакуацію фондів почали музеї Вінниці, Житомира, Сум, Чернігова, Дніпровський історичний музей, Національний музей історії в Києві. Звісно деталі кампанії з захисту української культурної спадщини не розкриваються. Враховуючи надскладні умови, спричинені війною, евакуація творів мистецтва видавалася ризикованою та складною. Водночас, 24 листопада 2022 р. міністр О. Ткаченко зазначив, що переважна більшість того, що треба було евакуювати, вже евакуювана у безпечні місця; маємо справу з найбільшою евакуацією колекцій з часів Другої світової війни. Водночас, зазначив, що «ми наразі готуємо деякі необхідні зміни до порядку евакуації, тому що ніхто ніколи цим впродовж 80 років не займався» [18]. Виникає питання, чому не займалися, вже маючи досвід окупованої спадщини з 2014 р. На сьогодні завдання державної влади не допустити руйнування пам'яток; швидко

і якісно відновити їх у разі пошкоджень. Водночас, МКІП зменшив видатки витрат у 2023 р. на збереження культурної спадщини (459 млн. грн.), однак отричі збільшив фінансування телемарафону (1,5 млрд.грн.) [19].

Першим «діджиталізованим» на півдні України був Херсонський Художній музей. Колекція музею налічувала понад 13 тис. творів і предметів. Найкраща в Європі колекції І.Айвазовського, О.Шовкуненка, М.Пимоненка, Т.Яблонської, М.Врубеля, художників Балтії, іконопис XVIII-XX ст. Його називали «українським Лувром». Лише коли Херсон (для прикладу) був під обстрілами, влада запропонували виїхати і вивезти експозицію, проте організувати у тих умовах це вже було неможливо. Херсонці, попри ризик бути вбитими чи ув'язненими, зафільмували, як вороги грабують цінності, які саме, і як їм допомагають працівники-колаборанти (без них ворог навряд чи зумів би знайти найцінніші експонати музею). Херсонці, які крадькома спостерігали це завантаження, розповідали, що плакали, адже експонати на які дихати боялись у мирний час, окупанти валили як сміття. Картини з Херсонського музею були продемонстровані у соціальних мережах кримчан, засвідчуючи що вони у Криму, у Художньому музеї Сімферополя. Їх впізнала директорка Херсонського музею Аліна Доценко [20]. У Мелітопольському краєзнавчому музеї зберігалася унікальна колекція скіфського золота IV ст. до н. е. частково або повністю (сьогодні відсутні данні, місто під окупацією) були вивезені країною-терористкою.

Влада співпрацювала і продовжує консультації та переговори з міжнародними партнерами. Комітет ЮНЕСКО з охорони культурної спадщини у разі збройного конфлікту (Україна є членом з 2021 р.) ухвалив 18 березня 2022 р. Декларацію про захист культурної спадщини, де закликав Росію дотримуватися зобов'язань відповідно до Гаазької конвенції й ратифікувати Другий протокол до неї; припинити пограбування, незаконного присвоєння й вандалізму проти українських культурних цінностей [21]. Комітет не отримав відповіді від РФ, але ухвалив рішення спрямувати до України фінансову підтримку й висловив готовність надати статус посиленого захисту (enhanced protection) ключовим об'єктам спадщини. ЮНЕСКО продовжує роботу про надання таким об'єктам згаданого статусу, фіксує їх, та автоматично визнає руйнування окупантами об'єктів культурної спадщини військовим злочином. Президент України В. Зеленський, в умовах небезпеки знищення унікальної архітектури офіційно звернувся до ЮНЕСКО, щодо включення до Списку всесвітньої спадщини історичного центру Одеси, щоб захистити його від російських авіаударів. Зазначимо, що співпрацюючи з ЮНЕСКО, Україна у 2018 р. досягла безпрецедентного рішення даної організації:

прямого моніторингу на території АР Крим об'єктів культурно-історичної спадщини. Одним з успішних кроків було й те, що Україна у березні 2022 р. здобула перемогу у справі проти РФ у Міжнародному суді ООН. Суд зобов'язав РФ негайно припинити вторгнення в Україну. Співпраця з міжнародним товариством дає свої результати, адже багато культурних установ світу відповіли на заклик про допомогу. Мережа європейських музейних організацій (NEMO), а саме: польські музеї створили Комітет допомоги музеям України; Франція, Нідерланди, Італія направили тони необхідних пакувальних матеріалів; Скандинавський музей у Стокгольмі започаткував фонд для фінансування Національного музею історії України в Києві ін. У квітні 2022 р. Всесвітній фонд пам'яток (WMF) оголосив про запуск діяльності Фонду реагування на проблеми захисту культурної спадщини України. Щоб знайти відповідь на питання, якою є практика збереження та порятунку культури в нових умовах збройного конфлікту, 26 жовтня у Києві відбулася міжнародна конференція «Культурна спадщина в умовах війни: захист, збереження та реставрація» під патронатом ЮНЕСКО і за сприяння Ради Європи.

Надзвичайно актуальним є використання всіх міжнародних механізмів для захисту культурної спадщини. В 2019 р. був підготовлений матеріал «Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту: захист культурної спадщини», у якій дослідники дійшли висновку що багато міжнародних механізмів для захисту культурної спадщини Україною не використовуються або використовуються частково. Так само автори доходять до висновку що на 2019 р. Україна частково використовувала міжнародні договірні механізми [22]. Відповідно до Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, для позначення пам'яток культури, які потребують особливої охорони під час воєнного конфлікту, є емблема із зображенням Блакитного щита. Найцінніші пам'ятки маркуються цим міжнародним знаком. Проте якщо ворога перед обстрілами не зупиняють написи «діти», то що говорити про знаки на культурних об'єктах. На жаль, це не є перешкодою для РФ.

З 2017 р. йде обговорення необхідності створення електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини і культурних цінностей. В 2020 р. навіть було розроблено його прототип Портал «Культурна спадщина України», який передбачає об'єднання на порталі всіх державних реєстрів у галузі культури, зокрема Державного реєстру національного культурного надбання, Державного реєстру нерухомих пам'яток України, Реєстрів викрадених та втрачених культурних цінностей, Бази даних Музейного фонду України. Лише 12 липня 2022 р. МКІП анонсувало створення

цифрової платформи управління національною культурною спадщиною у співпраці з ЮНЕСКО, де збиратимуть, генеруватимуть, контролюватимуть і зберігатимуть інформацію про культурну спадщину, доступ до неї буде відкритим.

Надзвичайно важливим напрямком в умовах війни є документування втрат культурної спадщини. Так, міністр О.Ткаченко постійно підкреслює, що МКІП верифікує усі дані про ті заклади культури, як постраждали від військових дій. Ще 9 березня 2022 р. МКІП оголосило про збір інформації щодо пошкоджень і руйнувань об'єктів культурної спадщини, вчинених росіянами, закликаючи свідків надіслати фото або відеодокази за допомогою національної платформи <https://culturecrimes.mkir.gov.ua>. У цьому контексті владі та громадським організаціям важливо через всі можливі засоби комунікації проводити серед українського суспільства роз'яснювальні роботи щодо правильної фіксації даних злочинів. 5 квітня 2022 р. Український культурний фонд запустив інтерактивну «Мапу культурних втрат».

Одним із ефективних методів фіксації зруйнованих, пошкоджених, знищених пам'яток і об'єктів культури стає оцифрування культурної спадщини. Про підтримку цифровізації української спадщини заявили ЮНЕСКО, Литва, Польща, організація Blue Shield Danmark ін. Хоча цифрове збереження не замінює фізичного об'єкта, воно може допомогти зберегти пам'ять, повернути викрадене і відновити зруйноване. Паралельно об'єкти спадщини архівують у цифровому вигляді волонтери з міжнародного проєкту «Врятувати українську культурну спадщину онлайн». Світовий розголос про грабування українських культурних цінностей «Postcards from Ukraine»/«Листівки з України» - проєкт Українського інституту, який розповідає про зруйновані пам'ятки України. Охопив аудиторію у понад 13 млн людей онлайн у більш ніж 60 країнах світу. За підтримки USAID створено єдину базу із близько 100 пам'яток, де можна побачити масштаби руйнувань і прочитати історію кожної [23].

Не вирішення питання резистентності культурно-історичної спадщини веде до проблеми отримання реституції для їх відновлення у результаті завданої збройним конфліктом шкоди. Нині чимало критикують міжнародно-правову систему, що склалася після Другої світової. Міжнародні інституції, наприклад ООН, показують неспроможність дієвого посередництва між сторонами збройного конфлікту. Виявляється не так багато конвенційних норм стосуються зобов'язань про реституцію. Враховуючи уроки Другої світової, здійснюється досудове Кримінальне провадження за злочини пов'язані з українською культурною спадщиною в умовах повномасштабної агресії. Законодавчо проблеми повернення культурних цінностей регулюється Законом України «Про вивезення,

вивезення та повернення культурних цінностей», 1999 р. із внесеними змінами і доповненнями (останні у 2020 р.). рф прийняла закон «Про культурні цінності, які були переміщені в Союз РСР у результаті Другої світової війни та знаходяться на території Російської Федерації» 1998 р., привласнивши собі все, що вдалось вивезти, що і викликає негативну реакцію світового співтовариства через незбереження процедури вивезення культурних цінностей. На думку Д.Ковалю, цей закон легалізує грабіжницький характер вивезення і серйозно впливає на оцінку компенсаторної реституції [24, С.45]. Ситуація у Сирії та Україні свідчать про те, що росія ігнорує міжнародні норми. Експерти Національного інституту національних стратегій рекомендують: виробити державну політику, спрямовану на збереження культурних цінностей під час війни; підготовку позовів до міжнародних судових інстанцій проти рф щодо незаконного привласнення культурних цінностей України [25]. Міжнародна місія, що працює у Криму, закликає сусідні держави, щоб ті залишатися пильними, адже велика кількість предметів мистецтва були викрадені: старожитності, скіфські артефакти з археологічних розкопок. Далі місія констатує, що «окупаційна влада, як правило, зобов'язана відновити status quo ante після закінчення окупації». Отже, росія має значні зобов'язання в усуненні заподіяної шкоди і співпраці з «компетентними органами» для подальшого збереження та захисту культурної спадщини на всіх територіях під її окупацією та ефективним контролем. Тобто підкреслюється обов'язок Росії здійснити реституцію культурних цінностей.

Враховуючи масштаби руйнувань відновити культурну спадщину лише за рахунок державного бюджету буде вкрай складно, тому важливості у захисті об'єктів культури набувають і недержавні об'єднання, і громадянське суспільство, благодійні та волонтерські рухи й спільноти. Для прикладу: івано-франківський колектив художників «Асортиментна кімната» облаштував кілька укриттів; директор львівського музею «Територія Терору» організувала кризовий фонд «Швидка музейна допомога», підтриманий Єврокомісією та асоціацією MitOst; інвестиційна компанія родини Довгих «Dovgiy Family Office» бере активну участь у захисті історико-культурних об'єктів Києва, створивши благодійний фонд «Можемо разом». Пам'ятник княгині Ользі на Михайлівській площі наразі захищає 3,5 тис. мішків піску, а пам'ятник святому Володимиру захистили іншою технологією: панелями, які тримають бетон, і конструкціями стилобату. За підтримки МКІП та оператора «Vodafone Україна» створено проєкт «Збережіть українську культуру» завданнями якого є фіксація військових злочинів російської армії проти пам'яток культури України та залучення меценатів до збереження та відбудови культурної спадщини.

Висновки. Стан культурної спадщини в Україні і до повномасштабної війни можна охарактеризувати як складний, а в умовах повномасштабної агресії ситуація стала катастрофічною. У сучасних реаліях може здаватися, що не на часі розгляд питань зі сфери культури. Однак саме культурно-історична спадщина та цінності ідентифікують націю та є ще одним із фронтів боротьби проти російської агресії. В умовах нездатності і неспроможності міжнародних організацій і міжнародної спільноти вплинути на РФ, реальний захист культурно-історичної спадщини лягає передовсім на Україну. На жаль, державою не були здійсненні превентивні заходи, щоб запобігти значним втратам культурних цінностей або хоча б пом'якшити їх. Повернення розграбованого можливо лише при умові перемоги над ворогом, а подальше розграбовування (наприклад) з Криму, зупинить розбитий Керченський міст; та перенесення кордонів до 1991 р.; міжнародний трибунал і стягнення репарацій з агресора.

На сьогодні ж, в умовах воєнного стану, існує нагальна потреба в удосконаленні державної політики і законодавства задля збереження і повернення культурно-історичної спадщини. Державні інституції мають:

- прийняти окремий нормативно-правовий акт «Про захист об'єктів культурної спадщини в умовах війни та окупації», розробити стратегію державної політики у сфері охорони та збереження культурної спадщини (за 9 місяців війни не прийнято жодного законодавчого акту щодо культурної спадщини у воєнний час);
- прискорити роботу з наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України; створити віртуальну електронну систему культурної спадщини, де тисячі оцифрованих об'єктів містяться у мережі у відкритому доступі;
- налагодити ефективну співпрацю органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, організацій та підприємців у збереженні (евакуації) і поверненні (по-можливості) культурної спадщини в умовах воєнного стану;
- співпрацювати з міжнародними організаціями і міжнародним співтовариством, інформуючи світову громадськість про злочини російської армії проти української культури;
- ініціювати створення окремої міжнародної організації в рамках ЮНЕСКО з контрольними функціями щодо збереження культурних пам'яток під час війни;
- залучати міжнародне співтовариство та вимагати притягнення до відповідальності винних у навмисному знищенні об'єктів культурної спадщини; ініціювати виключення Росії з міжнародних культурних організацій, таких як ЮНЕСКО.
- удосконалити систему моніторингу з боку державних органів влади, фіксацію інформації про чис-

ленні пошкодження та руйнування пам'яток, продовжуючи документування пошкоджень, наскільки це можливо в умовах воєнних дій, верифікувати відповідну інформацію, залучаючи громадські об'єднання та небайдужих громадян;

- активізувати діяльність волонтерських рухів, громадянських організацій, меценатів до забезпечення потрібними матеріалами для збереження та порятунку культурно-історичної спадщини в умовах війни;
- використати концепції культурного геноциду для кваліфікування дій РФ в Україні, що відкриває можливості компенсаторної реституції культурних цінностей, завдану українській культурі та ідентичності агресором;
- продовжувати популяризувати українську культуру, українську культурну спадщину в Україні та світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tentative Lists. Ukraine. URL: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=ua&order=states> (Last accessed: 29.11.2022).
2. Державний реєстр національного культурного надбання. URL: <https://data.gov.ua/dataset/014aba3a-63ed-4edf-b6b1-b26f1ad29953> (дата звернення: 29.11.2022)
3. UN: 207 Ukraine cultural sites damaged during Russian invasion. URL: <https://www.axios.com/2022/10/27/un-ukraine-cultural-sites-damage-russia-war-satellite-images> (Last accessed: 29.11.2022).
4. РФ обґрунтовує геноцид: державне видання пояснює, чому Україну та українців слід знищити. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/> (дата звернення: 29.11.2022)
5. Конституція України - Розділ II. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 29.11.2022)
6. Закон України Про внесення змін до ЗУ «Про охорону культурної спадщини» щодо визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-19> (дата звернення: 29.11.2022)
7. Кількість зруйнованих пам'яток культури продовжує зростати. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7863.html> (дата звернення: 29.11.2022)
8. МКІП верифікувало 552 об'єкти культурної спадщини та культурної інфраструктури, які пошкодили росіяни. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7973.html> (дата звернення: 29.11.2022)
9. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення: 29.11.2022)
10. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 29.11.2022)
11. На державному обліку перебувало близько 65 350 (52%) об'єктів археології, 44 496 (35%) – істо-

пії...URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162 (дата звернення: 24.11.2021).

12. Київрада звернулася до ВРУ і Кабміну щодо вирішення питання занесення об'єктів культурної спадщини Києва до Держреєстру нерухомих пам'яток України. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/kivrada_zvernulasya_do_verkhovno_radi_i_kabminu_schodo_virishennya_pitannya_zanesennya_obyektiv_kulturno_spadschini_kiyeva_do_derzhreyestru_nerukhomikh_pamyatok_ukrani/ (дата звернення: 29.11.2022)

13. Руденко Л., Поливач А. Збереження і використання культурної спадщини в Україні: проблеми та конструктивні пропозиції. *Український географічний журнал*. 2018. 2. С.51-61

14. Закон України «Про охорону культурної спадщини». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 29.11.2022)

15. Закон України Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення: 29.11.2022)

16. The Biden Administration Announces New Humanitarian, Development, and Democracy Assistance to Ukraine and the Surrounding Region URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/24/fact-sheet-the-biden-administration-announces-new-humanitarian-development-and-democracy-assistance-to-ukraine-and-the-surrounding-region/> (Last accessed: 29.11.2022).

17. Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html> (дата звернення: 29.11.2022)

18. Повірте, в нас є план: Ткаченко про евакуацію музеїв, бюджет на телемарафон...URL: https://ukrrudprom.com/digest/Povrte_v_nas_plan_Tkachenko_pro_evakuatsyu_muzev_byudget_na_telemarafon_obmn_nota_na_Pushkna.html (дата звернення: 29.11.2022)

19. Мінкульт зменшив бюджет на культуру і збільшив видатки на телемарафон – Ткаченко URL: <https://imi.org.ua/news/minkult-zmenshyv-byudzhet-na-kulturu-i-zbilshyv-vydatky-na-telemarafon-tkachenko-i49235> (дата звернення: 29.11.2022)

20. Якби не колаборанти, ми би врятували музей від росіян. Інтерв'ю з директоркою Херсонського художнього музею Ганна Щокань. URL: <https://lifepravda.com.ua/culture/2022/11/12/251267/> (дата звернення: 29.11.2022)

21. Declaration on the protection of cultural heritage in Ukraine. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380949> (Last accessed: 29.11.2022).

22. Андреюк Є., Бусол К., Коваль Д. Міжнародні механізми захисту культурних цінностей на окупованих територіях. URL: <https://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/Mizhnarodni-mehanizmy-zahystu-KTS-e-doc-1.pdf> (дата звернення: 29.11.2022)

23. Postcards From Ukraine. URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/> (Last accessed: 29.11.2022).

24. Коваль Д. В ім'я мистецтва: міжнародно-правовий контекстуальний аналіз захисту культурних цінностей у зв'язку зі збройним конфліктом: монографія. Одеса: Фенікс, 2016. 418 с.

25. Аналіз загроз знищення, незаконного привласнення та вивезення рухомих культурних цінностей України на територію РФ. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pryvlasnennya-ta-vyvezennya> (дата звернення: 29.11.2022).

REFERENCES:

1. Tentative Lists. Ukraine. URL: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=ua&order=states> (Last accessed: 29.11.2022).

2. Derzhavnyi reiestr natsionalnoho kulturnoho nadbannia. URL: <https://data.gov.ua/dataset/014aba3a-63ed-4edf-b6b1-b26f1ad29953> (Last accessed: 29.11.2022) [in Ukrainian].

3. UN: 207 Ukraine cultural sites damaged during Russian invasion. URL: <https://www.axios.com/2022/10/27/un-ukraine-cultural-sites-damage-russia-war-satellite-images> (Last accessed: 29.11.2022).

4. RF obgruntovuiе henotsyd: derzhavne vydannia poiasniuiе, chomu Ukrainu ta ukraintiv slid znyshchyty. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy - Rozdil II. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do ZU «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» shchodo vyznachennia poniattia «pam'iatka kulturnoi spadshchyny». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-19> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

7. Kilkist zruinovanykh pam'iatok kultury prodovzhuie zrostaty. <https://mkip.gov.ua/news/7863.html> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

8. MKIP veryfikovalo 552 obiekty kulturnoi spadshchyny ta kulturnoi infrastruktury, yaki poshkodyly rosiiany. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7973.html> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

9. Druhyi protokol do Haazkoi konventsii pro zakhyst kulturnykh tsinnostei u razi zbroinoho konfliktu 1954 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

10. Rymyskiy statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

11. Na derzhavnomu obliku perebuvalo blyzko 65 350 (52%) ob'ektiv arkheolohii, 44 496 (35%) – istorii. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162 (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

12. Kyivrada zvernulasia do VRU i Kabminu shchodo vyrishennia pytannia zanesennia ob'ektiv kulturnoi spadshchyny Kyieva do Derzhreiestru nerukhomykh pam'iatok Ukrainy. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/kivrada_zvernulasya_do_verkhovno_radi_i_kabminu_

schodo_virishennya_pitannya_zanesennya_obyektiv_kulturno_spadschini_kiyeva_do_derzhreyestru_nerukhomikh_pamyatok_ukrani/ (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

13. Rudenko L., Polyvach A. (2018). Zberezhennia i vykorystannia kulturnoi spadshchyny v Ukraini: problemy ta konstruktyvni propozyzii. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*. 2. S.51-61. [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnohoprotsesualnogo kodeksu Ukrainy tainshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo spivrobitnytstva z Mizhnarodnym kryminalnym sudom. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

16. The Biden Administration Announces New Humanitarian, Development, and Democracy Assistance to Ukraine and the Surrounding Region. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/24/fact-sheet-the-biden-administration-announces-new-humanitarian-development-and-democracy-assistance-to-ukraine-and-the-surrounding-region/> (Last accessed: 29.11.2022).

17. Zakhyst kulturnykh tsinnosti u razi zbroinoho konfliktu. URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

18. Povirte, v nas ye plan: Tkachenko pro evakuatsiu muzeiv, biudzheth na telemarafon... URL: https://ukrrudprom.com/digest/Povirte_v_nas_plan_Tkachenko_pro_evakuatsyu_muzev_byudget_

na telemarafon_obmn_nota_na_Pushkna.html (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

19. Minkult zmeshyiv biudzheth na kulturu i zbilshyv vydatky na telemarafon – Tkachenko. URL: <https://imi.org.ua/news/minkult-zmeshyiv-byudzheth-na-kulturu-i-zbilshyv-vydatky-na-telemarafon-tkachenko-i49235> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

20. Yakby ne kolaboranty, my by vriatuvaly muzei vid rosiian. Interviu z dyrektorkoiu Khersonsoho khudozhnogo muzeiu Hanna Shchokan. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/11/12/251267/> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

21. Declaration on the protection of cultural heritage in Ukraine. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380949> (Last accessed: 29.11.2022).

22. Andreiuk Ye., Busol K., Koval D. Mizhnarodni mekhanizmy zakhystu kulturnykh tsinnosti na okupovanykh terytoriiakh. URL: <https://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/Mizhnarodni-mekhanizmy-zahystu-KTS-e-doc-1.pdf> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

23. Postcards From Ukraine. URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

24. Koval D. (2016). V im'ia mystetstva: mizhnarodno-pravovyi kontekstualnyi analiz zakhystu kulturnykh tsinnosti u zv'iazku zi zbroinym konfliktom: monohrafiia. Odeca: Feniks, 418 s. [in Ukrainian].

25. Analiz zahroz znyshchennia, nezakonnoho pryvlasnennia ta vyvezennia rukhomykh kulturnykh tsinnosti Ukrainy na terytorii RF. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pryvlasnennya-ta-vyvezennya> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

The problem of resistance and restitution of cultural-historical heritage of Ukraine during Russian aggression: political and state aspect

Nikolaieva Tetiana Mykhailivna

Ph.D. in History, Associate Professor, Professor at the Department of Political Technologies
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Peremohy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6772-5928

Pohorielova Inna Serhiivna

Ph.D. in History, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Technologies
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Peremohy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6560-242X

The article indicates the importance of resistance and restitution of cultural and historical heritage, because by defending it, the Ukrainians are defending their national identity. These matters are regulated by the regulatory and legal system, in particular: the Constitution of Ukraine; international conventions ratified by the Verkhovna Rada (High Council) of Ukraine; laws of Ukraine «About the protection of cultural heritage», «About the export, import and return of cultural values» etc. and the activity of state institutions of Ukraine. Armed aggression of the Russian Federation caused a vast loss of cultural memorials of Ukraine's cultural heritage. Disadvantages in the law system are pointed out, such as: missing laws and applied changes to the law system, which dictate the activity of certain state institutions regarding the tracking and protection of cultural values in case of an armed conflict, during military time.

The article analyses the practical activity of the government, regarding the saving of cultural and historical heritage in war conditions, in particular: measures taken by the Ministry of Culture and Information Policy to save the cultural values, cultural heritage during war state. The problems of an institutional, legal, and organizational nature regarding the implementation of the cultural heritage preservation policy in modern realities are characterized. Negative tendencies in the area of saving cultural and historical heritage are defined: vast destruction and damage of Ukrainian heritage by Russian military, export of cultural values, problems of fixation and monitoring, slow filling of State Register of cultural acquisition, full lack of system of electronic information resources of Ukraine's cultural heritage. The importance of in time evacuation of cultural values, its full register and digitization is underlined. Invasive goals of the Russian federation and cultural genocide of cultural and historical property of Ukrainian people can be tracked, as well as the attempt to destroy national identity of the people, by destroying the cultural values. Factors, which will assist the improvement of the process of saving cultural and historical heritage are outlined.

The authors have analyzed the achievements of Ukraine in the area of resistance and restitution of cultural and historical heritage. In particular, active cooperation with UNESCO, international organizations regarding the preservation, restoration and return of the cultural heritage of Ukraine. Suggestions about upgrading the state policy regarding the protection and saving of cultural heritage have been formulated. Authors have summed up the key ways of executing the Ukraine policy regarding recovery and restitution of cultural values.

Key words: state policy, cultural and historical heritage, denazification, war, cultural genocide, cultural values, public initiative, state strategy, Ukraine, UNESCO, resistance, restitution, compensatory restitution.

Сафонюк Єлизавета Ігорівна

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: науковий дискурс в Україні

УДК 323.15:81'282](062.13)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.21>

Сафонюк Єлизавета Ігорівна
аспірантка відділу проблем світового
політичного розвитку
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0002-9094-8027

Стаття присвячена науковому дискурсу в контексті Європейської хартії регіональних мов або мов меншин як документа, головна роль якого полягає в охороні історичних регіональних мов або мов меншин Європи. Створена у 1992 р. Хартія досі залишається об'єктом багатьох досліджень націлених на розкриття особливостей підходів до трактування тексту у різних країнах, що не лише підписали, а й ратифікували ЄХРМ. Цінними у дослідженні даної проблематики є думки таких науковців як: Ю. Бестерс-Дільгер, М. Мозера, І. Больман, Б. Ажнюка, С. Мельника, С. Черничко, Г. Янковської, С. Кота, В. Радчука, Т. Халавки, В. Горбатенко, Ю. Шемшученка, І. Кресіної, О. Стойка та інших.

Мета статті полягає в аналізі плюралізму думок українських та іноземних дослідників щодо Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в українських реаліях. Завданнями дослідження є окреслити міркування науковців у контексті змісту й понятійно-категоріального апарату, особливостей українського варіанту перекладу, а також політико-правового досвіду застосування Хартії в Україні. Для реалізації зазначених завдань у статті використані такі методи як: аналізу та синтезу, індукції й дедукції, плюралізму, орієнтаційно-ціннісний (у філософському розумінні), наукової абстракції, ретроспективного моделювання.

Варто зазначити, що підписання та ратифікація Європейської хартії регіональних мов або мов меншин стало новою умовою набуття членства як у Європейському Союзі (1993 р.), так і в Раді Європи (1995 р.). Першою слов'янською країною, яка виконала дану умову при вступі до Ради Європи у 1995 р. була Україна.

Ключові слова: дискурс, ЄХРМ, меншини, мови меншин, понятійно-категоріальний апарат, діалект, міноритарні мови, фаховий переклад.

Вступ. Повномасштабне російське вторгнення в Україну відбулось 24 лютого 2022 р., а вже за чотири дні – 28 лютого Україна подала заявку на вступ до ЄС за пришвидшеною процедурою. Як повідомило британське агентство новин «Reuters», підтримка вступу до ЄС серед українців сягнула рекордної позначки за всі роки дослідження у 91% на кінець березня.

Вже 23-го червня 2022 р. лідери 27-ми країн-членів ЄС прийняли без перебільшень історичне рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Це означає, що ЄС не лише офіційно визнає європейське майбутнє України, але і підтверджує це юридично. Слід зазначити, що статус кандидата актуалізує пріоритетність у євроінтеграційних реформах, а також відкриває можливості для отримання фінансової допомоги (залучення інвестицій, грантів та ін.), завдяки якій буде пришвидшена трансформація правової та економічної систем й соціокультурного простору України в цілому. Втім варто наголосити, що на Україну покладаються і певні зобов'язання, виконання яких є умовою наближення до членства в Європейському Союзі, зокрема, ухвалити рамковий закон про національні меншини.

Слід зауважити, що попри вимогу реформувати законодавство у сфері нацменшин, перед Україною все ще залишається актуальною проблематика політико-правового досвіду застосування Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Адже, з 1993 р. усі нові члени Євро-

пейського Союзу мають підписати та ратифікувати ЄХРМ, а влітку 1995 р. Рада Європи також додала цю норму для країн, що хочуть отримати членство, зазначивши, що на реалізацію впровадження Хартії відводиться рік. Україна стала членом Ради Європи восени 1995 р. і була першою слов'янською країною, яка виконала цю норму.

Мета та завдання. Мета статті полягає у аналізі плюралізму думок українських та іноземних дослідників щодо Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в українських реаліях.

Завданнями дослідження є окреслити міркування науковців у контексті змісту й понятійно-категоріального апарату, особливостей українського варіанту перекладу, а також політико-правового досвіду застосування Хартії в Україні. Для реалізації зазначених завдань у статті використані такі методи: аналізу та синтезу, індукції й дедукції, плюралізму, орієнтаційно-ціннісний (у філософському розумінні), наукової абстракції, ретроспективного моделювання.

Результати. Першим юридичним інструментом, що був створений саме для захисту та підтримки регіональних або міноритарних мов Радою Європи 5 листопада 1992 р. стала Європейська хартія регіональних або міноритарних мов (офіційна назва – European Charter for Regional or Minority Languages), а за українською редакцією – Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

Проблематикою змісту та понятійно-категоріального апарату Європейської хартії регіональ-

них мов або мов меншин займались як іноземні, так і вітчизняні вчені, зокрема професорка-славист Фрайбурзького університету (Німеччина) – Ю. Бестерс-Дільгер у своїй праці «Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід», зазначає, що вагомим недоліком Хартії є її довільна інтерпретація, майже в кожній країні, де відбулась ратифікація документа. Відсутність чіткого розмежування між поняттями «діалект», «міноритарна мова», «мова мігрантів», у дослідниці викликає риторичне запитання: через який проміжок часу, 50, 100, 200 років, можна вважати міноритарною – мову мігрантів [2].

Професор мовознавства Інституту славистики Віденського університету – М. Мозер у своєму дослідженні «Ще раз про «Європейську Хартію регіональних або міноритарних мов» в Україні» [14] наголошує на недостатній виразності термінології в оригінальному варіанті Хартії. Дослідник зазначає, хоча у назві ЄХРМ винесено «Regional or Minority Languages», що дослівно означає «регіональні чи/або міноритарні мови» на сторінках офіційних документів Ради Європи часто можна зустріти варіанти «regional and minority languages», що означає «регіональні та міноритарні мови». На ґрунті цієї неузгодженості країни-учасниці Ради Європи розділились на два табори, одні з яких диференціюють «регіональні мови» та «міноритарні мови» й інші, що вирішили ці два поняття не розрізняти.

М. Мозер, погоджуючись з Ю. Бестерс-Дільгер, зазначає, що при глибинному аналізі основних статей Хартії стає очевидним факт відсутності конкретики основних понять. Це також стосується і питання діалектів, адже лінгвістика не може відрізнити діалекти від мови опираючись при цьому лише на мовознавче підґрунтя, оскільки будь-який «діалект» цілком можливо перетворити на «мову» [14].

Дослідниця та авторка праці «Мовні війни в Європі» – І. Больман наголошує на виокремленні «справжніх» та «несправжніх» меншин взявши до уваги мовну ознаку. На її думку, «справжніми» меншинами є ті меншини, де жодна інша група за межами їхньої території не говорить їхньою мовою, до прикладу ретророманці та бретонці. В той час як «несправжні» меншини – це групи, які в перебігу історії відірвались від свого природного середовища й приєднались до іноземної держави внаслідок завоювання. Тоді такі меншини є «меншинами» лише в межах їхніх нинішніх державних кордонів [3].

Серед українських дослідників даному аспекту приділив увагу, зокрема, доктор філософії, професор Інституту мовознавства О.О. Потебні НАН України – Б. Ажнюк. У своїй праці «Мовна політика: Європейські критерії і Україна» дослідник зазна-

чає, що ідеологія ЄХРМ заснована на принципі, так званої, позитивної дискримінації – «affirmative action». Як приклад наводить ст. 7. ч. 2: «Запровадження спеціальних заходів на користь регіональних мов або мов меншин, що мають на меті досягнення рівності між тими, хто використовує ці мови, і рештою населення, розглядається як акт дискримінації стосовно осіб, які використовують поширеніші мови» [1].

У праці «Поняття мовних меншин та природа мовних прав в міжнародному праві», кандидатка юридичних наук – Л. Невера, своєю чергою наголошує на дискусійному питанні, щодо розмежування понять «меншина» та «мовна меншина». Так, згідно з авторкою, «меншина» – це група, яка за чисельністю поступається решті населення держави і не є домінуючою, члени якої – громадяни цієї держави – мають етнічні, релігійні чи мовні характеристики, відмінні від решти населення, та виявляють, принаймні опосередковано, почуття солідарності, спрямоване на збереження своєї культури, традицій, релігії чи мови.

В той час як «мовною меншиною» можна вважати чисельно меншу за решту населення групу осіб, які проживають у країні і тривалий час традиційно вживають і свідомо заохочують уживання на її території історичної мови своєї групи, що відрізняється від державної (офіційної) мови і мов інших груп населення або визнана такою в національному законодавстві країни [15].

Аналізували політико-правовий досвід застосування Хартії в Україні такі вчені як С. Мельник, С. Черничко, Г. Янковська, С. Кот, В. Радчук, Т. Халавка, В. Горбатенко, Ю. Шемшученко, І. Кресіна, О. Стойко та інші.

Зокрема, у монографії «Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації» за авторства С. Мельник та С. Черничко, дослідники виокремлюють два вагомні аспекти Закону України № 1350-XIV від 24 грудня 1999 р. [7], а саме:

- положення Хартії застосовувались до мов таких національних меншин як: росіян, євреїв, білорусів, молдаван, румунів, кримських татар, болгар, поляків, греків, угорців, німців, гагаузів та словаків;

- пункти та підпункти закону пропонували застосовувати залежно від чисельності населення тієї чи іншої меншини на певній території [12].

С. Мельник та С. Черничко зазначають, що у найбільш привілейованому становищі опинилися представники національних меншин, де чисельність осіб, які компактно проживають у межах окремої адміністративної одиниці, становила понад 20%. До мов національностей, у яких чисельність представників коливалась від 10% до 20%, застосовувались тільки окремі пункти, і зовсім по-іншому діяла Хартія у регіонах, де відсоток національного населення був нижчим ніж 10%. Проживаючи ком-

пактно в окремих регіонах, названі національні меншини отримували право використовувати положення Хартії для розвитку свого мовного культурного простору. Своєю чергою у новому Законі України № 802-IV від 15 травня 2003 р. [8] були визначені більш обмежені права для носіїв тих самих тринадцяти мов, адже у законі не були зазначені адміністративні одиниці, у яких би діяли положення Хартії, не визначалась і частка представників етнічної або мовної групи серед населення того чи іншого регіону. Таким чином, на противагу Закону України № 1350-XIV від 24 грудня 1999 р., в Законі України № 802-IV від 15 травня 2003 р. усі 13 мов були розтлумачені однаково, попри різні соціолінгвістичні умови існування різних мовних меншин [12].

На дану проблему Закону України № 1350-XIV від 24 грудня 1999 р. [7] вказує і дослідниця Г. Янковська у своїй науковій роботі «Історія прийняття та ратифікації в Україні Хартії регіональних мов або мов меншин: проблеми та перспективи». Окремо, дослідниця пише, що створюючи такі правові норми, законотворці не врахували наступного:

- підстав для визначення відсотків таких національних меншин (чи від загальної кількості населення України, чи від осіб, які проживають на певній території) ?;

- спроможність, насамперед фінансову, України виконати всі передбачені Законом про ратифікацію пункти, яких навіть у найгіршому варіанті понад 35 [20].

Дослідник В. Василенко в праці «Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави» звертає увагу на взаємну невідповідність правових норм між національним законом і міжнародними зобов'язаннями, які, зокрема, накладає Хартія. В. Василенко зазначає, що Закон України № 804-IV «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» покладає на державу надмірні зобов'язання щодо особливого захисту тих мов, які цього не потребують, і залишає поза сферою своєї дії низку мов, яким справді потрібні особливий захист і підтримка [4].

Вплив Хартії на процес українізації досліджував С. Кот у своїй праці «Мовна Хартія: на Захід чи на Схід», дослідник наголошує, що Хартія для Європи стала документом конструктивної категорії «За» (за збереження мов, що є під загрозою існування), натомість в українському варіанті її ратифікація проходила під деструктивним гаслом «Проти» (проти української державної мови). На думку С. Кота головною особливістю закону про ратифікацію стало внесення до переліку мов національних меншин, які потребують охорони та захисту, зокрема як такі що вимирають, російської мови в Україні. Це, за задумом ініціаторів ратифікації,

мало відкрити правові можливості, щоб на регіональному рівні заблокувати процеси українізації в східних і південних областях держави, що було однією із цілей ратифікації [10].

Науковець Т. Халавка у своїй праці «Державне регулювання процесів міжетнічної інтеграції у прикордонних регіонах: теоретичний аспект» звертає увагу на те, що постійні акції проросійських організацій на підтримку надання російській мові статусу державної на рівні з українською мали вигляд звичайного тиску на владу, яка у 2003 р. ратифікувала Хартію. З одного боку, Хартія, в кращих традиціях європейського лібералізму, гарантувала всебічний розвиток мов меншин для їх зберігання та розповсюдження як культурного багатства країни. Ратифікований закон мав забезпечувати розвиток насамперед мов національних меншин, які не мали своєї держави, а саме: кримських татар, караїмів, кримчаків. З іншого боку, для найчисельнішої російської національної меншини ця хартія ставала своєрідною основою для подальшої політики русифікації населення в південно-східних регіонах України, яку втілювали за підтримки Кремля [18, с. 109].

Доктор історичних наук – В. Коцур у монографії «Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.» зазначає, що однією з ключових проблем України на початку 2000-х рр. став русинський рух, який вимагав визнання русинів окремою національністю, зокрема через активне поширення русинського руху в країнах Європи на початку 2000-х рр. Русини були визнані самобутнім народом таких країн як: Словаччина, Румунія, Угорщина, Сербія, Хорватія, США та Канада.

На думку, В. Коцура таке визнання спричинило рух за отримання цього статусу й в Україні, а використовуючи ключові положення «Рамкової конвенції про захист національних меншин» та «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин», русинські організації намагались у межах правового поля, через суспільний тиск на владу отримати право на самовизначення «русинів» як корінного етносу на Закарпатті. Втім визнання вони так і не отримали і лишилися в статусі субетносу, а русинська мова – територіального діалекту української мови. Як наголошує дослідник, такі методи використовувала і громадянсько-політичні організації етноспільнот у місцях їхнього компактного розселення, зокрема на Сході, Півдні та в Криму – російські, у Закарпатті – угорські, на Буковині – румунські та ін. [11].

Доктор юридичних наук, член Комітету експертів Європейської хартії регіональних мов від України – В. Мицик, аналізував мовний закон Колесніченка-Ківалова (втратив чинність 28 лютого 2018 р.), зазначає, що широкі права надані мовам великої кількості меншин, на практиці забезпечити важко

з огляду на економічні чинники, а в разі застосування 10-відсоткового підходу у використанні мови меншин, в Україні майже не залишилося б регіонів, де б використовувалась українська мова. В. Мицик також акцентує на відсутності механізму захисту державної мови [13].

Після прийняття Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» розпочалась спекуляція окремих етнічних спільнот, зокрема росіян та угорців, щодо надання їхнім мовам статусу регіональних, не дивлячись на ст. 5 цього закону, де зазначено, що українська мова є державною, а отже, її потрібно використовувати в усіх сферах життя. Звісно, держава зобов'язана захищати і надавати підтримку з розвитку мов національних меншин, водночас етнічні спільноти поділяють з титульною нацією відповідальність за участь у політичному, економічному, культурному, соціальному житті всього суспільства. Таким чином, це означає, що меншини зобов'язані володіти державною мовою [11].

Своєю чергою Н. Шипка у праці «Особливості формування сучасної державної етнополітичної політики України» пише про те, що у проєкті Закону України «Про концепцію державної етнополітичної політики» державна мова була визначена чинником консолідації українського народу [19, с. 173].

У науковому доробку «Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави» за авторства В. Горбатенко, Ю. Шемшученко, І. Кресіна та О. Стойко зазначається, що підписана та ратифікована Україною Хартія попри захист мов меншин та збереження і поширення мови титульного етносу як державної (у цьому випадку української) у всіх сферах суспільного життя, водночас ставала підґрунтям для дезінтеграційних процесів. Саме тому не всі країни Європи погодилися приєднатись до цього документа, зокрема такі країни як: Албанія, Андорра, Бельгія, Болгарія, Греція, Грузія, Латвія, Ірландія, Литва, Монако, Португалія, Сан-Марино, Естонія, Туреччина та ін. Прикриваючись необхідністю узгодити чинне законодавство України з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин, український парламент, маючи підтримку уряду, прийняв Закон України «Про засади мовної політики» у 2012 році, який, на думку В. Горбатенка, Ю. Шемшученка, О. Кресіної став джерелом конфліктів, який сприяє етнополітичній дезінтеграції України. [6, С. 48-49.]

В даному контексті В. Коцур зазначає, що у другій половині 1990-х рр. Росія все більше посилювала політичний та економічний тиск на Україну. Для цього Кремль використовував весь арсенал своєї репресивної машини та мовну проблематику й сприяв загостренню в Україні міжнаціональних суперечностей на фоні соціальних та економічних труднощів. Для тенденцій суспільно-політичного

життя того періоду були характерними такі особливості:

- відсутність послідовної етнополітичної та загравання з нацменшинами з боку влади, що позначалось на настроях та політичних уподобаннях частини українського суспільства;

- поширення українофобії та шовінізму серед представників товариств проросійської та прорумунської орієнтації, заперечення існування української нації;

- РФ у зовнішній політиці активізувала тактику захисту «соотечественников» за кордоном, тлумачачи у вигідному їй ключі ратифіковану Україною «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» [11].

На сторінках праці «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні» дослідниця Пилипенко Т., зазначає: «Розуміючи делікатність мовного питання, необхідно виважено підходити до завдань регулювання мовних відносин, правового забезпечення вільного розвитку мов національних меншин, що проживають на території України. Закономірно постає необхідність зміцнення позицій і підтримки усіма громадянами незалежно від їхньої національності і рідної мови. Адже кожна з національних мов виконує у суспільстві передусім консолідаційну та об'єднувальну функції. Це одна із домінант державної мовної політики, яка покликана сприяти збереженню міжнаціонального миру й злагоди в суспільстві, бути його стабілізаційним чинником» [16, с. 75].

Мені близька думка дослідника Б. Ажнюка, який наголошує, що кожна держава має нести відповідальність безпосередньо за мови, які сформувались на її території історично. І тут важливим є піклування не лише про міноритарні мови, але і про титульні. Зокрема, Ірландія відповідальна насамперед за ірландську мову перед цивілізованим світом, Білорусь – за білоруську, а Україна – за українську. Автор наголошує, що в різних випадках і ступені відповідальності є різними, адже збереження білоруської мови стосується насамперед країни, що є історичною батьківщиною зазначеної мови – Білорусі, і також країн, де вона перебувала під захистом Хартії, як одна з мінори тарних мов (Україна та Польща). В той час як є мови, що не представлені державними формуваннями, а отже потребують особливих заходів підтримки, до прикладу караїмська, кримськотатарська, гагаузька, урумська [1].

Важливим елементом дискусії у працях дослідників залишається й український варіант перекладу ЄХРМ. Дослідник В. Василенко у своїй праці «Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави.» має схожі думки з дослідником – М. Мозером. Зокрема,

він також звертає увагу на той факт, що аналіз автентичних текстів Хартії показав: базовий термін з англійського варіанту – «regional or minority languages» та з французького – «langues regionales ou minoritaires» був не правильно перекладений українською мовою як «регіональні мови, або мови меншин». Насправді ж його український відповідник звучить так – «регіональні, або міноритарні мови», тобто такі, які використовують в певному регіоні і є менш поширеними за інші мови даного регіону [4].

В той час як базовий термін «minority» в тексті ЄХРМ англійського зразка, використовується в значенні «меншості», а ніяк не «меншин» та вживається для виокремлення меншої кількості людей, які розмовляють тією чи іншою мовою, абсолютно не маючи на меті вказувати на етнічні одиниці. На підтвердження цього варіанту перекладу слід зазначити, що в англійській мові слово «minority», також має значення «меншість» у сенсі саме кількості, а не етнічної групи. До того ж в першій статті Хартії, де термін визначено, як: « територія на якій використовується регіональна, або міноритарна мова», до уваги взято мову, як засіб спілкування означеної кількості осіб, а не мову певної національної меншини.

Автор наголошує, що саме такий варіант тлумачення підкріплений Хартією, об'єктом якої є насамперед мови, їхня підтримка й особливий захист як культурного надбання, особливо тих мов, які можуть зникнути з мовної карти Європи. У Хартії не йдеться про вжиття особливих охоронних заходів щодо мов усіх без винятку меншин у тій чи іншій країні [4]. Таким чином, на думку дослідника, є всі підстави вважати, що такі мови, як болгарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька та угорська не потребують особливого захисту. Оскільки вони є офіційними у своїх державах і зважаючи на свій статус мають відповідний захист і не являються такими, що знаходяться на межі зникнення. Зокрема, в межах України не існує перешкод для застосування цих мов представниками згаданих національних меншин у місцях їхнього компактного проживання. Стан мов цих меншин, В. Василенко вважає, цілком задовільним, адже українське законодавство і практика традиційно приділяють пильну увагу захисту прав національних меншин, в тому числі й мовних.

Такі міркування поділяє і Л. Василик у своїй статті «Міноритарна мова? Чи правова неграмотність?» він наголошує, що український переклад Хартії й закон України про її ратифікацію суперечить букві та духу документа Ради Європи. Також автор наголошує на тому, що в Україні не вироблено єдиного правового трактування термінології Хартії, що має принципове значення, адже не врахована специфіка функціонування мов у державі, не

розроблено захисних механізмів мов нацменшин та української мови. Ратифікація Хартії в такому варіанті створила між українською і російською мовами конфліктну ситуацію, що, своєю чергою, актуалізувала мовно-політичний сепаратизм [5].

Дослідник В. Радчук у статті «Захід є захід, а схід є схід. Про ціну буквализму й домислу» подає деякі принципи позиції Експертного висновку про відповідність Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року № 802-IV та проекту альтернативного Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», який є частиною експертної роботи над Хартією.

Автор зазначає, що згідно зі статтею 23 означеної Хартії автентичними, тобто такими, що мають однакову юридичну силу, є два тексти Хартії – англійський і французький. В обох випадках тексти залишають поза сумнівом те, що з погляду критеріїв перекладу і правничих потреб вони узгоджені та є функціонально рівносильними. Проте, так не можна сказати про офіційний український переклад Хартії, що містить чисельні помилки та перекручування. Загалом український варіант тексту не є ані адекватним, ані автентичним англійському і французькому змісту Хартії, який прийняла і яким послуговується Рада Європи. В той час як назву ЄХРМ та ключові поняття було викривлено, помітним залишається і факт перекладу документу не з автентичних джерел, а з російського відповідника. Втім, слід наголосити, що російський варіант перекладу, навіть в Росії не набув статусу офіційного, оскільки не був там ратифікований [17].

В даному контексті потрібно зазначити, що українське бюро лінгвістичних експертиз провело дослідження відповідності Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року № 802-IV та проекту альтернативного Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» англійському та французькому тексту Хартії. Експертна комісія складалась із таких фахівців: Б. Ажнюк, А. Грищенко, В. Карабан, О. Чередниченко, які прийшли до наступних висновків:

- у назві документа неправильно відтворено базову терміносполуку, що викликає хибне тлумачення Хартії й впливає на помилкове розуміння сфери її застосування. На думку експертів замість терміна «регіональні мови та мови меншин» слід вживати термін «регіональні або міноритарні мови» як цілісну терміносполуку;

- об'єкт Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» не відповідає об'єктові Хартії в її оригінальному викладі через нееквівалентність термінів, уживаних у законі та в українському перекладі, що, своєю

чергою, зумовлює хибну інтерпретацію Хартії. Об'єкт альтернативного закону загалом відповідає духу Хартії, однак перелік мов, що належать до сфери її дії, потребує перегляду;

- об'єктом альтернативного закону мають стати менш вживані, порівняно з державною, регіональні або міноритарні мови, які використовуються на обмеженій частині території держави, і застосування Хартії доцільно планувати за принципом диференційованого підходу до кожної з міноритарних або регіональних мов [12].

До такого ж висновку прийшло і Міністерство юстиції України. Про це Україна повідомила і Раду Європи, зазначивши, що ратифікація Україною Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у такому вигляді, як це було вчинено 15 травня 2003 року, об'єктивно спричинила виникнення в Україні низки гострих проблем юридичного, політичного та економічного характеру [9].

Висновки. Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, її імплементацію в українське законодавство, окремі недоліки перекладу та особливості в контексті політичної спекуляції на ґрунті «мовного питання» активно досліджували, як в середовищі іноземних, так і українських науковців. Зокрема, варто зазначити, що різні тлумачення Хартії призвели до нечітких формулювань і спричинили низку дискусій та суперечок в процесі впровадження її в Україні.

Частина дослідників справедливо підкреслюють, що Хартія фактично підтвердила основні положення про мовне питання в Конституції України та у Законі України «Про національні меншини». Окремо, популярною є думка, що представники російської, румунської, угорської нацменшин, які заручились зовнішньою підтримкою, тиснули на українську владу, вимагаючи визнати статус своєї мови як регіональної, маніпулюючи окремими положеннями даного документу. Надання такого статусу окремим мовам на території їх компактного розселення створювало певну небезпеку розвитку сепаратизму через надмірний вплив зовнішніх факторів. Таким чином, у південно-східних регіонах України російська нацменшина, яку підтримувала Росія, вимагала не тільки визнання російської мови як другої державної, але і домогалась запустити процес федералізації, що впливало на поляризацію в суспільстві.

Серед українських науковців панує позиція щодо необхідності внести поправки до Закону України «Про ратифікацію Хартії регіональних мов або мов меншин». Зокрема, детально вивчити реальний стан мов через з'ясування ареалів поширення, кількості носіїв, компактність їхнього проживання у певних місцевостях та переглянути і визначити остаточний перелік мов, які справді потребують особливого захисту, розробити конкретні варіанти зобов'язань держави щодо кожної

з цих мов, а також врахувати реальні можливості держави, наявність у неї необхідних фінансових і матеріальних засобів та спеціалізованого ресурсу який представлятимуть кваліфіковані кадри із знанням рідкісних мов. Попри зазначені думки науковців проблематика ЄХРМ та її політико-правовий досвід застосування в Україні потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажнюк Б. Мовна політика: Європейські критерії і Україна. URL: <http://ukr.movoznavstvo.knu.ua/wp-content/uploads/2019/11/49-azhniuk.pdf> (дата звернення 26.07.2022)
2. Бестерс-Дільгер Ю. Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27685/09-Besters-Dilger.pdf?sequence=1> (дата звернення 10.07.2022)
3. Больман І. Мовні війни в Європі. URL: https://issuu.com/pubkis/docs/movni_vijny (дата звернення 26.07.2022)
4. Василенко В. Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46241#article>. (дата звернення 20.07.2022)
5. Власик Л. Міноритарна мова? Чи правова неграмотність? URL: https://reporter.at.ua/news/minoritarna_mova_chi_pravova_negramotnist_u_den_ukrajinskoji_movi/2010-02-21-30 (дата звернення 23.07.2022)
6. Горбатенко В., Шемшученко Ю., Кресіна І., Стойко О. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезинтеграції держави: Наукова записка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. С. 48-49.
7. Закон України № 1350-XIV 24 грудня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text> (дата звернення 21.06.2022)
8. Закон України № 802-IV від 15 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (дата звернення 21.06.2022)
9. Застосування Хартії в Україні. Перший цикл моніторингу. URL: <https://rm.coe.int/16806dbb47> (дата звернення 20.06.2022)
10. Кот С. Мовна Хартія: на Захід чи на Схід. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/47670#article>. (дата звернення 20.06.2022)
11. Коцур В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/natsionalni_menshyny_ukrainy-1.pdf (дата звернення 29.07.2022)
12. Мельник С., Черничко С. Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації URL: <https://mek.oszk.hu/14800/14802/14802.pdf> (дата звернення 26.07.2022).
13. Мовний закон: тіні Колесніченка-Ківалова нікуди не зникли URL: <http://surl.li/cpfnn>. (дата звернення 29.07.2022)

14. Мозер М. Ще раз про «Європейську хартію регіональних або міноритарних мов» в Україні. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakonodavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (дата звернення 10.07.2022)

15. Невава Л. Поняття мовних меншин та приroda мовних прав в міжнародному праві URL: <https://cutt.ly/lZblCХH> (дата звернення 26.07.2022)

16. Пилипенко Т. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні. Львів: Світ, 2007, 144 с.

17. Радчук В. Захід є захід, а схід є схід... Про ціну буквализму й домислу. URL: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2004/radch_5_06.html (дата звернення 19.06.2022)

18. Халавка Т. Державне регулювання процесів міжетнічної інтеграції у прикордонних регіонах: теоретичний аспект: дис. канд. наук з держ. управління: спец.: 25.00.01. Одеський регіональний інститут державного управління. Одеса, 2015. С. 109.

19. Шипка Н. Особливості формування сучасної державної етнонаціональної політики України. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів, 2011. Вип. 23. С. 173.

20. Янковська Г. Історія прийняття й ратифікації в Україні Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: проблеми та перспективи. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/21.pdf (дата звернення 19.07.2022)

REFERENCES:

1. Azhniuk B. (2019) *Movna polityka: Yevropeiski kryterii Ukraina*. [Language policy: European criteria and Ukraine]. URL: <http://ukr.movoznavstvo.knu.ua/wp-content/uploads/2019/11/49-azhniuk.pdf> (accessed 26 July 2022)

2. Besters-Dilger Yu. (2010) *Sylni ta slabki storony Yevropeiskoi khartii rehionalnykh abo minorytarnykh mov: zakhidnoi evropeyskyi dosvid*. [Strengths and weaknesses of the European Charter for Regional or Minority Languages: Western European experience] URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27685/09-Besters-Dilger.pdf?sequence=1> (accessed 10 July 2022)

3. Bolman I. (2011) *Movniivny v Yevropi*. [Bolman I. Language wars in Europe] URL: https://issuu.com/pubkis/docs/movni_vijny (accessed 26 July 2022)

4. Vasylenko V. (2006) *Yakimovy v Ukraini potrebuti osoblyvoho zakhystu. Kolizii mizh natsionalnym zakonom i mizhnarodnymy zoboviazanniamy derzhavy*. [Which languages in Ukraine need special protection. Conflict between national law and international obligations of the state]. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46241#article> (accessed 20 July 2022).

5. Vlasyk L. (2010) *Minorytarnamova? Chypravovanehramotnist? [Minority language? Is it legal illiteracy?]* URL: https://reporter.at.ua/news/minoritarna_mova_chi_pravova_negramotnist_u_den_ukrajinskoi_movi/2010-02-21-30 (accessed 23 July 2022)

6. Horbatenko V., Shemshuchenko Yu., Kresina I., Stoiko O. *Etnopolitychna bezpeka Ukrainy: politykopravovi mekhanizmy protydii etnopolitychnii dezintehratsii derzhavy: Naukova zapyska*. [Ethno-political security

of Ukraine: political and legal mechanisms for countering the ethnopollitical disintegration of the state: Scientificnote.] Kyiv: Instytutderzhavy i pravaim. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2015. S. 48-49.

7. *Zakon Ukrainy № 1350-XIV vid 24 hrudnia 1999 r. Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text> (accessed 21 July 2022).

8. *Zakon Ukrainy № 802-IV vid 15 travnia 2003 r. Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (accessed 21 July 2022).

9. *Zastosuvannia Khartii v Ukraini. Pershyitsykl monitorynhu*. URL: <https://rm.coe.int/16806dbb47> (accessed 20 July 2022).

10. Kot S. (2006) *Movna Khartiia: na Zakhid chy na Skhid [Language Charter: West or East.]* URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/47670#article>. (accessed 20 July 2022).

11. Kotsur V. (2019) *Natsionalnimenshyny Ukrainy v konteksti suspilno-politychnykh transformatsii 90-kh rr. XXst. – pochatku XXI st. [National minorities of Ukraine in the context of socio-political transformations of the 1990s. - the beginning of the 21st century.]* URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/natsionalnimenshyny_ukrainy-1.pdf (accessed 29 July 2022).

12. Melnyk S., Chernychko S. (2010) *Etnichne ta movne rozmaittia Ukrainy. Analitichnyi ohliad sytuatsii*. [Ethnic and linguistic diversity of Ukraine. Analytical review of the situation] URL: <https://mek.oszk.hu/14800/14802/14802.pdf> (accessed 26 July 2022).

13. *Movnyizakon: tini Kolesnichenka-Kivalova nikudy ne znykly (2016)*. [Linguistic law: the shadows of Kolesnichenko-Kivalov have not disappeared anywhere] URL: <http://surl.li/cpfnn>. (accessed 29 July 2022).

14. Mozer M. (2020) *Shcheraz pro «levropeisku khartiia rehionalnykh abo minorytarnykh mov» v Ukraini*. [Once again about the “European Charter of Regional or Minority Languages” in Ukraine.] URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakonodavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (accessed 10 July 2022).

15. Nevara L. (2016) *Poniattia movnykh menshyn ta pryroda movnykh prav v mizhnarodnomu pravi* [The concept of linguistic minorities and the nature of linguistic rights in international law] URL: <https://cutt.ly/lZblCХH> (accessed 26 July 2022).

16. Pylypenko T. *Yevropeiska khartiia rehionalnykh mov abo mov menshyn: teoriia i praktyka implementatsii v Ukraini*. [European Charter of Regional or Minority Languages: Theory and Practice of Implementation in Ukraine.] Lviv: Svit, 2007 144 s.

17. Radchuk V. (2004) *Zakhidye zakhid, a skhidye skhid... Pro tsinu bukvalizmu y domyslu*. [The West is the West, and the East is the East... About the price of literalism and conjecture]. URL: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2004/radch_5_06.html (accessed 26 July 2022).

18. Khalavka T. *Derzhavne rehulivannia protsesiv mizh etnichnoi intehtatsii u prykordonnny khrehionakh: teoretychnyi aspekt* [State regulation of interethnic integration processes in border regions: theoretical aspect]: dys. kand. nauk z derzh. upravlinnia: spets.: 25.00.01. Odeskyi rehionalnyi instytutu derzhavnoho upravlinnia. Odesa, 2015. S. 109.

19. Shypka N. *Osoblyvosti formuvannia suchasnoi derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky Ukrainy*. *Ukrainska*

natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. [Peculiarities of the formation of modern state ethno-national policy of Ukraine. Ukrainian national idea: realities and prospects of development.] Lviv, 2011. Vyp. 23. S. 173–20.
 Yankovska H. (2011) Istoriia pryiniattia i ratyfikatsii v Ukraini Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo

mov menshyn: problemy ta perspektyvy. [History of the adoption and ratification in Ukraine of the European Charter for Regional or Minority Languages: Problems and Prospects]. Pravo i suspilstvo (electronic journal), vol. 1, pp. 93–99. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/21.pdf (accessed 19 July 2022)

European charter for regional or minority languages: scientific discourse

Safoniuk Yelyzaveta Ihorivna

Postgraduate Student at the Department of Problems of World Political Development
 Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
 of the National Academy of Sciences of Ukraine
 Generala Almazov str., 8, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the scientific discourse in the context of the European Charter of Regional or Minority Languages as a document whose main role is to protect historical regional or minority languages of Europe. Created in 1992, the Charter is still the object of many studies aimed at revealing the peculiarities of approaches to the interpretation of the text in various countries that have not only signed but also ratified the ECRML. The opinions of such scientists as: Y. Besters-Dilger, M. Moser, I. Bolman, B. Azhniuk, S. Melnyk, S. Chernychko, G. Yankovska, S. Kot, V. Radchuk, T. Halavka, V. Horbatenko, Yu. Shemshuchenko, I. Kresina, O. Stoyka and others are valuable.

The purpose of the article is to analyze the pluralism of opinions of Ukrainian and foreign researchers regarding the European Charter of Regional or Minority Languages in Ukrainian realities. The tasks of the study are to outline the reasoning of scientists in the context of the content and conceptual-categorical apparatus, the peculiarities of the Ukrainian version of the translation, as well as the political and legal experience of applying the Charter in Ukraine. To implement these tasks, the article uses such methods as: analysis and synthesis, induction and deduction, pluralism, orientation-value (in the philosophical sense), scientific abstraction, retrospective modeling.

It is worth mentioning that the signing and ratification of the European Charter of Regional or Minority Languages became a new condition for membership in both the European Union (1993) and the Council of Europe (1995). The first Slavic-speaking country to fulfill this condition for joining the Council of Europe in 1995 was Ukraine.

Key words: *discourse, ECRML, minorities, minority languages, conceptual and categorical apparatus, dialect, minority languages, professional translation.*

Явір Віра Анатоліївна

Гагаузи – національна меншина чи корінний народ: до питання еволюції політико-правового статусу

УДК 323.1

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.22>

Явір Віра Анатоліївна
доктор політичних наук, провідний
науковий співробітник
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0002-1854-5012

Актуальність досліджуваної проблеми базується на системних прогалинах етнонаціонального законодавства – невідповідності реаліям, відсутності переліку національних меншин, чітких критеріїв належності до національної меншини, процедури інституціоналізації національної меншини, що призводить до лобювання законодавчого підвищення статусу окремих етноспільнот. Це продемонстровано на прикладі вивчення політико-правового статусу гагаузької етноспільноти в Україні, підстав та загроз еволюції його до статусу корінного народу, а також етнополітичних викликів, пов'язаних з цими процесами. Методологія базується на системному, порівняльному, історичному та правовому аналізі.

Доведено, що вимоги гагаузів щодо надання статусу корінного народу стали наслідком невідповідності Закону України «Про корінні народи України» міжнародно-правовому статусу корінного народу, формування переліку корінних народів України скоріше за принципом політичної доцільності, ніж об'єктивності. Необґрунтоване надання статусу корінного народу одній національній меншині означає порушення прав інших національних меншин України, що призводить до процесів політизації етнічності та вимог самовизначення, в тому числі в середовищі гагаузів. Гагаузька етноспільнота має статус національної меншини в Україні і користується всім обсягом прав, передбачених національною законодавчою базою захисту національних меншин та міжнародно-правовою базою.

Вимоги щодо надання статусу корінного народу становлять загрозу для територіальної цілісності України, адже Україна визнає за корінними народами право на самовизначення. Ці загрози посилює зовнішня деструктивна участь Російської Федерації у самовизначенні гагаузів – у спробах виходу гагаузької автономії зі складу Молдови, об'єднанні молдовських та українських гагаузів (розділеного етносу) в межах самопроголошеної Бессарабської Республіки Буджак, яка претендує на території Одеської області та Півдня Молдови.

Виявлено, що проблеми збереження ідентичності гагаузької етноспільноти можуть бути вирішені у рамках заходів позитивної дискримінації, спрямованих на збереження ідентичності окремих груп осіб, відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Ключові слова: національні меншини, корінні народи, територіальна автономія, гагаузи.

Вступ. Проблема статусу корінного народу постала в Україні одразу після появи цього терміна в Основному Законі в 1996 р. – чимало етноспільнот України почали на нього претендувати, іноді на одній лише підставі наявності такого в Конституції. Вона загострилася після прийняття Закону України «Про корінні народи України» в 2021 р. – окремі національні меншини, у тому числі гагаузи, які не потрапили до переліку корінних народів України, побачили відповідність своєї етноспільноти визначенню корінного народу України і зажадали внесення змін до нормативно-правового акта. Відтак, **метою статті** є дослідження політико-правового статусу гагаузької етноспільноти в Україні, – підстав та загроз еволюції його до статусу корінного народу, а також етнополітичних викликів, пов'язаних з цими процесами. **Методологія** дослідження базуватиметься переважно на системному, порівняльному, історичному та правовому аналізі.

Результати. Проблема статусу гагаузів в Україні комплексна і не може розглядатися відокремлено від правової бази етнополітики. Наразі правовий статус гагаузької етноспільноти можна визначити як національної меншини, право на вільний розвиток якої гарантується і регламентується Законом України «Про національні меншини в Україні»

(1992 р.) Цей нормативно-правовий акт критикується за застарілість, невідповідність реаліям; в рамках євроінтеграції триває підготовка його нової редакції під назвою «Про національні спільноти України», однак на сьогодні захист і розвиток національних меншин визначається саме ним.

У Законі України «Про національні меншини в Україні» відсутній перелік національних меншин, що суттєво ускладнює конкретизацію статусу етноспільнот в Україні. Українським законодавством взагалі не врегульовано порядок визначення (інституціоналізації) національних меншин. Зокрема, не передбачено ведення реєстру національних меншин, немає спеціалізованого нормативно-правового акта, який містив би офіційний перелік визнаних в Україні національних меншин. Як наслідок, правовою прогалиною системи політико-правового захисту прав національних меншин залишається також відсутність процедури набуття громадянства, які ідентифікують себе як представників національної меншини, такого статусу [1, с. 172]. Закон України «Про національні меншини в Україні» гарантує право на самоідентифікацію, але не уточнює, як саме воно може бути реалізоване в юридичній площині. Згідно зі ст. 3 до національних меншин належать групи громадян

України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [2]. Це дуже загальне визначення, використовуючи яке, будь-яка етнічна група може оголосити себе національною меншиною на підставі наявності почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою.

Однак сам факт існування такої групи не означає автоматичного поширення на неї національного та міжнародного законодавства про захист національних меншин, про що свідчить проблема національної самоідентифікації та боротьби за статус національної меншини єзидів, русинів та ін. Жодні спроби запровадити процедуру набуття статусу національної меншини України, зокрема в проєктах Концепції етнонаціональної політики, не були реалізовані. Через цю правову лакуну в Україні спостерігаються випадки ототожнення категорій «національність», «національна меншина» та «корінний народ»; спроби лобювання законодавчого підвищення статусу окремої етноспільноти, замість прозорого юридичного врегулювання процедури інституціоналізації національної меншини, однаковою мірою доступної для всіх етноспільнот на основі зрозумілих критеріїв.

В багатьох європейських державах, крім переліку національних меншин, використовується набір чітких критеріїв (умов) для набуття статусу національної меншини, серед яких: тривалість проживання на території держави (як правило, 100 років), компактність розселення, кількість представників. Той факт, що Україна є учасницею Рамкової Конвенції про захист національних меншин, яка стала частиною етнонаціонального законодавства, не вносить ясності в проблему критеріїв належності до національної меншини, позаяк Конвенція стверджує, що «кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вільно вирішувати, вважатися їй, чи не вважатися такою» (ст.3) [3] і базується на приматі індивідуальних прав представників національних меншин над колективними правами цих спільнот.

Традиційно в Україні до національних меншин зараховують всі 130 «національностей», які були зафіксовані під час Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Саме тому внесення до переліку національностей під час Всеукраїнського перепису населення вважається неформальною процедурою інституціоналізації національної меншини в Україні в умовах відсутності формальної, юридично закріпленої в законодавстві. Відповідно, це неформальне правило працює у зворотній бік – ті етноспільноти, які фігурують у переліку національностей перепису населення, вважаються національними меншинами. Але проблема в тому, що перепис населення України не проводився вже більше 20-ти років (чергова спроба провести його призначена на 2023 р.), при тому що ООН реко-

мендує державам проводити загальнодержавний перепис населення кожні десять років.

Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території України проживає 32 тис. гагаузів (переважно в Одеській області), це 18-та за кількістю представників національність в Україні [4]. Безумовно, ці дані застарілі, однак неформальне значення перепису як ідентифікатора національних меншин України залишається вагомим і підтверджує статус гагаузів як національної меншини України. Таким чином гагаузи є національною меншиною України, яка користується всім обсягом прав і свобод, передбачених як національною законодавчою базою захисту національних меншин в Україні, так і міжнародною, згоду на обов'язковість якої дала Україна. Питання ж поділу етноспільнот на національні меншини (які мають державу за межами України) та етнічні меншини (які її не мають) є предметом дискусії скоріше етнополітичної теорії, ніж політико-правової практики України із застарілим законодавством про захист прав національних меншин.

В будь-якому випадку апелювання до необхідності визнання гагаузів корінним народом України шляхом внесення змін до Закону України «Про корінні народи України» є недостатньо обґрунтованим. Проблеми зі збереженням ідентичності гагаузської етноспільноти повинні вирішуватися не через набуття статусу корінного народу. Вони мають бути виявлені, означені і передані органам влади, відповідальним за формування та реалізацію етнополітики в частині захисту прав національних меншин України, зокрема Державній службі України з етнополітики та свободи совісті, Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнародних відносин та Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини щодо запобігання та протидії дискримінації.

Виявивши реальні перешкоди збереженню або ж порушення прав гагаузської національної меншини, ці органи можуть ініціювати застосування позитивних заходів (позитивної дискримінації) на користь гагаузів відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». В Україні є приклади застосування таких заходів щодо найбільш дискримінованої національної меншини – ромської на виконання вимог європейських моніторингових інституцій, зокрема Європейської комісії Ради Європи проти расизму та нетерпимості. Згідно зі п. 1 ст. 5 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» щодо дискримінованої у правах групи осіб можуть бути застосовані позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можли-

востях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України. Такі заходи, відповідно до п.3 ст.6 закону, спрямовані на збереження ідентичності окремих груп осіб, якщо є необхідними, не вважаються дискримінацією [5].

Цей шлях може сприяти вирішенню проблем збереження ідентичності і розвитку гагаузької етноспільноти в Україні. Натомість вимоги надання гагаузам статусу корінного народу або іншого особливого статусу містять ознаки політизації етнічності та дискримінації інших національних меншин, порушення конституційного принципу рівності прав та свобод (ст. 24). Необґрунтоване надання особливого статусу одній національній меншині автоматично означає порушення прав інших національних меншин, що викличе деструктивні процеси етнічного невдоволення та політизації етнічності, які загрожують міжетнічному миру в Україні.

Саме з цих причин (забезпечення принципу рівності, недискримінації та запобігання етнополітичній дестабілізації з боку національних меншин) науковці та експерти виступали проти прийняття Закону України «Про корінні народи України» у чинній редакції, який без достатнього обґрунтування наділяє три національні меншини (кримських татар, караїмів, кримчаків) особливим статусом корінного народу. Інші етноспільноти розцінили цей крок як дискримінацію національних меншин і, в свою чергу, зажадали особливого статусу від держави, наслідком чого стали також вимоги гагаузів.

Закон України «Про корінні народи України» є прикладом поєднання політичної доцільності та викривленого тлумачення суті міжнародного права, що призвів до негативних наслідків дестабілізації етнополітичної ситуації. Цим законом захищаються права трьох етноспільнот, фактичний статус яких далекий від відповідності критеріям міжнародно-правового розуміння корінного народу. Визначення поняття «корінний народ», що лягло в основу однойменного міжнародно-правового статусу, дає Конвенція МОП №169 «Про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних державах». Згідно з ст. 1 документа, це: 1) народи, що ведуть племінний спосіб життя, соціальні, культурні та економічні умови яких відрізняються їх від інших національних спільнот, і становище яких регулюється повністю або частково їх власними звичаями або традиціями, або спеціальним законодавством; 2) народи, які є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є ця країна, у період її завоювання або колонізації або в період встановлення нинішніх державних кордонів, і які, незалежно від свого правового статусу, зберігають деякі або усі свої традиційні соціальні, економічні, культурні і політичні інститути [6]. Корінні народи є вразливими автохтонними спільнотами, які потребують додат-

кових політико-правових механізмів захисту з боку держави, оскільки через традиційний спосіб життя не спроможні конкурувати із сучасними етноспільнотами, тому можуть зникнути. Якщо до них ще можна віднести кримчаків і караїмів, то кримських татар – в міжнародно-правовому розумінні, вочевидь ні. Як і гагаузів.

Українське визначення корінного народу не відповідає міжнародно-правовому, Україна не ратифікувала Конвенцію МОП №169, натомість створила власну національну етнополітичну категорію «корінного народу». Але навіть національному визначенню корінного народу України гагаузи не відповідають, позаяк не є автохтонною етнічною спільнотою, яка сформувалася на території України, це нащадки переселенців з Болгарії, які колонізували територію Буджака, рятуючись від воєн та релігійних переслідувань в Османській імперії кінця XVIII і початку XIX ст. [7]. Оскільки в Україні немає корінних народів у їх міжнародно-правовому розумінні, це поняття вчені неодноразово пропонували вилучити з Основного Закону [8, с. 98]. Адже статус корінного народу було напрацьовано для захисту етнокультурного багатоманіття планети від зникнення, а не для посиленої підтримки певних етноспільнот задля подальшого залучення їх як політичних союзників, наприклад для деокупації та реінтеграції Криму [9]. Крім того, Україна намагається стимулювати дезінтеграційні процеси в Російській Федерації, підтримуючи право корінних народів на самовизначення, де-факто маючи на увазі не корінні народи, а титульні нації суб'єктів Російської Федерації. Але політична риторика свідчить про те, що Україна в принципі визнає за корінними народами право на самовизначення, що має зворотній бік, бо стосується корінних народів самої України.

Через некоректне застосування статус корінного народу в Україні стає інструментом політичної боротьби, підставою для дискримінації національних меншин, порушення прав за ознакою національної належності, висунення етнотериторіальних вимог, що загрожує територіальній цілісності держави. Слід зазначити, що Декларація ООН про права корінних народів гарантує корінним народам право на самовизначення – вони вільно встановлюють свій політичний статус та вільно здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток (ст.3). Корінні народи при здійсненні своїх прав на самовизначення мають право на автономію або самоуправління у питаннях, які належать до їхніх внутрішніх та місцевих справ, а також і шляхів фінансування їхніх автономних функцій (ст.4) [10]. А це відкриває шлях до територіальної автономізації корінних народів в регіонах як компактного, так і дисперсного проживання.

Оскільки Україна наповнила поняття корінного народу власним етнонаціональним змістом, що не

відповідає міжнародно-правовому, юридично некоректному визначенню корінного народу відповідає велика кількість етноспільнот України і на цій підставі може вимагати включення себе до переліку корінних народів Закону України «Про корінні народи України», що ми і бачимо у випадку з гагаузами [11]. Тому Україні у площині захисту корінних народів варто було б повернутися у правове поле, узгодивши національне законодавство з міжнародним правом із захисту корінних народів. Це забезпечить державу від вимог надання цього статусу з боку інших національних меншин, їх подальшої автономізації.

Закон України «Про корінні народи України» продукує низку гібридних етнополітичних викликів, які загрожують територіальній цілісності держави. І ця загроза простежується у вимогах гагаузької національної меншини. Закономірним правовим наслідком статусу корінного народу є самовизначення, яке може мати національно-культурну, політичну та/або територіальну форму. Гагаузи є розділеною етноспільнотою, більша частина якої проживає (135 тис.) у сусідній Молдові. На півдні Молдови вони мають автономне територіальне утворення, яке межує з Україною, де етнічні гагаузи становлять 82% населення [12]. Відповідно, прогнозованим є бажання об'єднання етноспільноти в межах одного державного утворення – історичного регіону Буджака [13]. Адже етногенез етноспільноти передбачає перетворення її на націю шляхом боротьби за створення власної держави. Цьому може передувати територіальна автономія, яку гагаузи вже сформували у сусідній Молдові. Враховуючи роль Російської Федерації у появі гагаузької територіальної автономії, яка в 90-х рр. гібридними методами дезінтегрувала Молдову, спрямовуючи вимоги гагаузів у русло автономізації, задоволення вимог гагаузів в Україні щодо надання статусу корінного народу може загрожувати територіальній цілісності й України.

Щоб запобігти відокремленню, парламент Молдови у 1994 р. був змушений прийняти Закон про особливий правовий статус Гагаузії (Гагауз Єрі), яким регіон компактного проживання гагаузів набував права територіальної автономії у складі Молдови. В Гагауз Єрі потужні проросійські настрої, які підігрують ідеї невиконання рішень Кишинєва та створення власної республіки під час актуалізації питання інтеграції Молдови та Румунії або політичних криз. Російська Федерація використовує цей регіон, як і Придністров'я, для того, щоб тиснути зовнішню та внутрішню політику Молдови. Гагаузія періодично погрожує вийти зі складу Молдови, посиляючись на те, що її етнічна територія – Буджак ніколи не входила до складу Молдови, а була окремою державою, яка межувала з Молдовою. Для України цей виклик актуальний тому, що територія Буджака перебуває також у складі Одеської області, а процес самовизначення гагау-

зів перейшов у площину отримання статусу корінного народу, який передбачає право на самовизначення.

Адже у 2014 р. в Гагаузії було проведено незаконний референдум, який безуспішно намагався заблокувати Кишинів, на якому понад 96% населення підтримали право Гагаузії «на зовнішнє самовизначення у випадку зміни статусу республіки Молдова як незалежної держави» та вступ Молдови до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану. А у 2015 р. за підтримки російських спецслужб в Україні було здійснено спробу проголосити Бессарабську Республіку Буджак у складі кількох районів Одеської області та Гагаузії (Молдова), яку заблокували українські правоохоронні органи. Враховуючи участь держави-агресора – Російської Федерації, яка веде війну проти України з 2014 р., у самовизначенні гагаузів, задоволення вимог щодо надання їм статусу корінного народу є загрозою для національної безпеки та територіальної цілісності України.

Висновки. Гагаузька етноспільнота має статус національної меншини в Україні і користується всім обсягом прав, передбачених національною законодавчою базою захисту національних меншин та міжнародною правовою базою, згоду на обов'язковість якої дала Україна. Вимоги щодо надання статусу корінного народу безпідставні і містять ознаки порушення принципу рівності та дискримінації інших національних меншин України.

Ці вимоги є прогнозованим наслідком невідповідності Закону України «Про корінні народи України» міжнародно-правовому статусу корінного народу, формування переліку корінних народів України скоріше за принципом політичної доцільності, ніж об'єктивності. Необґрунтоване надання статусу корінного народу одній національній меншині автоматично означає порушення прав інших національних меншин України, що призводить до процесів політизації етнічності та вимог самовизначення, в тому числі в середовищі гагаузів. Задоволення цих вимог є загрозою для національної безпеки та територіальної цілісності України, адже Україна визнає за корінними народами право на самовизначення.

Загрози територіальній цілісності України посилює зовнішня деструктивна участь Російської Федерації у самовизначенні гагаузів – у спробах виходу гагаузької автономії зі складу Молдови, об'єднанні молдовських та українських гагаузів (розділеного етносу) в межах самопроголошеної Бессарабської Республіки Буджак, яка претендує на території Одеської області та Півдня Молдови. Реальні ж проблеми збереження ідентичності гагаузької етноспільноти можуть бути вирішені у рамках заходів позитивної дискримінації, спрямованих на збереження ідентичності окремих груп осіб, відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вітман К. М. Модернізація законодавства про національні меншини в Україні. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2013. Т. 13. С. 166-174.

2. Про національні меншини в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.

3. Framework Convention for the Protection of National Minorities. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16800c10cf>.

4. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. *Державний комітет статистики України*. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/>.

5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.

6. C169 – Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169). International Labor Organization. URL: <https://bit.ly/3u5gNGy>.

7. The Gagauzes of Ukraine. Who are they? *National Minorities, Bessarabia*. URL: <https://ukrainer.net/gagauzes/>.

8. Політико-правові засади етнокультурної консолідації українського суспільства: наукова записка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. 155 с.

9. Indigenous Peoples in Ukraine You May Have Never Heard About. *Ukraine World International*. URL: <https://bit.ly/3u3zb2h>.

10. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *UN*. URL: <https://bit.ly/3AJ38ID>.

11. Експерт про те, чому гагаузи не є корінним народом, а кримські татари можуть і повинні отримати автономію. *QHA Crimean News Agency*. URL: <https://bit.ly/3GPLYXr>.

12. Боярко О. "Ми український народ: національно-етнічна мозаїка". Гагаузи в Україні. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/914580.html>.

13. Hatlas J. Gagauzja i gagauzi: historia oraz współczesność. Poznan, 2009. 214 s.

2. Pro natsional'ni menshyny v Ukrayini: Zakon Ukrayiny. [On national minorities in Ukraine: Law of Ukraine] *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1992, № 36, St. 529. [in Ukrainian].

3. Framework Convention for the Protection of National Minorities. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16800c10cf>.

4. Vseukrayins'kyy perepys naseleण्या 2001 r. [All-Ukrainian population census of 2001]. *Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny*. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/>. [in Ukrainian].

5. Pro zasady zapobihannya ta protydyi dyskryminatsiyi v Ukrayini: Zakon Ukrayiny [On the principles of preventing and countering discrimination in Ukraine: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2013. № 32. St. 412. [in Ukrainian].

6. C169 – Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169). International Labor Organization. URL: <https://bit.ly/3u5gNGy>.

7. The Gagauzes of Ukraine. Who are they? *National Minorities, Bessarabia*. URL: <https://ukrainer.net/gagauzes/>.

8. Polityko-pravovi zasady etnokul'turnoyi konsolidatsiyi ukrayins'koho suspil'stva: naukova zapyska [Political and legal foundations of ethno-cultural consolidation of Ukrainian society]. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny, 2013. 155 s. [in Ukrainian].

9. Indigenous Peoples in Ukraine You May Have Never Heard About. *Ukraine World International*. URL: <https://bit.ly/3u3zb2h>.

10. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *UN*. URL: <https://bit.ly/3AJ38ID>.

11. Експерт про те, чому гагаузи не є корінним народом, а кримські татари можуть і повинні отримати автономію [Expert: why the Gagauz are not an indigenous people, and the Crimean Tatars can and should get autonomy]. *QHA Crimean News Agency*. URL: <https://bit.ly/3GPLYXr>. [in Ukrainian].

12. Boyarko O. "My ukrayins'kyy narod: natsional'no-etnichna mozayika". Hahauzy v Ukrayini. [We are the Ukrainian people: a national-ethnic mosaic. Gagauz people in Ukraine.] *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/914580.html>. [in Ukrainian].

13. Hatlas J. Gagauzja i gagauzi: historia oraz współczesność. Poznan, 2009. 214 s.

REFERENCES:

1. Vitman K.M.(2009)Modernizatsiyazakonodavstva pro natsional'ni menshyny v Ukrayini. [Modernization of legislation on national minorities in Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu «Odes'ka yurydychna akademiya»*. 2013. Т. 13. С. 166-174. [in Ukrainian].

The Gagauzes – a National Minority or an Indigenous People: on the Question of Political and Legal Status' Evolution

Yavir Vira Anatoliivna

Doctor of Political Science, Senior
Researcher
V. M. Koretsky Institute of State and Law
of National Academy of Sciences
of Ukraine
Triohsvjatytska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1854-5012

The urgency of the researched problem is based on systemic gaps in ethno-national legislation – contradiction to reality, lack of national minorities list, clear criteria of belonging to a national minority, the procedure of institutionalization of national minority, which leads to lobbying for legislative enhancement of the status of individual ethnic communities. This is demonstrated on the example of the political and legal status study of the Gagauz ethnic community in Ukraine, the grounds and threats of its evolution to the status of an indigenous people, as well as the ethnopolitical challenges associated with these processes. The methodology was based on systematic, comparative, historical and legal analysis.

It has been proven that the demands of the Gagauzes of the status of an indigenous people were the result of the non-compliance of the Law of Ukraine "On the Indigenous Peoples of Ukraine" with the international legal status of the indigenous people, the formation of the list of indigenous peoples of Ukraine rather based on the principle of political expediency than objectivity. The unjustified granting of the status of an indigenous people to one national minority means a violation of the rights of other national minorities of Ukraine, which leads to the processes of politicization of ethnicity and demands for self-determination, including among the Gagauzes.

Demands for granting the status of indigenous people contain a threat to the territorial integrity of Ukraine, because Ukraine recognizes indigenous peoples' right to self-determination. These threats are exacerbated by the external destructive participation of the Russian Federation in the self-determination of the Gagauzes – in the attempts of the Gagauz autonomy to leave Moldova, the unification of the Moldovan and Ukrainian Gagauzes (a divided ethnic group) within the self-proclaimed Bessarabian Republic of Bujak, which claims the territory of the Odesa region and the South of Moldova.

Key words: national minorities, indigenous peoples, territorial autonomy, Gagauzes.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Коректура • С. Корзун

Комп'ютерна верстка • Ю. Ковальчук

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 18,43. Ум. друк. арк. 18,14.
Підписано до друку 28.11.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.